

Person- historisk tidskrift

Utgiven av
Personhistoriska Samfundet

1975

Årgång 71 · Häfte 3-4

Personhistorisk tidskrift

utges av Personhistoriska Samfundet genom dess sekreterare förste bibliotekarien fil. dr *Ake Lilliestam*, Kungl. Biblioteket, Box 5039, 102 41 Stockholm. Medlemsavgiften i samfundet är kr. 30:— per år + porto från och med årg. 1975 och uttages som postförskott för tidskriften. Önskan om inträde anmäles till sekreteraren.

Redaktionsutskott: krigsarkivarien fil. dr Bertil Broomé (samfundets ordf.), fil. dr Hans Gillingstam och sekreteraren.

Publicisten Jonas Wahlström

Av Tom Söderberg

Bland publicisten Jonas Wahlströms betydande insatser var hans hundratals artiklar i Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män. När verket närmade sig W-, ville dess dåvarande huvudman Peter Wieselgren skriva om honom. Men Jonas, som underhöll en livlig brevväxling med Wieselgren, stegrar sig. 10 nov. 1852:¹

Min biografi är ej värt att införa. Skulle endast ge vatten [: på sin kvarn] för dem som kunna finna sig förbigångna. Är för övrigt intet att tala om, som *nu* kan tryckas.

En kort biografi infördes emellertid emot hans bestämda vilja. 21 okt. 1853 besvär han Wieselgren att slopa den vänskapsfulla artikeln. De förra skälen upprepas: Det är så litet om mig ”som ännu kan uppenbaras”, och han vill hellre vara försoningsoffer än kivas med aspiranter om plats. Även enskilt vore artikeln ovälkommen. Den skulle förskaffa honom häcklare; han är visserligen ingen förbunden, men det finns de som anser sig åsidosatta. ”Man bör icke väcka björnen som sover och icke lära honom att sjunga efter noter.”

Jonas Gustaf Wahlström (1814—1885) var boktryckare, mångsidig humanistisk författare och tidningsman. Han verkade i en tid då i synnerhet pressen kunde uppvisa många storheter. Med en Argus-Johansson, en Lars Hierta eller en S. A. Hedlund kan han ej jämföras. För vår tid är han inte stort mer än ett namn, fast han för visso kan räknas bland de näst största — väl i nivå med en Sturzen-Bec-

ker eller en Palmær men mindre stridsman än de och därför mera glömd. Frånsett uppslagsverken har föga skrivits om Jonas Wahlström, nästan intet som numera läses. Det är på tiden att i korthet teckna honom i helfigur.

Värmlandssläkten Wahlström utgår från indelta soldater i — anser man — flera generationer. I vart fall hade den siste, Petter Hvalfisk, rote och torp på Värmlandsnäs. ”Bonde och soldat” kallar Jonas sin farfars far i brev till Wieselgren 25/10 1846. Sonen Sven slog in på prästbanan och ändrade namnet till Wahlström — turigt nog med tanke på att Jonas kom att stå nära Argus-Johansson med det kända öknamnet Valfisken. Sven blev komminister i Bolstad i sydöstra Dalsland och ägde där hemmanet Allerud om 1/2 mantal. Han hade tre döttrar och tre söner av vilka två fick studera i Uppsala.² Det krävde sparsamhet, och hans torftiga villkor är omvittnade, bl. a. av sonen Pehr. Enligt honom var han konservativ, höll under revolutionskrigen på det kungliga Frankrike.³

Sönerna blev män i staten. Jonas (1774—1834) gick i faderns spår men nådde längre. Han disputerade både på

² (V. Örnberg) Svenskt ättartal 7, årg. 1891, s. 444 ff. A. Edestam, Karlstads Stifts herdaminne 5, 1973, s. 236 ff. Om släktens senaste led, se Svenska släktkalendern 1965, s. 394 ff. ³ (P. Wahlström,) Bref til en vän under en resa i landsorterne, 1800 — en delvis självbiografisk roman. Därom N. Sylvan, Svensk realistisk roman 1795—1830, 1942, s. 76—93.

¹ Jonas Wahlströms brev till Peter Wieselgren i GUB.

Skytteanum och i teologi och fick efter tjänstgöring i huvudstaden hovpredikantstiteln. I Nor i Grums — en central värmländsk herrgårds- och bruksbygd — blev han kyrkoherde 1813, och vid riksdagen 1828—30 satt han i prästeståndet.⁴ Andre sonen Pehr blev kansliråd, och tredje sonen Sven brukade det ärvda hemmanet på Dal. Äldsta barnet Anna blev gift med en kapten i Västgöta-Dals regemente. Det var tre rätt väl etablerade barn som komminister i Bolstad på ålderdomen kunde glädja sig åt. De yngsta flickorna blev efter hans tid gifta, med en medicinare som blev apotekare i Filipstad, och en präst som blev kyrkoherde i Ölme. Högst i rang nådde Pehr, som enligt brorsonen blev "mest namnkunnig för sin överdådiga fåfänga" — i brev till Wieselgren 22/2 1855, då Pehr nyligen dött och Jonas avrådde hans ifrågasatta biografier i lexikonet. Trots det beska omdömet tyder åtskilligt på att Pehr var rätt framstående. Men den märkligaste i syskonkretsen var nog prosten i Nor, Jonas Gustafs far.

Prostinnan var Gustafva ("Stafva") Vigelius, och Sven Wahlströms maka Lisa var av samma värmländska släkt. Därmed blev familjen anknuten till provinsens kulturkretsar. Gustafvas mor var född Fryxell och Lisas mor var en Lilljebjörn. Och Jonas Gustafs yngsta syster Hilda blev 1843 hustru till Henric Lilljebjörn, E. G. Geijers sväger och liksom sin far memoarförfattare. — Fadern-prosten kunde vara värd sitt eget kapitel, men här gäller det närmast att se honom inom familjen. En karakteristik av honom som ung ger Pehr i den romantiserade och högstämnda rese-schildring, där vi nyss mött de tvås far. Det är i Jonas' tjugofemte år:

Du känner honom till yttre, bäste vän; men hans goda hjärta, hans ljusa förstånd, hans grundliga kunskaper, hans rena, ädla, oblemfläckade själ känner du icke såsom jag. Det är sant, man behöver blott se honom för att älska honom; ty denna värdiga enfald, detta okonstlade omgånge äger dock alltid sitt be-

hag; men med en blick i hans själ lär man även högakta honom. Han är till seder och tänkesätt ett älskvärt fenomen bland vårt tidedarvarvs ynglingar.

Det är ju både färgat och svarvat men ger efter skrapning en förmodligen sannfärdig bild. Ett renhjärtat och vinnande väsen, enkelt sätt ("enfald") och okonstlad kamratlighet kan inläsas. Han disputerade 1798 för Neikter om namnet Svithjods växlande innebörd i fornsländskan, ett ämne av intresse med tanke på sonens inriktning på fornforskning. Han översatte tre franska romaner (1803, 1806). Och var — som mången lantpräst — entusiastisk botaniker.⁵ Man undrar vad för framtid han tänkte sig innan han omsider valde prästbanan.

Om han som kyrkoherde bevarade sin utstrålning från ungdomen, bör han ha haft församlingens öra. Och han blev prost men inte biskop utan stannade på tredje förslagsrum till Karlstad 1829. Enligt herdaminnet hade han en opraktisk och meditativ läggning, och det blev hans Gustafva som skickligt ledde det stora hushållet och jordbruket. Själv dvaldes han kanske helst bland sina böcker. Ekonomiskt stod sig familjen väl att döma av behållningen i bouppteckning efter prosten, 3 232 rdr b:o.

Tre söner föddes i tät följd, Oscar 1813, Jonas Gustaf 15 dec. 1814 och Bengt Hjalmar 1816. Om hemmets fostran tiger mina källor, men det var väl i fädernets tecken som alla tre sändes till Uppsala. De bör ha kommit dit via Karlstads gymnasium, där Jonas fick premium i latin — nämnt för Wieselgren 22/2 1853. Att de valde filosofiska fakulteten kan tolkas som ärvd läggning eller som intellektuellt bagage hemifrån. Oscar blev lektor i Karlstad och dog ogift vid 32 år. Hjalmar hade liksom fadern ringa praktisk fallenhet, och

⁵ Därom ättlingen Bengt Wahlström, Teologi och botanik (Värmland förr och nu, årg. 1939) — med brev till botanikprofessor G. Wahlberg som huvudkälla och med glimtar av livet i Nor.

⁴ Se främst Edestam, a. a. 4, 1970, s. 249 f.

då han omsider slog in på prästbanan och blev kyrkoherde i Södra Finnskoga, ådrog han sig anmärkningar. Tidigare var han bl. a. journalist och då på vägar som kom mellanbroderns nära.⁶ De två systerarna blev bägge kaptensfruar, Emma gift Sell-dén — hennes make var bror^{6a} till Esaias Tegnér's bekanta väninnas man — och Hilda som nämnt Lilljebjörn.

En egentlig levnadsteckning kan börja med 1830-talet, brödernas studietid i Uppsala. Jonas kom dit efter Oscar och tog studenten där 1831 — vid 16 år, vilket tyder på tidig mognad. Själv berättar han 4/7 1846 för Wieselgren, apropå sin sjuklighet då:

Den som redan vid 16—18 års ålder som komplett ateist frättes av en inre oro och förtärande melankoli och som sedan vid 18—20 års ålder såsom vild fosforist hade föresats att läsa ihjäl sig — den enda hjältedöd jag ansåg möjlig och tänkbar i 19:e seklet — har gjort allt för att förstöra sin fysik, och sådant kommer nog efter, helst då man sedan, belastad med otaliga varierande onera, sällan får tänka på sig själv. Också har jag redan i 10 år tyckt mig vara en i förtid utkörd skjuts-häst, däri ihärdigheten och trögheten knutit ett ljuvligt förbund.

Han ser sig här som en ung själ i kastvin-dar. I övre tonåren har prästsonen blivit gudsförnekare. Men efter några Uppsala-terminer har han helt vunnits för fosforis-men, och då den ju var religiöst inriktad, kunde han inte förbli ateist. Därefter berörs en omprövning efter avfallet från fosforismen. Dess "s. k. teologi och anspråk på att ha främjat kristendomen" kan han inte dåmera godta, och i nästa brev säger han sig i stället ha blivit "hyperkritisk". — W. F. Palmblad, fosforismens driftige organisatör, kan Jonas tidigt nog ha kommit nära. Förbindelsen stod sig, kanske inte minst för att Jonas i ungdomen var politiskt konservativ. Alltifrån 1838—39 finner vi honom som flitig medarbetare i Biographiskt Lexicon, där Palmblad var redaktör.

Jonas läste litteraturhistoria för Atter-

Jonas Wahlström som student i Uppsala. Teckning av L. J. Siktberg.

bom och vann toppbetyg med spets. Främst slog han sig på historia under professor J. H. Schröders egid och ämnade skriva i två ämnen. Det ena, Olof Skötkonungs dop, slutförde han senare. Det andra var den s. k. Konunga- och hövdingastyrelsen, troligast en handbok för den minderårige Magnus Eriksson, och därav blev på säreget sätt hans gradualavhandling på latin. Om det och mera till berättar han utförligt i brev 1852 till en stockholmsk publicistkollega, B. A. Rappe. Denne tycks ha förmedlat en fråga från den skriftlärde G. E. Klemming om "Hövdingastyrelsen", kanske påtänkt för utgivning. Jonas svarar:

Med min disp. om Hövd.styrelsen skall jag uppriktigt berätta, hur det hänger ihop. Då jag siste mars 1839 blev fil. kand., ämnade jag i juni disputeras om Olof Skötkonung, vartill jag redan våren 1838 gjorde utkastet. Men vårluften, kandidatsupparne, bråksamt kuratel för Värmlands Nation samt med promotionstillredelserna (emedan jag var en av 5 deputerade för anordningarna), ävensom penningevigilans, emedan mitt lilla arv tog slut redan 1838 och jag ej hann tänka på ordnade lån förr än promotionen var över, ävensom skrivers i Eos, upptogo så min tid, att jag slutl. slog Skötebarnet ur hägen. Men en vacker dag, blott 1 1/2 vecka före promotionen, frågade Schröder mig, om jag skrev själv

⁶ Edestam, a. a. 2, 1965, s. 249 f.

^{6a} Örnberg, a. a., årg. 2, 1886, s. 255.

någon disp. Jag svarade nej, och hade vidtalt Palmblad om en pars i Sofokles. Detta kostade på S. så mycket, att han mest grät och sade så att det vackra betyg i litt.hist. (egregie laudatur) skändes genom min passivitet. Han gav sig ej, utan tog löfte av mig om en disp. och lovade alla friheter med tryckningen. På en knapp halv vecka rafsade jag ihop mitt opus, som med svårighet blev tryckt och ventilerades sent på aftonen före promotionen. Huruvida möjl. en eller annan sida av manuskriptet blev över otryckt, minns jag ej, men säkert är det ej av ringaste värde, om jag skulle återfinna det bland mina pappersmassor. Hela min diktan och traktan var att få ett ark fullt med exposé av föregångarnes åtgöranden, ty jag hann omöjl. att med någon omsorg geva mig in på själva ämnet. Annars var meningen att styrka åsikten om skriftens ursprung från Magnus Smeks minderårighet, med vederläggande ytterligare av dem som ställde den i Torkel Knutssons tid. Inkastet (jag menar Wildes) att skriften såsom anti-aristokratisk ej kunde härstamma från Magnus Smek, då just arist. breddades, ville jag bemöta därmed, att just detta talar för dess förläggande till nämnde tid, såsom ställd (skriften) *emot, ej med tidens anda*, jämte flera granskningar i det speciella. Mycket härav har nu alldeles fallit mig ur minnet. Men då jag sommaren 1839 efter promotionen närmare studerade Lagerbring, som jag mest grundade mig på, fann jag småningom hans förvridning av hela tiden (ungefär som Fryxell sedan skrivit i Aristokratfördomandet), och slutl. fann jag Nordins nya åsikt på en lapp (tryckt i Dagen), vilket förde mig på andra tankar småningom. I dec. 1839 kom jag till Biet, och den antediluvianska tiden sjönk alldeles i bakgrunden. Min nuvarande tanke har jag ju i korthet förut angivit. Den är dock mera stödd på reflexion än någon egentl. forskning.

Det är en lyckad studiebanas hektiska slutskede Jonas här blickar tillbaka på. Kurator var han 1839 och kvarstod sedan i matriklarna som senior i sin nation t. o. m. vårterminen 1845. Han noterar också sin begynnande journalistik. Förtroenden inom studentkåren och penningtrassel befinns ha hotat slutspurten. Men han hade ännu ett starkt skäl att promoveras våren 1839: hans bägge bröder hade då disputerat, och att de tre lagerkransades samtidigt var enastående och står kvar som ett toppmärke i den Wahlströmska familjehistorien.⁷

⁷ Wahlström till Rappe i KB:s autografsamling. Om Rappe se J. Damm, Från stock-

Det var inte i Eos som Jonas tog sina första publicistiska steg, utan i dess föregångare Svenska Litteratur-Föreningens Tidning under Palmblads egid. I detta veckoblad hade han under märket a—ö våren 1838 en genom fem nummer löpande anmälan av C. J. Lénströms lilla Stiernhielmbiografi och en stor detaljkritik av en översatt dansk skrift om svenska språkets ursprung. Sedda isolerat ter sig bidragen rätt omöjliga, men det förstnämnda är en av flera sådana blockartiklar och det sistnämnda anknyter till en tidigare anmälan i bladet av samma skrift. Organet var kort sagt föråldrat och nedlades. Just Lénström ryckte då 1839 in med den mindre tungrota anlagda Eos, och a—ö följde med. S. å. uppges han ha skrivit även i Carlstads Tidning, men vad kan inte utrönas i detta torftiga veckoblad utan signaturer. — Även i Eos är han i förstone på lärlingsnivå. När han i nr 2 tar upp Geijers kända översikt av frihetstiden, är han positiv men väl utförlig om källorna och skapar ingen helhetsbild. Och i anmälan därefter av Fryxells volymer om Kristinas förmyndartid är han mest kriorättare, till stor del också i nr 5, där a—ö:s fackboksanmälningar dominerar. Hans fornhistoriska lärdom kommer emellertid fram i nr 23—24, där ett specimen om kristendomens intåg i Västergötland — hans Olof Skötkonungs tid — och Sven Nilssons skrift om Nordens urinvånare behandlas. I nr 35 får Crusenstolpes "Vidräkning och reform" påskrivet för sin insinuanta stil. Jonas önskar "att nationens ögon kunna öppnas och den lösliga liberalismens men-

holmska tidningsvärlden, 1894. — Om Sv. Biets tillkomst skrev Jonas initierat till Anders Fryxell 21/10 1839 (Fryxellska samlingen, RA). — "Pars i Sofokles" bör avse medverkan i Palmblads översättning av greken. — Om "Hövdingastyrelsen" (senast återutgiven i SFSS 1964) se numera främst C. I. Ståhle i Ny ill. svensk litteraturhistoria 1, 1967; han har ungefär samma mening som Jonas i brevet. I sin lexikonartikel om Johan Skytte 1847 antog han att denne som Gustav Adolfs lärare var författaren.

lösa dagar försvinna". Ett tal av Atterbom behandlas i nr 39, då ju "den s. k. liberala pressen" nämner sina motståndare bara för att smäda. Till en följetong genom fem nr sväller studiet av H. Reuterdahls påbörjade svenska kyrkohistoria. Jonas påtalar "den ringa uppmuntran vetenskapen hos oss har att påräkna, så snart hon icke vet skatta åt dagens fordringar", och kyrkans män får en släng: "det otium doctum, som tyckes behärska en god del av vårt prästerskap." I nr 40 tar a—ö upp Geijers välkända inlägg "Fattigvårds-frågan". Men hans egen rätt perspektivrika syn på det tilltagande eländet överväger och fränden Geijers nämns helt kort. Efter juli 1839 torde a—ö inte ha bidragit i Eos, som tre kvartal senare hade för få prenumeranter och gav upp. För Jonas' del kan bladet ses som en nyttig halvårskurs i journalistik. Den förde inte till fullmognad, men man finner en påtaglig utveckling.

På sådana inpass i pressen kunde Jonas inte leva. Hösten 1839 inledde han en märklig bana som boktryckare. Den nära jämnåriga kamraten A. T. Låstbom grundade jämte konstförvanten C. E. Lundblad ett tryckeri, där Jonas efter en månad avlöste konstförvanten som kompanjon — kanske med i planen från början. Men han lät inte pennan vila. I det konservativa Svenska Biet började han skriva okt. 1839 (kanske tidigare utan signatur). Det blev en handfull bidrag om böcker och en opera, och så inträdde han i redaktionen på Uppsalakamraten J. C. Hellbergs (Posthumus) förord. Det var Biets beskyddare J. A. Hazelius som anmodade Jonas, först om bidrag och sedan om att "mera verksamt deltaga i redaktionen" — så enligt Biet 5/7 1843 i polemik mot Aftonbladet. Jonas ska ha slagit till med "förbehåll att det ej skulle åligga honom att för bladets politiska avdelning något åtgöra". Ett varsel om glidning vänsterut! Då hans signatur försvinner efter årsskiftet, har det ej lyckats att helt

kartlägga hans roll, kanske alltjämt bl. a. bokanmälares. Men den bör ha lidit av parallella åtaganden.

Dec. 1839 begynte halvveckobladet Uppsala Tidningar med Jonas som utgivare och Låstbom som förmodligen andre man. I planen ingick förutom lokalt stoff bokanmälningar och kyrkliga nyheter från hela riket — väl Jonas' program. Om signaturen VV var hans, har han skrivit minst en politisk dubbelartikel (30/5, 3/6 1840). Men mest angavs tonen genom sanning ur annan press, så av en tysk karakteristik av svensk press och av Wermlands Tidnings förslag till reform av vårt tidningsväsen. Även litterära lån gjordes, av "Kejsarens nya kläder" och av Heines "Parisiskorna". Den ännu pågående fejden kring "Det går an" gav stoff. Även tyngande inslag fanns; om ett nykterhetsmöte i Uppsala med Wieselgren som huvudtalare skrevs i fem nummer sept. 1840.

Mars 1840 utkom "Kalender" för den då samlade ryktbara riksdagen, dvs. en medlemsförteckning. För den svarade Posthumus, för en ingående "Kort öfversigt af Svenska Riksdagarnas Historia" Jonas (bägge anonymt). Denna lektyr för representanter och intresserade är summarisk, endast de fyra mötena 1771—92 berörs närmare. Betecknande för dåtida syn är att ting, kungavalmöten och unionsmötet 1397 tas med. Om Hellberg eller Jonas själv initierat hans lilla historik (46 små sidor) är ovisst.

Som akademiker bör Jonas ha haft i sikte en stadigare framtid än i tryckeriet och pressen. Han blev 1840 e. o. amanuens vid Universitetsbiblioteket, även det väl ett magert levebröd men en position för en humanistisk mångsysslare. Han visar sig hemmastadd i böckernas och arkivaliernas värld och blev så en av Biographiskt Lexicons mångsidigaste skribenter. För Wahlström & Låstbom gällde det att finna regelbunden sysselsättning och att bli inarbetad i den stora akademiska uppdragsmarknaden. Det förra var för

visso meningen med Upsala Tidningar — en officin utan avsevärt periodiskt tryck var då liksom i regel nu knappast tänkbar. Men bladet kunde inte hävda sig emot en äldre platskollega utan nedlades på tredje året. Emellertid övertogs lexikonet från Leffler & Sebell 1840, och snart blev företaget avsevärt även på tidskriftsidan. 1841 begynte den akademiska Frey, för vetenskap och konst; den levde i tio år. För akademiskt tryck bör Jonas' ställning inom studentkåren och vid biblioteket ha gjort det naturligt att pröva officinens kapacitet, och man finner snart en strid ström av avhandlingar m. m. därifrån. Ändå måste ett tredje till, de större bokverken, som med tiden blev en betydande rörelsegren.

Bokförläggare var han inte. Den främsta förlagsförbindelsen var tidens storföretag i branschen, N. M. Lindh i Örebro under ledning av grundarens efterträdare Abraham Bohlin. Han har bevarat en stor samling brev från Jonas alltifrån 1845⁸; då han förlade lexikonet var förbindelsen och vänskapen äldre än så. De två första breven gäller främst frågan om tryckeriet efter Låstboms död; det blev nu Wahlström & Co. med den nämnde Lundblad som andre man. Med Bohlin diskuteras övertagande av tryckeriets boklager ("förlager"), vilket ter sig svårbedömt men ej synes ha genomförts. Eget förlag vågar jag ej, skriver Jonas.

Palmblads biografiska lexikon, där Jonas ryckte in i band 5, var inte stramt redigerat. Bidragens längd berodde knappast av personens skattade vikt utan verkar vara författarens ensak. Den nye medarbetaren gick helst till originalkällorna och blev ofta utförlig. Hans insats får överbetyg i Wieselgrens lexikonartikel om honom (1852):

Allt mer blev *biografen* eller *levnadsskildringen* reglen och matrikeluppgifter undan-

⁸ Brev till Bohlin i N. M. Lindhs samling, KB.

taget . . . Snart blev P(almblad) intresserad av detta skriftställer . . . och begynte själv allt flitigare insätta i detta minnesgalleri sina mäterstycken i den biografiska konsten . . . Och både band och avnämare växte under det nya behandlingssättet. . . . Ett dylikt sätt att uppfatta biografien synes manat våra Danska bröder till efterföljd. . . . Att, sedan P och a—ö bortgått ur redaktionen, publiken måste börja klaga över att serveras med torrt och möjligt bröd i stället för varma bullar, förutses . . .

Jonas' första signerade bidrag är om Lundafilosofen M. Fremling och blir en egen kritisk värdering. Men i brev till Wieselgren 1848 12/3 heter det att Fremling var orättvist bedömd av upsaliensarna, även av honom själv:

En billig eftervärld skall ej ställa honom i skuggan för den spotske rouén Höijer, som var mycket mer eftersägare . . . Fosforisterna utpuffade honom egentligen för att få stöd i sitt subjektivt estetiska experiment. Han föraktade dem grundligt.

Den egna värderingen skymtar även i hans näsa om C. De Frietzcky, där han "i förbigående sökt göra frihetstiden rättvisa, ehuru Aftonbladet tror mig vara en så ryslig demokrathatare" (till Wieselgren 1847 19/3). Visserligen nekade han sig inte en från bedömning av epokens mer hårdföra partimän som P. J. Höppener och J. Sundblad. Men "rättvisa" markeras vid tillfälle även senare, så i artikeln om E. von Stockenström. Det svarar mot en kritisk syn på tjusarkonungens värld. I Gjörwell ser Jonas en frihetstidens son, efter 1772 mindre välsedd och drabbad av "de uppväxande förfranskade snillenas sarkasmer" (men Gjörwells herrnhutism förbises). Mystikern C. F. Nordenskjölds bakgrund är en tid då "den sanna kristendomen förkolnat", ett "lättsinnighetens tidevarv", då hovmannen E. af Sotberg och "hovprästen" C. E. Taube simmar i grumligt vatten.

Jonas' medverkan fortgick t. o. m. band 19 1852 och omfattar 120-talet biografier och många släktöversikter. Insatsen, en av de mest omfattande i verket, var ojämnt fördelad, från enstaka bidrag 1841 och 1842 upp till 26 1846 och 20 1847. Palm-

blad hade då blivit mer passiv. Jonas övertog allt mer planeringen och Wieselgren skrev allt mer — ett stående ämne i de tvås brevväxling. Enligt flera brev 1849 var Jonas då i praktiken redaktör. 1851 skulle Palmsblad åter ta över, men Jonas' börda förblev stor. 1852 10/11 säger han sig ej orka längre utan önskar se verket fullbordat av "skånska triumviratet" — utom adressaten P. G. Ahnfelt och J. H. Thomander. Wieselgren blev nu den mest drivande.

a—ö-biografierna koncentrerades till tre områden: ca. 20 kyrkomän och mystiker, ca 20 arkivmän, fornforskare och äldre historiker samt ca 40 lärda män på andra fält — allt ungefärligt, då många var både det ena och det andra. Återstår en dryg tredjedel, främst äldre politiker, höga ämbetsmän, författare och konstnärer. Jonas synes ha ryckt in där ingen specialist var till hands. Trots "män" i verkets titel kom enstaka kvinnor in, och Jonas skrev om dansösen Marie Taglioni och om kung Fredriks Hedvig Taube. Hela hans insats kan ju inte här beses, men en blick på huvuddragen och på en del märkliga bidrag anbefaller sig.

Som biblioteksman med arbete bl. a. på UUB:s handskriftsavdelning — vid 40-tallets mitt med att ordna Nordiska samlingen — var Jonas väl skickad för personhistorisk forskning. Han gick till brevsamlingarna och andra skriftkällor, även vid andra bibliotek och arkiv. Och han blev förtrogen med de utgivna urkundsserierna och biografiska handledningarna. På matrikularnas fält hade han god hjälp av kompanjonen Låstbom, hans kollega även vid UUB. Låstbom var hängiven kalenderbitare och hann under sitt korta liv utarbета en rad förteckningar över ämbets- och akademikärer och kunde utge några, främst en fortsättning på A. A. v. Stiernmans "Höfdingaminne". I lexikonet blev han medarbetare 1837.⁹ Ett motiv att starta

tryckeri kan ha varit publicering av egna samlingar. Jonas åberopar i lexikonet vid tillfälle Låstboms material. Detaljrättelser och kritik av källorna är legio i hans bidrag, delvis i vidlyftiga noter. Därmed höjde han lexikonets vetenskapliga nivå och blev i sin mån ett föredöme för "skånska triumviratet" och andra akademiska kolleger.

Hans längsta och särskilt djupgående biografier är de om alla tre Tessin, om Swedenborg och om Stiernhielm (135, 40, 24 s. resp.). Om Nicodemus d. ä. skriver han rätt kort. För Carl Gustaf T:s del fäster man sig vid kritik av Geijers meningar och vid en dramatisk skildring av den knepiga hemfärden från Paris under fara för försåt. Swedenborgs lära och religiösa personlighet engagerar honom djupt, mindre däremot de bergs- och naturvetenskapliga insatserna. Om Stiernhielm hade Jonas ju skrivit 1838. Objektiviteten och föreningen av antikt och modernt framhålles, och Herkulesdikten är ej ett epos. Bland starka bidrag om ca och över ett ark är gestalter som Peder Sunnanväder, Olaus och Laurentius Petri, Hadorph, D. af Thunberg, J. H. Lidén och Axel von Rosen, Göteborgs rådige landshövding under och efter kontinentalsystemet. Utförligheten kan i andra fall synas överdriven, inte minst genom Jonas' böjelse för sidoblickar och lärda utvikingar. Polhem motiverar en stor betraktelse över nordisk kultur och teknik i äldre tid i polemik mot den förskönande synen på vår forntid. Om C. I. Hallman, vars "burleska mästestycken" är det enda Jonas uppskattar, polemiserar emot Hammarsköld. Hans egen

förteckningar överlämnades 1929 till RA av Jonas' sondotter, redogöraren där kansliskrivare Hilda Wahlström (om henne se MRA 1946—47, tr. 1948, s. 11). — Om lexikonet och Jonas roll där se även Bengt Hildebrand, Biografisk historiografi och Svenskt Biografiskt Lexikon, PHT 1939—40, med synpunkter i linje med mina. Om en väsentlig förväxling i hans artikel om J. G. Wallerius se C. W. Oseen, En episod i den svenska kemiens historia (Lychnos årg. 1940).

⁹ S. Landahl, August Theodor Låstboms samling, MRA 1942 (tr. 1944). Fyra av Låstboms

mening i en hjärtesak som den akademiska undervisningen finner man under H. G. Porthan. Och man kan undra om inte en skönlitteratör i tidens deklamatoriska stil gått förlorad i Jonas, då man läser om Johannes Messenius förvisningsort:

Långt uppe i skogarne mellan ryska gränsen och Uleå träsk, 16 mil öster om Uleå, låg Kajaneborgs fästning. Blott gångstigar ledde dit. De fåtaliga inbyggarna av finsk stam förstodo ej ens svenska språket. Mitt i en brusande fors låg fästningsborgen, uppförd dels på en holme, dels på pålar. I denna hemska trakt, där endast strömkarlens vilda toner ljudit, fastnaglades för livstiden snillet, skalden, hävdatecknaren. I denna vrå föddes Scandia Illustrata, Sveriges Rikshistoria.

Ingen censurerade väl Jonas — själv kria-rättade han däremot den flyhänte Wieselgren. Det finns oklarheter och stilistiska krumelurer i en del av hans biografier. Och många märkesmän blir snopet snabbtecknade, så Lennart Torstenson, S. och J. De la Vallée, S. och M. Triewald, Daniel Tilas — alla kanske vittnesbörd om hur Jonas började tröttna. Äldre fall av kort-het gäller Gustaf Rosenhane, som anses vara Skogekär Bergbo, och bergsvetenskapsmannen Sven Rinman. Då Jonas 1847 blev måg till en brukspatron, är hans ringa historiska orientering i bruksmiljö påfallande. Och man kan undra över de många och stora kyrkohistoriska bidragens roll i hans pågående religiösa utveckling (se nedan). Till sist: självfallet är hans biografier numera till stora delar föråldrade — men från ungefär mitten av alfabetet behövs de ännu i väntan på SBL.

I tidigt 1840-tal är Jonas' verksamhet i pressen flerfaldig och inte lätt klarlagd.

Han samarbetade med den konservativa prästmannen och publicisten Kristofer Angeldorff, en redaktionell kraft i Svenska Biet. Tidigt 1841 utgav de två småskriften "Belysningar" (häfte 1, utan fortsättning). En stor del därav kom först i Upsala Tidningar jan.—mars och var bland de få starka originalbidragen där. Till Jonas må hänföras en godbit i adels-

kritisk anda om spänningen Anckarsvärd och Argus-Johansson emellan. Enligt Angeldorff i sin småskrift "Skizzer" (1840) är hans blivande kumpan "den tyska ihärdighetens och den lugna medelmåttans man". Det låter vänligare än det är menat, ty det följts av en insinuant undran varför han är en av Biographiskt Lexikons "surrande insekter".

Svenska Biet blev ett av de större stockholmska bladen. I det ovannämnda inlägget emot Aftonbladet uppges att Jonas redigerat Biet "några veckor" (väl januari 1840), innan Angeldorff trädde till. Bladet säges i början existenshotat av den förhärskande liberalismen, och Jonas ska ha bidragit till dess uppsving med sina "litterära relationer", där flera av våra främsta pennor uppmärksammades. Att spåra denna recensentverksamhet vore vanskligt; den kan ha räckt till hösten 1843 då Jonas lämnade Biet.¹⁰ Ett säkert stilexempel må ges ur a—ö:s presentation 1839 2/10 av Beckers världshistoria med fortsättning av Waltmann. Dennes skrivsätt utdöms: "Med varje penndrag dödar han en gratie och manar i dagen ett troll ur skuggornas rike."

1841 rasade kampen om "straussianismen". En tysk popularisering av "Das Leben Jesu" (1837) utgavs i översättning av Hierta, sekvestrerades men frikändes av jury, och succén för Strauss kritiskt historiska tolkning av frälsaren blev då desto större. Aftonbladet och Freja slog på stort för Strauss och tryckfriheten, och kanske främst på motsidan stod Biet. Wieselgren har i "Sveriges sköna litteratur" 5 (Wahlström & Co. 1849) en journalistikavalkad, där för Jonas' del särskilt denna kampanj hedras. "Den vann honom många vänner i bägge politiska lägren . . . W-ms stil flödade, men utan skum."¹¹ Man igenkän-

¹⁰ Till J. C. Hellberg 20/10 1870, UUB F 853 a. Ett vikariat i Sv. Biet sommaren 1844 nämns även.

¹¹ Wieselgren skriver även om Jonas som historiker, men karakteristiken är föga träffande. — Om Straussfejden se senast L. Kihl-

ner faktiskt Jonas' penna i det mesta av de fem serierna och tre övriga artiklarna i ämnet — därtill kom ett myller av insändare, mer eller mindre i Jonas' regi. Mot respektabel teologisk forskning ställs Straussbearbetarens "mest försåtliga anfall mot kristendomens heliga urkund", talas om "den kyrkliga rabulismens frigörande" genom den förslappade tryckfrihetspolitiken och behovet av "de halvbildades och okunnigas skydd mot fritänkeriets och religionsfrihetens gift" (20—24/8, efter beslaget). Temat varierar efter juryutslaget, 23/11. I Biets vidlyftiga presspolemik läses en del i linje med vad Jonas även senare skulle hävda, så i betraktelser över kyrkans roll 18—24/9. Katekesplugget ogillas. Kyrkan bör gå de tvivlande till mötes. Religionsundervisningen bör förstärkas och bedrivs vid alla universitetsfakulteterna. I det kristna känslöengagemangets tecken når Jonas sin höjd på den konservativa barriaden.

Tidskriften Frey prisas i Biet 4/1 1842, väl vännar emellan men ej av Jonas hand, att döma av att olämpliga politiska hänseftningar påtalas. I sin art har Frey gjort större lycka än sina föregångare; tanken går till de förutnämnda med bidrag av Jonas och till Geijers Litteratur-Bladet. Frey var ett större företag. Årgångarna bildar digra böcker, tätttryckta och dignande av sakkunskap. Efter uppsatserna följer omfattande bokanmälningar i avdelningarna teologi, juridik, naturvetenskaper osv. Medarbetarna var mest dåtida eller blivande toppnamn (delvis under lätt tydda signaturer): Palmblad, juristen P. E. Bergfalk, "Aftonbladsmagistrarna" P. E. Svedbom och C. F. Bergstedt, botanikerna Elias Fries och Johan Arrhenius och de vittra Nils Arfwidsson och C. V. Böttiger. Namnen är från 1841—43 och visar Uppsalas dominans men ej monopol. Senare tillkom bl. a. historikern O. Winqvist i Uppsala och rättshistorikern C. J. Schlyter. Redaktör var först Svedbom, som sä- berg, Lars Hierta i helfigur, 1968, s. 89 f.

ges vara initiativtagaren, och senare Bergstedt utom 1847—48, då troligen Jonas hade ledningen. De tre och många medarbetare rörde sig inom samma Fyriskretsars, och Jonas kan hela tiden ha deltagit i planering och förmedling.

För årgång 1846 utarbetade Jonas omsider "Om Olof Skötkonungs dop". Undertiteln "Kritik av urkunderna och kronologisk bestämning" anger arten av de 20 sidorna. Kritiken kan delvis kallas skarp-sinnig men är liksom slutsatsen — dopåret 1018 — nu överspelad, då ju huvudkällorna är legendariska.

Även som vetenskaplig skribent håller Jonas sin retoriska stil. Intressantare för oss är bokanmälningarna. 1847 ägnas ett ark åt Wieselgrens "Sveriges Sköna Litteratur" I. Volymen är kyrkohistorisk och "genomblixtrad av en korseld av protestantism och patriotism". Men Jonas finner Brask underskattad och Gustav Vasa och kanske kung Johan överskattade. Och "den naivt språksamme Wieselgren" har i en samling om Lunds stift tecknat prästgårdsidyller pikant och färgstarkt (s. å.). Utförligt anmäls (s. å.) J. Hammarin, "Carlstads Stifts Herdaminne" I. Han har ej som andra förkättrat katolicismen eller lovsjungit "den föga uppbyggliga reformationsepoken". På ett sidospår får Jonas in sitt agg mot Gustaf III, "en av de största skrymtare världshistorien känner". Hammarins verk hade Jonas kort förut anmält i Palmblads Läsning för bildning och nöje, annorlunda och mindre spetsigt. Jonas' sista bidrag i Frey (1849) behandlar dansken P. A. Schleisners "Island undersögt fra et lægevidenskabligt Synspunkt". Som ej medicinare refererar han mest men intresserar sig för öfolkets svaga folkhälsa, dåliga bostäder och stora dödlighet.¹²

¹² Manuskript till recensionen i KB:s autografsamling; ger genom få ändringar och packad utskrivning exempel på arbetssättet. — Frey ersattes av Bergstedt med den mer populärt planerade Tidskrift för Litteratur, även på Wahlström & Co. Det blev endast

Jonas' medarbetarskap i pressen fortgick. Han skrev i det stockholmska halvveckobladet (Nyare) Freja och dess fortsättning Den Konstitutionelle 1843—44, då Argus-Johansson var den främsta pennan där. Argus överlät ledningen åt Jonas i sin frånvaro "någon tid under sommaren" (1844) enligt Jonas' brev till Fryxell 18/11. Bägge har hållit i av intresse för saken, utan ett runstycke, och Jonas har därtill blivit "betydligt lidande" på ekonomiskt trassel kring Den Konstitutionelle. Och som alltid har Johansson gått "för mycket bröstgänges till väga" och har efter kollisioner och intriger ställts utanför. — I dessa debattblad bör Jonas ha varit en av flera anonyma bokanmälare. På stilistisk grund tillskriver jag honom artikeln om "Svenska siare och skaldar" III (5/11 1844). Atterbom sägs ha övervunnit "den vedervärdiga tyska slendrianen och skolastiken". Man "underkastas icke den tortyr som de vanliga Uppsalaslagdängorna erbjuder, att sedan man med den djärvaste ansträngning genomtröskat hela arket, ur den förtyskade långhalmen, om lyckan är god, kunna upphämta ett eller tvenne korn".

1844 utgav Wahlström & Låstbom veckobladet Svenska Patriotet, som emellertid misslyckades och upphörde i november. Den var "vetenskaplig och industriell tidning i populär syftning" och lånade åtskilligt material ur annan press, bl. a. Den Konstitutionelle. Jonas skrev troligen ej i bladet, utan hans andel kan utom tryckning och distribution ha gällt redigeringen.

1844—45 utgavs delar av Wieselgrens rätt kuriösa "Ny Smålands beskrifning". I Svenska Biets efterföljare Morgonen ägnade Jonas verket en jättegranskning i nio nummer maj—juni 1845, även den kuriös. Det rör sig om skandinaviska forntidsriken, om vanerna, Oden, Ragnar

årgång 1851, väl emedan redaktören lämnade Uppsala. Jonas skrev inte där, om inte möjligen i de osignerade litteraturoversikterna.

Lodbrok o. d. Hans invändningar vittnar om det kvardröjande dunklet från Snorre och andra då följda sagokällor. Jonas tar saken gravallvarligt och slår ner på Wieselgrens källkritik. När hans

livliga själ kommer i beröring med fantasiens trollspö, förbytes han understundom av denna nyckfulla makt helt omedvetet till en Rudbeck redivivus, varvid hans stolta med luftspända purpursigel framilande speljakt likväl så lätt får stryka flagg för den oansenligaste Målarskuta, försedd med nödig barlast av den försmädda men självhämmande "kritiken".

I första bevarade brevet till Wieselgren ursäktar sig Jonas. Recensionen var ett hastverk under press och i trycket delvis svårt vanställd. Men boken var ej eljest uppmärksammas och var drabbad av Schröders "absoluta förkastelsesdomar". Wieselgren synes emellertid tacksam, och vänskapen belastades inte.

Det som särskilt pressade Jonas våren 1845 var vikariatet för den sjuke rektorn vid "realgymnasiet", läs: apologistskolan. Hur stor del av terminen är oviss. Bakgrunden är att han utom allt annat var lärare där, även vid lycéet eller en privatskola, 1839—46 enligt barnbarnen. Arten och omfattningen av hans undervisning är inte känd, men den vittnar väl både om hans mångsidighet och om behovet av inkomstförstärkning efter fädernearvets uttömning. Mindre betungande var nog att sitta i sparbankens styrelse och emot slutet av fyrtitalet vara sekreterare där.

1845 tryckte Wahlström & Co sin mest sensationella skrift, "Om aristokrat-fördömandet i svenska historien". Det blev tre upplagor, den andra tryckt i Stockholm, den tredje utvidgad. Efter Geijers "Svar till professor Fryxell" var debatten i full gång. Wahlström & Co. åtog sig Fryxells tre fortsättningar. Om avsättningen vittnar att kommersiella förlag svarade för de två sista, Simon Magnus resp. Bonnier. Tvåan var "återsvar" till Geijer och genomgång av historikernas förklenliga behandling av

Karl XI:s förmyndare, trean vände sig mot Bergfalks ivriga försvar av Geijer och påvisade aristokratfördömandet hos salig Lagerbring, och fyran (efter Geijers tid) gick in på tio av tvisteämnena. Den välkända striden behandlas alltså av forskarna ur historiografiska och idéhistoriska synvinklar.

Jag står klämd mellan Fryxell och Geijer "såsom mellan tvenne sköldar" skriver Jonas till Wieselgren 25/10 46, med tanke på släktskap med bägge och med ett kanske inom familjen myntat uttryck. Det måste vara han som skrev om striden i fem nummer av tidningen Dagen febr. 1846.¹³ Han utreder omständligt och menar att i vår tid, då "den självslocknande aristokratien . . . i alla fall snart har sitt högsäte på kyrkogårdarne", bör motsättningen utjämnas. Trots tonen av opartiskhet framgår att han är mer för angriparen än för den angripne, och det ses också av brev både då och senare.¹⁴ I tvåans företal säger Fryxell: "Hr G. och vi alla äro uppväxta i en atmosfär av historiskt aristokratfördömande." Det gäller inte minst brukens och herrgårdarnas värmländska medelklass, väl även prästhemmen.

Talande är Jonas' förbindelser med adelsfienden Argus-Johansson, Freja-Den Konstitutionelles man. 1847, mitt i aristokratstriden, utgav Jonas' tryckeri "Valfiskens" anonyma "Om adelsvälde och basculesystem", en på hans artiklar baserad stridsskrift emot första ståndet. Bascule var ett från den franska restaurationstiden lånat slagord, och "systemet" var för Johansson en mellan adelsvilja och folkvilja

¹³ I Dagen, där Jonas uppges medarbeta 1846, finner jag ej andra större bidrag att tillskriva honom. — Inga säkra i Svenska Minerva, där han uppges medarbeta 1847.

¹⁴ Så till Bohlin 19/10 1845: "Något ganska pikant har jag i dag fått från A. Fryxell: en kritik av Geijer . . .", och skriften bedöms förutseende som "detta sannolikt goda (ehuru lilla) förlag". — Till "farbror" Fryxell skrev Jonas 1845—48 en rad brev om tryckning och spridning av serien, det första samtidigt med det till Bohlin och i samma anda.

vacklande styrelse. Vi kan utan belägg anta, att gott samförstånd om broschyrföretaget rådde de två emellan. Men det blev ingen succé; det utgivna var häfte 1, och fortsättning uteblev.

Jonas följde nu med i dagspolitiken och hade blivit liberal. I brev till Wieselgren 6/12 1846 luftar han sitt missnöje med den till skenet liberala men allt mer "grå" ministären, "med allt detta kryperi och falska spel". De konservativa är med få undantag "ett lumpet patrasck". Men kanske borde man stryka över och "ingå en *ärlig* koalition¹⁵ och gripa tömmarna, som vederbörande lämna i smutsen. Jag känner för väl alla de krokare som kastats åt de konservative, för att ana hur man spelat med de liberale". Därefter växlas brev om planeringen och starten av det konservativa bladet Tiden. Schröder har falskeligen spritt ut, att Jonas vore hågad att bli redaktör (7/3 1847). Det blev Palmblad, som då bad Jonas att en tid svara för hans Läsning för bildning och nöje. Men budet hade först gått till Jonas. Enligt brev till Bohlin 15/3 ska Hazelius ha tänkt sig honom i detta regeringstrojna och antiradikala organ. Svaret (väl till en mellanhand) var

att jag för min del ej tilltrorde mig så mycket moderation mot vederbörande, tilläggande "såsom yngre" för artighetens skull, ty det enda som skulle kunna locka mig numera vore att se klackarne i vädret på alla basculegubbarne och låta dem bada i *grå* salva. Ställningen är usel och olycklig.

Och till Wieselgren 1/6:

Att hovet åtminstone i början var mycket ivrigt för den (: Tiden) är säkert; och mer behövdes ej för att jag genast och för evigt skulle svara *nej*.

Radikalismen bör nu hellre väckas än utrotas, tillägger han. — "Den token" Palmblad fann för övrigt uppgiften mer krävande än väntat; han "ville ej tro mina ord, att en journalist får vara en galärslav".

¹⁵ "Ärlig" ju till skillnad från 1839 års ryktbara planer på "koalition".

1848 anmälde Jonas 11/2 i Posttidningen Wieselgrens nya volym om Småland; han står här kvar på Dalins mening att Sverige med hänsyn till landhöjningen ej kan vara ett gammalt land. Men med journalistik hade han ett par år föga tid. Hans klenhet omtalas ofta i breven, och dessa år hade han återkommande och envisa perioder av sjukdom. Augusti 1846 förlovade han sig i Värmland med Louise Lennartson, dotter till bruksägaren på Norum i Nyed, och bröllopet stod vid midsommar 1847 — han hade just då frossfeber och fick nöja sig med salmiak och havresoppa (till Wieselgren 15/7). Resor och ohälsa, biblioteket, tryckeriet, lexikonet — för visso pressande år. Ändå genomförde han ett intressant tidskriftsföretag.

1847—48 utgavs Forn-nordiskt Bibliothek, fem digra och tättryckta oktavhäften. Om nedläggningen tiger mina källor. Jonas redigerade, medarbetade och tryckte. Skandinavians forn-hävder väntar en omskapning, heter det i hans anmälan. Här skall företrädesvis meddelas utomskandinaviska bidrag, äldre och nyare, jämte i översättning skandinaviska på latin. Det brokiga innehållet vittnar om att man var halvvägs mellan mytisk forntids-syn och kritisk, naturvetenskapligt influerad forskning. I J. Aschbachs "Herulernas historia" befines herulerna vara asar, och tidpunkten för asainvandringen dryftas i utdrag ur tysk-polacken K. D. Hüllmans Sverige-historia från 1797. Å andra sidan märkes fylliga utdrag ur Rühs skrifter — i lexikonet skrev Jonas stort och beundrande om Rühs — och utdrag ur Sven Nilssons verk om Skandinavians forna geografiska struktur.

Av Jonas' egna bidrag var två sekundära, det om Olaus och Johannes Magnus som han förut biograferat i lexikonet, och en ny kortare version av Olof Skötkonungskriften. Men tre kan räknas bland samlingens främsta. Jonas har märkt "Ensidighet hos norska och danska fornfors-

kare" och drar fram aktuella kontroverser utan att upphäva sig till skiljedomare. "Den s. k. bronsåldern" beses i korthet men kritiskt — är periodbegreppet befo-gat trots stenredskapens fortlevnad? Högst står Jonas' stora studie "Om metallberedningens ålder i Sverige". Han tror inte att järnet av gammalt var tillverkat här och kommer via sjö- och myrmalmen till gruvbrytningens uppkomst i folkungatid, den mening som sedan allmännast gällde innan omsider C-14-metoden visade bergshantering redan på 1000-talet. Tyskarna ges därmed äran av våra bergverks uppkomst.

1847 utgav officinen "Sigtuna, det forna och det närvarande" av A. H. Wistrand. Den fornnordiskt orienterade boktryckaren bidrog med en längre inledning om åtskilligt från germanernas ursprung till frågan om stadens namn, det mesta rätt ovidkommande och delvis mer lärt än kritiskt. Kanske på eget initiativ? Emot en mer utvecklad kritik står ju den delvis amatörmässiga redigeringen av Forn-nordiskt Bibliothek. Som ett rent återfall framstår Jonas' sista skrift om forntiden, "De nyaste forskningarna angående Nordens äldsta bebyggare och deras efterlemnade minnen", 1852. Den utgör väsentligen ett okritiskt referat av dansken F. Klees just utkomna bok i ämnet. Norden befolkas successivt av finska svartalfer och ljusalfer, av götar eller goter, som är jättar, och av människor, nämligen daner, svear och normän, vidare av asar och vanner. Kanske mest häpnar man över hur jättarna prisas:

stolta, frihetsälskande, tappra och fruktade av människor och asar, som ofta blott kunde besegra dem genom list, förräderi och trolldom.

Svärfaderns död nyår 1848 förde till en vändpunkt i Jonas' ställning. Åt änka och fyra barn efterlämnade han utom Norum främst det stora järnbruket Gravendal i Dalarna vid Värmlandsgränsen. Bägges

sjöväg var Vänern, och de drevs i god samverkan men skildes vid arvsfiktet. På Jonas' och Louises lott kom en huvudpost i Gravendal, värd nära 40 000 riksgälds-daler. Han avsåg att röra enbart räntan eller den med tiderna växlande utdelningen men fann sig förmögen nog att lämna bibliotekstjänsten och bli helt boktryckare (till Bohlin 1/4 1850).¹⁶ Vid Carolina hade han 1845 blivit ordinarie och 1847 första amanuens och han ordnade flera arkiv- och boksamlingar. Men i hans brev är Carolina ett intrignäste, där han allt mer vantrivdes. Sidor kunde ägnas åt dessa förvecklingar, men de lämnas därhän då det ter sig ovisst om enbart de ohörda motparterna — även vid universitetet — är klandervärda.

I Tiden, som för övrigt Wahlström & Co tryckte nästan hela 1849—50, skrev Jonas emellanåt på begäran ”då Palmblad har korgen tom, vilket sällan händer, ty värre tidningshingst har jag aldrig sett”, får Bohlin även läsa. Men främst boktryckare förblev han inte utan nu först en av Aftonbladsmagistrarna. Hiertas försäljning till dem augusti 1851 och dess förhistoria är välkänd — utom just Jonas' roll. Hans version har vi i ett brev till S. A. Hedlund 17 september, i syfte att förta verkan av en skandalartikel i saken. Jag erbjöds sist av alla att ingå i bolaget och är alls inte upphovsman, skriver Jonas. Redan juni 1848 erbjöds Bergstedt att bli huvudredaktör. Han var hågad ”men önskade att jag måtte följa med, som hade större erfarenhet” (de var ju Uppsalavänner men Bergstedt tre år yngre). Då även Jonas ville lämna Uppsala (redan 1848?), ”började vi begrunda affären”. Nu 1851 är Jonas som sistkommande och sällan i Stockholm ”en helt underordnad person hela tiden”. Först tänktes han köpa tryckeriet, men det kunde ju då senare komma i mindre lämpliga händer, och i stället erbjöds aktier, men Jonas' post är den

¹⁶ I förstone tänkte han sig i stället att lämna tryckeriet (till Wieselgren 26/7 1848).

minsta. Av herrarna i konsortiet har han ej förut känt Lallerstedt och Liljeborg men, må underförstås, Sohlman.¹⁷ — Jonas åtog sig faktiskt att — som yrkesman — förestå tryckeriet. Från tredje kvartalet var han stockholmare, och självfallet skulle han också skriva i bladet.

Jonas' redaktionella roll under sina drygt två år som delägare var flerfaldig. Han var bokkrönikör på humanistiska och religiösa områden, kanske även på naturvetenskapliga och tekniska — knappast på skönlitterära. Hans lilla skrift om Nordens äldsta bebyggare gick först som serie i bladet, men eljest synes han ej ha bidragit med ”kulturartiklar” (sådana var över huvud sällsynta). Som tränad bedömare av facklitteratur var han väl ett gott förvärv, men främst väntades han göra en insats på den i vid mening politiska avdelningen, kanske särskilt den första tiden då Bergstedt var i England.

Då historiska och arkeologiska verk utförligt anmäls — Strinnholms, Schinckel-Bergmans, Dybecks, dansken Worsæes, norrmannen Munchs — tycker man sig känna igen recensenten. Och han behöver tre nummer i juli 1853 för de två Karl XI-delarna av Fryxells historia, som även på ledarspalt åberopas positivt. Emellertid är Jonas liksom andra i dåtiden övervägande referent och ger ibland spaltlånga utdrag ur boken. Läsaren får en del nya fakta i ämnet men sällan en egentlig värdering av innehåll eller stil. Det är skäl att avstå från försök att kartlägga Jonas som bokkrönikör i övrigt.

Ledare av Jonas kan på flertalet områden uteslutas. Men som klart liberal och från kritiker av den grå regimen bör han

¹⁷ Brevet till Hedlund i GUB. Kihlberg, a.a., nämner ej Jonas i sin eljest givande framställning av affären. — Viljan att lämna Uppsala för tanken till misshälligheterna vid biblioteket. Även till omtal 1850 av en ”ofta tänkt” tidskrift som forum för ”förbisedda litteratörer”, där ”ingen Upsaliens skulle få vara med” (till Wieselgren 16/1). I breven överväger dock tecknen på rotfasthet i staden.

ha varit påtänkt även som inrikespolitisk och idépolitisk kraft. I vad mån han blev det som ledarskribent eller som inspiratör ter sig ovisst. Säkrast gäller bäggedera på ett omstritt fält som nu blivit centralt för prästsonen och f. d. ateisten, nämligen kyrkoväsen och i synnerhet religionsfrihet. Och här går jag något tillbaka i tiden.

Jonas uppmärksammades av den märkliga kyrkomannen J. H. Thomander, som enligt brev till Wieselgren i juni 1847

redan för flera år sedan haft den godheten uppmuntra mig att bliva teolog i Lund; och vågade jag välja denna bana, hade jag gärna övergivit Uppsala. Men jag fordrar så mycket av en präst i våra dagar och tilltror mig själv så litet i den vägen, att jag anser mig platt ej duga därtill.

En negativ kyrkosyn möter redan i brev till Wieselgren 13/12 1846: "Nu är väl statskyrkan snygg med Almqvist och Ignell." Den som tidigast väckte eller stärkte Jonas' religiositet var rådmän L. W. Henschen, den kände läsaren.¹⁸ Kring honom samlades efter mitten av 1830-talet en troende krets vari Jonas och hans bröder ingick. Snart var Henschen känd även som radikalt liberal och såg tidigt i Jonas en politisk meningsfrände, men då, kring 1840, med tvivelaktig rätt. Han planerade en liberal tidning med Jonas och Låstbom som vidtalade medarbetare. Och senare blev de väcktas samling hos Henschen till de illa sedda mötena om lördagarna på "Henschens sal". De kunde anses bryta mot konventikelpakatet av 1726, som drabbade en del läsare ur folkdjupet, och åtal mot Henschen var i fråga men skulle ha ställt kravet på det förlegade konventikelförbudets avskaffande på sin spets. Det konservativa Uppsala låg bakom pöbelupploppet mot "salen" i juni 1850, som gjorde mötena riksbekanta och vållade deras nödtvungna upphörande.

Till Bohlin skriver Jonas därom 1 aug. Oväsandet tillställdes av några få som ut-

delat brännvin bland lärpojkar och hamnbusar och retat oviljan genom flitigt utspridda osanningar. Själv var Jonas med på två möten; han menar på sistone och nämner det tillfälle veckan före bråket, då Ahnfelt gästtalade — mycket bra. En aktuell debattskrift motiverar principiella betraktelser:

Religion och samvete äro de mest *private* saker och böra skiljas från all offentlig myndighet. Här böra framför allt de fria associationerna få göra sig gällande. Även om socknen, kommunen, får all frihet att välja (präst) ... yrkar jag dock med Grundtvig "Sognebåndets Lösnings". ... Varför hindra liktänkande att fritt förenas till uppbyggelse och upplysning, då man väl får antaga, att varje lära har sin goda sida och kan bära frukt, då den i kärlek och broderskap övas och tillämpas? Hur många *tingas* inte nu till indifferentism. ... Ur vår ruttna statskyrkas alla gluggar ljuder detta kyliga eko: "gå till prästen".

Henschen var schartauan, men intet tyder på att Jonas var liktänkande. För religionsfrihet och mot steltnat statskyrkoväsen framstår som deras gemensamma patos.

Åter till Aftonbladet. År 1850 sökte man vinna AB mot konventikelförbudet och för förståelse av läsarna. Hj. Wahlström var nu journalist i Stockholm och förde Henschens talan, väl med Jonas som mellanlänk. Det vann framgång under den nya regimen. Bergstedt, som 1850 behandlat frågorna i sin tidskrift, torde ha sett dem ungefär så som Jonas. Det blev en strid ström av ledare, andra artiklar och nyhetsmaterial om kyrkliga missförhållanden, om ingripanden och landsförvisningsdomar mot avfallingar från den rena läran och mot plakatet och för religionsfriheten. Regeringsformens § 16 återopades; att dess rätt till fri utövning av envars religion innebär rätt till avfall hävdades envetet men är ju enligt expertisen diskutabelt. Redaktionskollegan C. W. Liljecrona talar i brev om både Bergstedts och Jonas' roll i kampanjen men starkast om den senares. Det bör ha varit Jonas som merendels fört pennan på ledarspalten men varken inne-

¹⁸ Närmare hos H. Gladh, Lars Wilhelm Henschen och religionsfrihetsfrågan till 1853, 1953; se via Innehåll och Personregister.

håll eller stil ger här ledning nog. Även finns belägg på Jonas' förmedlande och påverkande roll, i en utgiven samling brev läsare emellan.¹⁹ Till baptisten A. Wiberg i USA skriver han 1/2 1853 om artiklar från honom kring religionsläget där ute:

För egen del önskade jag att Du något fäste Dig vid att framvisa hur olika bekännelser ej behöva ligga i kiv med varandra, såsom här tros. Allt vad man kan framlägga till bevis för religionsfrihetens förmån är gott få från säker källa. Men för våra mångahanda läsare av tidningen, som gärna vädra sekterism och läseri i Aftonbladet, är det bäst att hålla tonen och framställningen så litet asketisk som möjligt . . . Det är ömkligt att dagligen behöva lovera så, men jag ser däri ingen hjälp, helst då redaktionen ej kan vara homogen i dessa frågor . . .

Och 22/3: Man var på bladet mycket belåten över Wibergs (första) artikel, som gjort "mycket uppseende". I breven framförs också Bergstedts önskan att av Wiberg informeras om en ny amerikansk tulltariff och om utsikterna för vår export till USA. Och enligt brev 29/11 från P. Palmqvist till Wiberg: Reseskildringarna har intresserat mycket, Bergstedt är "ganska belåten" och vill höja honoraret.

Nu avbröt emellertid Jonas sin Aftonbladsbana. Han invaldes i riksdagen, som samlades i november, och sålde då sin post i tidningen, "ty jag vill vara skild från alla band" — till Wieselgren 21/10. I Palmqvists brev till Wiberg möter ännu ett skäl; "Bergstedt har på senare tiden blivit mera fientlig emot läseri, vadan numera aldrig något till läseriets försvar intages . . ."

Att tillägga är att Jonas var mycket aktiv och hjälpsam vid publiceringen av trosvänners skrifter. Från Stockholm fjärrstyrde han tryckeriet och gav Wiberg goda villkor för hans bok om dopet.²⁰

¹⁹ Om Jonas i Liljecrona-brev se E. Newman, Gemenskaps- och frihetssträvanden i svenskt fromhetsliv 1809—1855, 1939, s. 115 f. Om förbindelser med läsare se Ur den svenska folkväckelsens historia och tankevärld 3: 1—2, utg. av G. Westin 1933—34; se via brevdatabas och Personregister.

²⁰ Tryckte även Henschens periodiska Kyrka och Stat (endast tre nr 1848, 1850—51).

Som "brukspatron" insattes Jonas i borgarståndet av femte bergverksdistriktet, där Gravendal låg. Valet förvånar med tanke på den övervägande konservatismen i brukskretsar, även om intressena var delade i aktuella frågor om järnet. Jonas' liberala profil och hemvist i pressen var säkert känd. Emellertid var det lägligt att ta en stockholmare och inte avdela en aktiv bruksidkare. På vunnit förtroende tyder uppdragets förnyelse 1856, då enhälligt, och 1859. Omsättningen på bruksmandaten var eljest stor på 1850-talet.

I ståndets protokoll och i egna motioner framstår inte Jonas som politisk förgrundsmän. Han var inte talträngd. Hans få motioner avser främst skolväsen och industriella biintressen. 1853 ivrade han för fysik och kemi vid läroverken, ämnen som var nästan okända för dem som fortsatte vid universitet. 1856 yrkade han på anslag åt Gymnastiska centralinstitutet för fri vård av obemedlade. Och lade en stor motion med kritik av nya stadgan för elementarläroverken. Sakkunniga hade inte hörts. Franska borde inte vara första språk, och andra ämnen än språk var eftersatta. Euklides borde slopas, med död kunskap i matematik hotade leda vid ämnet. Undervisning i svensk förvaltning och i moralfilosofi yrkades. Före kunskaper och formell skicklighet sattes att skapa "fria och upplysta medborgare". Även yrkades lönetillägg för läroverkslärare efter fem och tio tjänsteår; karriären var alltför beroende av slumpvis yppade ledigheter. — Bägge åren motionerade han om kanalbygge mellan Barken och Väsman, där det på halvannan mil krävdes sex tidsödande omlastningar och varusvinnet var stort. 1856 yrkade han tullfrihet för tryck- och planschpapper, ett boktryckarens eget branschintresse.

I plena hade Jonas 1853 ett vägande inlägg om folkskoleseminarierna, som blivit fler än elevtillgången krävde. I debatterna kring förslagen om minskat religionstvång var Henschen, även han debutant i stån-

det, närmast att föra talan; då Henschens eget avstyrkta förslag om straffrihet för sakramentsutdelande frikyrkomän var uppe, sekunderades han i debatten av sin vän. Det segrande utskottsförslaget innebar rent av en skärpning av gällande förbud och var enligt Jonas ägnat att fördubbla kyrkoreformrörelsen. Eljest teg Jonas merendels i de stora debatterna såsom den om decharge. Om hans intresse för sitt nya kall vittnar att han bad Wieselgren att belysa honom bekanta "riksdagsmän från de södra orterna", han fick karakteristikerna, som slagit bra in (brev 21/10 1853, 13/4 1854). — När Aftonbladet inför nästa riksdag överblickade borgarståndet, kallas Jonas

en avgjord motståndare till det nu härskande systemet, en inom den självständiga delen av ståndet för sitt humana sätt och sin förmåga att sammanhålla spridda liktänkande ganska värderad ledamot (10/5 1856).

Vid sin andra riksdag, 1856—58, spelade Jonas större roll än vid sin första. Han ryckte upp från ekonomi- och besvärutskottet till konstitutionsutskottet, där klander av svensk-norsk diplomati under Krimkriget blev ett huvudnummer. Utskottets flertal gillade den utfärdade neutralitetsförklaringen samt novembertraktaten. Med Jonas' instämmande vände sig en reservant mot att hela statsrådet inte informerats i tid, men i ståndets debatter därom teg Jonas. Den västmaktsinnade opinionen emot den förda politiken ogillade emellertid i sak både neutralitetsförklaringen och traktaten, och dess talan uttrycktes i en reservation av Östgöta-Correspondentens C. F. Ridderstad. Då den avvisades i utskottet, reserverade sig Jonas. Enligt Ridderstad gynnades Ryssland av förklaringen, i det västmakterna eljest kunde ha valt krig i Östersjön och kanske krossat fiendens maktställning där. Borgarnas dechargedebatt (18/7 1857) inleddes av Jonas som minoritetens man. Han höll sig nära Ridderstads text och betonade att ingen önskan om vårt inträde i kriget avsågs. Novembertraktaten var

oförenlig med neutraliteten och vittnade om västmakternas misstro till dess uppriktighet. Under försvarshuvudtitelns granskning slog opponenterna även ner på att Slite hamn befästs och därför stängts för de krigförande, i praktiken för väst, menade man. I både Slite- och dechargedebatten gjorde Jonas något enligt expertisen helt nytt: drog fram anteckningar från utskottsföredragningen och citerade ur notväxlingen. Även kungens egna ord åberopades. I Slitesaken blev det hos borgarna lika röstetal och vann motsidan genom den förseglade sedeln.

I andra stora frågor — religionsfriheten, tullarna, järnvägarna — var Jonas en passiv tigare. I utskottet och 1859—60 i statsrevisionen hade han däremot mycket arbete, som han fann både krävande och intressant. Han tilldelades granskning av "hären", och det var kanske via "rustningspengarna" eller militärutgifterna under kriget som han fick Slite i sikte. Och han ingick i en arbetsgrupp om "norska sakerna", unionen. Därom i brev till Bergstedt, som efter sin Aftonbladstid blivit bruksidkare i Värmland och fick täta Stockholmsrapporter från Jonas.²¹

Emellertid blev Jonas efter hand led vid sitt rekordlånga andra riksmöte, helst som sjuklighet, ekonomiska bekymmer, andra åtaganden och nya uppslag kom till. Brevvännerna fick läsa många beska utgjutelser om ständerna. Redan valen tydde på ett lika uselt borgarstånd som förut, nu med ett starkare och även farligare "melanparti" och med övervikt för de styran-des vänner. Men utfallet blev det motsatta, och regeringen lyckades inte att med taktiska "liberala svängningar" vinna majoritet i ståndet. Inom ett halvår var dock "usel" rätta ordet, och Jonas låg i för att hålla samman den egna sidans män — det hänger på mig, menar han. Kvävande belysningsgas under långa aftonplena var en plåga. Borgares och bönders "klen och

²¹ Bergstedts brevsamling i KB; det här nämnda i brev 2/11 1856 och 1/3 1857.

förvillade begrepp” om diplomati irriterade vid dechargeprövningen. De blivande stambanornas sträckning blev som känt dominerande stridsfrågor i provinsintressenas tecken. Järnvägarna har, skriver Jonas, ”förstört allt offentligt liv”, och riksdagen blev för honom ”en moralisk tortyr”. Efter elva månader är han ”modlös och nedstämd av all den uselhet jag dagligen skådar omkring mig och den förvridning och försoffning som inrotat sig”. Kort förut kallar han riksdagen för ”oxmötet”.

De misshagliga var nämligen många i de fyra stånden. Uddeholms E. G. Danielsson var utsedd för att hålla Jonas Wærn informerad och var sålunda en ovetande spion. Thomander har blivit ”en genompiskad prelat, blott slugare och mäktigare än de andre hierarkiske nulliteterna”. Göteborgs A. W. Björck

går som en kanonkula till målet och är ypperlig som stridshingst, men har varken tid eller förstånd att i övrigt operera, som ändå är huvudsaken, om något skall vinnas.

Redan förut var Jonas enligt Aftonbladet känd inte minst som förhandlare, uppövad som boktryckare och som pressman. Om Danielsson kom han senare på bättre tankar, väl ”i viss mån hovets man, men utan fjäsk”. Henschen blev en besvikelse, var först en ”sonderling”, och i mötets slutskede fortfar han ”att bete sig som ett as”. Det gjorde också A. O. Wallenberg, som ”förlorat allt förtroende på *alla* sidor inom ståndet”.²² Flera offer för Jonas’ betygsättning kunde tilläggas.

Från Jonas’ första riksdag har talande interiörer i brevform ej bevarats, vad jag vet. Men tillsammans med journalisten och adelspolitikern P. R. Tersmeden utgav han efteråt broschyren ”1854 års riksmöte med dess handlingar och handlande personer” (Wahlström & Co 1854). Det är en på sting fattig katalog över större frågor

(handlingar) och över stånden, ”denna sällsamma moraliska person, denna brokiga kår”. Jonas bör ha svarat för blicken på borgarståndet, i övrigt ter sig röllfördelningen oviss. Påfallande är måttfullheten i kyrko- och religionsfrågor; tågordningen borde vara frigörelse från statskyrkans tvång först, full trosfrihet sedan.

1857, under sittande riksdag skrev Jonas ensam den lilla ”Från riksdagen I” (utan fortsättning). Den ger temperamentsfullt röst åt hans besvikelser, fyller ut i ämnen som skymtar i breven och tar upp flera. Störst utrymme får en bister granskning av första ståndet, i linje med Johanssons av Jonas utgivna skrift mot adelsväldet och med stoff som belyser adelns fortsatta försvagning under de tio åren sedan dess. ”Adelns tid är således i verkligheten förbi.” Återstår att med de ofrälse ta itu med allenastyrandet och all sköns missbruk och att på reformstråten rädda sig undan en förintande representationsreform. Jonas är bland de många ur medelklassen som ännu inte funnit tiden inne för allmän rösträtt. Men som ansåg prästeståndet mest urbotat. Där råder servilism, också inom borgarståndet. Om eländet där fick Bergstedt läsa en del, som på tryck kulminerar i etiketten ”ödmjuk supplikant vid hovtrapporna”. Hoppet är bondeståndet, som tyvärr förvillas av kotterier, skandaltidningar, hejdukar — av ”alla sällskaper för bönders lurande”. — I sak fäster man sig vid talet om ”järnvägsäventyren” ur finansieringens synpunkt. Jonas var bland de liberaler som oroades av ”den Ericsonska romanen”. Broschyren har säregna övertoner men kan kallas den elegantaste av Jonas’ skrifter.

Trots att han undanbett sig, omvaldes han 1859 med alla röster utom en; man hade först tänkt sig en son till J. Wærn (till Fryxell 23/9). Han sattes nu i statsutskottet och bankorevisionen. I plena tog han sällan till orda. Två yrkanden i snårigt debatterade frågor har taktisk syftning. Det ena, gällande stora kommunal-

²² Till Bergstedt 26/8 och 2/11 1856, 1/3, 10/3 och 12/3 1857 och 25/2 1858; till Bohlin 27/9, 28/9 och 5/10 1857.

reformen, vann gehör hos borgarna men ej i medstånden; det andra, om tidsenlig vidgning av rösträtten till bruksmandaten, blev fruktlöst. Påfallande är tystnaden i stora frågor, så hammarskattens och delvis tackjärnstiondets avskaffande. Att Jonas över huvud inte framträdde i bergs- och bruksfrågor är märkligt — kanske var han inte fackman nog, trots Gravendal och även något insteg i Jernkontoret. Han var emellertid för fri järnhantering och näringsfrihet (till Bergstedt hösten 1856). Han utnyttjade inte motionstiden, men arbetet i statsrevisionen gav honom anledning att motionera i senare uppkomna frågor (Riksdagsordningen § 56). För uppfinnaren av en räknemaskin yrkades högre belöning än k. m:t föreslagit. Av örlogsflottans linjeskepp var endast ett brukbart, och i stället för dyrbar upprustning borde begäras utredning om tidsenligare fartyg enligt senaste erfarenheter; västmakternas järnbeklädda skrov under Krimkriget åsyftas. Däröfver nämner Jonas i brev till Hedlund 6/1 1862, att han tagit råd av (Axel) Adlersparre i revisionen, inte "som mången trott" av kommandör Hjelm, som också ivrade för bepansring. Framstöten synes ha uppmärksamrats — men Jonas skulle ej få uppleva det första svenska pansarskeppet.

Jonas' övriga insatser och roll 1859—60 kan i brist på brev med riksdagsinteriorer inte bedömas. I brev till Fryxell 11/6 1861 gör han emellertid en politisk återblick, som synes gälla även hans sista riksdag. Trots "mina osläckl. Oscarianska antipatier" var jag "täml. tåld av junkararne". Var emot Carls regentskap såsom grundlagsstridigt, men hans opposition

har *aldrig* varit riktad mot s. k. Junkrarne . . . utan mest mot de axeldragande *grå*, som och jag gjort mycket förfång och som anse mig för den värsta *urrabulist* och intrigör. Detta var redan min ställning 1839, då "radikala" Freja m. fl. mycket koopererade med Biet och jag mycket umgicks med Blanche. Följden är, att de ärligt liberala än i dag mer *tro* på mig (för en och annan manöver) än *begripa* mig. Imedl. har jag övertygat mig, att

junkrarne äro mycket bättre och sant liberala än de tros . . . Sedan vi nu skola hetas ha "konservativ" regering, äro just junkrarne de som äro billigast och visa sin rätta natur. Lagerbjelke var superb Ordförande i Revisionen och vi voro ense nästan i allt.

Vad han säger om 1839 för tanken till att även Argus-Johansson då var i Freja, men som bekännelse till liberalismen verkar det övertonat. Det är synen på junkrarne och de grå samt talet om manövrar som förefaller tillämpligt även på 1859—60. Vidare:

Bleve ett par tre av borgarnes bästa fullt klara, borde man med nämnde junkrar göra upp nästa riksdags plan, och med några jämkningar å ömse sidor därvid skulle man sedan ganska lätt styra hela riksdagen till allmän belåtenhet — utom de grå flänörernas, som ej skulle begripa saken förr än trumpeten ljöde. För egen del kommer jag dock knappt till riksdagen.

Ett fjärde mandat var tydligen inte otänkbart. Men han torde ej ha kandiderat. — Enligt familjetraditionen kan om hans riksdagar tilläggas, att han verkade även som skrivhjälp åt motionerande kolleger (kanske även vid reservationer och anföranden). Det kunde en del bönder och provinsborgare behöva, och då det var rätt vanligt att vända sig till journalisterna, synes detta svårbevisliga eftermåle trovärdigt.

Brevrapporteringen till Bergstedt har en given bakgrund i "palatsrevolutionen" i Aftonbladet, där Bergstedt efter utdragna konflikter ersattes av Svedbom vid nyår 1856 — de bevarade breven vidtar visserligen först i juni, då adressen Lindfors bruk blivit fast. Stridens huvudman var Argus-Johansson som i bladet fått driva sin fräna kritik av krigsårens diplomati — i linje med vad Jonas sedan skulle hävda på riksdagen — men hejdat efter påtryckning från högsta ort. Breven visar Jonas som både inspiratör och kritiker på AB:s "byrå". Mellan sin egen avgång och Bergstedts — under drygt två år 1853—55 — har han troligen också influerat och kanske skrivit en del. Han bör på byrån

ha fått eller medfört det brev från Lindfors som — enligt svaret 9/6 1856 — ”Valfisker genast anammade”. Denne hade gått längre än de två brevvännerna men prisats av *sin* främste brevvän, Ridderstad. Jonas dolde inte att AB förlorat på chefsbytet: det är ”jämmerligt uselt”, och man börjar anse Svedbom löjlig, ja enfaldig (26/8). Om artiklar om borgarståndet sägs 2/11, att de är riktade mot Schwan, de konservativas huvudman som tänkts gripa rodet genom ovannämnda ”liberala svängningar” — man ser klart Jonas i kulissen. Men Svedbom lyssnade inte alltid. ”Mycket har jag bråkat med AB för att få det i gång mot militärn och skandalpressen.” AB borde kunna väcka allmän avsky ”ända ned i kojorna” för smutstidningarna och ge ”ärlig press” spelrum (20/4 1857). Om ”militärn” hade AB dock i mars artiklar mot det oegentliga ”systemet” vid befordringar, med en rad personexempel. Därom Jonas 12/3: ”Nu kommer en amper serie i AB . . . , varav jag fått en stor del av gamla vänner bland officerare” — har Jonas fört penna eller enbart väglett? På egna bidrag tyder dels det myckna som skrevs om den nya skolordningen, sammanställt med hans motion i ämnet, dels flera stora inlägg om Geijers skrifter under utgivning och andra bokanmälningar inom egen intressesfär. Men det väsentliga är inte att gissa rätt i författarfrågor. Det väsentliga är Jonas’ roll för vår främsta tidningsprofil, politiskt och kulturellt. Rollen förefaller inte mindre än då han var delägare — snarast större.

I ursinne med den osjälvständiga huvudstadspressen angav Argus-Johansson tonen och vann mångas medhåll. Jonas berättar 2/11 1856 för Bergstedt om hur Riksbladet, med Argus som ledande penna, då kom till. Det är jämte Fäderneslandet, Fri-skytten (Rudolf Walls första tidning) och Puff ”de enda ärliga tidningarna här” i Stockholm. Men ”Valfisker” förblev tungläst, Riksbladet blev kortlivat. Bohlin

ombeds att i sin Örebro Tidning lägga ett gott ord för Riksbladet, som är det aktivaste här, trots sken över skaklarna emellanåt (5/1 1857), och Bergstedt får del av räddningsförsöken (1/3). — Talande är också brev till Ridderstad 1856—57, varmed Jonas återknöt till för 15 år sedan då de gemensamt stred emot embryot till basculesystem. Nu gäller det D. Frölichs misslyckade idé om en ”allmän fosterländsk förening” och hans broschyr därom på Wahlström & Co. Även berörs pressen och missnöjet med Aftonbladet: ”Hela vintern har jag jämte Hierta, Johansson och Bergstedt arbetat med landsortspressen. Vi 4 draga jämnt.” Vidare kommenteras hur ”alla framtidslejon och falske liberaler nu skrika mot adeln . . . *Adelshat* har *alltid* varit ingrediens hos framtidsmän och hovets hejdukar i *hela vår historia* . . . *All* utmärkelse som ej beror av *nåd* är dem förhatlig.” 1857 fortgår kritiken av AB och skrivs om Riksbladets förtjänster och livsfara. I Ridderstads bortovaro från Riddarhuset rapporteras även en del riksdagsnytt.²³

Att vara fullmäktig i Städernas Brandstodsbolag bör inte ha tyngt, att gå in i styrelsen för Evangeliska alliansens svenska avdelning (1853) var väl däremot för en religionsfrihetens målsman en uppgift. Han hade även att skaffa med det frireligiösa halvveckobladet Wäktaren i Stockholm. Hösten 1856 vikarierade han som dess redaktör och fick artiklar från Berg-

²³ C. F. Ridderstads stora brevsamling hos direktör Christer Ridderstad, Nyköping. Brev från Jonas 16/5 och 20/5 1856, 13/1, 29/1 och 27/2 1857. — Mot slutet var Johansson skild från Riksbladet. I min skrift om honom, *Den svenska pressens fader*, 1974, framkastade jag att möjligen Jonas ryckte in, men så var ej fallet. — 1857 års finanskris, som för Johansson blev en journalistisk höjdpunkt, kommenterar Jonas i flera brev till Bergstedt; den satte ju sin prägel på riksdagens slutskede. Johansson blev så ekonomisk kommentator i Svenska Tidningen, och även därom skrev Jonas i korthet. Gillade hans rätt förflygna kampanj om hotande riksbankrutt 1859; han har i huvudsak rätt men hans färg och ton gouteras ej (till Bergstedt 10/6).

stedt, varom i några brev till honom. Han kan ha skrivit eller inspirerat en del av det myckna stoffet i kyrko-, religions- och skolfrågor. "Om den inom Svenska kyrkan pågående förändringen uti predikosätet" 30/5 1855 bör avses då han 17/5 på Fryxells fråga säger sig skriva artiklar i ämnet. Glädjande nog djupnar förkunnelsen. Som spelöppnare står Wallin med ett tal 1816 mot neologin med dess talekonst, makliga sedelära och världslighet. Den fortlever än bland de äldre inom kyrkan. Men en längtan till fullare och renare sanning i salighetssaken är på gång. Flera stora inom kyrkan och även de teologiska fakulteterna har medverkat, men främst väckelserörelserna. Särskilt Schartau och P. L. Sellergren framhålls, vidare "rikligen spridda skrifter" (många i kyrko- och religionsfrågor trycktes vid denna tid på Wahlström & Co). Från "det gamla neologiska skalet" börjar man gå till kärnan, till läran om synden, nåden och rättfärdiggörelsen genom tron. Det ger kyrkan utsikt "att lyckligen genomgå de stormar och skakningar, varav den nu från alla sidor hotas". Mot separatismens skadliga sönderingar och irrläror är detta ett långt säkrare värn än strafflagar och världslig makts obehöriga ingripande. Och måtte "lärnarnes egna hjärtan" omskapas, på det förkunnelsen inte förspills genom deras levnad ochandel. — För visso var Jonas även recensent i Wäktaren. Säkrast tillskriver jag honom de gedigna anmälningarna av förstlingsvolymerna av C. G. Malmströms och F. F. Carlsons historieverk, den senare i jämförelse med Fryxells bild av Karl Gustav, samt av ett verk om general v. Döbeln (av en frände).

Wäktarens inlägg om regering och riksdag är även i Jonas' anda och delvis hans stil, främst år 1856. Representationsfrågan kan endast lösas i etapper, närmast står att reformera beslutsformerna så att strandning genom två stånd mot två bortfaller (24/5). Jordbrukaradeln borde delta mer på Riddarhuset, den känner land och

folk bättre än de där dominerande ämbetsmännen och har numera stor intresse-gemenskap med bondeklassen (26/9). Liknande vyer möter i Jonas' brev till Fryxell 27/5 1855. Han spekulerar kring adelns roll på nästa riksdag, där det nog kommer att bero på den själv att sköta sig — och undgå total riksdagsreform enligt fortsättningen:

Var det ej underligt, att vi kunde så *döva* representationsfrågan under riksdagen? Till sådant mål arbetade jag mycket ivrigt jämte Johansson och Crusenstolpe, och jag hoppas att den måtte ännu en riksdag sova, ty denna sömn ha vi att tacka de reformer som skedde, och jag hoppas på samma konjunktur nästa gång.

Vidare skriver han intressant om Johanssons roll, bl. a. att han "försonat sig med Anckarsvärd och flera av adeln, varigenom jag känner uppådet till nästa riksdag". Och hoppas för borgarnas del att de konservativa ledarna "ej nästa gång skola kunna sälja ståndet".

Som om Jonas inte hade övernog på pressfronten blev han erbjuden en egen tidning. Folkets Röst, som svävade på anständighetens nedre gräns, utgavs av Franz Sjöberg. Han troddes (med orätt) dödsdömd i syfilis och ville på goda villkor överlåta bladet. Jonas tvekade och avslog. Köpet skulle "intrigera" släkten, som över huvud är emot hans politiska hemvist — hustrun åter var för saken.²⁴

Om svag, tidvis kritisk ekonomi överflödar vittnesbörden. Att med arvpengar freda sig i gluntarnas Uppsala kunde inte den vänsälle Jonas, som själv var sånganförare. Redan 1838 måste han beträda vigilansens stråt (s. 87). Till Wieselgren 19/3 1846: "... jag ligger inne i 7 konkursmassor." Till Bohlin 9/3 1848: "... överlupen av fattiga landsmän och kamrater här, som begära borgen och hjälp." Och ur första brevet till honom: "På Johansson förlorade jag 400 b:o." Några

²⁴ Till Bergstedt 24/9 och till Bohlin 28/9.

stora borgenärer bildar följetongsinslag i Jonas' brev. Trögast betalande förläggare var Simon Magnus, som Jonas dock synes färdig med före hans äntliga konkurs 1859. Även Albert Bonnier fann han långsam (till Bohlin 1/3 och 20/7 1858).²⁵

1857 verkar ställningen förtvivlad. Den redovisas 24/8 för Bergstedt, som bistår. Jonas vill minska sina skulder med minst 10 000 i riksgälds; emot står egna fordringar om några tusen jämte stort inestående riksdagsarvode. Han hoppas slippa "dessa dödande dagliga och nattliga omsättningsbekymmer". Ett alternativ som förföll var att sälja Gravendalslotten — men ca 1860 var den minskad till en bråkdel. Bergstedt undsatte ännu 1859: "Med vad jag genomgått av mina anhöriga blir mina gamla vänners hjälpsamhet dubbelt dyrbar" (10/6).

Tryckeriet bör ha varit en stor och någorlunda jämn tillgång. Brevan ger löpande belägg på chefens intresse och nit, även på uppdykande motigheter och fyndiga utvägar. Typografiskt var officinen rikt utrustad, med flera alfabeten som ju utgivningen av lärda verk krävde. En blick på produktionen vore lockande inte minst ur teknisk synpunkt. Men Wahlström & Co:s historia ryms ej här. Det offrades i stället för Gravendal, såldes hösten 1857 till Edquist & Co.²⁶

Jonas hade då valt en annan framtid. Han blev andre man hos Bohlin i Örebro. Uppslaget framförs 27/8, i svartsynens tecken. "Tills den politiska horisonten ljusnar" kan han kanske vara Bohlins adjutant. Arbete är honom kärt, helst jämnare sysselsättning. Är trött på människor, vill i stillhet samla tankarna. Brevan låter oss sedan se den träffade uppgörelsen och överflyttningen, som fördröjdes till in i oktober. 1865, då slutuppgörelse var tvis-

²⁵ Och 31/3 1851: "Den vigilerande Bonnier innästlat sig här." Jämför K. O. Bonnier, Bonniers, en bokhandlarefamilj 1 (2), 1930, s. 162 ff.

²⁶ Övergick senare till Almqvist & Wiksell och väntas bli berört i dess blivande historik.

tig, preciseras lönen till 2 500 i riksmünt, utom fri bostad. Problemet riksdagen tycktes hösten 1857 lättlost, en visit vid nyår borde räcka. Men även under finanskrisens värsta veckor var Jonas faktiskt där och skrev brev från Stockholm 24/11—7/12. Dubbelrollen återkom ju efter det oförutsedda omvalet 1859, men brev därom saknas. Inför konservativa släktkretsar var däremot steget från politik till fast ställning ett plus; de bjudna villkoren borde "tysta släktens tunga".

I nära åtta år var Jonas Bohlins närmaste man i Örebro. De få breven därifrån handlar mest om annat; några år från Stockholm under riksdagen. Till Wieselgren skrev han på begäran utförligt om tidens religiösa tecken (17/5 1859). Han anser prästerskapet betydligt förbättrat, och desto bjärtare ter sig då hierarkisk anda och statskyrkligt trångsinne. En församlingsbos självständiga övertygelse känner prästen som en förolämpning, och Jonas vet om fall av medverkan i religiös förföljelse av "fruktan för mobbanden", för att skällas för "läsarekanaljer och hemliga Jesuiter". Både Fryxell och Hedlund får emellertid höra om hans kanske mödosammaste förlagsredaktionella arbete, med Atterboms "Poesiens historia" (19/1 1861 resp. 13/1 1862). Sedan 1859 har han haft att bl. a. dechiffrera och sammansätta mängden av oordnade lösa lappar. Och vid en utgåva av operan "Gustaf Vasa" fogade han kompletterande rättelser till Kellgrens "Historiska upplysningar".

I Örebro återvände Jonas även till sitt biografiska arbetsfält. 1857 började där utges Ny Följd av — som titeln nu blev — Svenskt Biografiskt Lexikon, och i band 4 (1861—62) möter märket -A-Ö-. Med underlag av nytt material gör Jonas tillägg till sina två första biografier, Fremlings och framför allt De Friezckys; den senares egen levnadsteckning var då publicerad, och den förre värderas något högre än 1839. Också andras äldre bidrag

har Jonas utvidgat och förbättrat, de om bröderna H. och G. Falkenberg, om J. M. Fant, Casten Feif och F. M. Franzén. De två största tilläggen gäller skalden och Karl XII:s statssekreterare. I vad mån har Jonas i övrigt befattat sig med Ny Följd? Utan belägg är att förmoda, att han mer eller mindre haft den redaktionella översynen av 1—4 (1857—62), och hans flyttning till Västerås kan vara ett skäl till att fortsättningen skulle dröja länge.

Bohlin utgav i drygt ett år Örebro Tidning, och Jonas medarbetade. Åtskilliga inlägg av ledartyp kan vara av honom, även före hans Örebrotid. Det synes säkrast gälla åtskilliga från riksdagens slutskede 1858 och närmast därefter. Bl. a. kritiserar Gripenstedts linje att ta upp statslån utöver det för stambanebyggena — artiklar som Folkets Röst bekantgjorde i Stockholm och som är i linje med Johanssons fränare kampanj mot finansministern. Och hans bör vara inlägget 18/5 om hur striden om bana norr eller söder om Mälaren slöt. Som vän av ”norr” har Johansson måst sluta behandla ämnet i Riksbladet, och Henschen har avfallit från ”norr” sedan linje Stockholm—Uppsala klubbats; han borde förr ha avgått — jämför ”som ett as” till Bergstedt 25/2. — Nekrologerna över v. Hartmansdorff och Schröder är säkert av Jonas; den förre en aktad motståndare, den senare oförsonlig men inte utan förtjänster.

Vänskapen med Henschen återställdes. I brev till honom²⁷ läses om Jonas' nervösa förstfödda, Maria (som blev mor till Gustaf Stridsberg), även om norr eller söder i Värmlands järnvägsfråga. Ur familjesynpunkt är Jonas för ”norr”, tyvärr dyrare och kanske inte värt priset — jämför att norr om Mälaren var i Örebros intresse. Men Wieselgren, som Jonas varit så intagen av, var 1862 en svår besvikelse (till Hedlund 13/1). Fjäsk för baptisterna, smygande nit mot mormonerna och ”opå-

litlig drillande advokatyr” är grava anklagelser. Att Bohlin hade problem med Wieselgren som Biogr. Lexikons redaktör kan ha inverkat.

Man väntar sig inte att finna Bohlins man i konkurrentbladet Nerikes (Nya) Allehanda. Men 10/6 1859 ber han Bergstedt bidra där, och själv skrev han där åtminstone 1863. Hans är väl en med Ö (jämför a—ö) signerad stor anmälan av Runebergs ”Konungarne på Salamis”, ett mästerverk. Citat ur Wäktaren och annat på religionsfronten må noteras, men säkra tecken på politiskt eller annat vägande medarbetarskap saknas.

Då Hedlund förebrår Jonas att leva som en eremit, blir svaret (13/1 1862): ”Det är min rätta natur . . . då jag får råda mig själv, ehuru *händelserna* framskuffat mig i åtskilliga tumult.” Men breven till Hedlund och Fryxell visar, att han såg vida utöver Örebros horisont. Hedlund får höra om hans insats i riksdagen i en liten västsvensk sak, som gäller Läckö marker, och om att Axel Adlersparre vore bra som krigsminister (21/5 1861, 6/1 1862). I sistnämnda och senare brev till Hedlund talas främst religionspolitik. Med tack för Hedlunds kyrkliga artiklar far Jonas ut mot Evangeliska Fosterlandsstiftelsen. Där härskar ”mörker, samvetstvång och obskurantism utom allt det hierarkiska påtrycket”. Själv har Jonas haft tre inlägg i Posttidningen, i hopp att via det officiella organet imponera på prästerna. Han hejar också på ett uppseglade ”storgräl” inom Göteborgs domkapitel, har skrivit till över dussinet tidningar ”att passa på luntan och hålla uppe ämnet”. 1863 sänder han Hedlund ett eget inlägg mot dennes ”skrävlande teologiska granne” (31/5) och dryftar åtskillig politik i den väntade riksdagsreformens tecken (även 24/4). Förutom i kulturfrågorna är han nu förtrogen med tullstriderna — själv frihandelssinnad — och har som vän av enskilda banker ett fyrpunktsprogram för den nödiga statliga kontrollen.

²⁷ Till Henschen 11/3 1866, 31/1 1870 (och 3 u. d.) i UUB, X 266 ca: 3 a: 38.

Sommaren 1865 lämnade Jonas Örebro och flyttade till Västerås. Där var han med om att grunda ett nytt tryckeri och sedan leda det, och medio oktober förverkligades planen på en tidning, halvveckobladet Aros. För Fryxell berättar Jonas 5/4 1865, att han fått "kallelse av ett nytt bolag för tidning och tryckeri i mindre skala för ortens behov". Han tecknar "ett par aktier à 1 000 rdr men (är) för övrigt garanterad 3 000 rdr per år till 1869. Landshövding, landssekreterare och provinsens förnämste stå i spetsen . . .". Jonas var alltså nu efterfrågad, inte sökande som hos Bohlin — han bör ha blivit välkänd både som journalist och inom tryckeribranschen. Och även frånsett högre lön anser han — läser Fryxell — ställningen lockande:

Det blir att tämligen sätta sig till dukat bord . . . Jag får sålunda tid över till enskilda studier . . . Jag fick ock före jul anbud att ingå i Aftonbladet. Men jag vill några år dra mig undan alla slags kottierförbindelser. Förr eller senare tar jag bladet från munnen, och då vill jag stå absolut fri. Imedlertid sänder jag AB en och annan uppsats . . .

Bakom låg ett uppladdat missnöje med den förargligt radikale redaktören för Westmanlands Läns Tidning, Daniel Olausson.²⁸ Av en insändare i Aros 18/11 1865 framgår detaljer från de tongivande västeråsarnas uppspel i saken. Man föreslog först att det tryckeri som utgav läns-tidningen skulle åta sig även den tillämnade nya. Då efter avslag ett nytt måste startas, behövde det givetvis även andra uppgifter. Det officiella lokala trycket överfördes dit, likaså av aktieägarna "disponerat" tryck — alltså från institutioner o. dyl. där de medverkande pamparna i praktiken bestämde. Om detta skrevs en del i bägge bladen. Jonas fick av insändaren betyget "bildad, human, erfaren och kunnig". Enligt egen presentation i debutnumret är han "moraliskt och juridiskt

ansvarig" och hyllar Aros den riktning som varit borgarmajoritetens vid de sista ständriksdagarna och som är regeringens — den moderatliberala ministären De Geers.

Rikspolitiskt sett blev Aros inte ett kamporgan, men inte heller ett följsamt "ministeriellt". Och det framgår att redaktören inte var klavbunden av ägarekretsen. Han höll fast vid frihandeln emot protektionistiska insändare. Genomgående yrkades sparsamhet inom den statliga sektorn. "Man riktigt baxnar vid regeringens lätthet att handskas med millionerna", skrevs om 1867 års statsverksproposition (6/2). Vid riksdagssessionens slut hade ont blivit värre och var regeringens prestige skadad, stödd som den var av "den gamla slösare- och intrigörfalangen inom f. d. borgarståndet" (18/5). Och mot årets slut var det tid för skifte, för "ett novo conto", i det "en regering utan stöd av kamrarna och pressen är omöjlig". Då den politiska ställningen 1868 bedömdes vid ungefär halvtid i riksdagen, ansågs även lantmanpartiet åsidosätta sparsamhetskravet (18/3). En politisk center behövdes, ingen "artificiell opposition, men lika litet något kryperi".

Till urvalet av rikspolitiska markeringar kommer inläggen om världens gång och om staden och länet. Det utrikespolitiska materialet blev påfallande stort och kulminerade kring kriget 1866, men även på ledarplats är det mer refererande än engagerat, utom t. ex. inför det svikna hoppet om folkomröstning i det förut danska Slesvig. De lokala tvisteämnena må lämnas därefter. I rådande ekonomiska betryck och begynnande hungerår intresserar mer Aros intresse för "folkbanker" efter tyskt mönster (Schultze-Delitzsch) och för selsättning i "arbetsgårdar" som alternativ eller komplement inom fattigvården.

Hösten 1868 var Jonas en tid i Stockholm som en av valda lekmän vid kyrkomötet, det första i sitt slag.²⁹ Han gjorde

²⁹ Kyrkomötets handlingar, RA; diskussions-

²⁸ Göran B. Nilsson, En trotsig svensk, 1971 — om Olausson i VLT. Enligt nedan delar jag ej Nilsson syn på Jonas i Aros som "numera passiv och modererad".

där en framstöt mot katekesplugget, som han länge ogillat och senast vänt sig mot i Aros 5/8. Enligt hans motion, som trycktes i Aros 26/9, är det endast i Sverige som katekesen inlärs utantill och har detta fått många kyrkliga och pedagogiska instanser emot sig. Barnens inplantade fromsinthet "mattas och nästan utsinar", när katekesen tar vid. I väntan på bättre katekes än Lindbloms bör närmast med särskild tryckstil utmärkas vad som bör läras utantill. Vid utskottsbehandlingen hänvisades till ett gällande cirkulär i närbesläktad anda och till att frågan om ny katekes var aktualiserad. I plenum gick Jonas över till ett framkastat motförslag med begäran om att efter sakkunnig prövning de obligatoriska "utantillstyckena" skulle fastställas. Varpå mötet sade blankt nej med 30 röster emot 24. — Jonas' aktivitet i övrigt på detta sitt enda kyrkomöte framgår ej klart i arkivalierna.

Samma år skrev Jonas ett par religionshistoriska inpass, och man tänker då på hans ord till Fryxell om förväntad tid för studier. I Aros och i en småskrift bekantgjordes "Barnets apokalyps. En nyfunnen handskrift", med lärd inledning. Man inläser intresset för fornkristendomen, men intet uppbyggelsesyfte. Därefter utgav Jonas en mot teologen O. F. Myrberg polemisk småskrift, "Romarbriefvet och det konstgjorda trosbegreppet". I "denna dyrbara urkund som framför andra förvarar kristendomens kärna" ingår Pauli sats om rättfärdiggörelse genom tro, men tro utan gärningar är för Jonas ett konstgjort trosbegrepp utan stöd hos Paulus. Jonas gick därmed in i en aktuell men nu väl borttodd debatt. — Om intresse för urkristendomen vittnar två översättningar av Jonas 1867, av A. Hausraths "Gamla Testamentets litteraturhistoria", och R. Rothe, "Om Bibelns inspiration" (utdrag ur ett

protokoll fördes ej. — I A. Euréns brev från mötet, KÅ 1947, s. 223, 228, nämns Jonas som bänkkamrat och som en av få på klubben deltagande ledamöter.

större verk).

14/10 1868 har Aros ny redaktör, Karl Hemgren — bolaget hade nämligen sålt tryckeriet och därmed tidningen. Som Jonas' eftermäle där kan anses förslaget om hans kandidatur till Andra kammaren efter Olausson (23/12 och insändare 30/12 — nära ett år före valdags!). Han är frisinnad och förtrogen med ortens frågor och med de mer allmänna samt ju förut hemmastadd i riksdagsarbetet. Men 1869 kunde han inte lanseras. Från Aros övergick han till Aftonbladet, som ju redan 1864 hade tillfrågat honom. Om Sohlman eller Jonas tog initiativet hösten 1868 är ovisst. Han bör ånyo ha blivit stockholmare, väl först efter årsskiftet att döma av kandidaturförslaget vid jultid.

Att få grepp om Jonas' roll i Aftonbladet 1868—69 är svårt. Ingen av recensent-signaturena verkar vara hans, men också osignerade litteraturanmälningar förekom. På ledarplats märkes serien "Dissenterlagen och Högsta Domstolen" 13—17/11 1869, mot regeln försedd med märke, två stjärnor. Sohlman hade just efterträtt som huvudredaktör av A. W. Dufva, och min tolkning blir: ej Dufwa utan Jonas, dock utan Dufvas avståndstagande. Skribenten hävdar, att riksdagens dissenterlag ej kräver kyrkomötes bifall och alltså bör omgående tas av k. m:t (det dröjde till 1873). En ledare 9/11 till försvaret för en baptist kan då föras på Jonas, helst som baptistens motpart är Västerås konsistorium. Även "En värdslösad riksegendom" 17/12 — om det svårtillgängliga Kungl. Biblioteket, då ännu på Slottet. Rimligtvis har Jonas' insats varit mer vidsträckt och sammansatt, men att söka detaljerna den synes äventyrligt.

Redan nyår 1870 var Jonas åter Västeråsbo. Olausson var dödssjuk, och Jonas kallades att efterträda i Westmanlands Läns Tidning. Det var uppgjort redan i september, då Aros ansåg sig ha fyllt sin mission — som alternativ till länstidningen — och nedlades. Man visste då att

konkurrenten skulle vid årsskiftet få ny ledning ”i en human, sansad och frisinnad anda”; syftningen på Jonas är genomskinlig.

Jonas var inte så bitsk som föregångaren och som gäst i staden inte så lokalt stridslysten. Men Anders Pers tal om ”insegling i lugnare farvatten” är en mindre del av sanningen.⁸⁰ Jonas gav läntidningen en övervägande allmänpolitisk inriktning. Under kriget 1870—71 med förspel och efterspel dominerade utlandet; även på ledarspalten refererades mest men framgår i urvalet och i ordalagen sympatin för Frankrike, liksom i våra flesta tidningar. Han skrev om ”krigets förbannelse” även för segraren, om de lemlästade och de ruinerade (16/6 1871), och vände sig mot sensationsreportagen i engelsk press (27/6). För Pariskommunen och Internationalen markerade han en viss förståelse, utan allmänt gillande men med blick för arbetarklassen, ”det stora sociala problemet” (21/4). Socialismen var framtidsdiger och måste tas på allvar (1/9) och stora välvningar kunde befaras (22/9); de sociala frågorna blev hösten 1871 ett huvudtema. Jonas följde också kritiskt Pius IX:s politik och noterade den begynnande tyska kulturkampen. I linje med synen på kriget bedömde han kritiskt den på hemmafronten dominerande försvarsfrågan. För ökad folkbeväpning borde krävas avskaffande av kungens ensamrätt att ingå politiska förbund och förklara krig, vilket utlöste presseko, och även rösträttsvillkoret sattes (24, 27, 31 jan. 1871). Och liksom förut i Aros talades för sparsamhet, rättvisare beskattning och parlamentarism. På lokalfronten var alltså nya järnvägslinjer det största ämnet. Där emot blev det i denna upprörda tid mindre utrymme för kyrka och religion. I det hela var läntidningen i sin ringhet vital som både nyhets- och opinionsorgan, låt vara att där som på många håll åsikts-

förkunnelsen till stor del var lån ur de stora tidningarna. Man kan utgå från att Jonas merendels själv skrev ledarna.

Jonas' andra Västeråstid blev kort. Från december 1871 övertog han nämligen redaktörskapet för Nyare Kristianstadsbladet efter den yngre Karl Möllersvärd. Bergstedt tillskrevs om flyttningen, men om motiven finner jag intet. Emellertid var Kristianstadsbladet ett större organ, med tre nummer i veckan. Vid skiftet hälsar Möllersvärd sin efterträdare: en publicitetens veteran, som med heder och framgång kämpat för frihet och framåtskridande, och i trosfrågan har de två samma mening. ”Nya redaktionen” åberopar mångårig vänskap de två emellan och mångt ömsesidigt textlån. Och i ledare mästrar Jonas vår politiska utveckling. Svenskarna är godtrogna och utan politiskt sinne. Förtjunsingsfebern under kung Ocars första tid och stillsamheten efter riksdagsreformen påtalas. Reformen innebär för övrigt ”blott en scenförändring inom de högre rymderna” och svarar ej mot den verkliga maktförskjutningen nedåt i samhället. Tvåkammarriksdagen är ”i mer aristokratisk anda än den gamla” och har främst gett oss högre skatter. En besviken liberals beska sammanfattning.

Bladet hade flera ledar- och artikelskribenter, men medelst stil och signaturer kan Jonas' huvudroll rätt säkert urskiljas. Miljön var en annan än i Västerås, och huvudnäringen jordbruk följdes noga men synes ej vara Jonas' område. I miljön in gick lantmannapartiet, som Jonas i Västerås inte helt gillat, men åtminstone sparsamhet och grundskatteavskrivning var en gemensam plattform. Även partiets försvarspolitik kunde gillas. Idépolitiskt i linje är kritik av ”tomma titlar” och ”det överhandtagande ordensväsendet” (30/6 1873). Likaså valet av sida i den politiserade spänningen stad och land emellan,

⁸⁰ A. Pers, Vestmanlands Läns Tidning 1831—1931, 1931, s. 35.

och Jonas luftade då ånyo sitt missnöje med vår press. Den var en stadssak och i regel på stadens sida (31/12 1872), och den är "klavbunden ... i ministeriella band och insövd i intelligenspartiets opiat-ter" (27/1 1873). I ett industrifattigt län kunde Jonas däremot inte hårt driva "den sociala frågan". Tvärtom talades nu om arbetarnas uppdrivna krav och jordbrukarnas brist på extra folk i skördetid. "En oro har gripit den tjänande klassen och ett oerhört flyttningsbegär". Kanske ställer "vi" oss under andra förhållanden på arbetarnas sida men måste nu varna; arbetarna kan "svårligen sätta sig in i de större förhållanden" det gäller (31/7 1872). Och småfolks strävan till högre yrke åt sina söner var inte bättre än det klassiska yrkesarvet inom jordbruk och hantverk. Yrke bör väljas efter läggning, oavsett nivå, och stundom föraktar ju de socialt höjda barnen sina föräldrar ("Ett tidsfel" 12/2 1873).

Nyhetsförmedlingen var ett problem. Jonas mistrodde "telegrafbyrån" (Svenska Telegrambyrån), vars stockholmskorrespondenser var "ett fint ministeriellt knep att styra opinionen", skrev han till Bergstedt, som nu åter var stockholmare och ombads skriva "riksdagshoroskop", som kunde göra Jonas' blad till "en stäm-gaffel för landsortspressen" (7/5 1872, 11/1 1873).³¹ Redan vid riksdagen 1872 hade han egna korrespondenter, väl också brevvänner. Och verkar ha rätt god inblick i den centrala politiken.

Religionsfriheten och kritiken av statskyrkan var en i tidningen ärvd tendens som Jonas fullföljde. Fortsatt förföljelse av frikyrkliga väckte ilska (17/4 1872):

Alltså, den som ej tagit prästexamen och ej fullkomligt i sin lära överensstämmer med augburgska bekännelsen, men söker vinna själär för himlen, han skall sitta på vatten och bröd (: bötesfälld som ej betalat), men den som tagit prästexamen och aldrig vågat ha annan mening än domkapitlet men som för övrigt lever som en hedning, han skall ha pastorat!

Kristianstadsbladets ägare, stadens fängel-

sedirektör, var bas för swedenborgarna och Jonas skulle även vara hans litterära biträde, skriver han till Bergstedt (24/11 1871). I bladet märks därunder en stor artikel inför sekelminnet av lärofaderns död; Jonas kunde ju honom väl från sin lexikon-tid. — Värda omnämnande är också de många kulturpolitiska ledarna, om kulturkampen och i skol- och bildningsfrågor. 22—25/5 1872 gällde det den klassiska bildningen. De klassiska språkens formalia överbetonas på kulturarvets bekostnad. Bättre då läsa klassikerna i översättning, redan på mellanskolenivå; studenterna läser dem inte alls. I brev till Fryxell upp-märksammar Jonas för övrigt den unge Adolf Hedin, latinväldets blivande fiende nummer ett.

Breven till Bergstedt ger glimtar av Jonas' liv i Kristianstad. Han blev vän med sin husvärd, köpman Rosendahl. Han dryftade med Bergstedt tidningens konkurrensläge 7/5 1872:

Även i min tanke är för mycket bullrat i Kristianstadsbladet, men ägaren ... har varit så orolig, att man emot 2 uppståndne rivaler ej på annat sätt skulle kunna bibehålla Möllersvärd's prenumeranter, varav stor bondhop ... att jag måst buga för hans och bladets gamla vänners önsksningar.

Så långt hade det gått bra. 1873 blir ett par nya medarbetare efter hand mer aktiva, Jonas i samma mån mindre aktiv. Och redan vid årets början var tidningen till salu. Jonas reflekterade på att köpa tillsammans med Rosendahl, förutsatt att han kunde få ut sin lott i Gravendal, som eventuellt nu skulle säljas (till Bergstedt 11/1). Men så blev det inte. Bergstedt och Curry Treffenberg försöker däremot finna placering i Stockholm för Jonas. Men så blev det inte heller. Utan Jonas efterträddes 1 sept. som redaktör av S. H. B. Svensson, vilket i förstone ger intryck av försämring.

Jonas flyttade till Göteborg (L. Kläd-

³¹ Jämför brev till Hellberg 24/10 1871, UUB F 853 a 2: "Osjälvständigare har väl aldrig stockholmspressen varit än i närvarande tid."

pressargatan 5). Möllersvärd utgav där 1873 veckobladet *Nya Verlden*, "Tidning för menige man", och från 16 okt. var Jonas dess redaktör. Läsekretsen var främst emigranter in spe, och då det blev dåliga tider i USA, sinade både den och annonseringen. Sista numret av *Nya Verlden* utkom 29/1 1874.³²

Det efemära organet höjdes av Jonas genom opinionsbildande artiklar. Den första är en satir över damer som "modedoktor". Så följer sociala motiv i annan anda än i Kristianstad. Fabrik på landet kan höra under bolag med hemort och skatt i stad, men landskommunen får stå för uttjänta arbetares fattigvård. Ett fult exempel på olikhet inför lagen ges: en målsägare för rockstöld vill men får ej nedlägga sin talan mot den arme tjuven, medan den växelskojande grosshandlaren får fritt avtåg. I serien "Några ord till den svenske arbetaren" ivras mot företagsnedläggning och avskedanden i övergående dåliga tider. Men arbetaren varnas för ovanor i goda tider, bör hellre odla sin själ och vara kyrksam. "Hot och våldsamhet" i väntade sämre tider skulle ge motsidan argument och moraliskt försvaga arbetarnas talesmän. Men på tal om jordbruksarbetare och ogifta tjänare överväger husbondesyner. Till sist skrevs i tre nummer om "svindlande affärer", med föga sakkunskap utom i fråga om ämbetsmäns låga löner och bisysslor. Hur skulle "stora och fluktuerande affärer" stå emot en ekonomisk kris?

1874 medverkade Jonas sedan redaktionellt i Svenska Weckobladets bilaga (Stockholm), men därmed slöt han sin långa publicistiska bana, fränsett kanske enstaka senare inlägg i pressen. I vad mån han själv skrev i detta "Organ för folkupplysningens wänner och befordrare" kan inte med rimlig säkerhet bedömas,

³² Adressen enligt stadens kalender för 1874. Men redan 31/1 reste Jonas till Stockholm med planerat uppehåll i eller via Skövde hos Hellberg enligt brev till honom 30/1, UUB F 853 a 4.

men då bilagan var populärt och hushålls- och jordbrukspraktiskt anlagd, är tillskottet till hans meritlista i vart fall ringa.

Vid drygt 60 år bosatte sig Jonas åter i Uppsala, tydligen i stånd till självpensionering. Han förblev i färd med studier, men nyår 1875 slog ödet till. På hans ungdoms Carolina kom ett slaganfall som förlamade vänster sida. Efter två år i sängen kunde han efter hand röra sig något. Tre år senare drabbades hustrun av cancer och dog 23 febr. 1879. Redan dagen efter grep Jonas blyertspennan för att underrätta den gamle Fryxell. Själv har han långsamt förbättrats och kravlar nu omkring på kryckor. Men minne och receptivitet har ej lidit men:

Gamla och nya språk samt böcker i nästan alla riktningar sysselsätter mig som förr. Det tyckes blott vara rörelseorganerna som träffats. (: C. G.) Styffe går hit emellanåt och förser mig med Bibliotekets rika förråd.

Han bodde centralt vid Odinslund. Men även där var ödet framme. Då huset brann ner 2 sept. 1878, räddades väl hemmets bohag, men samlingarna på vinden gick förlorade, däribland vad som kanske sparats av mottagna brev. Därom och mera från hans äldre dagar har barnbarnen en del att berätta.

Jonas Wahlström dog i lunginflammation 28 okt. 1885, vid nära 71 år. Den högtidliga jordfästningen gavs akademisk prägel. Nekrologerna blev åtskilliga, heder samma och ju inte felfria. Personliga minnesbilder tillkom och senare enstaka erinringar på tryck.

Man är ense om de personliga dragen. Jonas' godhet, generositet och hjälpsamhet är omvitnade. Som här framgått utmärktes ekonomiskt bistånd av övermått och oförsiktighet och jagade den tidvis förmögne mannen in i de korta skuldernas elände. Man skymtar ett fäderneärvt drag av opraktiskhet. Men det gäller ju inte Jonas som företagare. Däremot står hans

Jonas Wahlström. Odaterat foto.

tydliga driftigt skötta Uppsalatryckeri och flerårigt ansvar för två tidningstryckerier. Tidskriftsföretag och chefredaktörposter visar ledarbegåvning. De förra och mera till visar Jonas som en initiativens man; i breven finner man för övrigt också uppslag som stannade på papperet. Han hade att i alla skiften handskas med människor, sätta krafter i rörelse. På det planet ligger hans roll i riksdagen som förhandlande och sammanhållande inom det liberala lägret.

Jonas blev som vi sett en journalistisk märkesman, om än ej bland de högst lysande. Återstår frågan om de täta växlingarna i hans tidningsbana. Upsala Tidningar blev ett misslyckande, slutet i Kristianstad var väl ett avsked vid ägareskifte. Eljest var det länge fråga om medarbetarskap i en kalejdoskopiskt växlande pressflora och om ett av politiska skäl avböjt chefskap i Tiden. Men på 1860-talet blev han den efterfrågade redaktören i Västerås och Kristianstad, resp. medarbetaren ånyo i Aftonbladet. Förklaringen till växlingarna efter Örebrotiden är väl inte minst behovet att byta uppåt, ekonomiskt

sett. Frånsett återstående Gravendalslott levde Jonas på sin penna och var i Kristianstad äntligen nära skuldfri, enligt brev till Bergstedt. En förutsättning för väntande otium.

Jonas var högst omild mot undermåliga och svikare, och de var i hans ögon många. Ett drag av mörksyn genomgår hans upplevelse av press och politik. Det står fram mot en fond av kristen anda och liberal idealism. Med sin helhetssyn vämjdes han vid schackrande och finurlighet i pressens och riksdagens kulisser. Omvänt ser man lätt hans sinne för renhårighet och hög syftning — inför sina brevvänner och främst inför Anders Fryxell.

Själv blev Jonas beundrad och omtyckt. Hans lexikaliska lärdom blev halvt legendarisk. Som historiker gav han mycket i Biographiskt Lexicon, medan han som fornforskande amatör må hedras som popularisator. Gamla och nya språk var ännu emot slutet en hobby. Enligt barnbarnen kunde han 13 språk — mer eller mindre må försiktigtvis tilläggas. Både i brev och på tryck citerade han gärna på olika tungomål, kanske över läsarens nivå. Han kände väl sin styrka, ”minne och receptivitet” i sista Fryxellbrevet. Det starka minnet belyses av breven till Hellberg från Västerås, varav ett ovan åberopats. Hellberg utgav då delar av sin ”Ur minnet och dagboken”, och Jonas rättar och fyller ut en mångfald detaljer, utan att dokument skymtar.³³

Nog väl så omtyckt som beundrad. I studentvärlden redan blev han ju en samlingspunkt och vann vänner med en roll i egen och andras bana. Livet ut blev han allmänt uppskattad som berättare och kvickhuvud. Mycket fick han se inifrån — och visste det. Somt måste länge förtigas, temat för hans nej till egen biografi i lexikonet 1852. Betecknande för hans blyg-

³³ I resp. delar av sitt arbetsexemplar av serien, UUB 853, har Hellberg klistrat in dessa brev och i Tillägg i slutdelen 12 införde han ”W-m”s rättelser.

samhet är att han ej använde den 1870 införda fil. doktorstiteln. I hans Örebroplan ingår att kanske skriva de senaste 20 årens historia "som inledning till en ny politisk tidsålder" (till Bohlin 7/8 1857), och 1865 tänker han sig, som anförts, att framdeles

ta "bladet från munnen". Det som 1852 inte kunde uppenbaras blev det ju aldrig — inga memoarer. Men kanske strömmade brottstycken ut muntligt och var ett skäl att tacksamt lyssna till Jonas Wahlström.

Minnen från studietiden 1907—1917

Av Sigfrid Ehrling

Följande minnesanteckningar från åren 1907—1917 har nedskrivits av f. d. medarbetaren i Svenska akademins ordboksredaktion, fil. hedersdoktor Sigfrid Ehrling, som avled sommaren 1975. Slutpartiet har vissa likheter till innehållet med begynnelsen av hans *Minnen från SAOB*, vilka publicerades 1968 i Svenska akademins handlingar del 75 (1967) och behandlar tiden 1917—1954. För sammanhangets och helhetens skull har det emellertid med sin här något utförligare formulering fått stå kvar.

Författaren, som var född 1889, var prästson från Brunskog i Värmland och hade på modernet talrika anknytningar till värmländska prästsläkter. Han förlorade sin far 1904 och genomförde därefter skolgång i Karlstad och Umeå liksom universitetsstudier i Uppsala och Köpenhamn med hjälp av lån, stipendier och lärarvikariat. För ekonomins skull hade han sällan möjlighet att tillbringa en hel termin i Uppsala. En lättnad inträdde från år 1905, då morbrodern, kyrkoherde Torsten Svartengren i Umeå, öppnade sitt hem för honom, varefter han kunde vistas där för längre perioder även under universitetsåren.¹ Sommaren 1916 gifte han sig med Luleåflickan Anna Sundberg (1887—1959), som han träffat i samband med tjänstgöring vid seminariet i Luleå 1911. Efter hennes död lämnade han Lund och bosatte sig i Stockholm.

I sin helhet kommer anteckningarna, som även omfattar barndomen och de ti-

digaste ungdomsåren, senare att överlämnas till SAOB:s arkiv i Lund. De har nedtecknats efter pensioneringen och har i fråga om studietiden, så vitt bekant, inte varit avsedda att tryckas utan har nedtecknats för familjens skull och kanske som ett tidsfördriv på 1960-talet vid sidan av släktforskning och excerpering för SAOB:s räkning. Inför publiceringen i PHT har partier av betydelse för lärdoms-historien skonats medan allt av privat natur uteslutits. Så har förfarits även med det som rör lärarvikariat och militärtjänstgöringar. På några ställen har en varsam stilistisk översyn skett, bl. a. har några upprepningar tagits bort, och ett par korta omformuleringar har gjorts på grund av uteslutningarna.

Inger Ehrling

I mitten av september 1907 reste jag ned till Uppsala, sedan jag av en från Brunskog bördig grosshandlare Johan Haage i Stockholm på obestämd tid fått ett räntefritt lån på 1 500 kronor. Min avsikt var att i december 1909 avlägga en fil. kand.-examen efter 1907 års stadga i nordiska språk, tyska och litteraturhistoria. Därefter skulle jag genom lärartjänstgöring eller på annat sätt skaffa medel till fortsatta studier. Det skulle visa sig, att jag varit alltför optimistisk, ty jag blev inte klar med mitt sista ämne förrän i maj 1910, och jag hade måst utbyta litteraturhistoria mot teoretisk filosofi.

Till mina första åtgärder efter ankomsten till Uppsala hörde att låta inskriva mig vid universitetet, från vars kansli-jag efter

¹ Ett genealogiskt arbete av Sigfrid Ehrling, *Svartengrenska släkten*, utkom 1965.

någon vecka fick ett av Henrik Schüch undertecknat "Student-Bref" med följande något ålderdomliga ingress:

"Rektor vid Kungl. Universitetet i Uppsala gör veterligt, det hafver studeranden Henning Sigfrid Ehrling, som med prästbevis styrkt sig vara född den 22 maj 1889 och anmält sig skola ingå i Värmlands nationsförening efter företeende af vederbörligt afgångsbetyg från högre allmänna läroverket i Umeå däri han undfått hufvudbetyget: Med beröm godkänd nedanskrifne dag härstädes blifvit som student inskrifven."

Det var den 19 september, och samma dag torde jag ha inskrivits i Värmlands nation, vars förstekurator var Harald Holmberg. Han var tio år äldre än jag och charmerade mig genom att omedelbart lägga bort titlarna. Vid recentiorsfesten någon tid senare stiftade jag bekantskap med andra äldre landsmän, t. ex. Ernst Stridsberg, och den från Arnäs i Brunskog bördige Hugo Oldevig, som blev glad över att träffa en Brunskogbo. Han föreslog, att vi skulle bli goda vänner men ångrade sig strax och förklarade, att han inte var något lämpligt sällskap för mig. Jag skulle kunna förfalla till dryckenskap.

Något behov av hans sällskap hade jag för övrigt inte heller, ty jag hade i Uppsala ganska många skolkamrater från Arvika, Karlstad och Umeå och kunde, närhelst andan föll på, besöka några familjer, som jag kände sedan gammalt. En sådan var syskonen Hultkrantz från Björnö i Gillberga, åt vilka fadern hyrt en lägenhet i Uppsala. Av de sex syskonen kom David att få stor betydelse för mig därigenom att han lärde mig känna Schopenhauer, vars "Parerga und Paralipomena" jag skaffade mig och flitigt studerade.

Som huvudämne hade jag valt nordiska språk, där jag siktade på tre betyg, och jag kom under mina studier att i större eller mindre utsträckning få att göra med universitetets alla lärare i ämnet, nämligen med Adolf Noreen, som föreläste både över fornsvenska texter och nysvensk grammatik, med Otto von Friesen, som

Sigfrid Ehrling. Köpenhamn 1913.

kommenterade äldre nysvenska texter, med Bengt Hesselman, Olof Östergren och Hilding Celander. Hesselman och Östergren höllo de propedeutiska kurserna i isländska resp. fornsvenska och Celander lärde oss danska och norska. I gotiska, som också ingick i den kurs jag valt, meddelades ingen undervisning utan detta viktiga språk fick man lära sig på egen hand. Jag hade valt kursen, därför att den främst var inriktad på fornspråken och därmed till stor del sammanföll med fordringarna för betyget Godkänd i licentiatexamen, som jag senare tänkte avlägga.

Först i början av april 1909 var jag färdig med kursen och gick upp i tentamen för Otto von Friesen. Jag hade helst velat tentera för Adolf Noreen, som jag kände bättre, men tentamensskyldigheten åvilade för tillfället von Friesen. Jag hade gått på hans föreläsningar men för övrigt inte haft annan beröring med honom, än att jag deltagit i en exkursion, som han ordnat till Linnéanska trädgården vid Svartbäcksgatan för att ge oss övning i att

läsa runor på en del där uppställda runstenar. Emellertid försiggick förhöret under synnerligen angenäma former. Han höll mig visserligen i 3 1/2 timmar, ty mina kunskaper voro inte överväldigande, men han var idel älskvärdhet och gav mig de tre betygen under motivering att jag läst mycket, ehuru jag inte hade allt present. Då jag några dagar tidigare anmält mig till tentamen hade han varit sur och anmärkt på att jag valt fel kurs. Jag hade nämligen uppgivit, att jag tänkte bli lärare. Då jag berättade att jag valt kursen, därför att den intresserade mig mera än den för lärare avsedda, förklarade han, att man inte får göra allt, som man tycker är roligt. Vidare hade han anmärkt på att jag använt alldeles för lång tid på ämnet. Men själva tentamen lade grunden till en mångårig vänskap, som jag hade stor glädje och nytta av, särskilt under licentiatstudierna, då jag fick mycket att göra med honom. Jag minns honom också från många postseminarier på Gillet eller Gästis, då det var en fröjd att höra honom lugnt och betänksamt, vägande sina ord på guldväg, uttala sig i skiftande ämnen, t. ex. om det pågående första världskriget. Även från tiden efter det att jag lämnat Uppsala för gott och blivit medarbetare i SAOB har jag många angenäma minnen av honom, ty han brukade sätta sig i förbindelse med mig, då han besökte Lund. Från 1929, då han efterträtt Es. Tegnér på stol n:o 9 i Svenska akademien, tjänstgjorde han fram till sin död 1942 som SAOB:s etymologiske granskare.

Vad som nu föranlett hans ändrade inställning vet jag ingenting om, men det är möjligt att han hört sig för hos sin kollega Noreen. I grund och botten skulle jag i så fall ha denne att tacka för mina tre betyg. Men det är också tänkbart, att mitt felaktiga kursval väckt hans sympati. Hans eget huvudintresse var nämligen den äldre germanska språk- och kulturhistorien. Han hade 1897 disputerat på en avhandling om de germanska mediageminatorna

(*bb, dd, gg*) och efter en rad mönstergilla undersökningar i äldre nordisk språkhistoria 1906 blivit professor i svenska språket i Uppsala. Men sina främsta vetenskapliga insatser har han gjort som runolog med bl. a. "Om runskriftens härkomst" (1904), "Upplands runstenar" (1908, 1913), "Lister och Listerbystenarna" (1916), "Rökstenen" (1920), "Röstenen i Bohuslän och runorna i Norden under folkvandringstiden" (1924).

Beträffande anmärkningen att jag använt för lång tid på ämnet, tycker jag fortfarande, att den var oberättigad, ty kursen var faktiskt mycket dryg. Men antagligen hade jag kunnat gå upp i tentamen ett par månader tidigare, om jag inte sinkats av diverse omständigheter. Hösten 1907 hade jag utom nordiska språk också studerat allmän litteraturhistoria och tyska och i december hade jag av hänsyn till morbror Torsten måst åtaga mig en tre veckors kondition i Sävars prästgård. Vidare hade jag i någon mån blivit försenad genom att ägna mig åt ansträngande spekulationer i anslutning till Schopenhauers "Parerga und Paralipomena", som försatt mig i ett slags filosofiskt rus. Genom Schopenhauer hade jag bl. a. blivit intresserad av Kants Ding an sich, som jag helhjärtat accepterade som det enda man hade att ställa upp mot en rent solipsistisk världsuppfattning. Mest hade dock kursläsningen sinkats av att jag använt för lång tid på den uppsats som fordrades för tre betyg.

Hur en sådan uppsats lämpligen kunde utformas hade jag i början av oktober 1907 sett exempel på, då fil. stud. Elias Wessén, ög., på Adolf Noreens första pro-seminarium för terminen försvarade sitt vetenskapliga förstlingsarbete, en uppsats om prepositionen *till*. Den var grundad på Noreens lära om status, dvs. "det speciella betydelseförhållande, hvori en biglosa kan stå till sin hufvudglosa", och närmare bestämt hade det för Wessén gällt att angiva de olika status, för vilka prepositionen i nutida svenska användes

som uttrycksmedel. Vilka status han kommit fram till, minns jag inte, men av exempel i "Vårt språk" framgår, att till enligt Noreen bl. a. kunde representera lokal allativ resan till staden), temporal illativ (till och med år 1800), status pretii (ett ur till hundra kronor), status finis eller finalis (papper till omslag), status resultativus (välja någon till konung), status procreatoris (son till en god far), status producti (far till en dotter), status possessionis (ägare till huset) osv.

Status var blott ett av den mängd begrepp, som Noreen präglat under en mångårig grammatisk reformverksamhet, som tagit sin början 1879 med uppsatsen "Något om ord och ordklasser" (i Nordisk Tidskrift) och fick sin avslutning i det till nio band beräknade, men inte helt fullbordade stora verket "Vårt språk", som började utgivas 1903. Han var en av universitetets främsta män och hade börjat sin bana som grundläggare av den moderna dialektografien. Det hade skett med doktorsavhandlingen "Frykdalsmålets ljudlära" (1877). Till hans synnerligen omfattande författarskap hörde vidare standardverk som "Altisländische und altnorwegische Grammatik" (1884, 3:e uppl. 1903), "Utkast till föreläsningar i urgermansk judlära med huvudsakligt avseende på de nordiska språken" (1888—1890), "Geschichte der nordischen Sprachen" (1891, 3:e uppl. 1913) och "Altschwedische Grammatik mit Einschluss des Altgutnischen" (1904).

Någon tid efter det nyss nämnda proseminariet uppsökte jag Noreen för att be honom föreslå ett lämpligt ämne för en uppsats. Han gav mig ett, som han fram på våren 1908 själv skulle behandla i sina föreläsningar, nämligen adjektivens förstärkning genom prefigering (*pinkär, platt omöjlig* o. d.). Han berättade, att en studentska förut misslyckats med ämnet, men hoppades, att jag skulle visa mig duktigare. Det var nu en förhoppning jag delade, och då uppgiften tycktes mig skäligen

enkel, trodde jag mig kunna skriva uppsatsen på en vecka eller fjorton dagar. Men den tog mig över två månader, ty jag invecklade mig i tidsödande grubbel över skillnaden mellan självständiga och osjälvständiga morfem, och när opuset sent omsider var färdigt, utgjordes det väsentligen av ett försök att ersätta Noreens definition av begreppet prefix med en annan. För de enskilda prefixen hade jag inte kunnat finna annat än en ytlig, formell indelningsgrund, ty de tycktes mig alla ha ungefär samma betydelse: mycket, i högsta grad, totalt o. d. I sina föreläsningar skilde emellertid Noreen mellan kvalificerad och okvalificerad eller ren förstärkning hos prefixen, den förra representerad av t. ex. *blixtsnabb* och den senare av t. ex. *blixtfull*, men jag kan än i dag inte finna, att man i det förra fallet hade att göra med några prefix.

Uppsatsen ventilerades vid ett par proseminarier i mars 1908 och utsattes för hård kritik av bl. a. Hugo Jungner, Bernhard Karlgren, Karf Kärre och Einar (Johansson) Tegen, men Noreen själv var förtjust över att jag kritiserat honom och lovordade mig vid avrättningens slut för att jag tänkt själv, visat skarpsinne och försökt stå på egna ben. Till min förvåning hade han fått ett gott intryck av mig, och därav kom jag i fortsättningen att få både nytta och glädje. Tyvärr har jag bränt uppsatsen, ty jag var inte stolt över den.

Efter tentamen för Otto von Friesen i april 1909 reste jag upp till Umeå för att bedriva kursläsning i tyska, varvid det framför allt gällde att läsa medelhögtyska och den klassiska litteraturen, ty i den nyare hade jag redan skaffat mig tillräcklig beläsenhet genom att välja tyska författare till förströelseläsning. Enbart de romaner jag under skoltiden lånat av adjunkten Holmwall torde ha representerat bortåt 2000 sidor. Som reselektyr hade jag medtagit en volym av Molières skrifter, ty det ryktades i Uppsala, att profes-

sorn i tyska, Hjalmar Psilander, brukade undersöka sina tentanders kunskaper i franska språket och litteraturen. Goda sådana ansågos meriterande. Ryktena voro kanske överdrivna, men så mycket är säkert, som att Psilander var mycket franskorienterad. Denna hans inställning var mig för övrigt inte osympatisk och föranledde mig att i litteraturkursen medtaga Lessings Hamburgische Dramaturgie, som jag läste med stor behållning. På hösten 1909 gick jag en månads tid på Psilanders föreläsningar och kunde då själv konstatera hans franska orientering. Han skulle behandla ett medelhögtyskt epos, men så länge jag bevistade föreläsningarna, uppehöll han sig uteslutande vid det tyska diktverkets franska förlaga. Någon personlig beröring med honom fick jag först 1915 i Språkvetenskapliga sällskapet, där Psilander vid nachspilen brukade roa yngre forskare med spirituella och maliciösa uttalanden om sina professorskolleger. Särskilt var den protyske professorn i engelska Erik Björkman ("prosten") föremål för hans giftigheter. Men han kunde också berätta elaka historier om studenter, som han tenterat.

Då jag i mars 1910 gick upp i tentamen var Psilander tjänstledig och professuren uppehölls av docenten Sune Hildebrand, som efter en timmes förhör i medelhögtyska gav mig betyget Med utmärkt beröm godkänd. Egentligen hade jag tänkt gå upp i tentamen redan i december 1909 men blivit försenad genom ett lärarvikariat.

Vikariatet medförde för universitetets del att en allmänorienterande kurs i språkforskning måste avbrytas. Den hade hållits av docenten i sanskrit Jarl Charpentier, och jag hade varit hans ende åhörare. Vid den första föreläsningen hade jag erbjudit mig att avstå från kursen, men det hade han inte velat vara med om, ty det var en merit för honom att hålla den. Men jag hade fått lova honom att meddela i förväg, om jag vid något tillfälle

var förhindrad att närvara, så att han, utan att genom autopsi behöva förvissa sig om min frånvaro, kunde anteckna i sin journal: "föreläsningen inställd på grund av brist på åhörare."

Mitt tredje och sista ämne i fil. kand.-examen blev teoretisk filosofi, vari jag i början av maj 1910 tenderade för Karl Reinhold ("Kurre") Geijer, som 1888 blivit professor i ämnet, sedan den i första förslagsrummet uppsatte Pontus Wikner borttryckts av döden, innan han hunnit utnämnas. Geijers befordran fick under dessa förhållanden ett sken av att ha berott på mera tur än skicklighet, och i karnevalståget i mitten av maj 1910 insinuerades t. o. m. att han i motsats till sin berömde frände Erik Gustaf Geijer saknade tanke. Det var en grovt felaktig antydning, men någon betydande tänkare var han förvisso inte. Emellertid hade han bakom sig ett ganska omfattande författarskap med bl. a. värdefulla avhandlingar om Hermann Lotzes filosofi. För egen del synes han särskilt ha värdesatt sin 1905 utgivna skrift "Om samvetet", som åtminstone varje tentand, som önskade högre betyg än Godkänd, borde ha medtagit i sin litteraturförteckning. Jag skulle om ett par år på nytt gå upp i tentamen för Geijer och få tre betyg, men denna första gång hade jag på den korta tid som stod till förfogande inte hunnit läsa in mer än en ganska enkel ettbetygskurs. Dock hade jag inhämtat huvudtankarna i "Om samvetet" genom att läsa ett av Adolf Phalén skrivet och troligen en gång på något av Geijers seminarier ventilerat referat av boken. Själv skulle jag 1912 på ett sådant få redogöra för ett parti av ett i korrektur föreliggande arbete, som Geijer höll på att utgiva om nyare psykologi. Någon fråga på samvetet fick jag dock inte och någon spets på betyget inte heller, vilket Phalén, som lånat mig sitt referat, förklarade så, att jag inte var tillräckligt flott i mitt framträdande för att göra intryck på Geijer.

Jag hade tagit lektioner för Phalén i fi-

losofiens historia tillsammans med norr-
ländskan Hulda Rutberg och stockholma-
ren Ragnar Josephson. Då vi i Lund åter-
upplivade bekantskapen, berättade Jo-
sephson med stolthet att Phalén uppmanat
honom att licentiera i filosofi. För egen
del fick jag aldrig någon sådan uppma-
ning, men Phalén frågade mig vid ett till-
fälle, om jag läst filosofi förut. Jag sva-
rade, att jag läst Hans Larssons "Intui-
tion" och "Poesiens logik". — "Ja, men
det är ju inte filosofi", sade Phalén. "Jag
har också läst Schopenhauer", fortsatte
jag. — "Ja, det är ju inte heller filosofi",
påpekade han.

Phalén var då endast fil.kand. men
hade just fullbordat sitt filosofiska först-
lingsverk, en licentiatavhandling ("Kritik
af subjektivismen i olika former med
särskild hänsyn till transcendentalfilosofi-
en"), som skulle inflyta i festskriften till
professorn i praktisk filosofi, E. O. Bur-
man, som den 7 oktober [1910] fyllde 65
år. Phalén hade tagit djupa intryck av
denne, men som sin främste läromästare
räknade han Axel Hägerström, som han
betraktade som samtidens främste filosof
och hos vilken han särskilt beundrade den
envetret djupborrande framställningen. Då
vi skildes, gav han mig för vidare studier
en litteraturförteckning, i vilken de
främsta rummen intogos av Hägerströms
"Botanisten och filosofen" och "Das Prin-
zip der Wissenschaft". Han disputerade
1912 på en avhandling om Hegel och blev
efter att 1913 och 1914 ha publicerat ett
par digra, lärda och skarpsinniga böcker
om begreppen inre erfarenhet och det psy-
kiska 1916 professor i teoretisk filosofi ef-
ter Geijer. Han var en djupborrande be-
greppsanalytiker men på grund av sitt
benhårt logiska framställningssätt föga
känd utanför filosofiska fackkretsar. Där
räknades han emellertid som en av vårt
lands främsta tänkare. "Själve Phalén",
hörde jag en gång Hans Larsson säga. Till
hans metodik hörde en ingående logisk
analys av andra filosofers uppfattningar,

vilka ofta visades leda till en ingressus in
infinitum, ett logiskt fel, som enligt en an-
nan Uppsalafilosof, Harry Meurling, satte
sin prägel på en känd teologs hela person-
lighet: "X är ledsen över att han är så
stolt, men han är stolt över att han är led-
sen över sin stolthet; men han är ledsen
över" osv. — För egen del har jag under
årens lopp mödat mig mycket med Pha-
léns skrifter, men den största tjänst han
gjort mig är ett muntligt påpekande på
våren 1910 om den utpräglade psykolo-
gismen i Adolf Noreens betydelselära.

Efter tentamen för Geijer stannade jag
kvar i Uppsala till i början av juni för att
med mina studentminnen kunna införliva
sådana evenemang som en karneval, en
vårfest i Botaniska trädgården, en OD-
konsert och en doktorspromotion. Det
blev en festlig avslutning på några stu-
dieår, som i det stora hela varit ganska
gråa. Den gladaste tiden hade varit vårter-
minen 1908, då jag bodde på Nykterhets-
vännernas studenthem. Jag hade där två
trevliga bordskamrater, dalkarlarna Karl
Hedlund och Johannes Dalgård att disku-
tera livets frågor med. Dit hörde t. ex.
Fredrik Bööks kritikerverksamhet, som
vid denna tid ofta var ytterst negativ, i det
att B. "som en samvetsgrann andens arbe-
tare" inte ansåg sig kunna göra annat än
att "låta slagan gå". På Nykterhetshem-
met bodde bl. a. också Oscar Dahlbäck
och Harald Kylin, med vilka jag längre
fram i livet skulle få en del att göra.

Även de terminer, då jag bodde i för-
hyrda studentrum, hade haft sina ljusa
stunder. Jag hade t. ex. då och då unnat
mig att gå på teatern och ibland hade jag
bevistat intressanta sammanträden i Este-
tiska föreningen och studentföreningen
Verdandi. Ett av mina livligaste minnen
härifrån från hösten 1907, då jag efter ett
möte i Verdandi tillsammans med om-
kring tio andra studenter begav mig upp
på slottsbacken, där den unge skalden
och blivande ledamoten av Svenska akade-
mien Bertil Malmberg reciterade kap. 23 i

Hesekiels bok (om skökorna Ohola och Oholiba).

Under lärartjänstgöring i Luleå 1911 träffade jag en f. d. Brunskogbo, folkskolläraren David Ekroth, som jag då och då var tillsammans med. Vid ett tillfälle berättade han, att han kände en fil. lic. Sixten Belfrage, som hade fått erbjudande om anställning som medarbetare i Svenska akademiens ordboksredaktion. Upplýsningen lämnade mig till en början ganska oberörd, ty jag kände inte Belfrage, men efter hand började jag fundera på, om inte detta var ett yrke, som också passade mig. Inriktade jag mig härpå, behövde jag för övrigt inte komplettera kandidatexamen med fler skolämnena utan kunde omedelbart gripa mig an med att på lediga stunder bedriva licentiatstudier i nordiska språk. Detta innebar en lockelse, som jag inte kunde motstå, och jag började planlägga studierna. För högsta betyget i licentiatexamen fordrades dels en grundläggande ettbetygskurs och dels två tvåbetygskurser, som man kunde välja bland ett antal i studiehandboken angivna specialkurser. Då ettbetygskursen blott var en utvidgning av den trebetygskurs jag läst in för kandidatexamen, tyckte jag mig kunna börja med de två specialkurserna, och med mina litterära och filosofiska intressen föll det sig naturligt att välja stilistik och språkfilosofi. Emellertid ansåg jag efter bekantskapen med Adolf Phalén, att jag inte lämpligen kunde studera vare sig det ena eller det andra utan fördjupade kunskaper i logik, psykologi och kunskapsteori, och i överensstämmelse härmed började jag licentiatstudierna i nordiska språk med att läsa den filosofiska litteratur Phalén rekommenderat mig (Platon, Hume och Hägerström). Jämsides excerperade jag Per Hallströms skrifter i avsikt att samla material till en licentiatavhandling om denne författares ganska egenomliga språk. Av praktiska skäl kom jag senare att välja ett annat ämne, ty jag hade syftat för högt och velat åstad-

komma något i stil med Merezkovskijs psykologiska stilanalyser i "Tolstoj och Dostojevskij". Hela materialsamlingen har nu kommit bort, och det enda minne jag har av den är, att ett av Hallströms älskingsord var substantivet "rymd".

Efter att under höstterminen 1911 i Luleå ganska flitigt ha läst filosofi på lediga stunder reste jag i januari 1912 ned till Uppsala för att fortsätta mina akademiska studier. Från och med Krylbo voro kupéerna översvämmade av gratisutdelade exemplar av Sven Hedins "Ett varningsord". Jag bläddrade i skriften men blev inte särskilt uppskakad, och någon tid efter ankomsten till Uppsala bevistade jag ett möte i föreningen Verdandi, där historieforskaren Nils Edén i ett långt föredrag utvecklade, att man inte hade anledning att räkna med ett storkrig.

Bland det första jag företog mig i Uppsala var att uppsöka Noreen för att rådgöra om ett lämpligt ämne för en licentiatavhandling, och vi kommo överens om att jag skulle göra en stilistisk undersökning av Per Hallströms språk. Men innan jag på allvar tog itu därmed, ville jag höja kandidatbetyget i filosofi. Med tre betyg också i filosofi skulle jag nämligen, ansåg jag, ha utmärkta konkurrensmöjligheter vid stipendieansökningar. Tyvärr hade jag blott tre månader på mig, ty i mitten av april måste jag rycka in till min första värnpliktstjänstgöring.

Den tid, som stod mig till buds, använde jag till att gå på Geijers och Karl Hedvalls föreläsningar, delta i Geijers seminarieövningar och bevista filosofiska föreningens sammanträden. Men framför allt var jag sysselsatt med att skriva en uppsats om själen i Platons filosofi. Den var grundad på en analys av dialogen Timaios och ventilerades den 12 april på Geijers seminarium där den, troligen företrädesvis på grund av mina opponenter obekantskap med ämnet, behandlades med välvilja. Dagen förut hade jag varit uppe i tentamen för Geijer, som efter

bortåt fem timmars förhör gav mig betyget Berömlig. Det långa förhöret berodde på att han i kandidatexamen ogärna gav högsta betyget. Han hade t. o. m. efter de tre första timmarna erbjudit mig ett Godkänd i licentiatexamen, vilket jag avböjt under motivering, att jag vid stipendieansökningar hade större nytta av ett högt kandidatbetyg än av ett lågt licentiatbetyg. Troligen hade jag också nämnt, att jag siktade på ett speciellt stipendium, Studentkårens nordiska resestipendium (1 200 kr.), vartill ansökningstiden gick ut omkring den 15 april. Det skulle, om jag fick det, möjliggöra ett helt läsårs licentiatstudier i nordiska språk vid universitetet i Köpenhamn.

I slutet av maj läste jag en morgon i Upsala Nya Tidning en notis om att jag fått stipendiet, vartill jag märkligt nog varit ensam sökande.

Den 12 oktober 1912 ryckte jag ut från Polacksbacken, och tidigt nästa morgon anträdde jag resan till Köpenhamn, dit jag kom efter att ha övernattat i Lund, som jag gärna ville se med tanke på att jag kanske en gång skulle bli bosatt där. Något besök på Svenska akademiens ordboksredaktion vågade jag inte avlägga, men jag strövade omkring i staden, som i hög grad tilltalade mig. Bl. a. fick jag ett starkt intryck av att ha kommit närmare kontinenten.

En ännu starkare känsla härav fick jag, då jag anlönt till min bestämmelseort, där jag använde de första dagarna till att orientera mig. Jag frapperades av de många skyltarna med fransk text: *Magasin du Nord*, *Hotel de la Reine*, *Café de l'Université*, *Aux petits fours* och skulle ha tyckt mig försatt till själva Paris, om inte andra skyltar och människorna omkring mig talat ett annat språk. Till min examen hade jag läst mycket danska, men när jag någon timme efter ankomsten var inne på Ottos konditori vid Strøget, förstod jag inte ett ord av vad uppapperskan sade. Emellertid kunde jag göra mig själv

förstådd både av henne och på de ställen, där jag frågade efter rum. På rekommendation av min gode vän Ernst Nygren i Uppsala hade jag tagit in på Hotel Monopol vid Kongens Nytorv, men då mina tillgångar voro begränsade, måste jag se mig om efter en billigare bostad. Efter åtskilligt letande lyckades jag få kost och logi för 58 kr. i månaden på ett pensionat på Rørholmegade nära Peblinge Sø och Sølvtorvet. Jag hade där också nära till Statens Museum for Kunst och Hirschsprungs Museum, i vilka jag en tid avlade dagliga besök.

Emellertid skulle studierna, enligt vad jag uppgivit i stipendieansökan, gälla dansk språk- och litteraturhistoria samt nydanskt talspråk, och sedan jag inflyttat på Rørholmegade, hade jag brått att låta inskriva mig som student vid Köpenhamns universitet. Några dagar efter det att jag anmält mig där fick jag ett ståtligt, på latin avfattat Akademisk Borgerbrev (*Quod felix faustumque sit . . .*), som imponerade på mig genom den månghundraåriga klassiska tradition det representerade.

Det var undertecknat av universitetets rektor, prof. F. Buhl, som jag någon tid senare fick både se och höra vid en festlighet, som jag räknar som en av höjdpunkterna under Köpenhamnsvistelsen. Det var universitetets årshögtid i november 1912. Den var kombinerad med en minnesfest över Frederik VIII och övervars av hela kungafamiljen, som jag på grund av den förnäma och stilfulla aulans litenhet fick se på nära håll. Minnetalet över den döde konungen hölls av Buhl, som därefter höll ett föredrag om de semitiska studierna vid Köpenhamns universitet. Vad han yttrade om Fredrik VIII minns jag inte, men i föredraget om de semitiska studierna fäste jag mig vid ett påpekande, att Danmark haft en rad framstående orientalist, ehuru det på denna punkt inte kunde mäta sig med de stora kulturländerna eller med Sverige och

Uppsala. Efter föredraget meddelade han vilka som under året tagit doktorsgrad eller fått belöningar för "prisopgaver". Slutligen tog han som avgående rektor av sig sin guldkedja och överlämnade den till sin efterträdare, zoologen H. Jungersen.

Av universitetets professorer fick jag av naturliga skäl mest att göra med professorerna i nordiska språk, Verner Dahlerup, men en tid åhörde jag också regelbundet Vilhelm Andersen och Vilhelm Thomsen. Efter en föreläsning av Thomsen blev jag av en av mina nyförvärvade danska vänner, Jørgen Glahder, tillfrågad, vad jag tyckte om den, och chockerade honom genom att förklara, att föreläsningen inte givit mig särskilt mycket, då den varit för elementärt upplagd. Jag hade faktiskt rätt, ty Thomsen hade redogjort för skillnaden mellan agglutinerande, flekterande och analytiska språk. Utom de nämnda åhörde jag också en och annan gång Otto Jespersen, Finnur Jónsson, J. A. Fridericia, J. Steenstrup, Alfred Lehmann och den fine och sympatiska Høffding, som jag tyckte synd om, därför att han som professor i filosofi måste hålla s. k. Rusföreläsningar, obligatoriska för alla, som önskade avlägga en universitetsexamen. Auditoriet var ouppmärksam, och Høffding måste gå efter annan be om tystnad. Så fort klockan ringt, reste sig alla studenterna och rusade efter en språngmarsch på bänkarna ut genom dörren.

Men Høffding hade mycket stort anseende, och när han på våren 1913 fyllde 70 år, blev han föremål för stora hyllningar, bl. a. vid en fest i Studentersamfundet. Där höllos många tal, och sedan en norrman, en finländare och en ryska hyllat honom, kände jag mig som svensk nödsakad att också taga till orda. Jag minns inte, vad jag i hastigheten lyckades åstadkomma, men efter mitt lilla anförande sjöngs "Du gamla, du fria" och Høffding höll ett svarstal, där han nämnde, att han för elva eller tolv år sedan varit i Uppsala och fått ett starkt in-

tryck av svenskt tankeliv samt att han högt uppskattade den svenska litteraturen, som på de senaste årtiondena frambragt så mycket "vidunderligt".

Festen för Høffding var en av höjdpunkterna i mina Köpenhamnsupplevelser. Till det mest minnesvärda hörde också flera sammanträden i Græsk Selskab, dit jag blivit inbjuden som medlem i Historisk-filologisk Samfund. "Formand" var Høffding, och sällskapet var synnerligen exklusivt, i det att det tycktes bestå uteslutande av universitetslärare. Sammanträdena brukade inledas med en enkel supé, därefter hölls ett föredrag och slutligen vidtog ett nachspiel, då vi med ett glas äggtoddy ("æggepunch") framför oss satt bänkade kring två långbord och diskuterade olika frågor i anslutning till föredraget. I särskilt gott minne har jag ett tillfälle i december 1912, då Vilhelm Andersen läste upp en översättning han gjort av Aristofanes' komedi "Molnen". Diskussionen vid nachspilet kom att röra sig om olika principer för Aristofanesöversättningar, och J. L. Heiberg framhöll, att de grekiska namnen i "Molnen" borde fördanskas, för att komedien skulle kunna göra samma intryck på en nutida dansk publik som den gjort på den atenska under antiken. Och på skämt föreslog han, att Sokrates skulle översättas med Høffding. Men han fick intet medhåll utan man menade, att metoden helt skulle förfela sitt mål, emedan den antika världen var så olik den nutida danska, att ett tillfört danskt element skulle åstadkomma oreda, så att ingen begrep något.

Av föreningens medlemmar kände jag en i förväg, Verner Dahlerup, till vars föreläsningar och seminarieövningar jag anmält mig några dagar efter ankomsten till Köpenhamn. Jag hade sökt upp honom i hans bostad på Villemoesgade och blivit synnerligen vänligt mottagen. Vi hade ett långt samtal och bl. a. berättade han, att han var sysselsatt med att skriva en ordbok, som han tänkt sig som en

dansk motsvarighet till Svenska akademiens ordbok. Han visade mig sina samlingar, som han hade hemma i bostaden. De kommo några år senare att övertagas av Det danske Sprog- og Litteraturselskab, som 1919 började ge ut arbetet under titeln "Ordbog over det danske Sprog grundlagt af Verner Dahlerup". Från samtalet minns jag vidare, att han uttalade sin förvåning över att arbeten, som i Danmark skulle betraktas som "nationale Begebenheder", i Sverige utgavos på tyska, t. ex. Adolf Noreens "Altschwedische Grammatik" och Axel Kocks "Die alt- und neuschwedische Accentuierung". Då jag började bevista hans föreläsningar, som behandlade forndanska texter (J. K. Brandts "Gammeldansk Læsebog"), märkte jag snart, att han flitigt studerat de två nämnda forskarna. Därmed voro också hans danska åhörare fullt på det klara. Han riktade ofta frågor till auditoriet angående vem som uppvisat det eller det, och man gissade regelbundet på antingen Noreen eller Kock, vilket inte alltid var riktigt, ty äran hade ibland tillkommit Löffler, Tamm eller von Friesen. Utom dessa forskare nämnde han också en del danska språkmän, t. ex. Marius Kristensen, som han dock inte uppskattade. "Kristensen med K", sade han och log försmädligt (jfr härtill Arkiv för nordisk filologi N. f. 21: 107 ff. och 218 ff.).

Jag kan inte påstå, att jag hade stor nytta vare sig av hans föreläsningar eller av hans seminarieövningar (över den danska rimkrönikan), men jag hade mycken behållning av en del gemytliga samtal med honom, och jag är honom tacksam för, att han gav mig ett lämpligt ämne för licentiatavhandling. Vidare uppskattade jag den kamratliga ton han anslog mot mig. En gång frågade han mig sålunda, om jag haft några underrättelser "fra Upsis". Då jag omtalade, att mina kamrater däruppe inte svarat på brev, utbrast han: "Men de kan da ikke være saa umulige som Lundell. Jeg skriver til ham Gang paa Gang at

nu maa han endelig svare, men inden han har skrevet har det gaaet tre Aar". Sista gången jag träffade honom var på hösten 1918, då han promoverades till filosofie hedersdoktor i Lund.

Från Dahlerups föreläsningar och seminarieövningar minns jag med nöje flera danska studenter, t. ex. Jørgen (Ernst-Hansen) Glahder och Holger Sandvad, vilka båda senare anställdes i redaktionen för den av Dahlerup grundlagda ordboken. Sandvad bodde på Hagemanns kollegium, och då kollegiet en gång hade besök av ett antal studenter från Lund, blev jag bjuden dit på middag. Kollegiets stiftare, excellensen G. A. Hagemann, levde då ännu och deltog i samkvämet.

Bland Dahlerups åhörare minns jag framför allt en ung norrman, Didrik Arup Seip, som liksom jag vistades i Köpenhamn på stipendium. Då vi båda voro utläsningar och flera år äldre än våra danska kamrater, kände vi oss dragna till varandra och brukade efter föreläsningarna regelbundet fortsätta samvaron vid en kopp kaffe på Café Bernina som, enligt vad han uppgav, var ett tillhåll för författare och konstnärer. Kuriöst nog uppfattade man där den senare framstående norske motståndsmannen som tysk, medan jag togs för norrman. Han var fem år äldre än jag och hade redan hunnit så långt i sina studier, att han sökt en professur i riksmål vid universitetet i Kristiania, vilken han dock inte fått, då han inte ansågs ha visat, vad han gick för. Ett par äldre medsökande hade ansetts för gamla att kunna komma i fråga. Nu gällde det för honom att klara en "prisoppgave", som han trodde skulle uppsättas vid en förnyad ledigförklaring av professuren. Då vi jämt sågos tillsammans, kallades vi enligt uppgift av en studentska för Steffens och Oehlenschläger. Vår vänskap var så till vida anmärkningsvärd, som Seips första beröring med svenskar varit ytterst obehaglig. Han hade på sommaren 1905 i norsk studentmössa gått på en gata i Kö-

penhamn, då en svensk student kommit tvärs över gatan och givit honom en örfil under utropet: "Här har du, din förbannade norrbagge!"

Innan vi skildes för att fira julen i våra respektive hemländer, kommo vi överens om att under vårterminen hyra en dubblett tillsammans. Seip hade under hösten bott i docenten Axel Ølriks "pigeværelse", och Olrik hade lovat att skaffa oss bostad. Jag kom tillbaka till Köpenhamn i slutet av januari, och då Seip inte skulle komma förrän några dagar senare, föll det på min lott att uppsöka Olrik för att efterhöra, vad han hade att erbjuda. Det var ingenting mindre än en villa ute i Hellerup, tillhörig hans broder, bildhuggaren Paul Olrik, som skulle resa till Italien. Men den var för dyr för oss, varför jag till min ledsnad måste avslå erbjudandet. Efter åtskilligt spring lyckades jag få tag i en efter vad jag tyckte ganska hygglig dubblett i Saxogade 7 nära Vesterbrogade, men där ville Seip på inga villkor bo, ty han hade vid ett besök hos Olrik fått veta, att Saxogade var illa beryktad. Där och i parallellgatorna Dannebrogsgade och Absalonsgade bodde enligt Olrik det värsta slöddret i hela Köpenhamn. Vi sågo oss därför om efter en annan bostad och kunde den 4 februari flytta in på ett pensionat på Dronningens Tværgade 58 nära Kongens Have. Officiellt bodde vi där i "Stuen", men de två rum vi fått utgjorde ett slags entresoll ovanför portgången. De voro avgjort sämre än rummen på Saxogade och så låga i taket, att man inte kunde stå upprätt. Det ena rummet vette åt gatan, och fönstret var format som en halvcirkel mellan tak och golv. Seip valde för sin del detta rum, som kanske på ett sätt var bättre men hade den olägenheten, att linje 7, som trafikerades till klockan 1 på natten, hade hållplats utanför. På andra sidan gatan låg dessutom danssalongen Kæden, utanför vilken det ibland var bråkigt på nätterna.

Märkligt nog kom vi att trivas företräff-

ligt i vår enkla dubblett, där vi närmast betraktade den låga takhöjden som en pittoresk detalj. Så torde den i allmänhet också ha uppfattats av dem, som kommo på besök, och det var ganska många. Där kom t. ex. en dag redaktören för Akademisk Ugeblad och ville intervjua oss. Han hade av historieprofessorn Erslev fått en reprimand för att tidningen lagt sig i en professorstillsättning (i historia) och ville veta, om det inte också vid universiteten i Norge och Sverige förekom meningsyttringar från studenternas sida om vilka de önskade se som professorer. Jag minns inte, vad vi svarade, men intervjun kom in i tidningen, som kallade oss "den skandinaviske Koloni i Dronningens Tværgade". Den hade onekligen i detta sammanhang varit sämre med Saxogade.

Våra vanligaste besökare voro den norske arkivarien Fredrik Scheel, som i Tyskland bedrivit klassiska språkstudier för Ulrich Wilamowitz-Moellendorff men nu höll på med forskningar rörande den norska skeppsfartens historia, och den finländske fil. kandidaten K. Rob. Wikman, som var lärjunge till Edvard Westermarck och på Det Kgl. Bibliotek, där vi träffat honom, samlade material till en doktorsavhandling om bröllops seder. Det blev en mycket lärd avhandling, som med tiden förskaffade honom en professur i sociologi vid Åbo akademi. Han var liksom jag filosofiskt intresserad, och vi blevo mycket goda vänner. På slutet hade vi ibland också besök av den danska studentskan Johanne Remmer, som Seip förlovat sig med. Förlovningen medförde för min del en mångårig vänskap med hennes föräldrar, som min familj och jag, sedan vi blivit bosatta i Lund, brukade besöka varannan pingst, under det att de varannan pingst voro våra gäster.

Sedan Seip fram i maj rest tillbaka till Norge, hade jag ibland besök av en norsk-amerikansk student, Martin Ruud, som arbetade på en doktorsavhandling om Shakespeare i Skandinavien. Han skulle så

fullständigt som möjligt registrera alla teaterföreställningar, som i de skandinaviska länderna givits av Shakespearepjäser, alla böcker och uppsatser, som där skrivits om Shakespeare osv. Detta hade gjort, att han på Det Kgl. Bibliotek blivit illa sedd av vaktmästarna, som måste hämta upp tunga packar av teateraffischer från källaren. Vidare hade han stött sig med Georg Brandes, som han besvärat för mycket med frågor om var och när en del uppsatser i B:s samlade skrifter först publicerats. Det hade slutat med att Brandes blivit rasande och förklarar: "Ingenting er mig saa ligegyldigt som hvor og naar!" Jag återsåg Ruud på hösten 1913 i Uppsala, dit han kommit för att fortsätta sina forskningar. Han berättade, att man där på universitetsskansliet vägrat att inskriva honom som student, ända tills han uppvisat sitt akademiska borgarbrev från Köpenhamn. De papper han medfört från Chicago hade underkänts som härrörande från en inte fullt likvärdig läroanstalt. Han är nu död, men 1937 fick jag en hälsning från honom genom min ordbokskollega Dag Strömbäck, som då tjänstgjorde som visiting professor vid University of Chicago, där Ruud var dekanus i filosofiska fakulteten.

Mina studier i Köpenhamn kunde de första månaderna ha stått i bättre överensstämmelse med det ändamål jag i stipendieansökan uppgivit för Danmarksvistelsen. Visserligen hade jag regelbundet bevistat Dahlerups föreläsningar och seminarieövningar, men hemma i bostaden hade jag till omkring 1 december företrädesvis läst gotiska. Därefter hade jag ägnat mig åt språkfilosofiska spekulationer i anslutning till Norens betydelselära, och varit sysselsatt därmed till i slutet av februari, då jag var färdig med en uppsats om begreppet betydelse. Jag skickade den till Axel Kock i förhoppning att han ville införa den i Arkiv för nordisk filologi, men han skickade den tillbaka med förslag, att jag skulle sända den till Språk och stil, där den enligt hans mening pas-

sade bättre. Jag följde hans råd men fick efter någon tid tillbaka uppsatsen från Olof Östergren, som tyckte, att framställningen var något oklar. En annan anmärkning var, att jag inte dragit några språkliga konsekvenser av min uppfattning av begreppet betydelse. Uppsatsen kom att hamna i min skrivbordslåda, där jag inte längre kan hitta den, men det arbete jag nedlagt kom mig senare till godo vid en recension av Jespersens "Sprogets Logik".

Omkring 1 mars, då blott tre månader återstodo av stipendietiden, ansåg jag äntligen tiden inne att på allvar bedriva studier i danska språket och började samla material till en undersökning av svenska lånord i danskan. Den skulle, hade jag tänkt mig, på en gång bli reseberättelse och licentiatavhandling. Ämnet hade jag fått på hösten av Dahlerup, som dels med intresse läst ett antal uppsatser i Språk och stil av flera yngre svenska forskare om danismer i svenskan, dels förgat sig över ett uttalande av Gustaf Sundbärg i "Det svenska folklynet" (1911):

"Huru vårt svenska språk fördanskats under senare tider är allmänt känt. Såsom vanligt eger icke rum den ringaste reciprocitet. Det torde vara lönlöst att forska efter någon inverkan af det svenska språket på det danska." (S. 85.)

Uttalandet hade jämte flera andra av samma slag också förgat historikern Hans Olrik, och i en motskrift, som jag tyvärr blott har i svensk översättning, "Svenskt och danskt folklyne" (1912), hade han uppräknat en rad ord och uttryck, som enligt hans mening "otvivelaktigt lånats från svenskan", nämligen: *almenhed, emne, omraade, foreteelse, foretræde, ihærdig, godkende, gøremaal, klandre, medgørlig, medgive, snille, søndring, farsot, helleristning, særtryk, tændstikker, en øre* (myntet), *sløjd, opvisning, "en saga blot", for nærværende, for tilfældet, ved tre-tiden, i nogen mon, foretagsom, spænstig.*

Jag tror inte att jag, då jag började forskningarna, hade läst Orlis skrift, men Dahlerup hade, då han gav ämnet, i det stora hela nämnt samma ord, och jag hade inte varit sen att upprätta en lista över dem. Den blev mig till god hjälp, men då jag betraktade den närmare, slog det mig, att svenska lånord i danskan i allmänhet sågo tämligen danska ut. Det gällde tydligen att vid läsningen av dansk litteratur vara ytterligt uppmärksam och för vidare undersökning anteckna varje fall, där ett ord hade gammal hävd i svenskan men att döma av ordböckerna var nytt i danskan. Efterhand utvecklade jag ett ganska säkert sinne för vad som kunde vara lånat från svenskan och gjorde en del intressanta fynd. Ibland hade jag turen att finna ett svenskt ord föreslaget till införlivning med danska språket, t. ex.: ”I det Svenske bruger man *Foreteelse*; da vi have at *tee*, at *tee sig*, at *bete*, synes dette Ord værd at optage”. (H. C. Ørsted, Saml. og efterl. Skrifter 9, s. 22.)

Andra gånger kunde jag finna anmärkningar riktade mot bruket av svenska ord och uttryck, såsom i ”Den danske Tilskuer” 1798, nr. 91, där jag frapperades av en artikelrubrik av följande utseende:

”Det danske Sprog, ikke danske Sproget, den danske Tilskuer, ikke danske Tilskuer[en] . . .”

I själva artikeln klagade det danska språket över sin pågående förtyskning, förnorskning och försvenskning, varpå det fortsatte:

”Saaledes lade nogle vore *Snilder*, deres *Elsklinge*, til *Storværk* under *Himmelhvelvet* tage et *Laab*, der aldeles hærjer de *Danners Talesæt*; saa at *selve danske Folket* mangan *Gang* ikke forstaaer — med Tilskuerens Tilladelse — *danske Skribenten*; . . .” (s. 722).

Artikeln, som med största sannolikhet skrivits av Knud Lyne Rahbek, var riktad mot överdrifter i den på 1790-talet och vid början av 1800-talet i Danmark florerande litterära skandinavismen, där Rah-

bek själv var en förgrundsfigur, men vars främste företrädare var Jens Kragh Høst, som i tidskrifter som ”Nordia”, ”Iris og Hebe” och ”Svenske Blade” flitigt översatte svenska författare och dessutom 1799 utgav en ”Svensk Haandordbog”. Den senare visade sig för mina syften mycket värdefull, därigenom att Høst ansett sig böra medtaga och översätta ord som *brydsam*, *efterdøme*, *farsot*, *fosterbygd*, *företræde*, *godkænna*, *godtycke*, *gøremål*, *hembygd*, *ihærdig*, *klarna*, *kringrænna*, *lynne*, *løslifvad*, *matjord*, *medgifva*, *størværk*, *styresman*, *tidehvarf* och *ændamål*.

Av naturliga skäl kom jag att ägna både denna tidiga skandinavism och den egentliga skandinavismen vid 1800-talets mitt ett mycket stort intresse samt att överhuvud söka lånorden hos författare, som på ett eller annat sätt visat intresse för Sverige och dess kultur. Jag resonerade ibland med Dahlerup, men alldeles speciellt talade jag med den gamle språkrenaren och pensionerade sognepræsten Hans Dahl, som jag på uppmaning av Seip sökt kontakt med. Jag var inte den förste svensk som dragit nytta av honom, ty han hade 1875 utgivit en ”Dansk Hjælpeordbog [til fredning af det hjemlige og uddrivelse af det unyttige fremmede i vort modersmål]”, som Viktor Rydberg begagnat under sin puristiska tid. Dahl var en fin gammal man, f. 1830, som varit med under skandinavismens glansdagar och kunde berätta om C. Ploug, F. Barfod och Orla Lehmann. Han visade mig ända från början den största välvilja, och mina besök försiggingo i allmänhet så, att jag placerades i en bekväm stol för att dricka toddy och röka långpipa (som måste tändas med fidibus), medan han i sina samlingar sökte efter ord, som jag frågade om. De voro med beläggställen uppskrivna i en mängd anteckningsböcker, för vilka han hade särskilda namn. Den finaste hette ”den pyntelige”. Efteråt bjöd han ibland på supé, som serverades av hans husföreståndarinna, en älskvärd

fru Hallager. Utom sin Hjelpeordbog hade han utgivit ganska många andra skrifter, som han förärade mig och som varit mig till nytta. Av hans författarskap kan nämnas "F. C. Sibbern og modersmaalet" (1884) samt "Alvors- og morskabslæsning om modersmaalet" (1891), vari det bl. a. förekommer en lista över "Ørd af svensk og norsk, der ere gåede over i dansk".

Jag stannade i Köpenhamn till i början av juli 1913 och var i början av september tillbaka i Uppsala. Till en början läste jag flitigt isländska, som jag också under våren knogat med på kvällarna, då jag inte kunde arbeta på Det Kgl. Bibliotek, och ryckte den 12 september in på Polacksbacken för en månads repetitionsövning. Någon dag efter uttryckningen såg jag i ett bokhandelsfönster Otto Jespersens nyutkomna bok "Sprogets Logik". Jag gick in och köpte den och blev, när jag börjat läsa den, våldsamt intresserad. Så skulle språkfilosofi bedrivas. Men efterhand blev jag betänksam mot Jespersens synpunkter, och vid ett postseminarium på Gästis den 20 oktober passade jag på att resonera med Noreen om boken. Jag redogjorde för de anmärkningar jag hade att rikta mot den, och Noreen blev förtjust, förklarade att jag var mycket klokare än Jespersen, slog mig på knäna och uppmanade mig att skriva en anmälan i Språk och stil. En sådan uppmaning hade jag för övrigt fått redan några dagar tidigare av Östergren, som jag haft ett samtal med om den uppsats han refuserat på våren.

De båda uppmaningarna stärkte min självkänsla, och jag grep mig verket an. Jag arbetade som i ett rus på recensionen fram till omkring den 20 november, då jag körde fast och fann för gott att resa till Köpenhamn för att under några veckor samla mera material till licentiatavhandlingen. På dagarna satt jag på Det Kgl. Bibliotek, där jag en gång träffade Seip, som tog mig med hem till familjen Remmer, och en kväll var jag i Græsk Selskab,

där Høffding tyckte känna igen mig, ty han kom ned till mig vid det långbord, där jag satt med min obligatoriska äggtoddy, och sade: "Har De noget paa Hjertet, for saa kunde De faa Ordet."

På återresan till Uppsala besökte jag Lund och Svenska akademiens ordboksredaktion. Redan på våren hade jag som svar på en förfrågan om villkoren för anställning fått ett brev från Esaias Tegnér, vari han meddelade, att man fordrade licentiatexamen i nordiska språk samt helst akademiska kunskaper i latin och grekiska. Men han hade föreslagit mig att vid tillfälle besöka honom för att resonera om en eventuell anställning. Då jag nu avlade en visit hos honom, var han synnerligen älskvärd. Vi talades vid om mina studier och särskilt satte han värde på de lånordsundersökningar jag bedrivit i Köpenhamn. Han skulle gärna ha velat anställa mig omedelbart men vågade inte för redaktionens souschefer, som höllo styvt på licentiatexamen. Dessutom hade två välmeriterade licentiat anmält sig som aspiranter, av vilka den ene stod i begrepp att disputerat på en avhandling om Olaus Petris språk. Då jag nämnde, att jag på grund av penningbrist måste avbryta mina studier, veknade hans hjärta och han gick upp på redaktionen för att tala förstånd med sina souschefer. Det ledde inte till något, men då jag skildes från honom var det i medvetande om att ha honom på min sida och att kunna räkna med att efter avlagd licentiatexamen bli antagen som medarbetare.

I slutet av april [1914] var jag färdig med recensionen av Jespersens bok, som jag arbetat på omväxlande med excerpering av dansk litteratur. Jag kallade den (trol. efter föredöme av Steinthal) för *Grammatik och logik* och skickade den till Östergren, som lät införa den i "Språk och stil", där den kom att omfatta 50 sidor. Den honorerades med kr. 93:75 och med 25 särtryck, som jag skickade till bl. a. von Friesen, Noreen, Phalén och

Tegnér. De tre förstnämnda delgävo mig först på hösten sin uppfattning, men från Tegnér fick jag i början av juli några älskvärda rader.

Omedelbart efter det att jag skickat i väg manuskriptet till "Grammatik och logik" tog jag itu med reseberättelsen. Då den enligt statuterna skulle avlämnas senast ett år efter stipendietidens utgång, var tiden för knapp att utforma den som en licentiatavhandling om svenska lånord i danskan, och jag fick nöja mig med att lämna en litteraturhistorisk framställning av den språkliga skandinavismen på 1790-talet och tiden närmast därefter. Det blev dock en ganska diger skrift (omkring 60 foliosidor), som jag i slutet av maj skickade till universitetskansliet i Uppsala, där den möjligen fortfarande är tillfinnandes. Den torde endast ha haft en läsare, Adolf Noreen, som på hösten berömde mig för den. Efter vad jag förstår måste jag i huvudsak ha skrivit på nätterna, ty på dagarna hade jag större delen av maj vikarierat som lärare.

I mitten av september gick jag upp till Noreen för att lämna min [licentiat-]avhandling om de svenska lånorden i danskan. Samtalet kom huvudsakligen att röra sig om recensionen av Jespersens bok, som han läst men i motsats till Tegnér inte tyckte om. Det var mera en filosofisk än en språklig undersökning. Dessutom var den så abstrakt, för att inte säga abstrus, att den nästan var omöjlig att begripa. Jag skrev ungefär som den gamle C. Y. Sahlén, som också varit mycket svårbegriplig. Emellertid erkände han, att jag varit stark i alla angrepp, vilket var ett generöst medgivande, ty på några ställen hade jag också riktat kritik mot honom själv.

Jag tog inte särskilt illa vid mig av Noreens kritik, ty den var framställd i all vänskaplighet, och dessutom stämde den på en punkt med min egen uppfattning: att recensionen mera var en filosofisk än en språklig undersökning. I själva verket hade jag satt en ära i att så skulle vara,

och kände mig mycket upplivad, då Phalén någon tid senare förklarade, att han ansåg uppsatsen falla inom filosofiens ramar och angå honom själv på det intimaste. Hans viktigaste anmärkning var, att den syntes honom något tunn, "men något sådant skriver man inte utan en mycket stor analytisk träning".

Den 9 oktober ryckte jag ut från Poulacksbacken och kunde återupptaga studierna. Någon vecka senare fick jag av von Friesen veta, att min lånordsundersökning ansetts "fullt approbabel" som licentiatavhandling. Jag hade varit ganska orolig på denna punkt, ty undersökningen hade nedskrivits i all hast, utan koncept och utan tillgång till viktiga lexikaliska hjälpmedel. Beskedet innebar en stor lättnad för mig, men jag var fullt på det klara med, att man vid godkännandet tagit hänsyn till uppsatsen i "Språk och stil" och inte velat sätta krokben för mig. Förmodligen hade jag för båda professorerna omtalat, att jag tänkte avlägga licentiatexamen i maj 1915.

Den tid, som stod till buds, var knapp, och jag kunde inte offra mycket av den på föreläsningar utan satt mest hemma och bedrev kursläsning. Emellertid deltog jag regelbundet i både von Friesens och Noreens seminarieövningar och hade måst åtaga mig att utarbeta ett föredrag till ett av Noreens seminarier. Det handlade om ett antal urnordiska runinskrifter och kostade mig ett par veckors arbete, men tiden var inte bortkastad, ty jag lärde mig mycket på uppgiften, och föredraget räknades mig till godo, då jag senare var uppe i tentamen. von Friesen, som på sina seminarier sysslade med Urban Hiärnes "Rosimunda", var hygglig nog att inte avkräva mig något föredrag. Jag minns inte, att jag för honom utmärkte mig på minsta sätt, men i motsats till Noreen hade han uppskattat uppsatsen i "Språk och stil", som han funnit skarpsinnig och vida överträffande hans förväntningar, och efter ett seminarium meddelade han mig, att han

föreslagit mig till inval i Språkvetenskapliga sällskapet. "Det är vetenskapens vasatrissa", tillade han.

Det var en utmärkelse, som jag högt värderade, och jag försummade givetvis inte ett enda sammanträde i det illustra sällskapet. Men mina främsta nöjen voro Noreens och von Friesens postseminarier, där de båda professorerna utvecklade all den älskvärdhet, varav de voro mäktiga, och där jag lärde närmare känna mina medlicentiander: Gösta Bergman, Olof Gjerdmann, Johan Götlind, Folke Tydén och Erik Ternér. Jag knöt vänskapsband med dem alla, även med Ternér, som varit en ganska svår opponent, då min lånordsundersökning ventilerades på hösten vid ett av Noreens seminarier. På Noreens postseminarier lärde jag också känna den finländske studenten Rolf Pipping och en framstående norsk forskare, Magnus Olsen, som våren 1915 en längre tid gästade Uppsala. Även med en annan norrman stiftade jag bekantskap. Det var Fredrik Paasche, som en dag kom hem till mig med hälsningar från Seip.

Jag hade kommit överens med Noreen om att få uppdelat min tentamen på två gånger och var den 30 mars 1915 uppe på approbaturskursen, som jag lagt ned mycket stort arbete på. När det två timmar långa förhöret var avslutat, berättade jag, att jag tänkte söka mig till Svenska akademien's ordboksredaktion. Hemkommen skrev jag till Esaias Tegnér och frågade, om jag kunde räkna med en anställning till hösten. I början av maj meddelade han, att jag helt oförtänt fått en konkurrent till den lediga platsen. Han fortsatte:

"Och denne konkurrents meriter befinnas vara så stora, att jag icke med godt samvete kan underlåta att ge honom det förord hos Akademien, som jag tilltänkt Eder. Den nye aspiranten har så mångsidiga språkstudier . . . att jag måste tillerkänna honom en större kompetens såsom blifvande lexikograf".

Det var ett hårt slag, men jag hade inte mycken tid att grubbla över motgången, ty jag var fullt upptagen av kursläsning

för sluttentamen, som jag uppskjutit så länge som möjligt. Den försiggick den 27 maj 1915, då jag förhörde på min specialkurs, språkfilosofi, och fick licentiatbetyget inskrivet i tentamensboken. Då jag inte hunnit med mer än en specialkurs och dessutom visat svaghet i den fornnordiska metriken (Brates verslära), kunde betyget inte bli högre än "cum laude", men Noreen uppmanade mig att om något år komma tillbaka och tentera för "laudatur". "Licentiaten står mycket väl till boks hos mig", sade han, "och jag ville gärna, att Ni skulle ha högre betyg". Det dröjde ett par år, innan jag följde hans uppmaning, men därom nedan.

Någon dag efter det att jag tenterat för Noreen disputerade hans son Erik på en avhandling om Ärtemarksmålets ljudlära, och Folke Tydén, som varit hans andreopponent, berättade, att man på doktorsmiddagen i det Noreenska hemmet bl. a. samtalat om min motgång i Lund. Adolf Noreen hade trott, att den hade sin grund i att något förtal om mig trängt ned till Lund och att man velat bli av med mig, varefter Tegnér skrivit att jag fått en konkurrent, vilket förmodligen var en ren osanning. Han kände väl Tegnér: det var en man som hade starkt behov av att vara förbindlig utan att mena något med sina vackra ord. Själv hade Noreen varit utsatt för så grovt smicker från Tegnér's sida, att han velat sjunka genom jorden. Huruvida jag i Lund blivit utsatt för förtal, kan jag inte yttra mig om, men Noreen hade orätt i att Tegnér farit med osanning. En konkurrent hade nämligen faktiskt anmält sig. Han hette Frithiof Bååth och började sin tjänstgöring i SAOB på hösten 1915. Det var en nobel, försynt man, som jag senare kom att högt värdera som kollega, men de skäl Tegnér anfört för sitt beslut att anställa honom i stället för mig föreföllo mig något egendomliga från en man, som året förut skrivit: "jag är glad att nu ha sett att i vårt land finns en person så väl rustad etc. . . ." Vid detta tillfälle gällde det vis-

serligen förmågan att taga itu med språkfilosofiska problem, men det förvånade mig att Tegnér inte insett, att denna förmåga berodde på en allmänt begreppsanalytisk läggning, varav SAOB kunde draga större nytta än av Bååths mera mångsidiga språkstudier. De voro för övrigt knappast mångsidigare än mina, ty visserligen hade Bååth akademiska betyg i latin och grekiska, men båda dessa språk hade jag läst under skoltiden, det ena i sex år och det andra i fyra, och i båda hade jag höga studentbetyg. Tegnér's brev i maj 1915 förblev en gåta för mig ända tills jag efter några år fick veta, att min ansökan föranlett en räddningsaktion för den 32-årige Bååth, vars framtid syntes en smula oviss. Hans främste förespråkare hade varit dåvarande aktuarien i SAOB, Ebbe Tuneld.

Tegnér hade i sitt brev uttryckt en förhoppning, "att hvad som för ögonblicket kännes som en motgång efteråt visar sig ha varit en lyckosam vändning". Det var, tycktes det mig, ett älskvärt sätt att låta mig veta, att jag borde slå alla tankar på att bli medarbetare i SAOB ur hågen. Därtill var jag dock inte beredd, ty jag kände mig passa till ordboksredaktör, men för tillfället gällde det att planera för den närmaste framtiden.

[Under ett lärarvikariat i Linköping] roade jag mig på kvällarna med att läsa holländska, som en ordboksredaktör borde kunna läsa någorlunda obehindrat. Förr eller senare skulle nämligen, ansåg jag, Tegnér bli tvungen att anställa mig som medarbetare i ordboken. Under julen [1915] skrev jag till honom och bad honom ha mig i åtanke nästa gång en plats blev ledig i redaktionen. Den 6 januari fick jag ett löfte från honom härom, men han framhöll, att för tillfället alla platser voro besatta och att han inte kunde ge mig hopp om att någon snart skulle bli ledig.

"Emellertid", slutade han, "förhållandena kunna ju taga någon oberäknad vändning, och det är godt att veta att vi ha möjligheten att då få Eder till redaktör".

Litteraturtimmarna krävde ganska mycken förberedelse, men den lediga tiden begagnade jag för egen del. En tid var jag sysselsatt med en stilistisk undersökning av Atterboms språk, men för det mesta grubblade jag över en del språkfilosofiska problem i anslutning till Noreens "Vårt språk" och Hermann Pauls "Prinzipien der Sprachgeschichte". Långt senare skulle jag finna, att jag delvis varit inne på samma vägar som F. de Saussure i hans 1916 utgivna "Cours de linguistique générale".

I början av mars meddelade mig min vän Didrik Seip, att han tillsammans med sin hustru skulle vistas en veckas tid i Stockholm och därefter resa ned till Köpenhamn. På vägen tänkte de göra ett uppehåll i Linköping för att besöka mig. Didrik hade, sedan vi sist sågos, hunnit med en hel del: gift sig, disputerat och blivit professor i riksmål i Kristiania. Det blev en synnerligen innehållsrik samvaro, under vilken vi i stor utsträckning diskuterade min framtid. Seip hade många högtflygande planer för mig. Jag skulle t. ex. tillsammans med honom starta en författarfirma Ehrling & Seip och utge läroböcker för universitetsbruk. Vidare yrkade han bestämt på att få skriva till Gleerups förlag och föreslå dem att utge en norsk-svensk ordbok med mig som författare. Jag trodde inte ett ögonblick på, att Seth Collin skulle nappa på den kroken, men ville inte motsätta mig skrivelsen, enär den kunde ge förlaget en påminnelse om min existens.

Omkring den 1 juli [1916] fick jag från I 8 en order att infinna mig på regementet för att genomgå en fyra månaders plutonchefskurs. . . . Mitt livligaste minne därav är en inspektion av f. d. krigsministern,

general Lars Tingsten. ... Med tiden skulle jag få ganska mycket att göra med honom, emedan han av SAOB anlätades som granskare av militära artiklar. Som sådan var han utomordentlig, och jag skulle t. ex. utan hans hjälp inte ha kunnat klara innebörden av ordet *kant* i Södermans 1679 utgivna *exercisreglemente* "Palæstra militaris".

Varken krigsmakten eller jag själv kom att få minsta nytta av min befälsutbildning, men kommenderingen hade haft det goda med sig, att jag beslutat att fortsätta studierna. Att det var ett klokt beslut, fann jag i slutet av augusti bekräftat genom ett brev från en av SAOB:s medarbetare, Jöran Sahlgren, som bl. a. meddelade, att flera medlemmar av redaktionen, däribland Tegnér, voro intresserade av att få mig till ordboken samt att en del platser snart skulle bli lediga efter Emil Olson, Hjalmar Lindroth och Ebbe Tuneld, vilka väntades erhålla professurer. Det lät lovande, och jag ansåg mig efter uttryckningen från Polacksbacken i november 1916 lugnt kunna ägna mig åt studier och forskningar i väntan på att förr eller senare få ett erbjudande från Tegnér. Ett sådant kom också vad det led men inte förrän den 19 mars 1917, och jag skulle ha blivit allvarligt orolig, om inte Noreen redan i mitten av februari berättat, att Tegnér meddelat honom, att jag skulle få börja i SAOB till hösten. Uppenbarligen hade Noreen lagt sig ut för mig, vilket kanske inte varit nödvändigt, ty Tegnér hade faktiskt varit intresserad av att få mig till ordboken. Dock hade han på våren eller sommaren 1916 än en gång låtit mig stå tillbaka för en annan. Det var Sixten Belfrage, som 1911 tillfrågats, om han var villig att bli medarbetare i SAOB och då svarat nekande, men i november 1915 anmält sig som sökande, emedan han långtade från sin skoltjänstgöring till mera vetenskapligt arbete.

Den extra studietid jag fått borde rätteligen ha använts till inläsning av den spe-

cialkurs nr 2, som fordrades för högsta betyget i licentiatexamen. Uppgiften intresserade mig emellertid inte, ty jag hade fått annat att göra, men någon vecka innan jag skulle lämna Uppsala träffade jag en dag Noreen på gatan och framkastade då, att jag gärna ville höja mitt betyg. "Men jag kan ingenting", fortsatte jag, "och jag önskar inte bli förhörd". Det skall nog ordna sig", svarade han, "men skriv en litteraturförteckning, så att jag har någonting att hålla mig till". Den 6 juni [1917] gick jag så oförberedd upp i tentamen för betyget "Berömlig" i nordiska språk i filosofie licentiatexamen. I enlighet med min önskan inlät sig Noreen inte på något förhör, men han satt en timmes tid och pratade gemytligt med mig om de olika numren i min utan större respekt för studiehandbokens specialkurser upprättade litteraturförteckning.

Några veckor tidigare hade jag haft ett betydligt längre samtal med von Friesen, som velat resonera om en doktorsavhandling, som jag under vintern och våren arbetat på och som i likhet med licentiatuppsatsen gällde de svenska länorden i danskan. Jag hade emellertid inte hunnit med mer än en bortåt 100 sidor lång inledning, vari jag redogjort för en del svårigheter, som voro förbundna med ett strikt uppvisande av att något var en svecism. Särskilt hade jag ägnat stor uppmärksamhet åt det förhållandet, att Kalkar i sin "Ordbog til det ældre danske Sprog" citerat en del källor, som återgingo på svenska förlagor, nämligen "Vocabulorum variorum expositio" (1576), "Johannis Amosi Comenii Opladne Dør til Tun-gemaalen" (c. 1669) samt omkring 90 längre eller kortare partier i Arild Huitfeldts "Danmarckis Rigis Krønike" [1595—1603]. Jag hade fattat misstanke om att det var något skumt med dessa källor, därför att jag gång på gång funnit dem citerade hos Kalkar, då jag velat undersöka, huruvida ord, som i nyare dansk litteratur föreföllo att vara lånade från

svenskan, eventuellt förekommit i äldre danska. Några svårigheter hade jag inte haft att uppvisa, att källorna hade svenska förlagor, i två fall innehöllo de direkta upplysningar därom, men jag hade ansett mig böra upprätta en förteckning över alla de fall, då Kalkar från dem upptagit ord, som eljest inte anträffats i den äldre danskan, samt att redogöra för alla de ställen, där Huitfeldt så gott som ordagrant följt Olaus Petris svenska krönika. Detta hade tagit lång tid men synt mig nödvändigt.

von Friesen kände väl till min granskning av Kalkars ordbok och hade t. o. m. vid ett tillfälle uppmanat mig att publicera den, men han ansåg inte att jag borde disputeras på en avhandling om svenska lånord i danskan. Utan tvivel kunde jag åstadkomma ett aprobabelt arbete, men en doktorsavhandling var ett mästarprov, och siktade jag högre än till att blott erhålla en doktorstitel, borde jag hålla mig till språkfilosofien, där jag hade min styrka.

Efter denna i bästa avsikt givna förmaning förlorade jag all lust att doktorera på mina lånordsundersökningar. De resultat, vartill jag kommit och eventuellt framtida skulle komma beträffande det svenska inflytandet på danskan, kunde lämpligen redovisas i fristående tidskriftsuppsatser. Att helt släppa ämnet kunde inte komma i fråga, ty på våren [1917] hade jag på nytt fått studentkårens nordiska resestipendium.

På förekommen anledning vill jag nämna, att jag aldrig hyst minsta agg mot von Friesen för hans i bästa avsikt gjorda ingrepp i mitt liv. Det ledde dock till att jag aldrig kom att disputeras, ty någon som doktorsavhandling godtagbar språkfilosofisk undersökning fick jag som medarbetare i SAOB aldrig tid att utarbeta. Dock mödade jag mig på lediga stunder med arbeten av B. Bolzano, V. Brøndal, R. Carnap, E. Cassirer, L. Hjelmslev, E. Husserl, A. Gardiner, R. Ljunggren, A. Marty, J.

Rehmké, B. Russell, I. Wallin, E. Wellander m. fl. Och då Jespersen 1937 utgivit sin "Analytic Syntax" tog jag mig några veckors ledighet för att anmäla denna bok. Recensionen hade beställts av prof. G. T. Flom, Urbana, Ill., för den amerikanska tidskriften "The Journal of English and Germanic philology", där den inflöet 1939 under titeln *Ett syntaktiskt tecken-system*. Efter vad jag skulle tro, är den kritik jag där riktad mot den Jespersenska språkfilosofien betydligt lättare att förstå än framställningen i "Språk och stil" 1914. På grund av sin svenska språkdräkt torde den dock endast ha haft få läsare.

Omkring den 12 juni [1917] lämnade jag med min familj Uppsala för att under tre månaders tid vistas i Köpenhamn, där jag skulle excerpera dansk litteratur på Det Kgl. Bibliotek. Stipendietiden var egentligen sex månader, men då jag i september skulle börja tjänstgöringen i SAOB, hade jag fått tillåtelse att förlägga de återstående månaderna till 1918.

Det var en utomordentligt vacker sommar, under vilken vi av tillfälliga interlokutörer på parksoffor i Østre Anlæg, Kongens Have och Ørstedsparken brukade upplysas om att "vi trænger svært til Regn". Det tycktes vara vad som denna sommar mest besvärade köpenhamnarna, ty på livsmedel rådde ännu ingen brist. I Uppsala hade vi på våren bevittnat en av Arthur Engberg ledd, mot Hjalmar Hammarskjöld riktad hungerdemonstration framför slottet, men nu hade vi kommit till ett Schlaraffenland, där man till billigt pris kunde köpa allt som behövdes för livets uppehälle. På enklare restauranger kunde man t. ex. få ett middagsmål för 50 öre. Ett par olägenheter voro dock, att gasen var avstängd mellan 8 och 11 på morgnarna och att sparsamhet med vatten var anbefalld. Det ansågs innebära, att "nu maa vi ikke længre trække i Snoren for Bimbim, kun for Bumbum".

Efter en del besvär hade vi fått hyra en möblerad tvårummare i Wiedeweltsgade

nära Sortedamssø og Østre Anlæg, och där fingo vi en dag besök av den nu 87-årige Hans Dahl, som gått den långa vägen från sin bostad på Vodroffsvej. Vi voro flera gånger hembjudna till honom och fru Hallager, men flitigast umgingos vi med Didrik Seips svärföräldrar, Jens Peter och Karoline Remmer, med vilka vi ibland foro ut till Dyrehaven. På morgnarna studerade jag Heinrich Gomperz' "Weltanschauungslehre", som jag blivit intresserad av genom Ottmar Dittrichs "Die Probleme der Sprachpsychologie", men efter kl. 12 brukade jag sitta omkring tre timmar på Det Kgl. Bibliotek, bl. a. för att genomgå Moths handskrivna ordbok och den danska översättningen av de första delarna av svenska vetenskapsakademiens handlingar. Genom att studera denna översättning under jämförelse med originalet hoppades jag både att få ett gott grepp om det genuint danska ordförrådet och att kunna skaffa tidiga belägg på svenska lånord.

Ett par gånger besökte jag Dahlerup, som efter att ha läst och gjort en del randanteckningar i min avhandlingsinledning föreslog, att jag skulle låta trycka den i Danmark och för ändamålet begära anslag av Carlsberg-Fondet. En ansökan härom avsågs dock av Esbern Spang-Hansen, efter vad jag vill minnas under

motivering att skriften var för vidlyftig. Men den hade också en del andra fel, som ett halvår senare påpekades för mig av Axel Kock, som dock var villig att införa den i "Arkiv för nordisk filologi", om jag beskar och omarbetade den. Därtill kände jag mig emellertid länge ohågad, och den blev liggande till 1929, då jag skickade den i starkt förkortat skick till J. Brøndum-Nielsen i Köpenhamn med förfrågan, om han hade användning för den i "Acta philologica Scandinavica". Jag var inställd på att uppsatsen skulle refuseras, men Brøndum-Nielsen ansåg, att den var värdefull, och den infördes under titeln *Anmärkingar till Kalkars Ordbog til det ældre danske Sprog*.

Det var min främsta insats i dansk språkforskning, men redan 1919 hade jag i en liten artikel i "Danska Studier" fäst uppmärksamheten på ett blekingskt dialektord i M. Ch. Rauns danska översättning av Vergilius "Georgica" (1680), och då Emil Olson och Jöran Sahlgren 1936 resp. 1944 skulle fylla 60 år, tog jag mig tid att utforma delar av mitt danska material till bidrag i deras festskrifter. Den förre uppvaktade jag med en redogörelse för *Jacob Langebeks svecismer* och den senare med en uppsats betitlad *Nyda. almen, almindelig* (även publicerad i "Arkiv för nordisk filologi", bd 59).

Wilhelmina von Hallwyl och katalogverket

Av Heribert Seitz

I

Naturligt nog väckte det uppseende, när makarna von Hallwyl genom sitt gemensamma gåvobrev den 20 december 1920 till staten överlämnade sitt Stockholms-hem, huset Hamngatan 4. Förutom denna Isak Gustaf Clasons skapelse, som stod färdig 1898, ingick i gåvan där befintliga konstsamlingar samt allt övrigt av fasta och lösa inventarier, möbler och kläder, vinkällaren och köksutrustningen inte att förglömma. Härtill kom ett kapitalbelopp av 1 128 660 kronor för underhåll och vård.

För svenska förhållanden var donationen unik. Kritiska röster hördes också. Men gåvan torde i någon mån ha missförstått, nämligen då man uppfattade den som om meningen vore att för framtiden visa hur ett förmöget hem tedde sig i Stockholm under sekelskiftet 1800—1900 och årtiondena därefter. Det Hallwylska hemmet representerade endast delvis svenska förhållanden. Man får nog tänka sig att perspektivet bör förlängas och att ett större sammanhang låg bakom initiativet. Det innebar något man måhända då inte alltid tänkte på, något med internationell accent.

Att samla på vad man ansåg vara intressanta saker och ting, främst konstföremål, har väl alltid förekommit. Men med nyromantikens tankesätt började en förändring sakta göra sig gällande. Attityden fick en tendens till mera medveten och målinriktad form. Man nöjde sig inte längre med att enbart tillfredsställa ett mer eller mindre kortvarigt och hobbyar-

tat kulturintresse. Så väcktes efterhand idén hos privata människor att organisera samlandet med tanke på *eftervärlden i allmänhet*.

Spridda runt om i världen finns exempel på hur storsamlarnas tankegångar tog gestalt i museala institutioner, välkända i våra dagar. Här endast tre typexempel. Tidsmässigt närmast Hallwyldonationen kom den gåva till allmänheten, som Henry Clay Frick vid sin död 1919 testamentariskt överlämnade. Den omfattade hans palatsliknande hus i hörnet av Fifth Avenue och East 70th Street, New York, jämte hans konstsamlingar. "Encouraging and developing the study of the fine arts" var avsikten. Under namn av The Frick Collection blev detta museum snabbt världsberömt med sina verk av Tizian, Vermeer, Velasquez, Rembrandt (självpporträtt, Polske ryttaren) för att nämna några enstaka mästare. Mera känt i Sverige är kanske det år 1900 öppnade Wallace Collection i Hertford House vid Manchester Square i London, tidigare donerat till engelska staten av Sir Richard och Lady Wallace. Konsthantverk i allmänhet och historiska vapen i synnerhet har gjort museet till en pärla inom sitt område. Som det tredje exemplet kan de samlingar nämnas, som Federigo Stibbert (italienbeundrare av engelsk börd) bringat samman i sitt palats i Florens — "il Museo veniva aperto al pubblico il 27 aprile 1909".

Man bör i detta sammanhang erinra sig, att Hallwylska museet ursprungligen hette Hallwylska Samlingen, en benämning som

också återfinns tryckt överst på sidorna i det stora katalogverket. Osökt faller tanken på en analogi: Wallace Collection, Frick Collection, Hallwyl Collection. Även om denna överensstämmelse och idéparallell veterligen ej nämnts i Hallwylska huset, finns anledning att i efterhand framhålla den. Det är i denna krets av museala institutioner Hallwyls hör hemma. Var och en av dessa privatsamlingar har sina särdrag. I det senare fallet har trots allt karaktären av ett hem, låt vara ovanligt, fått vara kvar. Matsalen står alltjämt redo att användas, stora salongen kan när som helst rymma en krets av musikvänner. Nåja, så var det inte tänkt, avsikten var främst att visa hur det en gång hade använts. Montrer finns i stort sett endast i de fall de existerade då huset var bebott. Kinasamlingarna, silver, porslin och glas kan nämnas. Det mest markanta särdraget utgör dock det enorma katalogverk, som efterhand utgavs i tryck. Naturligtvis var avsikten att ge omedelbar information, inte bara beträffande konstsamlingarna utan om allting, från t. ex. alla de köksinventarier som använts till Jan van Goyens holländska 1600-talslandskap. Naturligtvis kan det i nuläget te sig omotiverat med katalogens minutiöst detaljerade uppgifter, i synnerhet om banala vardagsting. *Men*, skriver Wilhelmina von Hallwyl i katalogförordet, daterat i juni 1926, *detta verk är heller icke afsett för samtiden. Det är skrifvet för en långt aflägsen framtid . . .* Tanken var alltså att kunna servera sakliga och exakta uppgifter i lättillgänglig bokform många århundraden efter katalogens utgivning. En sådan visionär idé ter sig i första ögonblicket bisarr. Vid närmare eftertanke förstår man det hela bättre. För generationer långt efter oss ger katalogverket noggrann kulturhistorisk dokumentation om ting, som man då kanske ej ens kommer att kunna ana att de funnits till. Verket skall klart kunna belysa åtminstone några av kulturkedjans länkar. Vi lever i

Wilhelmina von Hallwyl, född Kempe. Målning av Julius Kronberg 1895. Hallwylska museet.

en värld, som förändras i ett allt hetsigare tempo. Någon gång långt fram i tiden kan man stanna till ett ögonblick för att se efter vad som kunde ha varit aktuellt i en förgången grå forntid, även i fråga om bagateller. Vår värld har alltid levat med bagateller, större eller mindre.

II

Den 10 maj 1927 anmälde jag mig för den äldre dam, som residerade i Hallwylska huset. Jag skriver äldre, eftersom jag då inte riktigt visste hennes ålder och hon inte gav intryck av att vara vad jag menade med verkligt ålderstigen. Hon var livlig, vänlig, skrattade gärna. Klar i huvudet som kristall var hon, denna lilla skenbart bräckliga kvinna, klädd i vit skyddsrock, som väl inte var helt omärkt av vad jag anade vara bärarinnans långa arbetsdagar. Det gråvita håret var på enklaste sätt bakåtkammat med en knut i

nacken. Det gnistrade oförklarligt om henne trots hennes färglösa kläder, en briljantring liksom reflekterade en glöd, som jag snart nog skulle få uppleva dold i den anspråkslösa gestalten. En glöd av energi och okuvlig viljestyrka. Hon ingav genast respekt, naturligtvis i första hand för att hon måste vara skyhögt äldre än den tjugotreåring, som "vördsamt anmälde sig". På omvägar hade jag anmodats att inställa mig vid den nämnda tidpunkten. I brist på annat föll sig mina inledande ord just som jag citerat dem här, en omedveten reminiscens från tidigare erfarenheter. I dagens läge vore orden värda ett gapskratt. Tiderna var annorlunda då.

Det är alltså grevinnan Wilhelmina von Hallwyl det är frågan om. Hon var född den 1 oktober 1844 som enda dotter till brukspatron Wilhelm Kempe och hans hustru Johanna, född Wallis. År 1865 hade hon ingått äktenskap med den schweiziske medborgaren, armékaptenen och riksgreven Walther von Hallwyl, då änkring. Hans första hustru (av den baltiska släkten Stackelberg) hade avlidit i barnsäng. Det är väl tänkbart, att den unga Wilhelminas föräldrar till en början kunde ha varit betänksamma mot ett giftermål med en utlänning; en betydande förmögenhet skulle en gång tillfalla dottern. Hur det nu än var med denna delikata fråga, så löstes den snabbt. Den 26-åriga Walther von Hallwyl blev svensk medborgare och det nygifta paret slog sig ner i Sverige. Wilhelmina von Hallwyls *curriculum vitae* är i sina huvuddrag skildrat i katalogverket över Hallwylska Samlingen i anslutning till Edouard Boutibonnes porträtt av henne som nygift 21-åring (Grupp XXXI, Familjeporträtt, nr Ca 2, sid 116—119). Men möjligen kan det vara av intresse att försöka skildra sådant som inte kan hänföras till det stora porträttet. Kanske kan det räknas som en grå skiss av vardagen. Med andra ord, hur denna inte minst ur museal synpunkt in-

tressanta person var som inspirerande människa. Självfallet gäller detta i den begränsade meningen, att dessa rader endast återspeglar vad som är skrivarens personliga upplevelser. Trots att det nu är 49 år sedan mitt arbete vid Hamngatan 4 började, står allt tämligen skarpt inetsat i minnet. Det hela var nämligen säreget. Men mycket lärorikt.

Mitt inledande besök blev positivt. En kort intervju. Allt var klart på en halvtimme. Jag skulle börja den 1 augusti. Till min förvåning och förskräckelse blev min första uppgift att utarbeta en beskrivande förteckning över den rikhaltiga samlingen europeiskt porslin. Lön 300 kronor i månaden. Meriter? Inga alls. Det enda jag kunde visa upp var ett s. k. studentbrev från Stockholms högskola, ett papper som intygade att jag anmält mig till studier där. Jag uppmanades att läsa energiskt, fortsätta med konsthistorien och sedan gå vidare. Redan från första stund tyckte jag om Wilhelmina von Hallwyl som människa, ett intryck som jag aldrig hade orsak att ändra. På den bestämda dagen öppnades för andra gången i mitt fall den tunga porten av dess tystlatne härskare Wilhelm Erlandsson. Därinnanför skulle jag arbeta i sju år.

III

Det kan vara på sin plats att, sent omsider, klart och tydligt tala om, att grevinnan von Hallwyl faktiskt kan betraktas som en för sin tid nog så utpräglad kvinnosakskämpe. Detta på hennes eget, måhända omedvetna sätt. Det var nämligen hon som bestämde i anslutning till makarnas gemensamma donation till staten 1920, att, när det hela en gång skulle öppnas som offentligt museum, dess chef skulle vara en kvinna och en ogift sådan. Ingen karl skulle få dra nytta av hennes arbete och lön, löd den lokala tolkningen av denna bestämmelse. Naturligtvis pratades då och då om saken bland husets folk. Men jag kan inte minnas annat än att man

tyckte hennes tankegång i detta avseende väl inte helt saknade sina skäl. Som förunderligt uppfattades det ena av de två övriga villkoren. Vederbörande skulle nämligen vara av protestantisk trosbekännelse. Att hon dessutom skulle ha disputerat för doktorsgraden var förståeligt. Trots allt skulle det visa sig, att en kompetent person fanns tillgänglig som kunde uppfylla alla fyra villkoren, när befattningen första gången skulle tillsättas vid museets öppnande år 1938. Rimligt nog strök Kungl. Maj:t efter något årtionde de komplicerade kraven, låt vara att även i dag en kvinna sitter som chef, men gift är hon. Den första föreståndaren, hon som bar upp alla ursprungliga tunga bördor, var Eva Bergman. Utan att ana sin framtid hade hon börjat vid Hallwyls 1925, då en 22-årig studentska.

IV

Vi var ganska många som på olika sätt arbetade med katalogen, en beskrivande förteckning över de många olika samlingarna, men också över husets lösa och fasta övriga inventarier och så själva byggnaden. Linjerna för hur detta skulle gå till hade i princip fastställts omkring 1920. Det hade då under lång tid varit grevinnan von Hallwyls avsikt att i katalogform dokumentera resultatet av sin samlarverksamhet. Redan som liten flicka hade hon börjat och då med snäckor. Men programmet vidgades under hennes långa levnad till ett spektrum färgat av vitt skilda ting, främst konsthantverk. Otivvelaktigt var det hon själv som hade dragit upp linjerna för katalogens utformning. Det var också hon som slutgiltigt avgjorde enskildheterna. I fråga om det rent sakliga detaljarbetet av vetenskaplig art konsulterades naturligtvis specialister. Det skall också framhållas, att Wilhelmina von Hallwyl rimligt nog inte själv valde ut och köpte in alla konstalsterna — klokt nog insåg hon sina kunskapers begränsning. Härtill kom att hennes uppgifter i det

stora hemmet fick sin beskärda del av hennes tid. Först när hon vid 77 års ålder blev änka ändrades denna situation. Några exempel på hur accessionen kunde fungera må nämnas. Vad gäller målningarna var professor Julius Kronberg, vän i huset, ansvarig för urvalet. Han följde regeln "hellre bra måleri än berömda signeringar". Den nu internationellt berömda samlingen kinesiska och koreanska bronser hade civilingenjör Orvar Karlbeck under sin tid som järnvägsbyggare i Kina samlat in. Den var därefter bedömd av dåtidens renommerade specialister. Beträffande vapensamlingens huvuddel hade sakkunnigt biträde lämnats i tur och ordning av livrustkammarcheferna Carl Anton Ossbahr och Rudolf Cederström; dessutom av dr Hans Stöcklein vid Armémuseum i München. Vad avser Meissenporسلinet hade Meissenforskaren professor Erich Hösel hållit i trådarna.

Allting skulle behandlas efter ett konsekvent schema. Varje föremål skulle fotograferas samt ingående och metodiskt beskrivas, först den formala uppbyggnaden sedan den dekorativa utsmyckningen i den mån sådan förekom. Självfallet skulle hänsyn tagas till objektets särart, någon stelbenthet fick inte förekomma härvidlag. Varje specimen skulle också dateras, bestämmas i vad avser tillverkningsort (eller åtminstone kulturområde) och om möjligt upphovsman, mästare respektive manufaktur eller kanske fabrik. Snabbt kom jag på ett sätt att handskas med de sköra och dyrbara tingestär jag satts att behandla: först lyfta upp pjäsen med högra handen, lugnt och fast, sedan in med vänstra handen under föremålet i fråga och så flyttning över till mitt arbetsbord. Tursamt nog hände aldrig någon olycka, det hela blev rutin. Senare, när jag en gång skulle undersöka den sällsynta samlingen glas i Karl XI:s galleri på Stockholms slott under den kritiske John Böttigers falkögon, var jag tacksam att ha vanan inne.

Utän omsvep var arbetet i många styc-

ken långtråkigt och gav rikliga tillfällen till övning i tålmod. Men samtidigt var varje föremål en utmaning. Skulle man kunna klara upp de frågeställningar som inställde sig? Lösningen fordrade studier, ingående studier. För egen del tränger sig främst det europeiska porslinet fram i minnet. Facklitteraturen läst enligt den komparativa metoden gav en hel del, men inte allt. Under arbetsuppehållet somrarna 1928 och 1929 gjorde jag studiebesök främst i Meissen, där professor Erich Hösel var en instruktiv lärare i både teknik och stilhistoria vad beträffar fältspatäta gods, och i Sèvres med dess rika, historiskt givande samlingar. En elementär och grundläggande kunskap hade jag redan hösten 1927 inhämtat på Rörstrand, som då ännu fanns kvar i Stockholm och där verkställare Waldemar Lindström var en utmärkt handledare. Jag har velat framhålla de sist inskjutna raderna som en antydning om att ingen möda fick sparas för att få ett vederhäftigt resultat nedtecknat i kataloguppgifterna. Överhuvudtaget uppmuntrades studier vid Hamngatan 4. Att följa föreläsningar och övningar vid Högscholan ingick som ett led i arbetsrutinen.

Mannen i huset upplevde jag aldrig, han avled 1921. Men äldsta dottern, Ebba (1866—1960, gift von Eckeremann), berättade en gång, att hennes far alltid stött hennes mamma vid de museala tankegångarnas förverkligande. Uppfattade jag det fel, om jag tolkade detta som en antydning om att Walther von Hallwyl möjligen kommit något i skymundan i fråga om museets tillblivelse?

Det avslutade katalogverket omfattar 78 volymer (planscher inräknade); antalet behandlade föremålsgrupper är 67. Vad angår planläggning och disposition kan nog klart konstateras, att i Wilhelmina von Hallwyls närhet befunnit sig professor Nils Lithberg som en rådgivande kraft. Ursprungligen arkeolog hade denne lundske och uppsalienske gotlänning lett undersökningen av släktgodset Schloss

Hallwil (vid Aargau, Schweiz; arbetet publicerat i fem volymer). Grevinnan förlitade sig i hög grad på hans förmåga; han blev också den förste innehavaren av Hallwylska professuren i nordisk folklivsforskning vid Nordiska museet-Stockholms högskola, vidare var han en av de tre första ledamöterna i Hallwylska museets direktion. Lithberg deltog dock aldrig vid författandet av katalogverkets text.

V

Redigeringen av katalogen sammanföll med en definitiv organisation av samlingarna. Föremålsbeståndet var först indelat i grupper, som var och en nummerades med romersk siffra, t. ex. den ovan antydda "Grupp XXXI Familjeporträtt", varefter följde underavdelningarna betecknade med stor bokstav. De därpå följande specialavdelningarna erhöi liten bokstav, vid behov flera. Till sist kom det föremål, som var aktuellt för beskrivning. Detta markerades med arabisk siffra. Varje objekt bär ett så kombinerat signum, däremot ingen annan etikettering. Meningen torde ha varit, att en kommande tjänsteman, som måste förstå det till synes komplicerade systemet, snabbt skulle kunna slå upp signum i katalogen, där alla uppgifter återfinns. Av betydelse är också att alla likartade föremål där redovisas i följd. Komparativa uppgifter kan på så sätt bekvämt inhämtas. Att etiketter inte fick förekomma hänger samman med att Hamngatan 4 trots allt varit ett levande hem. I själva verket var huset bebott i 32 år.

VI

Personalen som arbetade med katalogen var vald utan konventionella fördomar. Vi bildade visserligen ett lag, men detta var av praktiska skäl spritt runt om i huset. Atmosfären blev dock aldrig tryckt av en sådan isolering, som man kanske skulle kunna tro. Det fanns uppgifter att hämta här och var. Då och då kom arbetsledaren själv och pratade om ditt och datt. Ofta

frågade hon hur studierna gick. Så en kuriositet. Man fick inte gärna vara snuvig och förkyld. En gång när jag kom tillbaka efter lunchrasten, luktade porslinsrummet starkt av eau de cologne. På min fråga till Eskil Agrell, hovmästare och betjänt, vilken skön dam som kunde ha besökt mina domäner, fick jag det något oväntade svaret, att han på order hade doftat in rummet med sagda "desinficerande medel". Grevinnan hade tyckt sig märka att jag kunde ha snuva. Det var nog inte utan att hon i någon mån led av bacillskräck. Mycket gamla människor måste man ha förståelse för.

I tredje våningens svit åt gatan satt i ett mellanrum "högsta ledningen", grevinnan med sin personliga hjälpreda Agnes Carlsson ("fru Carlsson, född Sjöqvist"). Här var uppgiften främst att komplettera varje föremålsbeskrivning med uppgifter om inköpskälla, inköpspris och datum för accessionen. Alla räkningar, kvittenser eller eventuell anteckning om givare var noggrant bevarade. I ett närliggande rum befann sig August Lundgren, tidigare snickare, som beskrev serier av föremål med ett enastående sinne för och minne av alla små praktiska facktermer även inom andra hantverksområden än sitt eget. I rummet längst åt öster fanns "redaktionen", dvs. Sven Falk, utrikesredaktör vid Stockholms Tidningen och en utmärkt språkman, som väl dock vid manuskriptgranskningen ibland kunde uppfattas som en smula av en purist. Man fick inte begå sådana dumheter som att skriva "helt av silver", det skulle vara "helt och hållet av silver", inte "den blå glasyren" utan "den blåa glasyren". Falk var deltidsanställd. I hög grad heltidsanställd var hans rums-kamrat och medarbetare Bengt Claudelin, en gång medicine studerande av Gotlands nation i Uppsala, kanske något excentrisk men en stöttepelare vid uppehållandet av konsekvensen i det hela. Det var Claudelin, som ansvarade för det första från trycket utgivna katalogbandet, omfattande

vapensamlingen, vilket lades fram 1926.

I samma rumssvit fanns, förutom två gästrum, även grevinnans sovrum. När husets herre avlidit, hade hon flyttat ut från den i samma våning åt gårdssidan belägna spatiösa sängkammaren med dess angränsande toaletterum. Intill grevinnans rum bodde hennes sällskapsdam och sjuksköterska, rödakorssystemen Sonja Gelotte, en gladlynt person, som då och då uppträdde genom rummen. Högst upp i huset, i biblioteket, som anslöt till kägelbanan och tavelgalleriet, residerade i ensamt majestät Eva Bergman över böcker och arkivalier. Hon svarade också för katalogiseringen av vinkällaren och köksinventarierna. Eva var specialist på snabba, korta repliker. Jag vet också, att hon ibland hjälpte studenter, som fastnat i den dåförtiden vanliga penningknipan. Själv var jag placerad vid en med papper överspänd präktig träskiva, lagd på två bockar i det elegant inredda porslinsrummet åt gårdssidan, innanför biljardrummet i "stora våningen" en trappa upp. Där satt jag alla sju åren, vilken föremålsgrupp jag än sysslade med. Efterhand började jag till och med att trivas, så utgjorde ju också mitt bord en härlig poäng i all polityren. Ungefär mitt emot på andra sidan gården satt Sigrid Ericson och skrev rent manuskript på maskin. Det var välgörande att ta sig över dit ibland för att tala om ingenting. Fotograferingen utfördes av förre operasångaren Gustaf Sjöberg, något som kan låta egendomligt. Så var det emellertid inte, han var skicklig och noggrann när han, dold under ett svart skynke, manövrerade sin stora stativkamera och sina glasplåtar, ambulerande mellan olika platser i huset. Det var Sjöberg som svarade för samtliga bildserier i katalogverket. Privat hade han konstnärliga ambitioner. Ett minne av hans målar-konst pryder alltjämt min vägg, en liten ljus färgstudie i olja med Nordiska museet i bakgrunden.

Bilden av arbetslaget vore ofullständig

och färglös, om inte två outhärliga medlemmar vore med innanför ramen, Carl Andersson och Emil Nilsson. Jag kan ännu höra arbetsledarens rop "Anderssoon, Anderssoon" med namnets slutled högt och långt utdraget. Han var en kraftig östgöte som skulle ordna allt det praktiska, som hörde till samlingarnas utställande. Det kunde han också, inklusive de inköp som hörde till. Emil Nilsson var kanske mera tillbakadragen men fanns alltid på plats när han behövdes. Båda var på rörlig fot i det stora huset och svarade också för en trevlig kommunikation mellan de spridda skrivarna.

VII

Att mycket gamla människor, fullt friska och kända för klart och redigt förnuft, ännu på slutet av 1920-talet ibland kunde bete sig en smula originellt, kunde man få uppleva i Hallwylska huset. Då en blandning av levande hem och arbetande institution.

Arbetet började för katalogfolket klockan 9 på morgonen. Vi skulle då vara samlade i ett av arbetsrummen på tredje våningen. När klockan slagit, kom vår arbetsledare in och hälsade. Fattades någon utan att ha anmält förhinder, skickades vännen Carl Andersson för att höra efter orsaken till frånvaron eller helt enkelt för att hämta vederbörande. Sedan gick var och en till sin arbetsplats. Kunde inte telefonen vara ett smidigare instrument för eftersökandet? Vad jag kan minnas förekom endast "budskickning", för all del inte så ofta. Jag kan inte frigöra mig från tanken, att grevinnan aldrig riktigt hunnit vänja sig vid att använda telefon. När den hade kommit i allmänt bruk var hon ju redan över de 60.

En morgon kom jag lite sent, först någon minut före 9, och såg då att chefen just kom ut från sovrummet. Hon gjorde liksom en halvhalt framför sin dörr och verkade mycket koncentrerad. Så vände hon sig runt, först åt ena hållet, sedan

åt andra hållet. Som jag uppfattade det, såg hon sig härvid inte omkring. Vad var detta? En tanke kan kanske vara, att "ceremonin" vore aldrig och ansågs nödvändig för att dagen skulle bli lyckosam. Men därom vet jag intet. En annan mystifik företeelse kan jag heller aldrig glömma. Man fick inte möta sin chef i en trappa. De som var aktuella för hennes del var stora trappan från portvalvet upp till andra våningen, en liten mörk spiraltrappa mellan vapenrummet och tredje våningen, en trappa från tredje våningen upp till tavelgalleriet samt slutligen en annan mörk liten trappa från vapenrummet till det i bottenvåningen belägna kontoret. De tre förstnämnda var aktuella för oss vid katalogen. Jag blev redan första dagen noggrant instruerad att inte bara hoppa i väg upp eller nedför en trappa. Man skulle diskret invänta att allt var klart för passage; för säkerhets skull borde man hosta eller mumla och vänta på någon reaktion. Var man säker på att inget möte var att vänta, skulle sedan trappan passeras så snabbt som möjligt. En gång misslyckades jag, det var i stora trappan. Som jag blivit lärd, vände jag blixtnabbt om och försvann. Jag vill minnas, att även höga vederbörande själv i en sådan situation skulle vända och börja om från början. Ingenting nämndes emellertid om min faute, man fick nog inte tala om sådant. Många gånger såg jag hur hon själv stod och lyssnade vid en trappa och hostade till, innan hon satte igång.

En liten egenhet, som endast berörde henne själv, gick ut på att varje månad föra ett slags kassabok. Först redovisades då alltid som inköp "1 par vita handskar". Det hela var ju en formalitet, men tydligen något som inte fick förbigås. Kassaboken låg på lilla skrivbordet i "Grevinnans salong" åt gården, ett rum i mitten av representationsvåningen en trappa upp.

För en sentida läsare kan naturligtvis det här relaterade avfärdas med en fnysning som löjlig vidskepelse. Men för en

åldrig människa, bunden av åldriga sedvänjor, kanske burna av generationer, har det hela tätt sig annorlunda. Det är möjligt att vanorna skulle kunna betraktas som något av tvångsföreställningar. Men i så fall av lättaste art — de var onekligen inte särskilt påträngande. För oss hörde de små egenheterna till rutiner i marginalen.

Slutligen, vår arbetsgivare saknade sannernligen inte sinne för humor. Husets uppvärmningssystem bestod av ett måttligt fungerande varmluftssystem. Kalla vinterdagar förstärktes värmen här och var med gamla höga elektriska element, stora manicker som stod på fyra utsvängda fötter. En gång skulle jag hämta ett papper någonstans och passerade hastigt ett genomgångsrum. Jag blev lite perplex när jag mitt i rummet fick se grevinnan sittande med kjolarna upplyftade. Jag måste ha sett fånig ut. Innan jag hann fortsätta, vinkade hon vänligt med handen och utbrast med ett obetalbart leende, "ack lilla kandidaten, det är bara en gammal gumma som fryser lite". Hon satt och värmdes sig på ett element.

VIII

Liksom tusen gånger förut skulle Wilhelmina von Hallwyl en gång under försommaren 1930 gå uppför den smala, mörka trappan från vapenrummet till tredje våningen. Trappan hade ingen ledstång, fick inte ha någon. Själv såg jag inte vad som hände, men det berättades för mig strax därpå. Efter något trappsteg snubblade hon, föll baklänges i golvet och snuddade vid en rustning vid sidan om trappans nedersta steg. Hon var i sitt ättiosjätte år och förklarigt nog fysiskt bräcklig. Vid fallet skadades hon. Läkaren, professor H. Chr. Jacobaeus, tillkallades och hon fick vårdas i sitt sovrum, alltjämt viljestark. I juni hölls ett internationellt museimannamöte i Stockholm. Deltagarna inbjöds till middag i Hallwylska huset, trots att vär-

dinnan inte själv kunde sitta med vid bordet; ställföreträdare var i detta fall hennes svärson, professor Johnny Roosval. Värddinnan själv ville gärna hälsa på och tala med gästerna, men hon orkade endast med några få, som med kronprinsen i spetsen bildade en liten karavan uppför den smala "vapentrappan" till hennes sjukrum; hon satt i syster Sonjas rum för tillfället.

Före juliuppehållet var vi ute och besökte patienten, som då hade förts till Saltsjöbadens badhotell. Hade hon därute blickat tillbaka på sitt långa dagsverke, hade hon kunnat känna sig tillfreds. Det enorma katalogverket var visserligen inte färdigskrivet, men hur det skulle fortskrida och avslutas var i detalj bestämt, liksom hur det blivande offentliga museet skulle vara organiserat. Återkommen till sitt hem gick Wilhelmina von Hallwyl ur tiden den 25 juli.

Begravningen inleddes som på ett mystiskt kommando med ett dramatiskt intermezzo — en protest mot tvånget att lämna sitt verk, skulle kanske någon kunna ha sagt. Ett våldsamt åskväder låg över Stockholm vid middagstid den 31 juli. Tunga mörka moln tryckte sig nedåt, regnet forsade ner, rann in i valvet från gården. Där, i det dystra portvalvet till Hamngatan, stod vi och där var också likvagnen förspänd med hästar, nervöst taktande, oroliga av åskvädret. Just när kistan burits ner till de sista trappstegen, skar en bländande blix och ett våldsamt dån genom bakgrundsmullret vi redan hunnit vänja oss vid. Hästarna gick i vädret, vred sig med kastande huvuden och högt saxande framben. När hovarna tog mark, halkade de skrämde djuren på det hala golvet, gick ner på knäna, upp igen, de ville framåt i galopp, bort från det skrämmande omkring dem. Säkra hästhållare stoppade skenfärden. Efter någon minut var allt lugnt. Den sista resan kunde börja.

Några notiser till S. Gardells Gravmonument från Sveriges medeltid

Av *Harald Wideen*

Den 1974 avlidne fil. dr Sölve Gardells kända arbete Gravmonument från Sveriges medeltid I—II framställdes 1937 som gradualavhandling vid Göteborgs Högskola. Tryckt med "enorm snabbhet", som författaren sade i förordet, uppvisade det stora brister, ej blott redaktionella. Till upphjälpande av dessa brister utgavs av författaren två separata häften, "Tillägg och rättelser" samt epigrafiskt register och ortnamnsregister — dessa tyvärr lika otillfredsställande som trenne andra i avhandlingens textdel redan förefintliga register.

Vitterhets-, Historie- och Antikvitets Akademien, som påtagit sig utgivandet av huvudupplagan av Gardells arbete, uppdrog åt mig att i samråd med författaren och andra revidera och komplettera verket. Bearbetningen innebar ifråga om textdelen omtryck av ark 11 samt flera enstaka blad, nytryck av sex sidor rättelser och tillägg, en längre resumé samt korrigerade proveniens-, ortnamns-, vapen- och epigrafiska register. Ett helt nytt personregister utarbetades av Bengt Hildebrand och Elsa Nordström. I planschdelen nytrycktes några sidor under förbättring av bildmaterialet samt tillades fyra sidor kompletterande uppgifter och rättelser. Den nya upplagan utkom med textdelen 1945 och planschdelen 1946.

Till sakinnehållet i ett så vidlyftigt arbete som Gardells måste alltid nya anmärkningar kunna göras. Som framgick av förordet till avhandlingen, hade författaren dragit stor fördel av samarbete med göteborgsfilologen A. Filip Liljeholm (1883—1959). På samma sätt kom jag i

mitt korrigeringsuppdrag att kunna dra nytta av Liljeholms kunskaper. Vissa hans påpekanden, som ej gäller tryckfel utan har vetenskapligt orienterande karaktär, finner jag det nu önskvärt att publicera, låt vara i form av knapphändiga notiser. En del av dessa är mina egna. Respektive inskrifter anföres enligt nummerordningen i Gardell I.

19. Jfr DS V, 3834, s. 299. — **20.** Slutet bör vara Johan Ängels sons. Jfr HT 1964, s. 36. — **21.** Tillägg Fm 18. Saml. Nescher (avb.). — **30.** DS II, 1078, år 1292, s. 146. — **34.** DS III, 1881, s. 93 rad 4 nedifrån. — **35.** Kåsta, Rosenbergs lexikon, s. 1022. — **45.** I övers.: Birgitta (?) Knutsdotter. Må *den sanna vägen* och vinträdet . . . — **57.** Inskriftens Haquinus står med minuskler. — **61.** Se DS V 3597, 23/9 1341. Son till Sigvid Bengtsson; sigill Hild. III, 3, 234. Var gift med Elena Åbjörnsdotter, syster till Bengt och Gustav Åbjörnsson (sparre). Jfr PHT 1955, s. 129 f., och 1957, s. 80. — **62.** Namnet Hincechin Hipp(e?=bila); Hincechin, Hincechin, är en ovanligare form än Henekin. DS VI 4654 (31/12 1350), 4657, från Reval. — **79.** Kåltorp el. Kålltorp. Anteckning om ett valv i Fl 9: 3. — **98.** Not 1 skall lyda *patrem Elau*i etc. — **105.** RPB 1278, 3127. — **107.** Ragnvast väl identisk med dominus Ragnvastus de Nærdatumum i DS III, 2085 (år 1317), III, 2260 (år 1320) och IV, 3430 år 1339. — **113.** Övers. Må *hon* vila i frid. — **151.** Övers. bör vara Nute Olsson. — **154.** Kaniken Olovs sigill, Hild. II, 248. — **161.** Domprosten Björn var bror till Kåttilbjörn Knutsson

(Gren; jfr Äldre sv. frälsesläkter 1: 1, s. 56). Hild. III, 285. Se DS II, 1556; III, 2189. Stenen låg nedanför nya predikstolstrappan, tills. med kaniken Olofs, nr 154. Se påskriften på DS III, 2188, s. 398. — **164.** Dödsåret 1330 är omöjligt, då herr I. lever 28/8 1338; DS IV, 1339, där han gör sitt testamente. Sigillet Hild. II, 246. Han var bror till Nils Filipsson i Skuttunge. DS III, 2323, s. 538. — **175.** Sigill för herr Sigvast Olovsson under RPB 2222, för kontroll av faderns vapen. — **176.** Titulaturen räcker ej för en biskop. — **178.** Se DS IV, 2755, 3081 och not vid 3232. — **179.** Herr Styrbjörn är riddare 29/7 1327 och lever ännu 27/9 1338. DS IV, 3389. — **185.** Jfr Karl Kulhög RPB 1872, rådmän i Söderköping. Kolhög numera telegrafstation i Södermanl., Selebo hd. — **192.** Hild. III, 260 (1217, Ingevald Gudmundsson) och 440 (1334; hans son Nils Ingevaldsson), båda från Södermanl. — **194.** Felidentifikation — efter Hofberg? — av Knut Petersson, vilken ej ens kallas dominus i inskr. En kyrkopräst Knut i Sköllersta levde 1352, RPB 55; vapnet Hild. III, 605. — **197.** Dödsdagen är 29/10. GoBFF tidskr. 1940, s. 68. — **201.** Peter Folkesson var g. m. Hafrid Glysingsdotter; frun sigillerar. Jfr Äldre sv. frälsesläkter 1: 1, s. 54. — **206.** DS IV, 2949, s. 287; VI, 4635 (29/10 1350), hans testamente; avled 1/11. Enl. DS VI, 4635 var han ”mente et corpore sanus” men avled två dagar efteråt. — **210.** Uppgiften s. 271 om fru Ingeborgs testamente 6/12 1360 kan ej förlikas med översättningen av inskr. enligt vilken hon dog 1359. Hon var g. m. riddaren Nils Tyrgilsson, bror till den nämnde kaniken Magnus T. Jfr rättelserna till s. 271 och Äldre sv. frälsesläkter 1: 2, s. 147. — **213.** Uppgiften om herr Jacobs efternamn kan återgå på hans sigill, som hänger under RPB 20 och 386. — **215.** Olov Livstenson nämnes DS V, 3837, s. 330 samt RPB 328, 358 och 379 där hans bomärke (?) finnes. I 328 kallas han häradsh. i Vaksala hd Olof

i Bolesta, se RPB III, s. 272 not. RPB hjälptes här av Gardell (”bomärket”). — **225.** I RPB 1126, år 1375, nämnes en herr Ingemar i Tuna, tydl. kyrkoherde där. — **228.** I RPB 2944 säges herr Arvid vara son till Nils Arvidsson (i inskr. 347) och bror till Benkt Nilsson. Som fadern i RPB 1593 år 1381 är g. m. Botilda Jönsdotter och hon lever 1413 (SD II, 1707), var han oäkta son. A. hade en halvbror med samma namn och samma vapen, vilken levde längre. — **230.** Ingemund Jarlsson. Om dennes bannlysning av Stockholms stad och hertig Johan d. y. av Mecklenburg se RPB 2867. Han för vapnet människohuvud omgivet av en strålkran. Se RPB 1491, 1504, 1559, 2012. Sigillet har samma vapenbild som Esbjörn Blåpannas. Jfr PHT 1934, s. 17. — **235.** Warmbirz, Warenbergs. Dödsåret är 1387 enl. Peringskiöld Monum. Upl. — **237.** Meningen ”Mähända dog” etc. bör lyda: Ramborg hade dött före 1384. RPB 2066. Det gäller alltså förra hustrun, och R. var sondotter till lagman Birger Persson (Finsta-ätten); jfr Äldre sv. frälsesläkter, 1: 1, s. 36. Anund var ej men *hade varit* g. m. Ramborg. RPB 2066 och 2845. Se Sv. biograf. lexikon, II: Anund Johansson. — **238.** Vapnet var ett mansben med sporre. Se numera N. Ahnlund, Jämtlands och Härjedalens historia, 1, s. 290—297. — **240.** Översättningens ”med vilka den sistnämndas släkt är begravd” bör lyda: ”med vilka deras släkt är förenad”; sista orden ”hennes livs förtjänster” bör lyda: ”livsverk.” I RPB 2577 väljer Cecilia, Birgittas dotter, grav åt sig och sina båda dottersöner Sten och Ulf Stensson, söner till Sten Stensson (Bielke) d. ä., i Vadstena kloster. — **248.** Vapenbilden ”lilja” skall vara *sned lilja*. — **251.** ”Här ligger Jacob” etc. Det är ej Peringskiöld som har benämningen Jacob Geting. SD II, 1305 (29/5 1410), 1340 (13/8 1410), 1597—98 (6/7 1412). RPB 2798, 2970. — **255.** SD IV, 3110. — **257.** Vapen ”sparre över två pilar”. Enl. SD är det ”snedbjälke belagd

med pilspetsar". — **298.** Kommentarens "Deras son var Jöns Holgersson" bör lyda: "Dennes far var" J. H., eller i sin helhet: Holmger Jönsson (de Strand) nämnes f. f. g. DS 4076, andra gången V 4114 och är död 1352, se DS VI, 4780. Han hade ingen son, men hans far, Jon Holmgersson, som också ägde Strand (DS III, 2436), hade till hustru Helena. Jfr Äldre sv. frälselätker, 1: 2, s. 187. — **331.** Herr Jakob i Hilleshög finns i Matts Kättilmundssons testamente, DS IV, 2601, s. 3, av år 1326. Hildishög är en egendom som tillhörde Joh. Hufvuds hustru Ingeborg; DS III, 2487 (1324). — **333.** Ordet *själva* i övers. utgår. Enligt årboken 266—1430 var dödsåret 1401. Se G. Paulsson, *Annales suecici medii aevi*, s. 289. — **335.** Kommentarens början bör lyda: "Prästen och munken Stefan Petersson" etc. Denne nämnes sista gången i livet 1403; SD I, 367 (med sigill, liksom i RPB 2556 ett S inom cirkel). Hans namn säges där vara Staffan Pettersson, och *bicare* hör endast till Jacobus = Jeppe. RPB 1429, 2852. — **340.** Palmsk. saml., vol. XXXII. Jfr Styffe, s. 283, not 2. "Åker är socken" etc. bör lyda: Åkerö är en gård i Bettna, Södermanl. — **341.** I övers., "tillredd"; bättre *förfärdigad*. — **342.** Dödsdagen omöjlig, enl. Liljeholm, då Gustav Mattsson enl. SD I, 716 är död 27/3 1406. Inskriftens *sexto* kan vara *sec̄do*. — **347.**

Inskr. 347

Nils Arvidsson, d. 1409

frilla:	g. m.
Kristina, d. 1390	Botild Jönsdotter,
(<i>Inskr. 228</i>)	1381 g. m. Nils Arvidsson,
	lever 1413
Arvid Nilsson	Benkt Nilsson Arvid Nilsson,
(<i>Inskr. 254</i>)	lever 1413
kh i Ekebyborna,	
d. i början av	
1400-t. (före 1412)	

Nils Arvidsson kallas ej dominus i inskr. Han har haft en oäkta son med Kristina. Sonen blev kyrkoherde i Ekby (se inskr. 228). Med Botild hade N. A. två äkta söner, vilka båda förde faderns vapen (schack). Meningen "Den sistnämnde" etc. bör lyda: Den sistnämnde är en annan än hans son med Kristina (inskr. 228), vilken son också hette Arvid Niclisson. Denne är etc. Se även SD I, 215 (3/8 1402). Han nämnes som död i SD II, 1645 (11/11 1412) och SD 1700. Halvbrodern Arvid Niclisson lever 15/4 1413, SD II, 1707 son till Botild. Kyrkoherde Arvid är då död. Se inskr. 254. — **348.** Vapenskölden "en örneham", bättre "nedvänd vinge", dvs. samma som Peter Porse Get. — **367.** Riddaren Ivar Nilsson (Röde); bör vara (fyrstyckad sköld). Rosman i Sv. Autogr. tidskr. Jfr Äldre sv. frälselätker 1: 1, s. 66. — **383.** Meningen "Valö" etc. bör lyda: Våla = Östervåla i Våla hd, Uppl. Peter sigillerar som kyrkoh. i Våla sn, RPB 3093, år 1400. Hans sigill — andligt — är bevarat. — **393.** Tillägges sist: Samma år och dag har DS V, Reg. Upsal., 3834, s. 302. — **417.** Tillägges sist: SD II, s. 699 f. Nissa Krok, Niclis Krok. — **422.** Jfr DS V, 3834, s. 303. — **433.** Herr Eggard var son till riddaren Kort (Konrad) Gördze, som förde en stolpe i sköld utan hjälm. RPB 3132. Se även Styffe s. 370, not 2 och PHT 1941—42, s. 22! — **588.** Jfr PHT 1904, s. 63—67, och Äldre sv. frälselätker 1: 1, s. 105.

Recensioner

Svensk medeltidsannalistik

Annales suecici medii aevi. Svensk medeltidsannalistik kommenterad och utgiven av Göte Paulsson (Bibliotheca historica Lundensis, 32, Lund, Gleerup, 1974, 422 s.).

De svenska annalerna eller årsböckerna, som år för år uppräknar betydelsefulla händelser och personer och vilkas författare haft sin hemvist i kloster och stiftscentra, ha länge varit föremål för historisk forskning. Hur torftiga deras uppgifter än äro, ge de dock skelettet till Sveriges medeltidshistoria. Historikerna ha särskilt sökt klarlägga tidpunkterna för de svenska årsböckernas uppkomst, deras källförhållanden och källvärde vid jämförelse med annat medeltida historiskt källmaterial. Den svenska annalistiken, som mottagit betydande influenser från dansk annalistik och därför kan betraktas som en avläggare av denna, har uppstått kort efter 1200-talets mitt. De äldsta danska annalverken ha däremot uppkommit omkring 1150.

De svenska annalerna kunna i kronologiskt hänseende uppdelas i två skikt. Det äldre skiktet utgörs av den dansk-svenska årsboken 916—1263, Skänningeannalerna (1208—1288), och Uppsalaannalerna (1160—1336). Den förstnämnda kan tillsättas till omedelbart efter avslutningsåret 1263, de sistnämndas huvuddel till omkring 1290 resp. 1310. Det yngre skiktets annalverk äro: årsboken 266—1430, Gråbrödraannalerna (916—1430), årsboken 1298—1473, Visbykrönikan (815—1444), Annotationerna 31—1448 jämte Stockholmsannalerna 1457—1463 och Chronologia Anonymi (826—1415). Härtill komma några fragmentariska årsböcker. Paulsson har också medtagit annalistiskt material ur Ericus Olais under senare hälften av 1400-talet nedskrivna verk "Chronica regni Gothorum". Det yngre skiktets årsböcker ha tillkommit under 1400-talet.¹ De flesta annalerna finnas endast bevarade i avskrifter. I original förekomma årsböckerna 916—1263, 1160—1336, 266—1430 samt Visbykrönikan. Anna-

lerna äro utpräglat kompiloratoriska.²

Vid studiet av medeltida årsböcker ha historikerna endast kunnat bygga på E. M. Fants utgåva av de svenska annalerna i *Scriptores Rerum Svecicarum* (SRS) I, som utkom så tidigt som 1818. Fant har utnyttjat sena avskrifter och har endast i undantagsfall jämfört dessa med de medeltida handskrifterna. Särskilt kronologiska felaktigheter förekomma därför, vilket medför, att även texterna i vissa fall bli missvisande. I Fants utgåva förekomma årtalen i löpande följd, ehuru omkastningar ofta påträffas i annalverken.³ År 1876 utgav C. Annerstedt i SRS III en förträfflig edition av ett av Fant förbisett annalverk, årsboken 1208—1288. Ellen Jørgensen har 1920 i sin monstergilla utgåva av de danska annalerna även medtagit den dansk-svenska årsboken 916—1263 samt *Chronologia Anonymi* (826—1415), för vilken hennes edition dock ej går längre än t. o. m. år 1296.

Först Göte Paulsson har gett medeltidsforskarna en fullständig och vetenskaplig utgåva av de svenska annalerna, nämligen i föreliggande gradualavhandling. Liksom Fant har Paulsson i sin edition även medtagit det så kallade Visbydiariet, vilket liksom Visbykrönikan förekommer i en pergamentcodex B 99 (ovan a. ed. s. 326 ff.). Paulssons edition innehåller också årsboken 31—1463 (s. ed. s. 335 ff.), där partiet 31—1448 till större delen utgör ett utdrag ur Stockholms gråbrödraklosters diarium, medan partiet 1457—1463 är en samtidsredogörelse sedd ur Stockholms synvinkel.⁴ Paulsson har lagt samtliga annalversioner i olika handskrifter till grund för texterna i sin edition. När en årsbok är känd genom flera versioner, följer han den som är mest fullständig och har den bästa läsningen, men han jämför och kompletterar den med övriga versioner. Medan Fant exempelvis i sin utgåva av annalverket 826—1415 för sin text endast utnyttjat huvudhandskriften, har Paulsson i behövliga fall lagt tre andra versioner med självständigt källvärde till grund för sin text. I motsats till Fant anför Paulsson den ursprungliga notis- och tidsföljden.

² För det ovan anförda se I. Andersson, Källstudier till Sveriges historia 1230—1436 (1928), s. 20 ff., S. Bolin, Om Nordens äldsta historieforskning (1931), s. 201 ff., och Paulssons arbete, s. 5 och passim.

³ Se härom Paulsson, s. 7 f.

⁴ Se angående årsbokens handskrifts- och källförhållande Paulsson, s. 149 ff.

¹ Beträffande tidpunkten för *Chronologia Anonymi*s uppkomst återkommer recensenten i ett kommande arbete, som berör svensk annalistik.

I notapparaten nedanför editions-texten kan man i förekommande fall följa de olika författarhänderna. I årsboken 1160—1336 ha inte mindre än åtta olika skrivarhänder medverkat, medan huvudtexten i den likaledes i original bevarade årsboken 266—1430 har skrivits av en hand.⁵ Paulsson har också här rättat språkliga fel och onöjaktigheter, när det gäller ortnamnsbestämningar. Däremot har han endast rättat vissa kronologiska felaktigheter och personfel. Rec. har endast funnit en uppgift som icke är korrekt. *Chronologia Anonymi* (826—1415) uppger vid år 1251, att folkungarna Filip (Pettersson) och Knut (Magnusson) voro söner till Erik II:s dotter Katarina. Paulsson anser, att annalistens genealogi troligen är felaktig.⁶ Men dennes uppgift är helt korrekt.⁷

Kommentaren till Paulssons annaledition är i stort sett mycket förtjänstfull. Den upptar inte mindre än omkring 250 av verkets sidor. Författaren framhåller i inledningen, att syftet med hans undersökning dels har varit att utge en modern textkritisk edition av de svenska medeltidsannalerna, dels att söka närmare bestämma tidpunkten för annalernas tillkomst, fastställa deras källmaterial "samt belysa annalistikens funktion som medeltida historieskrivning". Paulsson har för varje annal uppdelat sin undersökning i en handskriftskommentar och en innehållskommentar. Huvudsakligen genom paleografisk undersökning, stilgranskning av annalhandskrifterna samt vattenmärkesbestämning av de årsboksversioner, som endast finnas bevarade på papper, har Paulsson kunnat komplettera tidigare forskning och nå en exaktare datering av några årsböckers tillkomst. Det gäller annalverken 1160—1336, 266—1430, 916—1430 och Visbykrönikan. De ha kunnat tidbestämmas till omkring 1310 respektive omkring 1420, omkring 1430 och senare delen av år 1412.⁸ Dessutom har författaren genom stilgranskning sannolikt kunnat identifiera den person, som skrivit årsboken 266—1430, nämligen den 1426 avlidne Strängnäsdekanen Nils Birgersson.⁹

⁵ Se Paulsson, s. 52 ff. och passim.

⁶ *Ibid.*, s. 260.

⁷ Se S. Axelson, *Sverige i dansk annalistik 900—1400* (1956), s. 137—141, *Diplomatarium Suecanum I* nr 229, s. 240.

⁸ Paulsson, s. 12 ff., 51 ff., 120 ff.

⁹ *Ibid.*, s. 66 f.

I sin innehållsundersökning utgår Paulsson från annaltexternas minsta beståndsdelar, notiserna, sedan han först analyserat begreppet notis. Notismaterialet, vilket presenteras i tabellform, är årsvis uppdelat i åtta ämnesgrupper. I förekommande fall lämnas uppgift om notisens geografiska härstamning.¹⁰ Inom annalforskningen är det första gången en sådan systematisering av materialet i varje annal gjorts. Metoden är synnerligen fruktbar, eftersom man får en synnerlig klar uppfattning om respektive årsböckers uppbyggnad, innehåll och proveniens. När det gäller att jämföra olika annalers notiser och större textpartier har man genom att utnyttja tabellerna större möjlighet att vinna kunskap om årsböckernas källförhållanden.

Paulsson har starkare än någon tidigare medeltidsforskare betonat den danska annalistikens inflytande på den svenska. När det gäller den äldsta årsboken 916—1263 bygger den under åren 1130—1254 huvudsakligen på dansk annaltradition. Årsboken 1208—1288, som också tillhör det äldre skiktets annaler, innehåller en rad notiser under åren 1209—1285 med danskt ursprung. Dessa ha anknytning till Valdemarårsboken, Rydårsboken och Lundaannalerna. I årsböckerna 266—1430 och 916—1430 gå de danska annalnotiserna fram till omkring 1260 och börja därefter att sina. Huvudsakligen kunna de återföras till en version av Rydårsboken. Det danska annalaterialet i Visbykrönikan verkar i stort sett härstamma från en redaktion av Rydårsboken. Det gäller notiserna under 1200-talet fram till år 1286. Uppgifterna under åren 1331 och 1339 torde ha traderats från okänt håll, eftersom Visbykrönikans huvudsakliga författare knappast kan ha känt till Jyllandskronikan. De danska uppgifterna i *Chronologia Anonymi* (826—1415) före år 1300 gå i övervägande grad tillbaka på den annaltradition, som förmedlas av Rydårsboken och Sjöllandskrönikan. I fråga om 1300-talet finnas beröringspunkter mellan *Chronologia Anonymi* och de danska annalverken Jyllandskronikan, Sjöllandskrönikan och *Annales Scanici*, utan att man därför kan påstå, att den bygger på dessa. Det danska annalistiska material, som återfinns hos Ericus Olai, återgår tydligen på Rydårsboken och Jyllandskronikan. I det förra fallet har stoffet

¹⁰ *Ibid.*, s. 17 ff. och exempelvis s. 23 ff.

erhållits indirekt via äldre svenska annaler.¹¹ Ett av det äldre skiktets annalverk, årsboken 1160—1336, som härstammar från Uppsala, har däremot en utpräglat inhemsk inriktning.¹²

Paulsson har också genom en förtjänstfull undersökning, dock baserad på tidigare forskares påpekanden,¹³ klargjort, att de svenska årsböckerna nära anknyta till dominikansk annalistik. Nämda annalistik har dock ej satt några spår i huvudpartiet av den dansk-svenska årsboken 916—1263, nämligen under åren 916—1254. Detta parti av annalverket har emellertid förts från Danmark till Skänninge dominikankloster, där det fått ett tillägg omfattande åren 1255—1263. Skänningeannalerna (1208—1288) däremot ha tillkommit i Skänninge dominikankloster, och från 1230-talet till år 1289 påträffas noter, som tydligen gå tillbaka till dominikansk annalistik. I årsboken 1160—1336 kan man före år 1280 spåra influenser från dominikansk annaltradition, i detta speciella fall från Sigtuna. Årsboken 266—1430 har anknytning till Strängnäs och till dominikanerannalistiken från denna stad. Det gäller tiden 1252—1290. Under tidsperioden 1390—1412 finnas i denna annal uppgifter med östgötaanknytning. Paulssons uppfattning, att dessa uppgifter skulle utgöra en fortsättning av denna dominikanska annalistik förefaller riktig. I Gråbrödraannalerna (916—1430) märks också inflytande från den till Skänninge lokaliserade dominikanska 1200-talsannalistiken. Det avser särskilt noter från år 1210 resp. 1220. En rad uppgifter för åren 1276—1290 i Visbykrönikan visa i likhet med årsboken 1208—1288 och årsboken 266—1430 nära anknytning till den dominikanska annalistiken från Skänninge. *Chronologia Anonymi* (826—1415) företer även samhörighet med dominikanordens annaltradition, särskilt beträffande åren 1208—1210, 1276—1290 och mera sporadiskt tidsperioden 1344—1411. För sistnämnda epok är också sambandet med årsboken 266—1430 iögonfallande. Under 1400-talet påverkas svensk annalistik i dominerande grad av franciska-

erna, vilket särskilt är märkbart i Visbykrönikan och årsboken 31—1463.¹⁴

I samband med sin analys av annalernas källor och av förhållandet mellan olika årsböcker tar Paulsson upp vissa annalproblem, vilka tidigare berörts av historieforskningen. Ett sådant är de felplacerade notiserna i årsboken 266—1430 för tidsavsnittet 1166—1189, vilka äro interpolationer, d. v. s. senare nedskrivna. Årsboken 266—1430 har en lucka för perioden 1200—1252, och Bolin varseblev, att de felinförda notiserna förekommo i andra årsböcker under anförda år. De ha i regel flyttats tillbaka fyrtiofyra år. Bolin anser, att orsaken härtill är den yngre annalistikens svårigheter att särskilja de två jarlarna med namnet Birger, nämligen Birger jarl Brosa d. ä. († 1202) och Birger jarl Magnusson d. y. († 1266), far till konungarna Valdemar och Magnus Ladulås. Annalverket lämnar på grund av luckan inga andra uppgifter om Birger jarl d. y. än hans död 1266. Men årsboken 916—1430 har paralleller med årsboken 266—1430 ifråga om felplacerade noter. Den har likaledes uppgifterna om Birger jarls död 1266 och Birger Brosas död 1202, samt förlägger Birger d. y:s upphøjelse till jarl till samma år, d. v. s. 1202. Med anledning därav förutsätter Bolin, att den sistnämnda uppgiften även funnits i det förlorade partiet i årsboken 266—1430. Men Birger d. y. upphøjdes till jarl 1248, vilken uppgift förekommer i årsboken 1160—1336, en av de äldsta annalerna, men även i Stockholms gråbrödraklosters diarium med dagsdateringen den 18 februari.¹⁵ Har annalisten sedan påträffat uppgiften, att Birger erhållit jarlvärdighet 1248 har han för att kunna sammansmälta de båda angivelserna 1202 och 1248 om Birgers upphøjelse sett sig föranlåten att flytta tillbaka de tolv händelser, som lågo mellan berörda period, fyrtiosex år tillbaka i tiden. Paulsson har helt godtagit Bolins uppfattning.¹⁶ Man måste emellertid ställa sig tveksam till den av Bolin anförda orsaken till tillbakaflyttandet av notiserna. Bolins

¹⁴ Se angående dominikansk annalistiks anknytning till svensk annalistik Paulsson, s. 30 f., 35, 41 ff., 58 ff., 77 ff., 92, 132, 147, 226 f., 234.

¹⁵ Se härom SRS I: 1, s. 71, J. Rosén, Studier i Stockholms gråbrödraklosters diarium (VSLÅ 1940), s. 117 f., S. Axelsson i KÅ 1950, s. 233 f.

¹⁶ Bolin a. a., s. 232 ff., Paulsson, s. 75 f., 91 f.

¹¹ Se beträffande det danska annalmaterialet i svenska årsböcker Paulsson s. 26 ff., 45 ff., 77 f., 147, 178 f., 219, o. 224.

¹² *Ibid.*, s. 58 ff.

¹³ Se exempelvis J. Gallén, *Dominikanerna och den medeltida annalistiken i Danmark och Sverige* (FHT 1940), passim.

förklaring bygger ju endast på den förut-sättningen, att årsboks författaren ursprungligen haft tillgång till uppgiften om Birgers upphöjelse till jarl 1202 och sedan sett dateringen 1248 i en annan källa. Dessutom är tillbakaflyttningen av notiserna ej fyrtiosex år utan i regel fyrtiofyra år. Man kan heller knappast antaga, att annalisten tillgripit denna utväg på grund av utrymmesbrist, eftersom förflyttningen genomförts så konsekvent.

Visbykrönikan har, hävdar Bolin och efter honom Paulsson, i likhet med årsbo-ken 266—1430 haft problem med de två jarlarna Birger. Detta står i samband med en utredning om den svenska kungaättens härstamning från den danska, vilken Visbykrönikan, *Chronologia Anonymi* och *Ericus Olai* infogat vid år 1202. Här omtalar krönikan, att Birger, den förste jarlen med detta namn, dog år 1202. Med denna Birger måste åsyftas Birger Brosa, eftersom isländska annaler vid år 1202 och Sverres saga ge denne detta tillnamn.¹⁷ Bolin menar, att Visbymunken ansåg, att den Birger jarl, som var far till kungarna Valdemar och Magnus, dog 1202 och alltså var identisk med Birger Brosa. Krönikören har sammansmält båda jarlarna till en. Någon Birger jarl d. y. existerade alltså ej. Enligt Bolin har Visbymunken strukit de händelser som ägt rum under Birger d. y:s livstid eller något dess förrinnan, d. v. s. under tidsperioden 1230—1266. Vidare har annalverkets författare bortsett från det äldre annalskiktets uppgifter för tiden 1167—1202, eftersom dessa föreföllo orimliga med hänsyn till tidpunkten för Birger jarls död (1202). En tilldragelse, som ägde rum 1248—1266, har krönikören med anledning av ovannämnda händelser och uppgifter i Erikskrönikan flyttat tillbaka till tiden före 1202, nämligen Stockholms grundläggning. Paulsson ansluter sig också här till Bolins uppfattning.¹⁸ Han har vidare påpekat en kronologisk konstruktion, som Visbymunken gjort. Denne har flyttat tillbaka två interpolationer tjuo år, nämligen uppgifterna om ärkebiskop Stefans konsekration och dråpet på konung Karl Sverkersson. Dessa händelser ha av krönikören förlagts till 1144 resp. 1147, ehuru de i själva verket ägde rum 1164

resp. 1167. Enligt Paulsson skali detta ha berott på att annalisten ville undvika möjligheten, att hans Birger skulle anses vara samtida med berörda händelser.¹⁹

Visbykrönikan anför i den genealogiska notisen vid år 1202, att Bengt (Snivels) vad fader till Birger jarl, som i sin tur var fader till kungarna Magnus Ladulås och Valdemar. Detta är beträffande jarlens fader korrekt, om man med Birger jarl avser Birger Brosa. Denne och Magnus Minnesköld, den yngre jarlens fader, voro söner till Bengt Snivels. Krönikören begår, såsom ovan nämnts, felet att göra Birger Brosa till de båda kungarnas far i stället för Birger Magnusson. Såsom anförts förekommer den genealogiska utredningen även i *Chronologia Anonymi* och i *Ericus Olai* verk *Chronica Gothorum*. Dessa källor uppge korrekt, att Bengt var far till Magnus Minnesköld. *Chronologia* uppger därefter, att denne Magnus hade sonen Birger jarl. *Ericus Olai* däremot nämner ej, att Birger var son till Magnus Minnesköld men anför i likhet med Visbykrönikan, att Birgers hustru var konung Erik Erikssons syster Ingeborg. *Ericus Olai* meddelar, att den förste jarlen Birger dog 1202 och att den senare Birger avled 1266 och begrovs i Varnhem. Han har följaktligen i likhet med *Chronologia Anonymi*²⁰ känt till båda jarlarna.

Visbykrönikan saknar uppgifter om den yngre Birgers död 1266 men anför dock, att den jarl Birger som dog 1202 var den förste. Detta förutsätter, att en senare jarl med namnet Birger funnits. Därför är det rimligt antaga, att den förlaga eller källa Visbykrönikan följt liksom *Chronologia Anonymi* innehållit ledet Bengt-Magnus Minnesköld—Birger jarl, men att annalisten vid avskrivningen hoppat över det mellanliggande namnet. Anmärkningsvärt är, att *Chronologia Anonymi*, ehuru den känner till de båda jarlarna, lika sparsamt som Visbykrönikan noterat svenska notiser från 1167—1202 och 1229—1266. De ta icke i likhet med andra annaler upp notiserna om konung Knut Erikssons och biskop Kols död 1195, Sverkers val 1196, ärkebiskop Peters död 1197 och Olov Lambatungas val till ärkebiskop i Uppsala 1198. För det senare avsnittet saknas i båda årsböckerna notiserna om slaget vid Olustra 1229, konung Knut länges och ärkebiskop Olov Basatömiris död 1234, in-

¹⁷ Se härom Axelson i NHT 1968, s. 135.

¹⁸ Bolin, s. 260 ff., Paulsson, s. 127 ff. Jfr. T. Höglund i *Studier och handlingar rörande Stockholms historia*, 2 (1953), s. 1 ff.

¹⁹ Paulsson, s. 131.

²⁰ Se härom Paulsson, s. 129.

vigningen av ärkebiskop Jarlerius 1236, biskop Bengts död 1237, Holmger Knuts-sons avrättning och Ulf jarls död 1248, slaget vid Hervadsbro 1251, ärkebiskop Jarlerius död 1255 samt kung Valdemar Birgerssons äktenskap med Sofia 1260. Paulssons förklaring till tillbakaflyttningen av årtalen kan då ej accepteras. Det finns all anledning förmoda att felet, såsom Höglund framhållit, uppkommit genom att annalsten placerat den romerska siffran X på fel sida om den romerska siffran L beträffande årtalen McxLiini (1144) och McxLvii (1147).²¹

Inom annalforskningen måste man stundom ta ställning till *Annales Tripllices*-teorin. Teorin bygger på antagandet, att årsböckerna 916—1430, 1298—1473 och 826—1415 (*Chronologia Anonymi*) ösa ur ett gemensamt samtida men nu förlorat annalverk för sin version av händelserna under 1300-talets första årtionden. Sture Bolin, som mest ingående sökt analysera denna supponerade årsbok, gör gällande, att den börjat senast 1298 och sträckt sig fram t. o. m. år 1313. Enligt Bolin härstammar den från Uppsala. Den fientliga tendens, riktad mot marsken Tyrgils Knutsson och hertigarna Erik och Valdemar Magnusson, som förekommer i *Chronologia Anonymi* och hos Ericus Olai men som skalats bort i de två övriga berörda annalverken, tyder på att det är ärkebiskop Nils Kettilsson (död 1314), som står bakom det utförliga annalverket.²² Paulsson däremot framhåller, att betydande avvikelser förekomma mellan *Chronologia Anonymi* och de två andra årsböckerna i fråga om notisstoff och olikheter i gemensamma notiser. Man har vidare svårt att förklara, varför de tendentiösa uppgifterna i *Chronologia Anonymi* helt saknas i *Annales X*, årsböckerna 916—1430:s och 1298—1473:s gemensamma stomme. Paulsson anser, att de aldrig funnits där och att den gemensamma källan tillkommit först i början av 1400-talet. Härtill kommer, att Bolins uppfattning, att *Chronologia Anonymi* skulle innehålla hertigfientligt stoff, ej är korrekt. Bolin stöder sig på betydelsen av ett ord i en notis under år 1304. Notisen lyder: "Eodem anno aedificaverunt iidem duces et illorum *complices* munitio-nem Dallzborrig." Odet *complices* har visserligen, som Bolin gör gällande, i medel-

tidslatin en negativ innebörd, nämligen "stallbröder" eller "anhang," men i humanistiskt latin, som det här är fråga om, betyder ordet "följeslagare." Man kan därför ej påvisa en negativ inställning till hertigarna i årsboken 826—1415 och därmed undanröjs "den viktigaste förut-sättningen att kunna bestämma de rikshistoriska notisernas ursprung". *Chronologia Anonymi* (826—1415) måste därför enligt Paulsson avföras ur diskussionen om *Annales Tripllices*.²³

Paulssons uppfattning, att ordet *complices* i humanistiskt latin ej har den negativa betydelsen "stallbröder" eller "anhang" håller ej streck. I en tidigare notis, under år 1287, i *Chronologia Anonymi* omtalas, att dom fälldes över ett antal namngivna personer *aliosque multos illorum complices*, eftersom de bevisligen voro kung Erik Klippings mördare. Uttrycket *illorum complices* förekommer även hos Ericus Olai i detta sammanhang.²⁴ Ordet *complices* måste här översättas med "stallbröder" eller "anhang." Samma innebörd torde ordet *complices* ha i notisen under år 1304, eftersom ärkebiskop Nils Kettilsson säkerligen hade samma negativa inställning till hertigarnas män som konung Erik Menved och hans omgivning till kungamördarna. Bolin har också anfört goda skäl för att man skall utpeka Nils Kettilsson som initiativtagare till upptecknandet av de rikshistoriska uppgifterna och alltså till den för de tre årsböckerna gemensamma annalstommen i Uppsala.

Ett sedan hundra år tillbaka omdiskuterat problem är källförhållandet mellan *Visbykrönikan* och Ericus Olais verk *Chronica Gothorum*.²⁵ I allmänhet ha forskarna ansett, att de två verken bygga på gemensamma källor. Endast Kristian Erslev och recensenten ha hävdad, att Ericus Olai direkt utnyttjat *Visbykrönikan*. Recensenten har underbyggt sitt påstående genom en omfattande analys av det gemensamma materialet i de båda källskrifterna.²⁶ Så sent som 1974 söker Göte Paulsson i sin förhållandevis djupgående undersökning visa, att *Visbykrönikan* och *Chronica Gothorum* öste ur gemensamma källor.²⁷ Hans uppfattning är

²³ Paulsson, s. 94 ff., 216 ff., 236 f.

²⁴ *Ibid.*, s. 364, 385.

²⁵ Se härom Axelson i HT 1961, s. 1 ff.

²⁶ Axelson i HT 1963, s. 278 ff.

²⁷ Paulsson, s. 181—185, 191—199.

²¹ Höglund a. a., s. 30 f.

²² Bolin, s. 297 ff., 315 ff.

emellertid ohållbar. Bl. a. har Paulsson förbigått eller underlåtit att analysera vissa viktiga gemensamma notiser. Här kan dock rec. endast ta upp några fall, som visa, att Ericus Olai är direkt beroende av Visbykrönikan.

På hösten 1362 drev konung Magnus Eriksson ett antal av de främsta svenska stormännen i landsflykt, för att de föregående år förmått hans son konung Håkan av Norge att kasta honom i fängelse. Ericus Olai har en med Visbykrönikan överensstämmande framställning ang. herrarnas landsförvisning. Namnen på stormännens ledare uppräknas i samma ordning som i Visbykrönikan och även samtliga de titlar, som tilläggas vissa namn. Båda källskrifterna ha efternamnet Stureson i stället för Thuresson på drotsen Nils Thuresson. På en punkt avviker emellertid Ericus Olai från Visbykrönikans version. Medan Visbymunken har det korrekta tillnamnet "de Tupthae" (av Tofta) på konung Karl Knutssons morfar Karl Ulfsson, får denne av Ericus Olai tillnamnet "Antra". Paulsson anser, att tillägget "Antra" förefaller utesluta ett direkt samband mellan Visbykrönikan och *Chronica Gothorum* i detta fall. Sten Engström gör med anledning därav gällande, att de båda verken bygger på en gemensam källa, som haft tillnamnet "Antra". Ericus Olai skulle ha avskrivit dess egendomliga tillnamn på Karl Ulfsson av Tofta, medan Visbymunken, som blott skrev några år efter den svenske stormannens död (1407), visste vem som äsyftades och därför använde den för alla kända och begripliga benämningen.²⁸

Ericus Olai kände dock väl till, att Karl Ulfsson alltid använde tillnamnet "av Tofta." I sin krönika anför han, att Erik Eriksson hade tre systrar, av vilka den andra, Merita, födde Nils av Tofta. Ericus för släktledningen vidare och slutar med Nils' sonsonson Karl lagman (Karl Ulfsson av Tofta), som var "artium liberalium Magister".²⁹ Han har hämtat uppgifterna ur en handskrift av Erikskrönikan och Förbindelsedikten, som även innehåller Erikskrönikans nya tillägg. Denna handskrift är D-handskriften, ej E-handskriften, som recenten uppgett i HT 1961 (s. 22).³⁰ Den enda förklaringen till att

lagmannen Karl Ulfsson erhållit tillnamnet "Antra" i stället för "af Tofta" är, att krönikören velat framhålla dennes stora lärdom. Karl Ulfsson var ju liksom Ericus Olai själv magister artium.³¹

Ericus Olais notiser om den danske ärkebiskopen Johannes Grands tillfångagångande och fängslande samt med anledning därav Danmarks läggande under interdikt äro, som framgår av nedan anförda text, direkt hämtade ur Visbykrönikan.

Visbykrönikan.³²

1294. Anno Domini MCCXCIII Dominus Johannes archiepiscopus Lunden-sis, per regem Dacie captus est et incarceratus.

1299. Anno Domini MCCXCIX. . . totum regnum Dacie fuit sub interdicto propter archiepiscopum captivatum.

Ericus Olai.³³

1294. Anno Domini MCCXCIII dominus Johannes archiepiscopus Lunden-sis, per regem Dacie captivatus, carcere mancipatus est.

1299. Anno Domini MCCXCIX regnum Dacie erat sub interdicto propter Lundensem archiepiscopum captivatum.

Notiserna äro nästan fullständigt likalydande. Ifrågavarande händelser noteras i danska annaler. Notiserna avvika dock alltför mycket för att kunna ha lämnat stoff till Ericus Olai eller Visbykrönikan.

Ericus Olai har även tillsammans med Visbykrönikan felaktiga tids- och ortsbestämningar, som otvetydigt peka på att det råder ett direkt förhållande mellan de båda verken. Det gäller den felaktiga dateringen 1287 för dråpet på Erik Klipping liksom den inhemska tidsbestämningen 1309 (1310) beträffande konung Erik Menveds belägring av Nyköping under striden mot hertigarna Erik och Valdemar. De herrar, som Magnus Eriksson fördrivit från Sverige 1362, styrde via Gotland färden till Rostock, icke till Wismar, som de båda källskrifterna uppge.³⁴

³⁰ Se G. E. Klemming (Svenska medeltidens rimkrönikor) i SFSS 17: 1, s. 165; jfr. C. Blom, Förbindelsedikten och de medeltida rimkrönikorna (1972), s. 129 not 123. Angående Erikskrönikans D-typ se Rosén, Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder (1939), s. 363 not 92.

³¹ Se L. Fr. Löffler i PHT 1904, s. 69 ff.

³² Paulsson, s. 318.

³³ Ibid., s. 367 f.

³⁴ Se härom Axelson i HT 1961, s. 23 f.

²⁸ Paulsson, s. 194 med not 13, Engström i HT 1929, s. 314.

²⁹ SRS II, s. 52.

Ericus följer här Visbykrönikan, icke Förbindelsedikten, som uppger Rostock som ankomstort. Visbykrönikans efter allt att döma felaktiga uppgift, att Valdemar Atterdag från Böhmen återvände till Danmark efter sin landsflykt, förekommer också hos Ericus Olai.³⁵

Editioner, som sakna register, bli svåra att använda. Ett typiskt exempel härpå utgör Fants annalutgåva. Paulssons edition har ett förträffligt person- och ortnamnsregister. Därför är det relativt lätt att hitta i densamma. Göte Paulssons digra verk har mycket stora förtjänster — särskilt imponerar hans utgåva av de svenska annalerna. Hans arbete är enligt recensentens mening den nyttigaste medeltidsavhandling som hittills utkommit i tryck.

Sven Axelson

Musiken i Uppsala

Bengt Kyhlberg, *Musiken i Uppsala under stormaktstiden. Bidrag till dess historia grundade på en arkivinventering. 1. Tiden ca 1620—ca 1660*. Uppsala 1974, 464 s. (Skrifter rörande Uppsala universitet, C, Organisation och historia, 30).

En angelägen uppgift för svensk musikforskning är att samtidigt som den ägnar sig åt uppgifter av internationell räckvidd även ta upp undersökningar av nationellt intresse. Hitt hör givetvis kartläggningen av vårt eget lands musikhistoria. Ett viktigt bidrag till den senare forskningen ger Bengt Kyhlberg i sin 1974 ventilerade avhandling. Enligt författaren har syftet varit "tvåfaldigt, dels att presentera ett system för arkivinventering som musivetenskaplig metod och att diskutera dess tillämpning på musiken i Uppsala under stormaktstiden (ca 1620—1718), dels att redovisa utfallet av denna uppsalainventering för en första delperiod fram till ca 1660".

För det första syftet använder författaren 22 sidor (s. 36—58) för att presentera sin metod och dess applicering på Uppsala och 42 sidor (s. 59—101) för en behandling av Uppsalas musikliv och för det andra syftet 258 sidor (s. 126—384) för biografier omfattande 222 personer med musikanknytning. Till dessa huvudavsnitt kommer så bl. a. ett mindre avsnitt om instrument (28 s.), ett annat om musikalier

och böcker (35 s.), ett med dokument (14 s.), en käll- och litteraturförteckning, ett personregister samt en "bruksanvisning". Huvudinnehållet utgörs alltså av de biografier som kunnat utarbetas på grundval av de uppgifter författaren erhållit genom sitt inventeringsarbete, en genomgång av ett avsevärt arkivmaterial. Många av biografierna utgör en högst fascinerande läsning, inte minst därför att de önskvärda musiknotiserna eller rättare sagt notiserna om musikerna serveras i samband med färgstarka redogörelser för allehanda gräl, slagsmål, tvister om egendom (kvinnor inbegripna) etc. Till samtliga biografier fogas litteratur- och källhänvisningar, som gör det möjligt, för den som vill, att pröva om författaren rätt fattat sin källa.

Trots arbetets titel, som anger att det i första hand gäller musiken, har det uppenbarligen berett författaren svårigheter att ge en sammanhängande bild av musiklivet i staden. Den förhållandevis korta behandlingen av detta tyder på det. Anledningen kan givetvis även vara de stora luckor som här finns i källmaterialet — avsaknaden av trivialskolans arkiv t. ex. Avsnittet ger dock många intressanta upplysningar, bl. a. den som omtalar, att domkyrkoorganisten hade rättigheter som stadsmusikant — någon annan stadsmusikant hade inte Uppsala.

Som författaren påpekar, har syftet även varit att presentera en metod. Den metod eller det arbetssätt som här beskrivs, torde inte vara helt unik för vare sig personhistorisk eller musikhistorisk forskning. Tvärtom ger excerpt- och kartoteksamlingar i våra arkiv och bibliotek bevis för att ett likartat arbetssätt använts tidigare. Att sprida kunskap om detta kloka arbetssätt att inventera arkiv är dock givetvis en högst hedervärd uppgift.

Mera tveksam om det lämpliga ställer sig emellertid anmälnaren till att i ett sammanhang som detta ge läsaren en ordlista på svårbegripliga ord, något som här görs i "bruksanvisning". Måste man ändå inte utgå ifrån att läsaren av ett arbete av den här arten under sin studietid själv kommit underfund med betydelseskiftningar i svenska språket och att han, om något skulle vara oklart, hellre kompletterar sitt vetande i ett fullständigare uppslagsverk än i Kyhlbergs ordlista?

Svensk personhistorisk forskning och svensk musikforskning är Kyhlberg tacksam för hans grundliga arkivforskningar i ett intressant material. Man motser med

³⁵ Jfr Paulsson, s. 136.

spänning publiceringen av återstoden — epoken 1661—1718.

Bo Lundgren

Daniel Tilas' anteckningar

Daniel Tilas, *Anteckningar och brev från riksdagen 1765—1766*. Utgivna genom Olof Jägerskiöld av Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens historia. Handlingar del 2. Sthlm 1974, 524 s.

I sin gradualavhandling "Hovet och författningsfrågan 1760—1766" (1943) använde sedermera arkivrådet Olof Jägerskiöld Daniel Tilas' anteckningar för första gången. Anteckningarna från riksdagen är skrivna i brevform. När Jägerskiöld då begagnade dem var det inte känt vem de var skrivna till. Han kan nu, efter omfattande forskning, i sin utgåva framlägga klara bevis (s. 9 ff.) för att "brev" var ställda till hovrådet, storsamlaren m. m. Carl Gustaf Warmholtz, Tilas' vän sedan 1757. Utgivaren har i Warmholtz' brevsamling i Uppsala Universitetsbibliotek funnit brev från Daniel Tilas som bevisar, dels att anteckningarna skrevs under riksdagen, dels att de inte var avsedda enbart för mottagaren utan som upplysning för framtida läsare. Sent omsider har nu, genom Jägerskiölds utgåva, Daniel Tilas' önskan gått i fullbord.

Handskrifterna är i privat ägo och förvaras på Stjernarp i Halland. Genom tillmötesgående av numera framlidne friherre Carl Magnus Hermelin fick Olof Jägerskiöld tillstånd att publicera såväl Tilas anteckningar som några privata brev från Tilas till dennes förman, presidenten i Bergskollegium Johan Georg Lillienberg, skrivna under andra hälften av 1766.

Daniel Tilas var en flitig författare. Hans "Curriculum Vitae" 1712—1757 samt fragment av en dagbok från 1767 är tidigare publicerade genom Kungl. Samfundets försorg av Holger Wichman.¹ Denne ger i sin inledning en på grundliga forskningar stödd levnadsteckning av Daniel Tilas. Jägerskiöld avstår därför, rimligt nog, från att ge en levnadsbeskrivning och berör endast i korta drag Daniel Tilas' politiska inställning samt anteckningarnas historia och deras värde för forsk-

ningen. Därefter låter han Tilas träda fram och tala för sig själv.

Olof Jägerskiöld har lagt sig vinn om att följa Tilas' text, såväl vad gäller stavning som bruket av stor bokstav, vilket tacksamt noteras. Likaså har inte någon del av texten utelämnats, däremot har förkortningar i de flesta fall upplöst.² Texten är försedd med förklarande notapparat av utgivaren. I detta sammanhang finner man den enda kritik som kan anföras. Som redan påpekats av Michael Metcalf (HT 1975, s. 276) kunde personhänvisningarna i löpande texten varit något fylligare. Det framgår av personregistret att Jägerskiöld lagt ned ett stort arbete på att identifiera alla i det rikhaltiga persongalleriet. Det hade varit önskvärt med motsvarande utförlighet även i notapparaten. Inte ens en i tiden väl insatt person vet, utan att slå i uppslagsverk, att Nycopensis hänsyftar på kyrkoherden Gabriel Nicolai Kolmodin. Här saknas även hänvisning i personregistret. För den personhistoriske forskaren visar redan det utförliga personregistret vilken guldgruva Tilas' anteckningar är. Det noteras med glädje att utgivaren planerar att ge ut även Tilas' anteckningar från riksdagen 1769—1770.

1700-talet var dagböckernas, memoarernas och brevskrivandets gyllene tid i Sverige. Tyvärr förstördes, på grund av det oroliga politiska klimatet under frihetstiden, merparten av materialet redan av samtiden. Hur många brev med uppmaningar till adressaten att genast förstöra dem har inte påträffats i de privata frihetstida arkiven? Hur tacksam är inte dagens forskare för de uppmaningar som inte åtlutts!

Politiskt aktiva män som mössorna Axel och Gustaf Reuterholm och hattarna Carl Tersmeden, Axel von Fersen och Carl Gustaf Tessin har alla genom sitt författarskap berikat vår kunskap om frihetstiden. Men deras berättelser och redogörelser är influerade av deras partipolitiska åsikter.

Daniel Tilas däremot var inte partipolitiskt intresserad i någon högre grad, vilket framhålls av såväl Holger Wichman som Olof Jägerskiöld. Enligt Wichman var Tilas inte någon vän av partilivet, snarare

² Recensenten har tidigare påpekat vilka olägenheter forskare ställs inför vid ofullständiga utgåvor som t. ex. Carl Tersmedens memoarer (U. Johanson, *Handskrifter rörande 1755—1756 års riksdag*, HT 1969, s. 458 ff.).

¹ Daniel Tilas, *Curriculum Vitae I—II, 1712—1757*. Utgivna av H. Wichman, HH 38: 1, Sthlm 1966. (cit. *Curriculum Vitae*).

tvärtom. Belägg därför har Wichman funnit i hans levnadsminnen, förda fram till 1757. När det gäller 1765—1766 och 1769—1770 säger Wichman att Tilas där spelade rollen av en kritisk iakttagare och att hans sympatier låg närmast hos kretsen kring hovet.³

Även Olof Jägerskiöld karakteriserar Tilas som en självständig och kritiskt iakttagande person, utan visade sympatier varken för hattar eller mössor. Jägerskiöld citerar (s. 8) Tilas' egna ord att han aldrig strävat efter att bli en stor politiker.

Tilas' oivillighet att kasta sig in i partilivet framkommer tydligt under riksdagen 1755—1756. Då partistriderna pågick som värst drog sig Tilas diplomatiskt undan från riksdagsomgivningen redan i december 1755. Tilas säger i sina minnen under 1755:

”—— ehuru jag i början war rätt ofta med i öfverläggningarne hos dem, som voro hufvudmän på mössornes sida, så kunde jag nogsamnt finna, dels at der var ingen styrcka, dels at en hop folck ej togo sakerne på sin rätta fot och altså i början af decembr. månad drog jag mig småningom ifrån altsammans och satte mig endast före at skiöta mine sysslor och egne arbeten. Ty at vara med ibland den svärande hopen af hattar var emot min öfvertygelse, och at längre negotiera med mössorne kunde jag ej heller med, sedan de i många mål buro sig ej så åt, som jag tyckte tiderne och conjuncturerne fordra.”⁴

Även i beaktande av att dessa minnen skrevs ned i efterhand av Tilas, visar de dock något av hans kritiska syn på partilivet. Tilas har inte heller återfunnits i de rester av protokoll som finns bevarade från riksdagen 1755—1756 eller i samtida riksdagsskildringar.⁵ På grund av sin vänskap med Adolf Fredrik tillhörde Tilas de misstänkta vid statskuppen 1756. Under sitt vuxna liv stod Daniel Tilas hela tiden hovet nära. Han utnämndes till hovjunkare 1739 och befordrades till kammarherre 1743. Tilas var vän med såväl Fredrik I som Adolf Fredrik, vilket var honom till

nytta flera gånger.⁶ Att Adolf Fredrik och Lovisa Ulrika ville ha Tilas kvar i sin närhet kommer till synes i anteckningarna den 27 maj 1766. Tilas hade begärt permission för utrikes resa. Kungen, som misstänkte att Tilas önskade gå i utländsk tjänst, ville inte tillåta detta. Rådet remitterade ärendet till sekreta utskottet, vilket biföll Tilas' begäran. Adolf Fredrik utnämnde då Tilas till friherre för att få honom att stanna i riket. Daniel Tilas har betecknats som trolig mössa på en bevarad lista över Ridderskapets och Adels riksdagsledamöter 1760, troligen uppgjord i något partikansli före bänkmanna valet 1760.⁷

Tilas relaterar själv under den 31 augusti 1765 att omgivningen var osäker om hans eventuella partisympatier (s. 120):

”Apropos: Tilas är nu öfweralt debiterad för Fersian, Sinclairian, Frantsos, curialist och jag wet icke hvad mera: Men han frågar så litet derefter hvad de kalla honom, som om hvad Månans inbyggare skulle characterisera honom före. Han har aldrig förbundet sig i partie med ursinnighet och tänker aldrig lita på andras samweten.”

Jägerskiöld anser det vara karakteristiskt för Tilas att han oftast stod i konflikt med det härskande partiet. I samma situation befann sig för övrigt Tilas' vänner vid hovet.

Som framgår av ovan sagda kan således Daniel Tilas anses som en i stort sett opartisk skildrare av riksdagslivet 1765—1766, vilket faktum ökar anteckningarnas värde som källa för denna riksdag.

Hur pass noggrann är Daniel Tilas i sina relationer? Hur mycket utelämnar han av händelseförloppet?

En jämförelse mellan bevarade protokoll och Tilas' anteckningar kan ge svar på dessa frågor. Riksdagsprotokollen för Ridderskapet och Adeln för riksdagen 1765—1766 är utgivna i tre band av Sten Landahl. Sekreta utskottets protokoll finns endast i handskrift på riksarkivet. En stickprovsmässig jämförelse mellan Tilas' relationer från plenarsammanträdena och Ridderskapets och Adels tryckta protokoll ger vid handen att Tilas lämnar ett

³ Curriculum Vitae, s. 13.

⁴ Curriculum Vitae, s. 318.

⁵ Pleniprotokollerna för Ridderskapet och Adeln vid Riksdagen i Stockholm 1755, R 103, dito för 1756, R104 (RA). För 1756 finns endast memorialprotokoll bevarade. Gustaf Reuterholm, Journal de la Diète, F362a (UUB); Carl Tersmedens memoarer, handskrift, del X, häradsövding Tersmeden, Växjö; Fredrik Axel von Fersens historiska skrifter, del 2.

⁶ Curriculum Vitae, s. 13.

⁷ Naerwarande Numrer af Ridderskapet och Adelen wid Riksdagen 1760, F 279 (UUB). Listan observerades första gången av Gunnar Olsson i dennes Hattar och Mössor. Studier över partiväsendet i Sverige 1751—1762, Gbg 1963.

fullgott sammandrag av de viktigaste besluten och diskussionerna. Givetvis har inte Tilas kunnat relatera alla ärenden som föredrogs, men urvalet verkar väl övervägt. Likaså innehåller protokollen vidlyftiga diskussioner av vilka Tilas, ofta med få ord, ger en utmärkt sammanfattning. Positivt är även att Tilas inte enbart relaterar adelns sammanträden utan jäm-sides lämnar informationer från de övriga tre ståndens sammanträden. De fåtal gånger han fått felaktiga uppgifter från sina informatörer korrigeras detta genast i följande "brev".

När det gäller referaten från sekreta utskottets sammanträden är han något ojämnare, främst i början av riksdagen. Några sammanträden saknas helt i Tilas' relation, bl. a. den 6 och 7 mars, då flera viktiga ärenden föredrogs.⁸ Jämförelsen visar dock att Tilas i stort redogjort för merparten av vad som försiggått. Att vissa ärenden överhoppats, som nu kan förefalla vara av intresse, kan ha berott på att de då uppfattats ha liten betydelse. De digra protokollen visar även upp en mångfald av ärenden och många vidlyftiga diskussioner. Liksom vad gäller adelns protokoll ger Tilas även här en fullgod sammanfattning av det väsentliga som förehades. Dessutom förekommer på några kontrollerade ställen att Tilas refererar diskussioner som aldrig influiter i de officiella protokollen, exempelvis den 22 maj 1765 rörande nya förordningen om tullriksdalern (s. 68 i utgåvan).

Anmärkningarna mot Tilas som referent kan endast bli marginella. Slutsatsen blir att vi genom dessa anteckningar från riksdagen 1765—1766 får en givande inblick i det frihetstida riksdagsarbetet och en god kännedom om dess personager.

Anteckningarna innehåller förutom referat från riksdagen även anekdoter som Tilas snappat upp i huvudstaden. Tilas relaterar exakt vad som berättats för honom, sanningshalten får den berättande stå för. Men genom återgivandet av dessa s. k. anekdoter⁹ får läsaren även en vision

av vad som skedde vid sidan av riksdagen. Som den hovman han är, redogör Tilas även för episoder vid hovet. Som exempel kan nämnas hela historien rörande riksrådet Per Kalling och dennes ryska St Andraeorden.

Slutligen kan noteras att de publicerade breven till Johan Georg Lillienberg utgör ett gott komplement till anteckningarna. Här framträder en något annorlunda Tilas, med ett mustigare språk och med personliga kommentarer till relaterade händelseförlopp.

Redan samtiden insåg hur intressanta de frihetstida riksdagarnas historia var. Docent Ingemar Carlsson har funnit ett belägg i Åkerödaboken, där Carl Gustaf Tessin 1757 efterlyste den person som, utan att vara partiinfluerad, kunde skildra den svenska riksdagshistorien.¹⁰ Måhända var 1760-talets Daniel Tilas en sådan man?

Ulla Johanson

Bondeståndet i riksdagen

Frihetstidens slutskede är numera rätt mångsidigt genomforskat, om än mindre än skedets början och mitt, och i dess riksdagshistoria är adeln och borgarna mer studerade än bönderna (och prästerna). Erland Alexanderssons akademiska avhandling *Bondeståndet i riksdagen 1760—1772* (Lund, Gleerup, 1975, 253 s., Bibliotheca Historica Lundensis, 36) fyller en lucka och kompletterar raden av uppsatser om tidens ledande män i bondeståndet. Efter en givande källkritisk studie av bondeståndets arkiv och av förhållandet mellan konceptprotokoll och renskrivet protokoll behandlas dels ståndets inre förhållanden, dels dess roll i skedets ofrälserörelse och i spelet Gustav III och ständerna emellan före statsvälvningen.

Ur personhistorisk synpunkt är ett flertal av verkets motiv att framhålla. De många riksdagsbönderna med samma namn eller med växlande skrivning av namnet — t. ex. fem Olof Olsson eller Olofsson — har förf. kunnat med några

som ännu icke varit utgifwen." (Deléns Fransyskt och Swenskt Lexikon, Sthlm 1814).

¹⁰ I. Carlsson, Partibegreppen under äldre frihetstid: Tradition — användning — värde-laddning, otryckt studie framlagd vid professor Sven Ulric Palmes forskningsprojekt "Ett partisystem i vardande", hösten 1975, försättsbladet.

⁸ Sekreta utskottets renskrivna protokoll, 1765, Del 1, R 3272 (RA), s. 197—319. Bl. a. behandlades statsdeputationens hörande i mål angående medels disponerande, statsfinansverkets tillstånd (båda dagarna), ärenden rörande vissa traktamenten, rösläggning vid norska gränsen samt fästningsbyggandet i Finland.

⁹ "Anekdote, f. = Anekdot, hemlig eller opptecknad händelse i historien; äfw. skrift,

undantag särskilja. Släktskapsförhållanden och placering successivt av far och son eller annan närskylad i ståndet påvisas. Att de valda kom ur ett övre skikt av sin klass är känt, men studiet av deras giften, deras ekonomi och deras bildning utfyller denna bild. Intressant är åtskilliga finländska riksdagsmäns analfabetism och behov av tolkning till finska (även flera rikssvenskar i ståndet var ej läskunniga). En under skedet stigande bildning inom ståndet påvisas emellertid. De mest aktiva ledamöternas agerande följts kapitlen igenom och får så sin profil tecknad. Utom talmännen Olof Håkansson, Lars Torbjörnsson och Joseph Hansson kan nämnas Johan Ottosson Agorell, Johan Andersson i Tierp, Jon Bengtsson i Skatelöv, Sven Håkansson i Byarum, Pål Jönsson i Rya, Anders Mattson i Husie, Olof Olofsson i Kimstad, Valentin Streng och J. F. Svahn.

Utförligt behandlas arbets sätt och ordning inom fjärde ståndet. Plena kunde urarta i oordnad mångtalande och oväsen, men utvecklingen gick mot ökad disciplin och lagstadgad behandling av ärendena. Andra ledmotiv är talmännens och ständssekreterarens makt och sätt att ingripa dirigerande; de beskars efter hand, och därom ger förf. åtskilligt nytt.

Ett i litteraturen välkänt ämne är utvoteringarna av valda ledamöter, delvis i partisöndringens tecken. Enligt förf:s utförliga undersökning spelar dock andra motiv större roll än förut ansetts. Åtskilliga utvoterades långt in på riksdagstiden för t. ex. förrent grundlagsstridiga yrkanden (1765) eller notorisk korrupktion (1771) — men varken då eller vid utvoteringar för formfel vid riksdagsstarten kunde ju den politiska innebörden helt fråsens.

I bondeståndet behandlades det mesta rätt summariskt, med ingen eller ringa debatt och utan votering, och det gäller även en del av de politiskt stora riksdagsfrågorna. Stor roll spelade i slutskedet det egna ståndets intressebevakning, en mängd frågor om bl. a. olika jordnaturer och avgälder, och där sökte man under hänsyn till borgerliga och klerikala intressen vinna medståndens behövliga stöd. Alexandersson anser att bondeståndets självhävdelse och maktsträvan — känt är kravet på medlemskap i sekreta utskottet — betydde mer än partiväsendet, och mången som man förut räknat som hatt eller mössa var inte fast partibunden. Då alltifrån 1760 års riksdag lågståndens an-

lopp emot adelns tjänsteföretråde och merinflytande kom i förgrunden, var det visserligen i mössornas regi men inom bondeståndet under nästan allmän samling. Även var ståndet vaksamt emot kung Gustavs dunkla manövrar vid sin första riksdag, och av talmännen var Joseph Hansson den ende som efter statsvälvingen vågade visa förtäckt missnöje.

Alexandersson behandlar huvuddragen av bondeståndets sammansättning, arbete och politik under skedet, utom de förut av Ragnar Olsson (1948) studerade valen under senare delen av frihetstiden. Disposition, framställning och dokumentering är förtjänstfulla. Utförandet i stencil innebär större risk för tryckfel än maskinsättning, och inräknat skrivfel har de blivit minst 20. Utom en textlucka s. 67 är de dess bättre oväsentliga eller lätt sedda och rättade.

Tom Söderberg

Bellmansällskapets standardupplaga del 12

Med 12:e och sista delen av Bellmansällskapets upplaga av C. M. Bellmans skrifter har Olof Byström avslutat ett storverk. 1936 utkom Bellmans Dramatiska arbeten som nr VI av Standardupplagan med textredigering och kommentar av Byström, och sedan dess är det han som har stått för dessa oerhört krävande arbeten. Bellmans verk har därmed blivit utgivna på ett sätt som är skalden värdigt.

Denna sista del innehåller *Dikter till enskilda*. V (Sthlm 1974, 178, 156 s.), vilket betyder att Bellmansdikten fram till år 1794 inventerats. Bellman dog tidigt på våren 1795; troligen existerar inga dikter från det året. — Därför innehåller bd 12 tillägg till *Dikter till enskilda* allt ifrån tidigt 1760-tal och tillägg till *Dikter till konungahuset*. Man skulle tycka att Bellmansdikten vid det här laget skulle vara mer än välkänd, att intet nytt skulle kunna komma fram, men fortfarande rymmer de många avskriftssamlingarna dikter som lärda efterforskare kan tillskriva Bellman. Inte minst den eminenta Bellmanskännaren Nils Afzelius avslöjade många av de anonyma verser som t. ex. publicerades i *Dagligt Allehanda*. Flera av dessa omtrycks här i sitt kronologiska sammanhang. Tidigare fanns de endast i den av Afzelius 1965 utgivna *Bellman Allehanda dikter*. Olof Byström har upptäckt och attribuerat många ur samlingar

på skilda håll i landet, inte minst bidrar här Linköpings Stifts- och landsbibliotek, och ur privata samlingar. Än idag händer det att nya Bellmansautografer dyker upp på de mest oväntade ställen, "ur en gammal bok som tillhörde min pappa".

I den enorma produktion som Bellman lämnade efter sig kan omöjligt alla vara lika virtuosa, lika inspirerade. Det är det inte heller; somligt kan sägas vara både krystat och dåligt. Ändå har det sitt värde, och med Byströms kommentar blir det kulturhistoria. Med hjälp av Byströms kunnighet och kombinationsförmåga får man också en klar bild av hur skalden arbetade: hur motiv, idéer, melodier, ja, hela uttryck stannade kvar, bearbetades och med sina associationer berikade det nya.

Vart en djup beläsenhet i Bellmans dikt som Byströms kan leda, visar t. ex. nr 81, *Kom din herdestaf at bära*, en anspråkslös men till hjärtat talande liten aria till musik av Kraus. Musiken var känd och fanns i en musikalisering i Uppsala, men det är Byström som upptäckt att det här rör sig om ett beställningsverk av vännerna Bellman och J. M. Kraus, och detta har i sin tur givit även Kraus verk ett större värde. Musikkommentaren är eljest på sedvanligt kunnigt och initierat sätt skriven av C.-G. Stellan Mörner. Sålunda får man reda på, att till den bittra dikten *Läs din cateches, mitt barn/ Utaf gamla vår Svebelius:/ Akta dig för Satans garn/ Och för listen af Nobelius/* (nr 4) har Bellman med besk ironi valt en samma år (1794) högaktuell melodi: Olof Åhlströms lättlärd musik till Franzéns älskvärda "Unga flicka, i din vår".

Flera av dikterna från 1794 har samband med händelsen våren samma år: Bellman blev av procentaren Enoch Nobelius satt som gäldfånge på Högvaktsflygeln i Kungliga Slottet för "en lumpen skuldsedel af 150 Riks Dr" som hans väninna Märta Helena Reenstierna på Årsta skrev i sin dagbok. I ett gallerföret och ohälsosamt vindsrum på Högvakten fick Bellman tillbringa tio veckor av våren: först i mitten av juni frigavs han tack vare goda vänners ingripande. Lokalerna var direkt hälsovådliga, och fångenskapen bidrog med all säkerhet till att förkorta skaldens liv. — Här finns således dikten *Är mödan värdt at vara til?/Neij, jag den satsen nekar . . .* (nr 5), riktad mot Nobelius, präglad av pessimism och livströtthet. Här är den älskvärda lilla versbiljetten till

den trofasta Helena Quiding, *När sig motgång tungt föröker/ När en Skald ej skönhet ser./ Huru gjör han? Som man ser,/ Ängslar sig och bara röker.* (nr 7). Fru Quiding har fått ännu vackrare äreminnen: det är nog hon som står bakom Ullas drag i den mäterliga Fiskartorpsepisteln nr 71, *Ulla min Ulla . . .*

Här finns också lite gladare tongångar, som i tackversen till fru de Broen, den berömda skådespelarens maka, som sänt soppa, *grystek så mörkbrun och mör/ Med rödbetor friska och klara från sitt spiskvarter i Storkyrkobrinken till sin nödställd vän i Högvaktsflygeln* (nr 16). När Bellman så slutligen befriades av vännerna på Tjälvesta skrev han den innerliga lilla dikt som slutar *Vänskap velat sig förbarma,/ Ock hvart bröst, mitt bröst tillber.* (nr 17). J. D. Valerius, som vid detta befrielsens tillfälle såg Bellman för första och sista gången, berättar att han var "blek och affallen, med ögonen dunkla och insjunkna, med anletsminnen stämplad af mjettsjuk resignation". Med möda övertalad att sjunga, stämde skalden upp med bruten röst en av de allra djupast kända av sina epistlar, nr 30, *Drick ur ditt glas, se döden på dig väntar.*

Bland de äldre dikterna i Tillägg finns också mycket att stanna inför. En kulturhistorisk notis som säger en del om gångna tiders oförmåga att uppfatta Bellman rätt är denna: den gamle historikern Anders Fryxell uppfattade dikten nr 38 som en autentisk ögonblicksbild ur Bellmans privatliv: *Pojke, upp ur vaggan, Unga,/ Du skall suppa med din Far . . .*

Mitt bland gråvådersstämningarna, pessimismen, gravdikterna, hittar man de förtjusande småbarnsdikterna, som är tänkta för familjen Westmans lilla dotter Clara: *Söta Mamma, Gud bevara/ Min så goda, hulda Far!/ Önskar hjertligt lilla Clara/ Med min vän, som Cithran har./* (nr 26) med flera liknande.

Men främst av allt livsbejakande står den överdådiga levernesbeskrivningen, som här äntligen tryckts utanför den exklusiva faksimil som Bellmansällskapet gav ut 1947 och som är så svårt att komma över. Att beskrivningen påbörjats redan i Högvaktsflygeln och efter en månads fängelsevistelse är svårt att förstå, så fylld av spiritualitet och gott humör som den är. Trots att den inte är på vers, har väl följande rader därur blivit nästan lika kända som den mest sjungna Fredmans epistel: *älskar oändeligen en ädel Man,*

ock med oupphörlig låga Fruentimber
ock små beskedliga Barn, åter efter aptit
litet ock godt, Söndag hvitkål — Torsdag
ärter, Lördag strömming.

Man kan plocka så, länge, och överallt
finna diktpärlor, mänsklighet, kulturhisto-
riskt rika notiser och personhistoria. Olof
Byström är varmt att lyckönska till ett
fullbordat storverk och alla åt vittherhet,
1700-tal och Bellmansdikt försvurna till
en guldgruva att ösa ur.

Magdalena Hellquist

Minnen och bikt

Den studie i Malla Montgomery-Silfver-
stolpes memoarer (*Minnen och bikt*, Lund
1975, 201 s., Svenska humanistiska för-
bundet, 85) som lektor Paul Frö-
berg nyligen givit ut, är ett arbete av
även personhistoriskt intresse. Memoa-
rerna är ett betydelsefullt kulturhistoriskt
och psykologiskt dokument, och författa-
ren har kapacitet att behandla dem efter
förtjänst. Fröberg har i två böcker om
Böttiger: "Smärtans och kärlekens ka-
valjer" och "Skalden Böttiger", av vilka
den senare är en doktorsavhandling, in-
tamt levt sig in i romantikens Uppsala-
miljö. Han har, då den första utgåvan av
Mallas memoarer sedan lång tid varit ut-
gången i bokhandeln, med god omdömes-
gillhet givit ut dem i beskuret skick (1960)
och försett dem med en karakteriserande
introduktion. Och han har genom den i
flera upplagor publicerade "Stil. Översikt
av språkveckling, stilarter, diktarter och
versformer" gedigna förutsättningar till en
nyanserad författaranalys.

Fröbergs bok gör full rättvisa åt me-
moarernas rika orientering. Dessa ger,
som författaren sakkunnigt framhåller,
djupa inblickar i tvenne kulturepoker. De
konkretiserar "det slutande 1700-talets
och det begynnande 1800-talets aristokra-
tiska värld", men framförallt utgör Mallas
memoarer "en av huvudkällorna för se-
nare tids kännedom om den miljö, som
formats av och format svensk romantik".
Hon blev ju Uppsala-romantikens grande
dame, Geijers, Atterboms och Alida Knös'
nära förtrogna, och hennes memoarer är
ett kulturdokument, värdefullt genom den
outtömliga rikedom på intima smådrag
från en litterär storhetstid. Ett kapitel i
Fröbergs bok handlar om Mallas intro-
duktion i romantikens Uppsala och ett an-
nat om romantikens Uppsala i Mallas me-
moarer, och här får hennes umgänge med

Geijer, Atterbom, Järta och många andra
en intim belysning.

Presentationen av Uppsalatiden i Mal-
las liv föregås av ett kapitel om Edsbergs-
tiden, hennes uppväxtmiljö, som även
den får en inträngande presentation, där
det förgångna står upp till nytt liv: 1700-
talets idyll-landskap, förhållandet mellan
husbondefolk och underhavande, släktmö-
tena, den förnäma bekantskapskretsen,
sällskapslekarna, den kulturella och den
religiösa orienteringen.

Efter en ingående redogörelse för me-
moarernas framväxt tecknar Fröberg de-
ras litterära bakgrund, den utomsvenska
memoarlitteraturen: m:me Rolands Mé-
moires, Rousseaus Confessions och Goet-
hes Aus meinem Leben, men också skön-
litteraturen i ordets inskränkta mening, en
analys, som demonstrerar författarens
vida, sakkunniga orientering och hans
fina, nyanserade omdöme. Den rika litte-
rära orienteringen blir också på ett ut-
omordentligt sätt demonstrerad av de lit-
terära associationer, som författaren stän-
digt upplever. Fröberg konstaterar, att
Malla i ett brev medvetet eller omedvetet
smugit in ett eko från det svenska 1700-ta-
lets stora kärleksdikt, Kellgrens Den nya
skapelsen; att i minnenas släktkapitel en-
kelheten kan bli en kärv saklighet, som
någon gång för tanken till Samuel Öd-
manns Hågkomster; att det inte är svårt,
att i Mallas Brelins-porträtt känna igen re-
flexer från Almqvists Ariman och att hon
kan ge ett friskt vinterpanorama i de Gei-
jerska minnenas anda. Ännu vidare är den
utländska horisonten. En lakonisk notis i
Mallas memoarer har för Fröberg en dra-
matisk uttrycksfullhet, som för tanken till
det isländska Gudrunkvädets skildring av
förstenad sorg. Han konstaterar, att några
ord i Mallas dagbok i september 1798
kunde ha stått i m:me Rolands memoarer,
i m:me Genlis' La duchesse de la Vallière
eller i Goethes Werther. Han noterar, att
Mallas tankar om sann kärlek i stort sett
sammanfaller med den engelska familjero-
manens "chaste love" och att i hennes
porträtt av Brelins vid sidan av reflexerna
från Almqvists Arimanporträtt också
skymta drag från Byrons och Bulwers de-
moniska hjältar. Och han finner, att själva
grundvalen för Mallas författarskap är
hennes förmåga att intensivt leva sig in i
sina hågkomster, som ibland kan leda tan-
ken i närheten av Marcel Proust.

Framförallt är emellertid Paul Fröbergs
bok en utomordentligt analys av Mallas

personlighet. Hon blir verkligen konkret levande. Skarpsynt accentueras, att känslan är den dominerande makten. Endast i högspänningsögonblicken lever hon. Vad hon kräver är höjdpunkten av liv. Det spännande, det fantastiska, det mystiska lockar ständigt Malla. Det är denna känslans dominans, som också förklarar den intensitet i reaktionerna, som är Mallas lycka och plåga och som gett memoarerna deras särprägel.

Denna centrala aspekt dominerar i synnerhet i Mallabokens största kapitel "Ett hjärtas historia", där författaren gör klart att vänskap och kärlek är huvudproblemet i Mallas liv, huvudtemat i hennes memoarer. Ända in i ålderdomen förblir vänskapsförhållandena ett av memoarernas huvudmotiv, men det är en vänskap, som är svartsjuk och ömtålig. Framförallt är memoarerna emellertid en skildring av hennes möten med kärleken. Man skulle, som Fröberg framhåller, kunna kalla memoarerna en av våra stora kärleksromaner: "Med starkare intensitet och mer levande insikt har knappast någon svensk författare demonstrerat komplikationen mellan känslans och fantasiens krav och nervernas och de många hänsynens eviga motspänstighet".

Med psykologiskt skarpsinne och nyanterade formuleringar analyserar Fröberg Mallas alla förälskelser genom åren. I hennes förhållande till Carl Edouard Brelin förefaller det, som om det mer vore fråga om nervernas än om hjärtats rörelser. I äktenskapet med David Silfverstolpe visar sig kontrasten vara alltför stor mellan mannens svala natur och Mallas exalterade känslöbehov, varför memoarernas skildring av äktenskapet ger uttryck åt surmulen besvikelse och "aigreur" över makens brist på varm förståelse. Efter hans död blir den passionerade kärleken till den unge akademikern Per Ulrik Kernell hennes livs dyrbaraste gåva, men på grund av hans tidiga lungsjukdom blir denna kärlek mer och mer en kärlek utanför sinnlighetens gränser, en kärlek av själ till själ. Under en kort period tangerar Mallas känsloladdade vänskap med Erik Gustaf Geijer passionens rämärken. Några månader senare blir Adolf Fredrik Lindblad — den svenska romantikens unga musikgeni — föremål för en kärlek, som Malla själv betecknat som sin största och starkaste men som får sin problematik genom Lindblads tidigare förlovning och som slutligen når det mål Malla med sin

vilja eftersträvat: kärlekens omvandling till passionsfri, fordringslös vänskap. Under mer än ett decennium upplever Malla slutligen ett lidelsefullt vänskapsförhållande till skalden Carl Wilhelm Böttiger, en vänskap, som är ett slags kärlek på trots, en krampaktig strävan att övertyga sig om att hennes utsikt åt ungdomens nejder inte är skymd, att hennes livliga känsla inte mattats.

I ett avslutande kapitel granskar Fröberg memoarernas psykiska förutsättningar och skildrar deras centrala roll i Mallas liv. Han framhåller, att själva grundvalen för hennes memoarförfattarskap är hennes förmåga att intensivt leva sig in i sina hägkomster. Trohetens minne är det dominerande draget i hennes karaktär. Memoarskrivandet är därför för henne inte ett tidsfördriv under lediga stunder utan ett livskrav, det blir ett medel att övertänka och överse utvecklingen av sin erfarenhet, sin livshistoria. Och bakom detta behov att tränga in i sitt livs hemligheter ligger tanken, att livet skall ha ett syfte, att dess historia skall vara meningsfull. Hon vill se den som ett drama, där akt följer på akt, epok på epok, var och en avgränsad från den andra genom någon genomgripande erfarenhet, men var och en med sin bestämda roll i det stora sammanhanget. Uttrycksbehovet är för Malla också ett behov att göra sig förstådd: memoarernas uppgift blir att för utvalda öppna portarna till hennes inre.

Ett personregister saknas i boken.

Jacob Kulling

Två lundabiskopar

Johan Henrik Thomander (1798—1865) hör onekligen till de mest mångsidiga och färgstarka gestalterna i det svenska 1800-tallets kulturliv och offentliga liv och hans personlighet till de mest komplicerade för både samtid och eftervärld. Hans teologiska och kyrkopolitiska livsgärning har i senare tid ingående skildrats framför allt i en stor avhandling av Lars Österlin 1960. Någon helhetsbild, där även hans litterära insatser och hans allmänpolitiska verksamhet och tänkesätt infogas i en biografisk form, har dock ingen vågat sig på att teckna annat än i smärre skisser. Med en viss förväntan har man därför motsett **Karl Ragnar Gierow**s akademiska minnesteckning.

Emellertid har inte heller Gierow gett

sig på vågspelet. Hans bok har titeln *Johan Henrik Thomander. Fysionomi i tre belysningar* (Norstedt, Sthlm 1975, 360 s.). Den första av dessa belysningar är mycket snävt personhistorisk: den gäller dels Thomanders utomäktenskapliga börd och den invecklade faderskapsprocess som den föranledde, dels en kärleksroman som Thomander som informator hade med en ung fröken Wachtmeister. Utan tvivel blev omständigheterna härvidlag av stor betydelse för Thomanders utveckling och satte livsvariga spår, och Gierows sydsvenska lokalkännedom är till stor fördel för den breda biografiska skildringen av ungdomstiden, åt vars dunkla punkter förf. ägnat stor forskar- och tankemöda. Men nog blir läsaren en smula otålig av att vänta 150 sidor, innan berättelsen kommer något närmare in på Thomanders intellektuella förhåanden. (En liten anmärkning till s. 112: en svensk ungmö blev år 1828 ingalunda myndig vid 21 år; det skulle dröja länge ännu.)

Den andra belysningen är desto mer givande och gäller Thomanders skönlitterära arbeten och i synnerhet hans översättningar av bl. a. Aristofanes och Byron samt först och sist Shakespeare. Hans sällsynta förening av språkkunskap och estetisk känslighet firade här stora triumfer, och som Shakespeare-översättare står han som svensk pionjär, vars verk direkt fullföljdes av C. A. Hagberg och gav impulser åt honom. För bedömning av denna insats är Gierow ju flerfaldigt sakkunnig, och hans ingående granskning och värdering av den utgör nog den viktigaste delen av boken. Även Thomanders starka satiriska förmåga, som yppade sig främst i den ryktbara domproststriden i Lund, kommer på tal i det skönlitterära sammanhanget, mindre däremot hans både hänförande och fruktade talekonst, som ju också är svårare för eftervärlden att bedöma. — Bokens tredje belysning faller något fladdrande över pastoralpedagogiska och kyrkopolitiska frågor, liberalism och nykterhetsrörelse, Love Almquist och äktenskapsdebatten samt den mot slutet av Thomanders liv dominerande representationsfrågan. Gierow gör här många träffande iakttagelser och reflexioner, ofta i spirituella om än stundom ganska snärjiga formuleringar. Detta parti av boken är dock svåröverskådligt, eftersom den saknar ordentlig innehållsförteckning liksom register och dessutom, enligt Svenska Akademiens föräldrade tradition för minnes-

teckningar, varje som helst dokumentering, som kunde göra det lättare att urskilja förf:s originella bidrag och bli till hjälp för fortsatt forskning i det ena eller andra — och för den teckning av Thomander i helfigur, som väl en gång måste komma.

På Lunds biskopsstol efterträddes Thomander av Wilhelm Flensburg, och vid dennes död 1897 drog Gottfrid Billing, då biskop i Västerås, en lättnadens suck, ty därmed kunde han återvända till Lund och slippa ärkestolen i Uppsala vid dess inom kort väntade och timade ledighet efter Sundberg. Med alla sina äreställningar i det kyrkliga och världsliga samhället bekajades Billing av en mycket måttlig ärelystnad; därom övertygades man av hans levnadsminnen t. o. m. västeråstiden som Hilding Pleijel utgav 1955, och det bekräftas av den fortsättning som Pleijel nu omsider besörjt: *Gottfrid Billings levnadsminnen. Biskopstiden i Lund* (Samlingar och studier till svenska kyrkans historia, 41, Håkan Ohlsson, Lund 1975, 244 s.). Billings självbiografiska anteckningar (numera i Lunds UB) var från början inte avsedda för offentligheten och ger därför mera intryck av omedelbarhet än om så varit fallet. Särskilda anteckningar förde han om riksdagar och kyrkomöten, och dessa för tiden 1893—1906 utgavs 1928 av Carl Hallendorff. Fortsättningen t. o. m. Billings sista kyrkomöte 1920 har fogats till den nu utgivna editionen av de senare levnadsminnena.

Om Billings politiska insatser som en av den mäktiga förstakammarhögerns ledare och överlägset skicklig ordförande i statsutskottet ger minnena intet väsentligt nytt. En del intressanta interiörer får man dock, bl. a. från 1914, då Billing entusiastiskt följde borggårdshändelserna från parkettplats, och i synnerhet krisen vid Hammarskjölds avgång 1917, då han 76-årig kallades upp från Lund och pressades av både kungen och andra för att åtaga sig statsministerposten, ehuru förgäves; i tållet fick ju Carl Swartz träda till. Desto mer har minnena att ge i sina talrika personkarakteristiker. I första hand gäller detta kungafamiljen, som Billing redan tidigt kom nära såsom överhovpredikant och till vilken han blev en nära och mycket förtrogen vän. Som förut är välkänt stod han drottning Victoria särskilt nära och betonar flera gånger att hon är den avgjort mest begåvade i kungahuset; hans beundran för henne verkar ibland smått svärmisk. Till bilderna ur hovlivet hör en

kostlig skildring av när Billing 1908 var med vid prins Wilhelms bröllop i S:t Petersburg, där han fick en egen lägenhet med betjänt i Vinterpalatset och värdfolket väntade bombattentat i varje gathörn, vilket föga bekymrade den svenske prelaten.

Billings personintresse är framträdande, men vid sin porträttmålning påpekar han anspråkslöst, att det bara är hans egen uppfattning och att andras "är kanske olik min och kanske riktigare" (s. 88). Alla förstarangs- och åtskilliga andrarangspersoner i det tidiga 1900-talets riksdagspolitik passerar revy, jämte en del personer i kyrkomötena och det akademiska Lund. Påfallande är hur han försöker forma sina karakteristiker så vänligt som möjligt, och välbekant är ju också att Billing, hur skarp han än kunde vara i sak och i skriftlig polemik, hade en ovanlig förmåga att i personligt umgänge vinna människor och jämka samman ståndpunkter och därigenom nå praktiska resultat. Även med personer vilkas åsikter han avskydde, såsom Karl Staaff och Wärner Rydén, samarbetade han i ömsesidig vänlighet, enligt vad han omtalar. Total antipati deklarerar han mycket sällan, just aldrig mot riksdagskamrater men väl mot någon odräglig präst i kyrkomötet, och så — av moraliska skäl — mot Bengt Lidforss. — Liksom Thomander men med långt mindre kvalifikationer blev han En av De Aderton och bekräftat i minnena starkt med vilken stingslig despotism C. D. af Wirsén styrde Akademien.

Det personhistoriskt intressantaste i minnena är dock naturligtvis den självkarakteristik Billing ger, direkt och indirekt. Med en blygsamhet som verkar uppriktig talar han om bristerna i sin intellektuella utrustning och betonar särskilt gång efter annan sitt usla, ja "genomusla" minne. Bristen på teoretisk sakkunskap har han tydligen ofta känt av och vidgår den: "Okunnig har jag alltid varit och förblir naturligtvis detta; men när jag läst något, har nästan alltid för mig ställts fram frågan om dess användning eller tillämpning i praxis af en eller annan art" (s. 85). Det var denna utomordentligt praktiska blick och förmåga som kom honom att anlitas så mycket i det offentliga livet och nå så stort inflytande där. Den förmågan är han förstas starkt medveten om men förvånar sig samtidigt över att han med helt underhålliga kunskaper kunnat vara lektor, professor, ordförande i statsutskottet — utan

att veta något om finansväsen — och landstinget m. m. och sköta allt detta utan att vålla "skandal" på grund av sin inkompetens. Förklaringen till det finner han i människors förnöjsamhet och fördragsamhet.

Rent teologiska frågor berörs i minnena endast flyktigt, mest i förkastelsesdomar över representanter för modern "rationalistisk" teologi. Om sitt personliga religiösa liv är han helt förtegen. Pleijel säger i sin inledning (s. 11) att man aldrig förstår "den innersta nerven i Gottfrid Billings liv och gärning", om man inte har i sikte den avgörande religiösa upplevelse, som han hade i ungdomsåren och har omtalat i de tidigare minnena, en väckelse efter treårig "inre tvifvelskamp". Faktum är dock att han aldrig närmare anger denna upplevelses innebörd, och nog är det underligt att den aldrig låter sig tydligt skönjas under hans senare långa levnad, vid åt praktiska och till stor del mycket världsliga göromål. Thomander var också en politiserande biskop, tillhörde statsutskottet även han, men om hans religiositet behöver ingen tveka. Billing framställer nu inte heller sig själv som någon andans man, snarare tvärtom. Torgny Segerstedt, som i tidiga år drabbats av hans klerikala nit, skrev 1925 en berömd dödsruna i GHT, där det heter att Billing "skapade intet på Andens område. Det var honom i det hela taget främmande. Skapande var han för övrigt icke heller på andra livsområden". "Hans styrka låg i hans stora duglighet. Den var betydligt över det vanliga måttet." Den uppfattningen stämmer i grunden rätt väl med Billings egen karakteristik.

Editionens utförliga kommentar är mycket värdefull men har en del småfel. Så t. ex. (s. 213) bildades Arvid Lindmans andra ministär först 1928, Oscar von Sydow var 1917—1934 landshövding i Göteborg, inte Gävle (s. 226), och namnet De Geer är som så ofta annars genomgående felstavat (med d).

Henrik Sandblad

Wendela Hebbe

Litteraturen kring C. J. L. Almquist, L. J. Hierta, H. Säterberg, Esaias Tegnér och åtskilliga andra av de skrivande förgrundsgestalterna under 1830- och 1840-50-talen har inte sällan innehållit notiser om Wendela Hebbe, född Åstrand. Hon har karakteriserats som den första

kvinnliga journalisten på heltid i Sverige. Därtill har hon beskrivits som en dam, vilken haft en märklig utstrålning och ett stort inflytande på sin omgivning. Säkert är att hon haft ovanliga gåvor. Ännu på sin höga ålderdom hade hon förmågan att fångsla. Då hennes sista bok *Sannasgor för ungdom* kom ut 1884, fick hon ett entusiastiskt brev från Björnsterne Björnson, som gärna talade om Wendela som "Dejelige gamle fru Hebbe".

Då fru Brita Hebbe, född Benedicks framlagt en skildring av Wendela Hebbes liv — ett porträtt i stort format — får detta sägas vara ett remarkabelt och ytterst välkommet tillskott till vår personhistoriska litteratur, *Wendela. En modern 1800-talskvinna*, Sthlm, Natur och Kultur, 1974, 342 s.). Wendelas släktsammanhang har tidigare redovisats, bland annat av hennes systerdotter Thecla Wrangel, född Sköldberg. I boken *Från forna tider. Hörsagor och personliga minnen* (1926) har hon utförligt redogjort för det åstrandiska hemmet i Sandsjö, där Wendelas far, den originelle och konstnärlige Samuel Åstrand var kontraktsprost. Av stort intresse i detta sammanhang är också *Signe Hebbes minnen*, samlade och efter muntlig berättelse nedskrivna av Hildur Dixelius-Brettner, 1919. En väsentlig del av detta arbete behandlar modern Wendelas och hennes tre döttrars angelägenheter. Esaias Tegnérns starka erotiska intresse för Wendela — en i detta avseende av föremålet obesvarad böjelse — antyds här av Signe med lätt hand och med starkt beskurna brevcitat. Det är först Brita Hebbe, som låtit Tegnérns passion genom hans bevarade brev till Wendela få en starkare och bättre belysning. Vid 23 års ålder gifte sig Wendela med juristen Clemens Hebbe av den kända stockholmska patriciersläkten, en intelligent och spekulativ man. Paret slog sig ner på en gård i trakten av Värnamo, det vackra Näsbyholm. Gården har emellertid intill senaste tid haft dåligt rykte som det att endast avkasta sin ägare. Deras tid här blev också kort men tre döttrar föddes på Näsbyholm, Fanny, Thecla och Signe. Clemens' affärer hade blivit alltmer tilltrasslade — 1839 rymde han från kreditorer och borgensmän, lämnande sin familj att klara sig bäst den kunde. Wendela stod där ruinerad med sina små barn och fläckad av sin mans oredlighet. Hur hon löste sin svåra uppgift att dra försorg om sig och barnen är i sig ett

stycke märklig kvinnohistoria. Efter att ha varit privatlärarinna i Jönköping, undervisande i de flesta ämnen, konstnärliga och språk, fick hon en roman antagen till förläggning av Lars Johan Hierta. Denne fick snart upp ögonen för Wendelas litterära kvalifikationer. Hon fick ett kontrakt som gav henne ett jämförelsevis hyggligt levebröd. År 1841 flyttade hon till Stockholm. Förutom översättnings- och annat förlagsarbete medverkade hon sedan i Aftonbladet. Wendelas artiklar och reportage, särskilt av social karaktär, blev lästa och berömda. Som skönlitterär skribent i övrigt har hon inte ansetts nå särskilt högt. Hennes lilla hem i Stora Nygatan 21 blev emellertid till en av Stockholms få litterära salonger, där tidens litterära och publicistiska koryféer gärna samlades till högläsning och tesupéer.

Wendela var för sitt levebröd helt beroende av Hierta. I längden varken kunde eller ville hon motstå hans kända erotiska intensitet. Resultatet blev ett barn som hon födde vid 43 års ålder, sedermera ingenjören Edvard Faustman, vars ännu märkbara insats i livet blev gjutningen av Linnés staty i Humlegården. I övrigt tycks han knappast ha fått sina föräldrars bästa gener. Hierta var en ömsint och omtänksam far för sina båda familjer. Att i dåtidens Stockholm med dess karaktär av förvuxen småstad uppehålla ett så mot all gängse moral stötande beteende utan att det observerades eller i varje fall omtalades är märkvärdigt, i all synnerhet som Hierta var en infamt påpassad och i tongivande kretsar starkt kritiserad person. Men han var en mycket rik man och det gav honom alltid svängrum och möjligheter att ordna utlandsresor, bostäder och fosterhem, då det var önskvärt. Hier-tas förhållande till Wendela har tecknats av Leif Kihlberg i *Lars Hierta i helfigur*, 1968. Brita Hebbe har, så långt materialet räckt, omsorgsfullt och fint tecknat Wendelas svåra situation att då och då ha sitt barn i närheten utan att få erkänna det. Hier-tas beteende och inställning i detta avseende var säkert också påfrestande för hans legala familj, särskilt för Wilhelmina Hierta, som i ett bevarat brev säger sig ha måst ta till morfin för sin sorg och oro. Hier-tas yngsta dotter Anna Hierta-Retzius' bigotta sedlighetsmani — illustrerad av den äldre dottern Bertha Klemans dotterson Wilhelm Nordenson i artikeln *Spökslottet* (PHT 64 (1966), s. 55 ff.) —

bottnade säkerligen i en reaktion mot faderns, som hon för övrigt dyrkade, okonventionella beteende i detta avseende. Att låta eftervärlden få insyn i detta, ansåg hon sig till varje pris böra förhindra. Anna vårdade Lars Johan Hiertas arkiv på sitt särskilda sätt. I den ymniga familjekorrespondensen, särskilt med Wilhelmina och med Bertha Kleman, klippte, tuschade över och brände hon bort allt som hon såg syftade på Wendela. Med fint biografiskt spårsinne har emellertid Brita Hebbe funnit ett och annat som undgått censorns skarpblick. God hjälp har hon naturligtvis haft av L. J. Hiertas brev till Wendelas dotter Fanny Vedel, vilka kommit till familjearkivet efter Annas död. Hiertas familjearkiv är för övrigt en alltför litet utnyttjad källa för studiet av Stockholms kulturliv i mitten av 1800-talet. Av särskilt stort intresse är den under femtio år uppehållna korrespondensen mellan Wilhelmina Hierta och hennes svägerska i Boston Mary Fröding, född Sigourney. Båda brevskrivarnas brev är samlade här.

Om allt detta skriver Brita Hebbe med insikt och förståelse, men framförallt med berömvärd känslighet och finess i framställningen. Den begåvade och orolige Clemens Hebbe, vars märkliga öden som litterär och politisk agent men särskilt som framgångsrik amerikansk presidentmakare, först under senare år fått riktiga konturer, skildrar hon med sådan inlevelse att läsaren inges tanken att Clemens vore värd en egen inträngande biografi. Med sitt arbete om Wendela framträder sålunda Brita Hebbe som en utmärkt biografisk författare i "life and letter"-stilen. Hennes redovisning av sitt källmaterial lämnar intet övrigt att önska. Stickprov utvisar att hon bort se upp litet bättre med personregistret.

Wilhelm Odelberg

Professorer och bibliotekarier

Elof Tegnér, *Minnen och silhouetter* (Lund, Gleerup, 1974, 184 s.). Först åttio år efter det att de nedskrevs utkommer Elof Tegnérns minnen. Enligt författarens önskan skulle de ej publiceras förrän 25 år efter hans död, men av de efterlevande har, såsom framgår av förordet, tidpunkten ytterligare förskjutits. Det får väl räknas till förste bibliotekarien docent Rolf Arvidssons förtjänst, att dessa

minnen överhuvudtaget kommit ut — och i sin ursprungliga form utan normaliseringar och ändringar. Man kan ifrågasätta värdet av att utge memoarer så långt efter det att de förlorat sin omedelbara aktualitet. Men Tegnérns minnen är så väl skrivna, så intresseväckande och personhistoriskt så givande, att de omedelbart kan placeras bland de bästa arbetena inom Sveriges biografiska litteratur, där Tegnér redan genom sitt författarskap intager ett framstående rum.

Utom för en liten krets av biblioteksmän och humanistiskt inriktade forskare är väl Elof Tegnérns namn i dag rätt obekant. Elof Tegnér (1844—1900) var son av kyrkoherden i Knästorp och prosten Christoffer Tegnér och sålunda sonson till skalden och biskopen Esaias Tegnér. Han inskrevs vid Lunds universitet 1860 och fem år senare vann han med en avhandling i ett historiskt ämne den filosofiska graden. Samma år antogs han till e. o. amanuens vid universitetsbiblioteket i Lund. Han inträdde i samma befattning i Kungl. biblioteket 1870, befordrades till ordinarie amanuens 1877 och förblev i denna tjänsteställning till 1883, då han utnämndes till bibliotekarie vid Lunds universitet, en tjänst, som han tillträdde 1885. Hans insatser inom svenskt biblioteksväsende är banbrytande, hans historiskt-biografiska författarskap betydande. Arvidsson påpekar bl. a. hans biografi över Armfelt, "hos oss länge och kanske ännu ett ojämförligt mönster för en på en gång kritiskt siktad och med överlägsen stilkonst skriven undersökning".

Minnesanteckningarna, som på omslaget bär undertiteln "Anteckningar nedskrifna under sommarvistelser vid Arild på 1890-talet", består av tre avsnitt: de båda huvudavsnitten "Universitetsprofessorer" [i Lund] och "Kongliga Biblioteket" samt ett mindre förbindande parti "Universitetsbiblioteket", varmed avses institutionen i Lund.

Elof Tegnér kände i grunden Lunds universitets personhistoria. Redan som ung amanuens vid biblioteket hade han åtagit sig att till det stundande universitetsjubileet utarbeta historikens andra del, den som innehåller biografier och bibliografier. Vid själva jubileet förelåg Tegnérns arbete så gott som färdigt, medan historikens första del, som anförtrotts åt docenten Martin Weibull, endast framskridit till hälften. Tegnérns noggranna förarbeten och excerpter förvaras i Lunds universi-

tetsbibliotek.

Medan Tegnér för biografierna till universitetshistoriken måste hålla sig inom vissa schemata, kan han i minnesanteckningarna rikligt begagna egna erfarenheter och personliga upplevelser och låta dessa belysas av ett kritiskt men ändå djupt mänskligt sinne. "Att blotta andra samtidens svagheter, är icke min afsigt, men jag kan icke heller skriva endast lofsånger", förklarar författaren själv (s. 118).

Basen för personskildringarna ligger på 1860-talet, då enligt Tegnér universitetet genomgick en slags förnyrningsprocess. Från den tiden och fram till sekelskiftet har Tegnér känt dem nästan alla som lärare eller som kamrater eller till sist från universitetsbibliotekariens utsiktspunkt. Till den äldre generationen hörde matematikern Carl Johan Hill, lärd och välvillig, den bekante entomologen J. V. Zetterstedt samt C. G. Brunius, mera betydande som konstbeskrivare än som arkitekt, rå och slagfärdig och tydligen utan egentligt intresse för sin professur i grekiska språket. Tegnérns mormors broder, juristen Carl Johan Schlyter, var mera fruktad än älskad och detta även inom den egna familjen. Hans utgåva av de svenska medeltidslagarna står dock som en av de alla märkligaste vetenskapliga prestationerna under förra århundradet. Mera omtvistad är den ryktbarhet, som kom Sven Nilsson till del. Utan tvivel var han en framstående zoolog, medan hans arkeologiska insatser kan lämnas åt glömskan. Vid århundradets mitt och något därefter tillkom flera dugande lärare utifrån, såsom orientalisterna C. J. Tornberg, kemisten Nils J. Berlin, teologen A. N. Sundberg, filosoferna J. A. Nyblaeus och C. Y. Sahlin, historikerna V. E. Svedelius och C. Theodor Odhner, medicinaren P. E. Gellerstedt och grecisten C. W. Linder. Den teologiska fakulteten kunde under 1860- och 1870-talen uppvisa personer av format, såsom Johan Henrik Thomander, "en man af gigantiska proportioner", och H. M. Mellin, som ansågs vara universitetets lärdeste man. Porträttet av Wilhelm Flensburg är mera nedtonat; enligt Tegnér var han "föga skickad till att vara en representativ chef för universitet och stift". Som en *karaktär* nämner författaren kyrkohistorikern C. Olbers, en beteckning, som inte tillägges C. W. Skarstedt. Såsom de mest framstående i den juridiska fakulteten nämnes Fredrik Schrevelius, Chr. Naumann och O. M. Rabenius. Den först-

nämnde kallades, enligt vad Tegnér meddelar, i dagligt tal "Skrufven", vilket väl kan gå an. Men jag har en gång av Ida Bruzelius f. Hallberg, som varit kamrat med Schrevelii döttrar, hört, att han, helt nedsättande, kallades "skruvalös". Inom den filosofiska fakulteten hade Tegnér sina lärare, till vilka han tacksamt erkänner sin förbindelse. Utförligt skriver han om Niklas Tengberg (i historia), Gustaf Ljunggren (i estetik och litteraturhistoria), "en af universitetets notabiliteter", och J. G. Ek (i latin). I intressanta och elegant porträtt tecknas filologerna Karl August Hagberg, Theodor Wisén, Albert Lysander och Christian Cavallin.

Skildringen av amanuensstiden vid universitetsbiblioteket i Lund är knappast upplyftande. Medan man i Uppsala löst lokalfrågan för mansåldrar framåt genom uppförandet av "Carolina rediviva", var man i Lund ännu trettio år framåt bunden vid de två översta våningarna i det s. k. Lundagårdshuset. Bibliotekets chef sedan 1844 var Edvard Berling, en välvillig och pliktrogen man, vars vyer dock knappast sträckte sig utanför Lund. Han var dessutom döv, vilket naturligt nog förorsakade vissa kommunikationssvårigheter. I biblioteket skymtade då och då dess vice bibliotekarie August Brunnerus. Jag säger skymtar, ty denne begävde men oeffterrättelige tjänsteman uteblev "under hela och halfva terminer" från sitt arbete. Genom sina något överdrivna berättelser under en utlandsresa om de stora litterära krigsbytena i Sverige blev Brunnerus den indirekta orsaken till benediktinerpatern Beda Dudiks forskning i svenska bibliotek. Men då Dudik under sin resa kom till Lund, synes Brunnerus ej ha varit tillstädes, åtminstone omnämnes han ej av Dudik. Tegnér hade närmast anställts för att ersätta Andreas Bruzelius (ej A. S. Bruzelius som uppgives i registret), vilken 1864 av patronus kallats till kyrkoherde i Österslöv (Villands kontrakt). Ett par år tidigare hade den lärde och snabbt arbetande Fredrik Braune och den beläste och kringsynte August Palm antagits som amanuenser. Båda blev de bärare av bibliotekets bästa traditioner och skulle 20 år senare uppriktigt välkomna Elof Tegnér som den nye chefen.

Bilderna av 1870-talets Stockholm inleddes med en kärleksförklaring till Sveriges huvudstad, sådan den ännu var före den stora byggnationen i slutet av förra seklet, då Humlegården bildade gräns i norr mot

Ladugårdslandet och Drottninggatan var "den eleganta världens mötesplats". Tegnér försäkrar, att på denna tid låg en atmosfär av levnadsglädje och välvilja mot medmänniskor både i det privata livet inom familjens ram och i det offentliga på kaféer, "ett slags specialitet för vår hufvudstad", och på teatrar. Men Stockholmsvistelsen omfattade också Tegnér's bästa år, då han kunde mottaga alla nya intryck och utveckla sin duglighet och sitt kunnande.

Tegnér hade i okt. 1870 antagits till — lönlös — e. o. amanuens vid Kungl. biblioteket, som då var inhytt i slottets nordöstra flygel. Chef var sedan 1865 Gustaf Edvard Klemming, vårt lands mest framstående bibliograf under 1800-talet och "den store kännaren af Sveriges gamla litteratur". Amanuensen Tegnér sattes först att tjänstgöra i handskriftsavdelningen, med vilken han blev helt förtrogen. Han är också författare till den promemoria av 1878 (KB U 164) angående handskrifternas uppställning och signering, som var gällande till 1920-talet, då den nuvarande numreringen genomfördes. Hösten 1877 kunde biblioteket flytta till den nya byggnaden i Humlegården. Under förberedelserna hade Tegnér tagit på sig en mycket stor del av arbetet, och det kan väl helt räknas till hans förtjänst, att flyttningen gick så snabbt och smidigt. Flyttningen medförde även en omorganisation av institutionen, som fick sitt uttryck i ett nytt reglemente för nationalbiblioteket; även i detta arbete deltog Tegnér (KB U 117). Klemming förstod sålunda att uppskatta och använda sin unge medarbetares begåvning och arbetsförmåga. Med förståelse och omsorg har Tegnér tecknat bilden av Klemming. Bl. a. påpekar han, huru Klemming var den, "som först häfdade hufvudstadsbibliotekets uppgift att blifva Sveriges nationalbibliotek", och att "det var hans förtjänst att detta blef erkänt" (s. 137). Hans enorma kändedom om den svenska litteraturen var inte blott lärdom utan bar rik frukt i en rad publikationer och editioner av bestående värde. I bilden av Klemming saknas inte dennes svagheter som arbetsledare och organisator och inte heller hans i flera stycken egendomliga personliga uppträdande.

Klemmings oförsonlige antagonist var vice bibliotekarien J. A. Ahlstrand, som av en domprost i Växjö. Ahlstrand omfattade Elof med särskild värme, eftersom han i sin barn- och ungdom sett Tegnér

farfar, skalden och biskopen, i den småländska stiftsstaden. Med sympati talar Tegnér om sin något yngre kollega E. W. Dahlgren, "som tidigt pröfvades på mångahanda uppgifter"; han blev sedermera riksbibliotekarie.

Några av sina kollegor räknade Tegnér till bohemen; detta innebär, att han för dem och deras arbete kan hysa uppskattning men däremot icke någon helhjärtad sympati. Till dem hörde Harald Wieselgren med sin dominerande ställning i Stockholms sällskapsliv och sin briljanta förmåga som talare och skribent men också med sin oregelbundenhet i livsföringen. Vid sidan av den då korta tjänstetiden i biblioteket förde Richard Bergström litteratörens mångfrestande liv. Mindre originell än Bergström var Christoffer Eichhorn, också han litteratör och stor samlare. Tegnér hyste ej någon sympati för August Strindberg, "som 1875 gjorde sitt inträde i Kongl. Biblioteket och där tjänstgjorde efter sin bekvämlighet några år". Han tillägger bl. a.: "Till någon kamratlig förbindelse kom Strindberg aldrig, så vidt jag känner, med någon bland oss". För Tegnér är kollegan Strindberg en ganska medelmåttig arbetare, om ens det; som människa och kamrat kom han honom aldrig nära. De var båda helt olika personligheter. Härmed slutar minnesanteckningarna något abrupt. Man förmodar, att en fortsättning varit tänkt.

Till sist skall sägas några ord om själva utgåvan. Texten synes vara noggrant återgiven. Dock har väl Tegnér skrivit pro gradu philosophico (s. 52: philosophicae). Några tryckfel uppdyker i noterna till s. 74 och s. 133. Förlagens ovilja mot dyra illustrationer är väl orsaken till att utgåvan saknar i texten omnämnda bilder: den bekanta interiören från Kungl. biblioteket (s. 126) och skämtteckningen av Lysander (s. 80), som tydligen cirkulerade i studentkretsar. Den återges även av brodern Esaias Tegnér (Under Lundagårds kronor, 1918, s. 472). Anmärkningarna är korta och koncisa, någon gång alltför korta; "quasi-litteratören Müller" (s. 127) tror jag vara Nils Emanuel Müller (d. 6.4.1891). "Juden Samuelsson" är Carl Gustaf Mauritz Samuelson (d. 1872), om vilken Bertil Broomé skrivit en utredande artikel (Bibliotek och historia; festskrift till Uno Willers, 1971, s. 26—34).

Dessa Elof Tegnér's starka och omsorgsfullt utformade minnesbilder av sina samtida, av universitetslärare och biblio-

teksmän under nära nog ett halvt sekel utgör för stunden en utsökt läsning och för framtiden ett viktigt bidrag till svensk bildningshistoria. När denna utgåva efter så många år lyckligen förts i hamn, önskar och hoppas man, att den följes av ett urval av de tegnériska resebrev, i första hand av dem ifrån Italien.

Christian Callmer

Vagabond och redaktör

Under 1900-talets första årtionden, då de svensk-språkiga tidningarna i Amerika hade sin största spridning, var Ernst Skarstedt ett stort namn i den svensk-amerikanska tidsningsvärlden. Han kom till Amerika vid tjugo års ålder driven av längtan att komma bort från det oscariska svenska samhällets stelbenta konventioner. Hans rastlösa läggning gjorde att han endast under korta perioder stod ut med att vara fast knuten till en enda tidning. Mest blev det freelance-journalistik i kombination med ett slitsamt nybyggjarliv och hans relativa berömmelse gav honom aldrig en tryggad ekonomi. Han brottades ofta med ekonomiska svårigheter; tidvis visste han inte ens hur han skulle få mat för dagen för sig och sin familj.

Emory Lindquist, professor i historia vid Wichita University i Kansas och själv svenskättling, har 1974 publicerat en biografi om 240 sidor över Ernst Skarstedt, *An immigrant's American odyssey*, i den skriftserie som utges i Rock Island, Ill., av Augustana Historical Society. Författaren har haft ett rikt material att ösa ur. Till grund för biografien ligger först och främst den dagbok Ernst Skarstedt förde med minutiös noggrannhet från sitt femtonde år till sin död 1929 vid 72 års ålder. Några av Skarstedts böcker innehåller också rent självbiografiskt stoff. För de tidiga barnåren har författaren även haft tillgång till moderns dagbok och brevväxling.

Skarstedts mor var dotter till Peter Wieselgren och dog då Ernst, äldst av tre syskon, endast var sex år gammal. Fadern, Carl Wilhelm Skarstedt, lämnade en kyrkoherdebefattning i Bohuslän för en docentur vid Lunds universitet. 1865 utnämndes han till professor, gifte samma år om sig och fick i sitt andra äktenskap ytterligare sex barn.

Ernst, född 1857, äldst i denna stora syskonkrets, visade tidigt tecken på att vilja gå sina egna vägar. Han hade svårt

att finna sig i prästhemmets för vår tid helt absurda krav. Trettio till fyrtio örfilar var det vanliga straffet för minsta förseelse — att prata högt vid middagsbordet, att lägga av sig ytterrocken under gudstjänsten! Det kunde gå veckor då fadern som straff inte talade med sin äldste son. Ernst avskydde skolan och skolkade ständigt. Det enda han aldrig försummade var musikundervisningen. Hans lycka var oerhörd då han vid 16 år fick en egen fiol. Kärleken till musiken, både att utöva den och att lyssna, blev den stora tillgången under hela hans liv.

Som motvikt mot den akademiska atmosfären, den strängt konventionella familjemiljön och det trista pluggandet hägrade för tonåringen drömmen om att gå till sjöss. Man kan föreställa sig föräldrarnas förfäran då Ernst började umgås med unga sjömän från Malmö och i detta olämpliga sällskap frekventera "dåliga ställen", där man tog sig ett glas och där den s. k. Örebro-Mathilda med anhang höll till. Liksom Peter Wieselgren var professor Skarstedt en ivrig förkämpe för nykterheten "med vars praktiska tillämpning Skarstedt . . . ej tog det så noga". Så skriver Elof Tegnér i Minnen och silhouetter. Tegnérns bild av fader Skarstedt ger en intressant bakgrund åt sonens oppositionslusta.

Vid 17 års ålder tog Ernst värvning på ett svenskt fartyg, destinerat till en hamn vid Vita havet. Sitt mod och sitt goda hjärta visade han genom att från ett tsarryskt fångläger invid hamnen smuggla ut och sedan hysa ombord tre politiska fångar av judisk börd. Ett halvårs erfarenheter av sjölivets hårdhet, strapasser och obehag var emellertid nog för att han skulle återvända till Lund och ta sin studentexamen. Tanken på sjön och friheten släppte honom dock inte. Endast faderns kompakta motstånd fick honom att som ett alternativ pröva på studier i Stockholm. Han kom in som extra-elev vid Tekniska Högskolan. Men metodiska studier låg inte för honom, han föredrog nöjesläsning på Kungl. biblioteket och njöt av storstadens friare umgängesliv hos sin morbror, bibliotekarien Harald Wieselgren. I brev efter brev försökte han utverka faderns tillstånd att få sluta studierna och gå till sjöss. Då han till sist fick dennas motvilliga medgivande är han översvallande tacksam!

Då väntan i Göteborg på att få värvning på ett Amerika-destinerat fartyg drog

ut på tiden, tog han anställning som informator i en familj af Trampe på en gård i Bohuslän. Där stärktes hans motvilja mot det oscariska etablissemangets livsföring, snobbism och trångsyn. Hans vänskap med arrendatorn och blyga uppvaktning av en smedsdotter från trakten framkallade en brytning med grevefamiljen och påskyndade hans beslut att emigrera. Den 29 december 1878 landsteg han på den amerikanska kontinenten.

De första Amerika-åren blev en tid av hårt kroppsligt slit för svältlön, först i Minnesota, sedan i Lindsborg i Kansas. Han försörjde sig som dräng, snickare eller biträde i en drugstore, där han fick sitt kanske första "litterära" uppdrag: att skriva om nya mediciner i tidningen *Nya Härolden*. Det gav mersmak, lättheten att skriva visade sig vara en användbar födkrok. Bl. a. för att kritisera den bigotta församlingen i Lindsborg startade han tillsammans med likasinnade *Kansas Statstidning*, som dock efter några månaders vacklande tillvaro avsomnade. Men den svensk-amerikanska tidningsvärlden hade fått ögonen på honom. Han erbjöds plats vid redaktionen av *Den Svenska Amerikanaren* i Chicago och flyttade dit.

Här gifte han sig med sin flickvän från Bohuslän, Anna Hult. Han mötte henne vid järnvägsstationen, där de växlade den första kysen. Enligt hennes önskan, men mot hans, vigdes de kyrkligt. Ernst köpte enligt egna anteckningar "en ring för fem cents som jag slängde i soptunnan omedelbart efter vigselceremonien. Blotta åsynen av smycken och prydnader äcklar mig." Man undrar om den lilla bruden blev tillfrågad. Ingen lyckönskan kom från familjen Skarstedt i Lund till vad de betraktade som en mésalliance. Ernst kommenterade bittert avståndet mellan teologi och kristlig kärlek.

I sina artiklar från Chicago-tiden angrep han just det religiösa hyckleriet, teologernas intolerans, prisade det republikanska styrelsesättet och skrev bl. a. en ledare under rubriken "Består den svenska kungafamiljen av idioter"? Sin antimonarkistiska inställning förblev han trogen. Vid firandet av Gustav II Adolfs 300-årsjubileum 1894 skrev han förbittrade kommentarer om att "fira minnet av en massmördare". Skarstedts livslånga vänskap med många journalistkolleger grundlades under Chicago-tiden. Det blev många och långa krogkvällar för Ernst, medan den lojala barnaväntande och bar-

nafödande Anna satt hemma i ängslan för framtiden.

Efter fem bråda tidningsår bröt de upp från Chicago, Ernst, Anna och två barn, och drog väster ut mot friheten och ett liv i närhet till naturen. De slog sig ner på en otillgänglig bergsplatå i trakten av Vancouver. Med en energi och en tåga som påminner om Mobergs Karl Oskar röjde Ernst mark, planterade, odlade och timrade. När han lyckades skaffa en ko fick Anna, liksom Kristina, tårar i ögonen av tacksamhet och lycka över en sådan rikedom. Men avkastningen var för mager att leva på. Ernst beslöt att försöka försona sig med fadern för att utverka ett lån som skulle göra det möjligt för dem att skaffa ett bättre jordbruk. Vänner lånade dem pengar och så reste familjen över till Sverige — för ett överraska! Det blev ingen lyckad sejour.

Stackars Anna, gravid med sitt tredje barn, blev med nöd och näppe erkänd av den klassmedvetna professorsfamiljen. De amerikanska barnens påvra utstyrsl och Ernsts långa hår och ovärdade klädsel, som han av princip vägrade att ändra på, allt bidrog till en mer och mer spänd situation. Litet av sitt morsarv lyckades han pressa ut före återresan, men något lån kom inte på fråga. Ernst återvände till Amerika, stärkt i sin kritik mot det svenska samhället, och återupptog sitt nybyggjarliv i den amerikanska västern under ytterligt primitiva och knappa förhållanden.

Den unga hustruns plötsliga död vid 29 års ålder år 1888, blev ett förödande slag för Ernst Skarstedt och inledde en period av rotlöst vagabonderande utan fast bostad, med de tre barnen utackorderade i vänfamiljer. Själv sökte han tröst i spiritismen, ett intresse som han odlade genom åren. 1889 gav han ut en liten bok till hustruns minne. Vid hennes sida, fotolitograferad i få exemplar, en konstlös och litet rörande dag-för-dag skildring av deras sjuåriga äktenskap. Han slog sig ner i San Francisco och knöts småningom till tidningen *Vestkusten*. Här publicerade han böcker om staterna Oregons och Washingtons historia med tonvikt på det svensk-amerikanska inslaget. I ett nytt äktenskap med Ellen Högberg fick han ytterligare tre barn.

Det fanns ett depressivt drag i Skarstedts karaktär som tog sig uttryck i en inre oro som bara tilltog med åren. Under sitt liv i Amerika hann han med att bo på

99 olika adresser. Perioder som nybyggar-farmare avlöstes av tider då han tillfälligt fann sig tillrätta i någon av den amerikanska västkustens städer. Hans ekonomiska situation var ständigt katastrofal. Som extraknäck brukade han spela fiol på fester, "14 quadriljer, 2 polkor, 1 schottis och 10 valser", noteras i dagboken. Även hans andra hustru måste avstå från sina smycken — men nu för att få in kontanter — "smycken som hon inte behöver", antecknar Ernst.

Skarstedts upplevde jordbävningen i San Francisco 1906, då hela Ernsts boksamling med anteckningar, klipp, fotografier etc. samt familjens anspråkslösa bostad blev lågornas rov. Av en lycklig slump räddades hans dagbok. Under senare år bodde han i Seattle eller i skärgården utanför på en ö i Puget Sound med undantag för perioden 1920—26, då han, mest av ekonomiska skäl, separerade från sin familj och ensam slog sig ner i New York som fast medarbetare i tidningen *Nordstjernen*.

En stor händelse i hans senare liv blev en inbjudan att som Nordstjernans representant följa med på en good-will-resa till Sverige på SS Stockholms jungfrufärd, anordnad av Svenska Amerika-linjen för en grupp svensk-amerikanska journalister. Året var 1916 och Ernst Skarstedt var vid det laget en välkänd publicist även i Sverige, där hans originella apparition väckte viss uppmärksamhet. Skarstedt var denna gång mindre kritisk mot sitt gamla hemland än efter det förra besöket, men klassbarriärerna och titelsjukan retade och plågade honom. Även nu markerade han sin gamla motvilja mot monarkin genom att vägra byta ut sina vardagskläder mot föreskrivna jackett vid en audiens anordnad för den svensk-amerikanska journalistgruppen hos Gustav V.

Under sin långa publicistbana gav Skarstedt sammanlagt ut tretton böcker och skrev upp mot tusentalet artiklar. Hans register var brett och hans intressen många. Som ingen annan kände han sitt svensk-Amerika. I *Våra pennfaktare* (1894, ny uppl. 1930) gav han omdömen och korta biografier om 300 kolleger-författare och i *Svensk-amerikanska folket i helg och söcken* (1917) en bild av de svenska immigranternas vardagsliv och villkor.

Hans beläsenhet blev med åren stor och trots de knappa ekonomiska villkor som han ständigt levde under, lyckades han ef-

ter San Francisco-katastrofen samla ihop ett nytt betydande bibliotek av både klassiker och samtida litteratur. Hans litterära smak präglades av mycket bestämda preferenser. Han beundrade Esaias Tegnér men fnös åt Selma Lagerlöf, som han fann "rörig, tråkig och helt onjutbar". Han läste gärna Mark Twain, Jules Verne och Thoreaus Skogsliv vid Walden som var hans favoritlektyr.

I vissa frågor var han märkligt fram-synt. Redan 1907 varnade han för jordens överexploatering, predikade sparsamhet med energikällorna och förordade lagstiftning mot människans hänsynslösa rovdrift av land och vatten. Så tidigt som 1905 förespråkade han full kvinnlig medborgarrätt, upprördes över det förtryck som kvinnor ofta levde under och skrev att kvinnans intelligens borde tillvaratas lika väl som mannens. Han var en entusiastisk supporter av den amerikanska suffragetterörelsen. I yngre år var han också en förkämpe för olika rasers likaberättigande och var djupt upprörd över judeförföljelsen i Ryssland 1906 liksom över negerernas behandling i den amerikanska södern.

Han bekämpade allt som kunde lägga band på den fria personlighetsutvecklingen. Denna hans benhårda individualism gjorde honom till en svuren fiende till allt vad socialism och fackföreningar hette. Då den svenskfödde socialistagitatorn Joseph Hillström — känd som Joe Hill — utan bindande bevis dömdes till döden för ett påstått mord i Utah och många svensk-amerikaner, inklusive den svenske ministern i Washington, vädjade till presidenten om nåd, skrev Skarstedt att när svenskar solidariserar sig med "samhällets fiender, skurkar, rånare och mördare och framställer dem som förföljda oskulder, då önskar man nästan att man inte vore svensk".

Minsta ingripande från samhället sida i den enskildes liv uppfattade han som en djup kränkning av människans rätt att bestämma över sitt eget liv. I kapitalismen och den privata äganderätten såg han den enda garantin för mänsklighetens frihet och välfärd. Mer och mer präglades han av ett slags bra-karl-reder-sig-självmentalitet, naturlig och ganska typisk för svensk-amerikanen som "lyckats". Efter första världskrigets slut dominerades Skarstedts världsbild helt av bolsjevikspöket och av kommunistkräck.

I den självbiografiska *Vagabond och redaktör* (1914) säger Skarstedt om sig själv

att han har en fullkomlig vurm för att räkna, mäta, anteckna allt vad han gör. ”Hugger jag ved räknar jag vedträna, plöjer jag räknar jag fårorna och noterar deras längd. Jag vet att jag en dag i Kansas avskar 11 760 majsstånd, vartdera om sex stjälkar. Jag kan på siffran uppge hur många mil jag tillryggalagt till fots, åkt eller ridit, hur många brev jag skrivit eller mottagit, hur många svin och höns jag ägt, hur många liter mjölk jag dragit ur kornas spenar, hur många drinkar jag inmundigat.” Men inte nog med det. Efter ett besök hos morfar Wieselgren noterar redan 15-åringen i sin dagbok att han första dagen fick 480 smultron, andra dagen 503! Och under en av hans många ekonomiska kriser, när snälla vänner gästfritt ställde upp för att hjälpa, antecknas noga i dagboken hur många måltider och hur många drinkar av varje sort varje vänfamilj trakterade honom med.

Emory Lindquist vill gärna betona att Skarstedt trots detta knappologiska drag, vittnande om trist pedanteri, ändå var en omtyckt människa och en eftersökt vän i vida kretsar.

Författarens ambition att inte utelämna någon enda händelse i den biograferades liv och i detalj följa Skarstedts nästan maniska statistikklusta gör att boken ibland ger associationer till Hallwylska palatsets beståndskatalog. Ingenting anses vara för ointressant för att redovisas. De många bagatellerna blir tröttande. Men en sympatisk ”summing up” ger kontentan av Ernst Skarstedts amerikanska odysseé. Fram växer bilden av ett ovanligt emigrantöde, av en människa, excentrisk och principfast till halsstarrighet men fri från prestige hunger och karriärjakt. Ernst Skarstedt var ständigt på språng. Hela hans liv var en serie av uppbrott, av försök att kasta loss genom att byta levnads sätt och boplat. Han ville finna ett liv som kändes äkta och förverkliga sin ungdoms hägrande frihetsdröm.

Biografen är försedd med noter, index och en bibliografi. Den är dedicerad till minnet av Ernst Skarstedts ende son, matematikprofessorn och överbibliotekarien Marcus Skarstedt.

Ingrid Bergom-Larsson

Bilden av Branting

Femtio år har förflutit sedan Hjalmar Branting gick bort och en samling artiklar om honom har lägligt ställts samman i

bokform (*Bilden av Branting* — en antologi under red. av Jan Lindhagen, Sthlm, Tiden, 1975, 451 s.). Bland dem som medverkat har Dieter Strand under ett år noterat närhelst han funnit att Brantings namn eller minne figurerat i den offentliga debatten i landet och redovisat resultatet. De hänvisningar till Branting som då och då förekommer — kanske särskilt i tal eller artiklar av socialdemokratiska politiker — befinns vara rätt stereotypa.

En mera nyanserad bild av Branting lämnas onekligen läsaren av det föreliggande bokverket även om nyheterna inte visar sig vara särskilt talrika. Zeth Höglunds tvåbandsverk om Hjalmar Branting lades fram redan i slutet av 1920-talet och en modern monografisk framställning ter sig sedan länge behövlig. Det redan förut rika källmaterialet i Arbetarrörelsens arkiv har under senare år fått nya tillskott.

Några av bidragen till antologin har karaktären av bakgrundsteckningar. Det gäller Per Meurlings presentation av ”det revolutionära 80-talet” och Gunnar Gunnarssons översikt över forskningsläget rörande de marxistiska teoretikerna Kautsky och Bernstein — båda av betydelse för den ideologiska debatten under Brantings tid.

Agne Gustafsson bidrar med en energisk diskussion av förhållandet mellan Hjalmar Branting och Erik Palmstierna. Brantings arbetsbörda ökade i takt med att det socialdemokratiska partiets inflytande över riksdagsarbetet växte. När hans hälsa vacklade, blev han allt mer beroende av dugande medarbetare. En expedit person, som fanns till hands i hans omgivning på 1910-talet, var Värner Rydén. Samarbetet mellan Branting och Rydén hade dock sina begränsningar. En förklaring härtill som Gustafsson för fram skulle vara Rydéns yrkesmässiga hemvist i det lägre skolväsendet.

En djupare förståelse rådde då mellan Palmstierna och Branting. Gustafssons slutsats är, att under en tioårsperiod från 1910, när Palmstierna trädde in i det socialdemokratiska partiet, till 1920, då han utsågs till sändebud i London och lämnade det politiska livet, Palmstierna övade ett betydande inflytande över Branting. Kort tid efter inträdet i partiet blev Palmstierna invald i såväl partistyrelsen som riksdagsgruppens förtroenderåd.

Social reformiver i förening med markerad försvarsvänlighet kännetecknade Palmstiernas politiska insatser, en kombi-

nation som tilltalade Branting. Palmstierna hälsades ursprungligen, som Gustafsson visar, välkommen inom partiet av Z. Höglund, en hållning som snart nog avlöstes av bitter fiendskap mellan Palmstierna och partiets vänster.

Den gemensamma grundsynen i försvarsfrågan förelåg mellan såväl Branting och Palmstierna som en aktivist som Gustaf Steffen. Gustafsson påpekar, att dessa tre — mot partikongressens rekommendationer och till skillnad från kamraterna i riksdagsgruppen — 1915 röstade för anslag till det frivilliga skyttet. Branting blev vid detta tillfälle partiledaren som fronderade mot sitt parti. Till de tyskvänliga aktivister som samma år under Brantings medverkan utestängdes ur partiet slöt sig dock aldrig Palmstierna.

Palmstierna återkom inte till det politiska livet efter inträdet i diplomatisk tjänst. Hans tid som beskickningschef skulle komma att sträcka sig över en tid av sju år. Men Gustafsson vidarebefordrar en uppgift från Gustav Möller, mångårig partisekreterare, om att Palmstierna vid avresan ur landet betalade medlemsavgift i partiet för sju år framåt.

Jan Bolander har omsorgsfullt studerat Brantings förbindelser med ryska revolutionärer. Dessa grundlades mycket tidigt. Arton år gammal företog Branting en astronomisk studieresa till ett ryskt observatorium. Ett planerat återbesök fyra år senare blev inte av. I stället for Branting till Genève och Paris, där han emellertid ånyo trädde i beröring med ryska samhällsomsorgstörare. Kort därefter övergav Branting de astronomiska studierna och slog in på den journalistiska banan. Hans politiska hemvist blev socialdemokratin. Någon skillnad mellan de olika fraktionerna av ryska revolutionärer ville Branting likväl inte göra. Under en följd av år lämnade Branting och hans medarbetare stöd åt ryska vänstermän. Antingen lämnades hjälpen under deras korta vistelser vid resor genom Sverige eller också bistods de vid de hemliga överföringarna av politiskt propagandamaterial från kontinenten till Ryssland. En av transportvägarna gick över Skandinavien. Det var först händelserna 1917 som fick Branting att ta avstånd från bolsjevismen. Intill dess synes han ha stått på god fot med Lenin.

Ett välskrivet avsnitt i boken utgör Hjalmar Mehrs skildring av Brantings politiska och personliga egenskaper. Mehr karakteriserar honom som talare, som

journalist och som idépolitiker. Brantings beundran för fransmannen Jean Jaurès är välbekant. Likaså hans samarbete på det internationella fältet med holländaren Émile Vandervelde och belgaren Camille Huysmans. Den som stod Branting närmast vid de internationella kontakterna var dock enligt Mehr den tyske marxisten Hugo Haase, klassiskt bildad och kulturpolitiskt verksam. När en del av den tyska socialdemokratin en tid efter världskrigets utbrott fronderade mot den dittillsvarande uppslutningen kring krigspolitiken, ledde utbrytarna av Haase. Jaurès och Haase föll offer för attentat, 1914 resp. 1919. Till de sista sovjetryska kontakterna hörde järnvägsspecialisten Jurij Lomonosov som lade ut den stora lokbeställningen hos företaget Nydqvist & Holm och även besökte Sverige.

Mehr understryker vilken betydelse det harmoniska familjelivet hade för Brantings politiska uthållighet. Hans maka Anna Branting, signaturen Renée, var den närmaste förtrogna. Den strängt personliga vänkretsen var begränsad. Kanske särskilt nära stod advokaten Vilhelm Hellberg (1879—1929).

Boken är försedd med ett värdefullt men inte i alla detaljer pålitligt personregister.

Ake Lilliestam

Albert Nilsson

Albert Nilssons änka, Elsa Nilsson, utgav 1973 en levnadsteckning över sin make, *Albert Nilsson* (Sthlm, Natur och Kultur, 181 s.), som trots sin anspråkslösa form och sitt relativt ringa omfång kommer att inta en rangplats i vår biografiska litteratur. Den har fått mogna långsamt — Albert Nilsson avled på nyåret 1936. Enligt förordet skrevs den ursprungligen för att ge barnen en mera ingående kunskap om deras far, som på grund av ohälsa under långa perioder måste vara borta från hemmet. Den bygger inte bara på minnesbilder utan på en omfattande korrespondens och uppgifter även från vännerna, i främsta rummet Ernst Wigforss, som också berättar om vännen i sina *Minnen*. Om Albert Nilsson som litteraturhistoriker finns åtskilligt skrivet, senast av Carl Fehrman i *Forskning i förvandling* (1972) som också redovisar tidigare framställningar. Personen Albert Nilsson skymtar mer eller mindre tydligt i dessa men träder i förgrunden i Fredrik Bööks självbio-

grafiska *Rannsakan* (1953) som ger en nästan självutplånande bild av hans delvis ömtåliga relationer till studiekamraten och den mindre lyckligt lottad konkurren-ten. Kapitlet om Albert Nilsson innehåller också en hyllning till hans hustru: "Med fullständig visshet kan man säga, att han utan Elsa Nilssons omvårdnad och hjälp aldrig kunnat fullborda sin stora forskar- och författargärning." Detta är obestriddligen riktigt, det är ju den roll som hustrun till framtående och på olika sätt hjälpbehövande män traditionellt har fått spela. Det visar också hennes egen bok utan någon som helst självförhävelse, bara genom sin rättframma, okonstlade, av mild och stadig värme burna framställning. Både när det gäller författaren och föremålet, kommer ordet *renhjärtad* på tungan.

Den tidigt faderlöse Albert Nilsson grundlade som bekant sin tuberkulos redan i det fattiga barndomshemmet i Halland. Sjukdom och betungande ekonomiska bekymmer skulle sedan följa honom hela hans 57-åriga liv. Studie- och forskarliv i Lund, avbrutet av ett mellanspel som litterär medarbetare i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, sommarliv i den älskade Hallandsstugan, sanatorievis- telser i Sverige, Tyskland och Schweiz ger de yttre konturerna. Det var ett inåtvänt, delvis asketiskt liv — han var "i vissa avseenden asket av födsel och ohejdad vana", säger hustrun — men det präglades ingalunda av någon stilla frid, snarare av en nästan oavbruten yttre och inre kamp. Vi möter flera uttryck för missmod och leda än för tillfredsställelse eller triumf inför forskarmödorna; vi får också vittnesbörd om det häftiga temperament som då och då bröt igenom den serena ytan och mot slutet av hans liv blossade upp i den lysande stridsskriften *Tegnér och Uppsalafilosofien* (1934). Av familjelivet får vi en harmonisk och lycklig bild, om man nu kan bortse från sjukdomens nästan ständigt närvarande skugga. 1915 gifte han sig med Elsa Nilsson, f. d. elev vid högre lärarinneseminariet i Lund, där han varit lärare. Nu hade hon en anställning vid den framstående kvinnosakskäm- pen Anna Rönströms skola i Lund, men där fick hon inte vara kvar när hon gifte sig. "Det var den tidens kärva villkor för en gift kvinna." För den klene och världsfrånvände maken blev emellertid genom giftermålet den yttre och inre existensen kanske inte tryggsad men helt enkelt råd-

dad. Han fick ro och krafter till den produktion, som gett honom hans särställning i svensk litteraturhistoria och andlig odling över huvud.

I Lund började han som teol. stud. Men snart fann han, att prästämbetet inte var hans kallelse och den kristna tron inte hans domän. I sin ovannämnda skildring citerar Böök följande trosbekännelse ur ett mycket viktigt brev 1903 från Berlin, där Albert Nilsson då studerade filosofi och litteratur: "Under den utrikesvistelse som kallas livet bo de flesta i religionernas härbergen för hemlösa, där de slippa att frysa och svälta, några få bygga upp åt sig en egen metafysisk privatvilla, men det ges också andra som hata allt vad nådeanstalter och villor heter, som stanna ute i det fria, betrakta solen och stjärnorna och förfrysa." Men de religiösa problemen släppte han aldrig, säger hustrun. Och mot slutet av hans liv tycks de ha fått förnyad aktualitet. 1926 skriver han till Wigforss: "När jag fyllt femtio år, lämnar jag litteraturhist. och skall skriva dels i teologi, dels politik (uppsatser)." Det var ett skämt eller ett hugskott. Men de sista åren fördjupade han sig på nytt i studiet av Kierkegaard. Till hustruns oro låg dennes *Begrebet Angest* jämt uppslagen på hans skrivbord. Och kort före sin död sa han en gång enligt hustrun: "Han (Kristus) är så stor, långt större än teologerna nånsin anar! — Jag måste skriva en bok om det." Det är citerat efter minnet, och Elsa Nilsson beklagar själv, att hon för åren 1932—36 huvudsakligen har sitt minne att lita till. Denna reservation är också ett vittnesbörd om hennes noggrannhet och uppriktighet. Det kommer också fram i den rörande anteckningen om hans sista färd till sjukhuset. "Då yttrade Albert tre korta satser som jag trodde jag aldrig skulle glömma, och jag skrev inte upp dem. De två har jag glömt, men jag minns hur han sade med ett lyckligt leende: 'Det är som en religiös omvändelse.' Sedan somnade han lugnt."

Det står naturligtvis mycket om Albert Nilssons vänner och personliga kontakter. Som framgått av ovanstående, hade han tidtals livliga förbindelser med Böök, men för någon inre gemenskap fanns det givetvis inte förutsättningar. Den ömtåliga konkurrenssituationen berörs i boken med ytterst lätt hand. Till den lilla kretsen av trogna, personliga vänner hörde Ernst och Eva Wigforss, Osten och Agnes Undén, Malte och Emma Jacobsson samt den

lärde biblioteksmannen Bert Möller och hans maka Talia. De hjälpte med råd och dåd, även ekonomiskt. Ernst Wigforss kallades t. o. m. på ett ställe "vår private finansminister". Det var också Wigforss som genom en riksdagsmotion 1923 mot ett avstyrkande utskottsutlåtande fick igenom en personlig professur för Albert Nilsson. Han har utförligt berättat hur det gick till i andra delen av sina *Minnen*. Wigforss tycks ha varit den närmaste, åtminstone den mest aktiva av vännerna. Ändå delade inte Albert Nilsson hans lidelsefulla politiska engagemang. "Radikal var Albert Nilsson från sin tidiga ungdom, men han tillhörde aldrig något parti", skriver hustrun. Flera av hans vänner blev socialdemokratiska partimedlemmar, och han tvekade själv ett slag. Den som avrådde honom var ingen annan än Wigforss: "Gå inte in i partiet! Vad har du där att göra? Du skulle känna dig i viss mån bunden utan att få någon ersättning." För övrigt ger de rikliga utdragen ur korrespondensen värdefulla bidrag till den yngre Wigforss' karakteristik. Ett tidigt och lustigt exempel (brev från Albert Nilsson utan angiven adressat hösten 1899): "Från morgon till kväll, dag ut och dag in, arbetar han. Aldrig kan man förmå honom till några galenskap — — — Förgäfvets förespegla hans kamrater honom sällskapslivets fröjder. — och så säga dessa värdshushjältar att Wigforss stupar på sin plikt-känsla, att han blir gubbe i förtid och förläst. Men Wigforss är lycklig. Han vet ej hur annandagarna av Bachi högtider firas." Den rätilinjige renlevnads-mannen hade dock andra problem. Vetenskapen och politiken drog honom länge åt var sitt håll. Med Wigforss' läggning måste ju politiken vinna, men en liten tagg satt kvar rätt länge. I december 1931 skriver han på väg till Jöran Sahlgrens professorsinstallation: "Man har alltid en smula ånger över vad man lämnat. Fast hade jag blivit professor i Nordiska språk, hade jag antagligen ångrat mig ännu mer. Det är inte bra att vara född utan riktigt utpräg-lade anlag som visa vägen."

Som nybliven redaktör för Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning engagerade Torgny Segerstedt 1918 Albert Nilsson som litteraturkritiker. Det blev ett fem-årigt mellanspel, under vilket Segerstedt var "en sällsynt generös och förstående chef och en trofast vän". Sälunda beviljade han sin medarbetare tjänstledighet

med bibehållen lön för ett halvårs sanato-rievistelse i Schweiz. Det kan tilläggas, att Wigforss i andra delen av sina *Minnen* ger följande citat ur ett brev från Albert Nilsson 12.4.1920: "Segerstedt har nu inbetalt alla mina växlar, så jag känner mig nästan som kommen från en avlungsanstalt." Elsa Nilsson ger också utdrag ur "en lång osignerad artikel i Handelstidningen" till Alberts 50-årsdag 1928. Märkvärdigt, att hon inte anger Segerstedt som författare. Varje rad ger vittnesbörd om sin upphovs-man. Något må här citeras som en slutka-rakteristik:

Allt det som ligger som skum på kulturlivets yta har han ignorerat. Livsinnehållet har varit det i de skilda kulturföreteelserna som lagt beslag på hans intresse.

Han var förutbestämd att fångas av idéernas öden, deras tillblivelse och växlings-rika bana under tidernas skiften. Tänkandets och tankarnas historia sådan denna speglar sig i litteraturen har lagt beslag på hans forskning. Och i denna forskning besjålas han av den intellektuella lidelse, som söker sanningen och endast sanningen. Han skulle vara fullkomligt oförmögen att använda ve-tandet som tillhygge i dagens politiska och kulturpolitiska skärmytslingar. Hans forsk-ning utträttar icke trälsysslor hos någon parti-sinnad matmor.

Sven Rinman

Från en lång levnad

När den svenska teologins nestor, Gus-taf Aulén skriver sina memoarer (*Från mina 96 år*, Verbum, Sthlm 1975, 299 s.), väntar man sig mycket. Det skall också utan vidare sägas ifrån, att biskop Auléns självbiografiska verk är en bok av största intresse. Få nu levande svenskar kan som han levande och medryckande berätta om tider, som för oss yngre ter sig sagoomspunna och fjärran. Det börjar med 1890-talets minnen från hem och skola i Kalmar och på Öland — särskilt behandlade i en av bokens många bilagor, hämtade från tidigare bidrag i skilda publi-kationer — och fortsätter med sekel-skiftets Uppsala, där *studenten* Gustaf Aulén låter läsaren blicka in i akademiska interiörer från "den 'oscariska' periodens höjdpunkt". I Uppsala var Aulén "inackorderad i maten" hos sin släkting, professorn i meteorologi, f. ö. den förste i ämnet i vårt land, Hugo Hildebrandsson, — Auléns mors kusin — gift med Wende-la af Wirsén, en syster till Carl David. I detta professorshem kom den unge stu-

denten i kontakt med människor från skilda kretsar och fick väl där den kulturella bredd grundlagd, som är så typisk för Gustaf Aulén. Han kan berätta om regelbundna högläsningssaftnar i det Hildebrandssonska hemmet, där 90-talets stora författare i tur och ordning kom till tals: Strindberg, Lagerlöf, Fröding, Heidenstam, Ibsen, Björnson, Lie. "Den ständige föreläsaren var Sven Bring, han som hade gjort en ny översättning av Dante och för denna bragd prisbelönats av Svenska Akademien" (s. 23).

Redan det rika porträttgalleriet från det Hildebrandssonska hemmet gör Auléns bok ur personhistorisk synpunkt ytterligt intressant. Men härtill kommer de fängslande skildringarna av lärare vid först den filosofiska, sedan den teologiska fakulteten samt porträtt av studiekamrater och andra. Bland de lärare vid filosofiska fakulteten, som Aulén berättar om, intar Harald Hjärne en central plats. Men där skymtar t. ex. också gestalten av Axel Hägerström, då ännu ung docent. Hans undervisning — bekänner Aulén — var betydligt mer givande än "den officiella filosofiska undervisningen", som får betyget: inte stimulerande (s. 28).

Av de teologiska lärarna är det särskilt två, som haft avgörande betydelse för Gustaf Auléns utveckling: Einar Billing och Nathan Söderblom. Adolf Kolmodins exegetiska undervisning däremot upplevde förf. mycket negativt: "Hans exeges var, med nutida språkbruk, fundamentalistisk" (s. 42). Det är uppenbart, att Kolmodins traditionellt ortodoxa bibelsyn bidragit till att driva Aulén in i den liberalistiskt färgade fälla, varom bl. a. hans näst föregående bok 'Jesus i nutida historisk forskning' (1973) bär talande vittnesbörd. Vad Billing och Söderblom beträffar, var de "stora kontraster" (s. 82). Kanske var detta skälet till att deras "nya teologi" inte blev skolbildande. Förf. konstaterar bl. a., att man aldrig talat om någon "Uppsala-teologi" på samma sätt som "Lundateologi" — där han själv är "inblandad" — kom att myntas som ett speciellt begrepp. Men i ett sammanhang hör i varje fall Billing och Söderblom hemma i samma fälla: de är centralfigurer i den s. k. unkyrkligheten. Aulén har mycket att berätta om dess upprinnelse, vilken han själv upplevde på ort och ställe i Uppsala åren 1909—1912, och om dess "fäder": J. A. Eklund, Billing och Söderblom (s. 68). I samband med den förstnämnde ger oss

Aulén f. ö. en skildring av hur melodin till "Fädernas kyrka" kom till. Det är nämligen han själv, som komponerat den gängse melodin till denna av Eklund författade sång, som blivit till något av en unkyrklighetens signatur.

I Uppsala avlade Gustaf Aulén sina akademiska examina — där tillbragte han också sina docentår. Mot slutet av år 1913 utnämndes han till professor i systematisk teologi i Lund. "Professorsåren i Lund" (kap. 3) kommer därför att utgöra ett centralt och icke mindre intressant avsnitt i boken. Dels ger förf. här en teologisk självdeklaration, dels skildrar han det samarbete med Anders Nygren, som kom att — s. a. s. i efterhand — ge upphov till talet om "lundateologi". Vidare ges i detta kapitel — och detta är det ur personhistorisk synpunkt sett kanske mest givande — skickligt tecknade porträtt av kollegorna i den teologiska fakulteten. Dessa ges i synnerhet i den bilaga, som bär rubriken "Från mina professorsår". Här skymtar Sven Hernalders blida gestalt, liksom domprosten och förste teologie professorn Magnus Pfannenstills mer myndiga. Här porträtteras med humorns krydda Edvard Lehmann och Hjalmar Holmquist. Initierat och med varm tillgivenhet skildras Yngve Brilioths allvarliga person — bl. a. i en av bilagorna. I samband med Brilioth ger förf. en av de talrika berättelserna om sitt omfattande arbete i skilda ekumeniska sammanhang.

"Biskopsåren i Strängnäs" (kap. 4) inföll 1933—1952. Detta utförliga avsnitt ägnas bl. a. åt, utförliga skildringar av förf:s kamp mot nazismen, hans kontakter härvid med biskop Berggrav och sedermera biskop Fjellbu i Norge. Genom sin maka var Aulén knuten till Norge med starka band, vilket icke minst framgår av vad som sägs i detta kapitel, där Aulén bl. a. kan berätta om hemliga prästvigningar i Strängnäs domkyrka under kriget av flyktiga norska teologer. Till biskopsårens arbete hör också Gustaf Auléns flitiga engagement i olika kommittéer, som förberedde och fullbordade raden av nya kyrkliga böcker 1937—1944. Här berättas bl. a. om Erling Eidems oförtröttliga arbete med dessa, en gigantisk uppgift vid sidan av ärkebiskopsgärningen. Här belyses Tor Andræs och Oscar Krooks insatser, andras att förtiga. Det inte minst värdefulla är de initierade skildringarna av Arthur Engbergs agerande i sammanhanget; särskilt vad koralboksfrågan anbelangar.

Till Strängnäsåren hör också Auléns period som preses i Musikaliska Akademien (1944—1950), ett förhållande som ger anledning till avporträttering också av ett antal gestalter inom musikens värld. Både i kap. 4 och i slutkapitlet "Åter i Lund" (kap. 5) får Aulén anledning att komma in på sina relationer till högkyrkligheten. En principiell deklaration ges på s. 136 ff., där förf. bekänner sig till det som han upplevt som positivt i högkyrkligheten, närmast det liturgiska draget, under det att han deklarerar sitt avståndstagande från dess ämbets- och nattvardssyn. Det var väl också närmast det liturgiska intresset, som gjorde, att Gustaf Aulén åtog sig uppdraget som visitorator i Societas Sanctae Birgittae (s. 142 f.). Själv anger han som "den närmaste orsaken" härtill, "att Nathan Söderblom hade varit en av stiftarna". Som rec. uppvisat i PHT 69 (s. 24 ff.) och 70 (s. 67 ff.) var förhållandet ett annat, och Söderbloms roll var — efter sällskapets stiftande — synnerligen passiv. Under Lundatiden har förf. uppehållit kontakter med högkyrkligheten via Laurentiustiftelsen (s. 215), men säkert blir många av högkyrklighetens anhängare besvikna över Auléns deklARATIONER i ämbets- och bibelfrågan (s. 215 f.), där han bl. a. klandrar professorerna Fridrichsen och Odeberg för deras negativa inlägg i debatten om kvinnliga präster, vilka — enligt Aulén — bidragit till att inflamma debatten.

I slutkapitlet kommenterar Aulén också ingående sitt författarskap under den långa emeritusperioden i Lund, ett självbiografiskt inslag som kan bli av stort värde för framtida bedömning av förf:s teologiska och även kyrkomusikaliska insats.

Boken 'Från mina 96 år' är både roande, intressant och spännande och kanske på en och annan punkt förargelseväckande. Den ger glimtar från så många decennier och så många sammanhang, som endast ytterst få nu levande personer är mäktiga att ge.

Bengt Ingmar Kilström

En kulturfilosof

Solveig Landquist, *Den goda viljan. Ett liv med John Landquist* (Sthlm, Natur och kultur, 1975, 293 s.).

John Landquists liv blev långt och innehållsrikt. Som psykolog, filosof, litteraturhistoriker och tidningsman gjorde han

mångsidiga insatser i vårt lands kulturliv.

L. var född i Stockholm 1881, studerade i Uppsala och disputerade 1909 på avhandlingen *Viljan*. På utländsk botten förlades studierna till Heidelberg, Paris och Wien, platser som speglas i L:s befattning med tänkandet hos Windelband och Rickert, Bergson och Freud. Lundaprofessuren i psykologi och pedagogik tillträdde 1936. När L. 1938 ingick äktenskapet med Solveig L. hade han redan ett verkamt liv bakom sig med många böcker, vandringar och fejder.

Förf. till den nu föreliggande levnads-skildringen har naturligtvis detta klart för sig och medger sympatiskt, att hon tidigare inte tänkt på att maken "levt flera liv" innan deras äktenskap ingicks. Den totala bilden av L. blir därför av olika skäl svårfångad för henne. Men eftersom äktenskapet blev långt, 36 år, har Solveig L. många minnen att berätta. Boken om John Landquist är, naturligt nog, en personlig bok, skriven med kärlek och pietet. Läsaren får träffa L. hemma och i vänners lag. "Hemma" är Lund, Båstad och Stocksund utanför Stockholm. Vännerna är många. De, liksom fienderna, bär kända namn.

Boken börjar med några anteckningar om L:s föräldrahem; fadern var en legendarisk kyrkoherde i Katarina församling i huvudstaden. Sedan följer orienterande uppgifter om L:s tidiga tankevärld, hans parisresor och polemiker. Man blir också upplyst om de tidigare kvinnorna i L:s liv. Till Elin Wägner var han knuten i det första äktenskapet, till Louise Brising i det andra.

Äktenskapet med Solveig L. tar sin början i Lund, där de första nio åren tillbringades. Olle Holmberg var tidigt en god vän till familjen och hans namn blir ofta nämnt. L. har för övrigt själv i Under Lundagårds kronor (fjärde samlingen), 1957, berättat om sitt arbete och sina elever. Bland dem som nu passerar förbi i små impressionistiska skisser kan nämnas Henrik Sjöbring, Hans Larsson och Ernst Norlind på Borgeby. Den senare får berätta en kostlig historia om Ellen Key, som L. själv tidigt hade lärt känna. — Ett av de följande kapitlen heter "Små privata händelser". Boken innehåller, vill det synas, ganska mycket av sådana ting, ibland kanske av alltför konventionellt slag.

När L. blev emeritus 1946 flyttade familjen till Stockholmstrakten och en ny lång arbetsperiod vidtog. Han fortsatte sin

bana som kulturförfattare, främst i Aftonbladet. L. tog både som vetenskapsman och idékritiker starka intryck från den europeiska kontinenten. När existentiellismens våg efter kriget bröt in över våra gränser, var L. väl förberedd och särskilt fångar Albert Camus' version av livets absurditet hans intresse.

L. tillhörde Samfundet De Nio ända från dess tillkomst 1913. Lotten von Kræmer, som ekonomiskt tryggade samfundets existens, hade att bestämma vilka som skulle vara de första medlemmarna. Bland dem fanns, förutom L., Selma Lagerlöf, Ellen Key och Karl Wåhlin. Till den tid som förf. kan överblicka hör Olle Holmberg, Algot Werin, Elsa Björkman, Marika Stiernstedt, Elisabeth Tykesson, Sara Lidman och Astrid Lindgren. Direktiakttagelserna hänför sig till sällskapliga sammanträffanden i olika sammanhang och ibland blir det väl inte stort mer än namns nämnande.

Vid 72 års ålder sökte L. ta körkort. Det lyckades nu inte, men han förblev en entusiastisk bilåkare vid sin hustrus sida. Av utflykterna blev det ofta artiklar i Aftonbladet. Läsarna fick även del av personligt färgade reseintryck från England, Grekland och Italien.

Solveig L. avstår från att söka ge någon slags redovisning för L:s många böcker, skrifter och debattinlägg. Hon framhåller dock intresset för personlighetens liv som skapande individ i samhälle och historia som något konstitutivt i L:s livsverk. På 1950-talet tog han åter upp Geijerstudiet efter att tidigare ha fördjupat det biografiska materialet till Frödingboken. Även i andra sammanhang förblir L. i stort sin personlighets- och viljefilosofi trogen. På passligt kom L. ut med en bok om Charles Darwin 1959 till hundraårsminnet av *The Origin of Species*. Genom att utgå från brevsamlingarna demonstrerar L. återigen sitt intresse för det biografiska och personlighetsavgörande.

Efter att ha redogjort för skilda reaktioner på L:s författarskap berättar förf. om de sista årens prövningar och sjukdom. Slutet kom i april 1974. — Solveig L:s bok om maken får tas för vad den är, en pietetsfull skildring av honom, skriven som hyllning och minne, men säkert också för egen tröst. — Boken har ett omfattande personregister.

Torsten J. Andersson

Svenska-diplomatminnen

Det torde vara många som liksom recensenten har funderat över namnet Z e n o n P r z y b y s z e w s k i W e s t r u p, under många år en känd svensk diplomat. Nu har han samlat sina levnadsminnen i en rolig och lättläst volym *Jag har varit i Arkadien* (Sthlm, Natur och Kultur, 1975, 208 s.). Westrup föddes i Polen 1895. Hans far var en känd polsk författare och modern, Dagny Juel, norska. Hon gick bort då Westrup var en liten pojke. Han kom efter hand över till sin mosters familj i Skåne och blev så småningom adopterad och fick uppta hennes nya familjnamn Westrup.

Westrup lämnade den aktiva diplomatiska tjänsten redan 1946 och kom att under en följd av år verka som jorddrott i Skåne. Med denna sistnämnda verksamhet förenade han ett starkt kulturvårdsintresse, och utan tvekan bör han nämnas som en av pionjärerna för den svenska miljövärden.

Westrups memoarer kommer på flera punkter med intressanta iakttagelser och notiser. Efter en vid mycket unga år avlagd svensk studentexamen kom han till en början till kavalleriet. Hans skildringar från utbildningsåren och av en tjänstgöringsperiod vid Kronprinsens husarer ger mig ytterligare några belägg för en personlig tes att 1925 års härordning säkerligen var en grundläggande förutsättning för ett senare moderniserat och mera effektivt försvar. Författaren greps emellertid av intresse för internationella uppgifter, praktiserade en kort tid som honorärtjänsteman vid beskickningen i Paris och avlade kansliexamen. Han blev sedan antagen som attaché vid utrikesdepartementet och gjorde en sedvanlig karriär, som ledde fram till envoyéutnämning och chefskap för legationerna i Bukarest och Bern. Från en äldre generation kan bland Westrups beaktansvärda nämnas Hjalmar Hammarskjöld, Carl Hederstierna och Rickard Sandler. Vi får ett mera tilldragande porträtt av Hjalmar Hammarskjöld än det traditionella. Ett citat från Rickard Sandler i detta sammanhang är för övrigt värt att noteras: "En gång yttrade Sandler till Westman på ett mycket sympatiskt sätt, att han å sitt partis vägnar skamset beklagat att man under världskriget hade givit den gamle öknamnet 'Hungerskjöld'." Rickard Sandler är ju även känd för sin

betydande expertis på chifferfrågor. Westrup hade kontakt med honom såväl på denna punkt som i flera andra avseenden.

Om honom som utrikesminister skriver författaren bl. a.: "Sandler var för mig en idealisk chef . . ." Omdömet torde nog inte delas av alla som kom i beröring med honom. Carl Hederstierna gjorde ett kort gästspel som utrikesminister 1923. Westrup ger ytterligare några smådrag om dennes personlighet och karriär. Han relaterar bl. a. förspelet till Hederstiernas beräknade PK-tal. Vad han berättar tycks mig av intresse och må här citeras: "En dag hade han varit hos Trygger som var sjuk. 'Trygger han var allt litet dålig, han, och han sa' att han nog blev liggande ett par veckor och att jag måste tänka på Publicistklubbens middag, som snart skall vara, och att det då blir jag som får hålla talet.' — 'Och det inbillar sig Trygger', fortsatte Hederstierna, 'att jag går i fjorton da'r och grubblar på vad jag skall säga när jag tackar för maten!' Om han nu grubblade eller ej så höll han i varje fall ett tal vari han mer eller mindre antydde ett försvarsförbund med Finland — hur han nu må ha uttryckt den saken. Dagen därpå satt jag helt barnsligt och förtecknade tacksamhetstelegram och blommor som strömmade in från finlands-svenskt håll — med fru Palme f von Born i spetsen — när Erik Boheman tittade in: 'Ja, nu får du nog snart en ny chef'. Det hade jag faktiskt inte begripit."

Westrup har en ovana att inte alltid vid första omnämmandet sätta ut fullständigt namn. Det kan leda till misstag. På Karlberg hade Westrup som äldrekursare "den fine och generöse 108 Kempf på Norrlands dragoner, min vän även senare i livet". Den mindre kunnige läsaren gissar väl på Curt Kempff, men han var artillerist, och det var den mindre kände brodern Ragnar som det här gäller. (Författaren stavar efternamnet fel.) Ett intressant och sympatiskt porträtt får läsaren av Rolf Sohlman. Här visar sig också att Westrup icke hör till de många inom det dåvarande UD, som var mindre lojala gentemot den svenska regeringens politik.

Författaren har generöst tagit med flertalet av dem han mött i UD under sin diplomatiska bana, från arkivdamer och skrivbiträden upp till utrikesministrar. Kanske verkar porträttgalleriet ibland litet väl vänbetonat och något snobbaktigt,

men man får en ganska spännande bild av den svenska utrikesförvaltningen.

Uno Willers

En kulturadministratör

Seved Apelqvist, *Trekläng. Arbete, människor, händelser*. (Sthlm, Rabén & Sjögren, 1974. 294 s.)

Den 10 september 1974 avled Seved Apelqvist, 73 år gammal. Postumt utkom hans memoarer bara något mer än en månad senare. Volymen inleddes av ett kort förord daterat i maj samma år. Detta förhållande hindrar emellertid inte författaren att i sin berättelse snudda t. ex. vid fru Marit Genteles korta visit i Sverige sommaren 1974 och hennes besök då i den Apelqvistska familjen. Som bokslut över ett liv har denna memoarbok kommit att bli anmärkningsvärt fullständig.

I uppbyggandet av det moderna svenska samhället har Apelqvist spelat en viktig roll. Han tillhörde de starka krafter som arbetade i det tysta i det socialdemokratiska partiet och i den kooperativa rörelsen. Han utmärkte sig för mångsidighet och ovanlig arbetskapacitet. Han skötte ett stort antal förtroendeuppdrag och var vid sidan därav chefredaktör för *Vi* 1933—1945 och slutligen verkställande direktör i Folksam 1946—1966. Han blev hedersdoktor 1962.

Manuskriptet till boken tillkom enligt förordet under några korta vårmånader 1974. Som medförfattare har dottern Katarina Apelqvist-Larsson fungerat. På ett beundransvärt sätt har de båda med den korta tid som stod till buds åstadkommit en sympatisk och läsvärd bok som ger många intressanta inblickar i svenskt ekonomiskt, politiskt och kulturellt liv under en del av 1900-talet. Det är författaren som offentlig person som i dessa sammanhang skildras. Någon uttömmande bild av människan Seved Apelqvist tecknas inte, även om läsaren inte kan ta miste på den personliga redobogenhet och moraliska hållning som präglade hans gärning. Han citerar (s. 36) ett slags motto för sin verksamhet: "att leva med ideal men ändå eftersträva att vara realist" — ett gammal-sossarnas valspråk på gott och ont kan det kanske kallas. Den offentliga ideologiska debattens knivar var ännu inte så skarpslipade som de kommit att bli under senare år. Ätt den generation av entusiastiska pionjärer Apelqvist tillhörde måste kon-

statera att utvecklingen inte riktigt har gått så som den hade tänkt sig kan läsaren ana av vissa skrivsätt i boken. Ett halvhjärtat försvar från författaren för stordriften inom Konsum och butiksnedläggelserna i dess spår (s. 47) illustrerar bara alltför tydligt den etiska konflikten i det ovan anförda valspråket. Apelqvist anar också den filosofiska aporin (s. 130):

Inte utan oro ser jag en utveckling i en riktning som förvandlar den svenska blandekonomin till någon sorts konserverad blandgröt, vars olika ingredienser konsumenten-medborgaren får allt svårare att urskilja. — Kanske är tiden till och med inne för en revidering av gängse maktbalansteorier . . .

Hur det nu än må ha förhållit sig med hans ideologiska övertygelse, var Apelqvist i det praktiska livet outtröttlig och mycket initiativrik. Han gjorde *Vi* till ett forum för Sveriges betydande unga författare. Samtidigt som han därmed ekonomiskt stödde dessa, lyckades han med tidningens stora upplaga föra ut dem till de breda folklagren och således på ett mycket påtagligt sätt verka för den folkbildning han gjort sig till målsman för. Memoarboken innehåller många roande detaljer och intervjuer från *Vi*-tiden. Journalist var vad han helst ville vara, och det råder ingen tvekan om att han trivdes bäst i redaktionslokalerna.

Så småningom kom han att bygga sig allt högre boningar i Folksamhuset vid Skanstull, men under skildringen av denna senare period av sitt liv blickar han då och då med saknad tillbaka mot de lyckliga åren på *Vi*. Ändå var hans arbete inom svensk försäkringsväsen på sitt sätt säkert lika betydelsefullt som de redaktionella insatserna varit. När han tog initiativ till en reform av brandförsäkringssystemet visade han sin yrkesmässiga förmåga. Hans insatser för handikappade och för nya former av rehabiliteringsvård förde honom till det ovan nämnda hedersdoktoratet i medicin. Allt detta bars fram av hans sant humanitära patos. På det estetiska området förblev han den lycklige amatören i ordets bästa bemärkelse. Som sådan var han utmärkt väl skickad att vara ledamot och ordförande i operastyrelsen i femton år. Apelqvist uppehåller sig utförligt vid de komplikationer som uppstod när Göran Genteles efterträdare som operachef skulle utses 1971, komplikationer som till slut medförde att Apelqvist och alla övriga i styrelsen i pro-

test avgick från sina poster. Hans rättmätiga harm över framför allt Dagens Nyheters hantering av denna affär utmynnar i allmänna funderingar över massmedias trovärdighet. Det är den gamle journalisten som ånyo kommer till tals. Hans bok är lättamt skriven. Kanske har Apelqvist dock suttit lite för länge vid sammanträdesborden och hört för mycket byråkratvenska för att stilen skall vara riktigt fräsch. Kvick och spirituellt är den i alla händelser inte.

Personregistret verkar ha tillkommit under brådska. Där saknas t. ex. Nils Beyer och Gunnar Unger.

Folke Sandgren

Erik Hjalmar Linders miljöer

Erik Hjalmar Linders andliga konsumtions- och produktionsförmåga är anmärkningsvärda. En rastlös verksamhet som forskare, kritiker, kulturell kåsör m. m. har inte avhållit honom från att påbörja ett stort memoarverk, av vilket första delen utkom 1975 (*Mitt levande förlutna*, Sthlm, Natur och Kultur, 308 s.). Boken omfattar hans barndom och uppväxttid i Örebro under seklets första decennier och studietid i Uppsala på 20-talet. Visserligen berättar han mycket och öppenlystigt om sig själv, men, säger han i en efterskrift, "denna bok skulle aldrig med full rätt kunna kallas 'Mitt liv', men väl 'Mina miljöer'." Så har den också blivit ett miljö- och personhistoriskt ymnighetshorn som säkert kommer att bli till stort gagn för social-, lokal- och personhistoriker.

Linder kommer från det skikt av frikyrklig småborgerlighet som torde ha spelat större roll i Örebro än i någon annan svensk stad utom möjligen Jönköping. Inom den religiösa ramen fanns naturligtvis utrymmen för skiftande tänkesätt, attityder och trosuppfattningar. Föräldrarna tillhörde Svenska Missionsförbundet, P. P. Waldenströms "rörelse". Fadern var fastighetsägare och — naturligtvis, frestas man tillägga — skohandlare, tidtals i rätt goda, tidtals i knappa ekonomiska omständigheter. Erik var enda barnet, men det fanns talrika anförvanter på båda hållen. Med speciell *gusto* skildrar han en lång rad av morbröder, av vilka några tycks ha varit glada och en smula äventyrliga världens barn. För honom blev släktkänslan och släktsamvaron en källa till trygghet och glädje som berikade den di-

minutiva kärnfamiljen. Han råkade tydligen inte heller ut för den mörkaste pietistiska kristendomsvarianten, för vilken alla sysselsättningar utanför mycket snäva gränser var "synd" och gränsen mellan frälsta och ofrälsta knivskarp. Den har förmörkat och försvårat livet för generationer av "Guds barnbarn" i Sverige, Norge och Finland. Men också denna sida berörs av förf., som har en väl uppövad förmåga att i konkreta episoder levandegöra människor och sammanhang i sin barndoms Örebro.

Ett särskilt kapitel är ägnat Karolinska högre allmänna läroverket för gossar. Undertecknad, ungefär jämnårig med förf., gick samtidigt i Norra Latin, Högre allmänna läroverket för gossar å Norrmalm i Stockholm, och kan konstatera de påfallande likheterna i atmosfär inte minst mellan gymnasieföreningarna Brage i Örebro och Concordia i Stockholm, likaså mellan respektive kristliga gymnasistföreningar. Den unge Linder blev med glupande kontakt- och verksamhetsbehov inblandad i ett föreningsliv som höll på att växa honom över huvudet. "Föreningsmänniskan i mig fick en överdos för livet." Nu börjar också de sedermera kända namnen att flöda: blivande ärkebiskopen Gunnar Hultgren, som drog åt det kristliga hållet, hans parhäst, blivande museichefen Gösta Berg, som i likhet med förf. men till skillnad från Hercules valde både fru Dygd (Kristliga gymnasistföreningen) och fru Lusta (Brage), kompositören Dag Wirén, redan livligt musikaliskt verksam, violinisten Sven Karpe, poeten Sten Hagliden, redan då poet.

Förf:s religiösa bakgrund, hans "bar-natro", och hans under gymnasietiden vaknande intellektuella och estetiska behov vållade naturligtvis problem, men några uppslitande själsstrider redovisas inte. "Själv hade jag påfallande svårt att bli sekulariserad", lyder en av de utförliga, berättande kapitelrubrikerna. En huvudanledning tycks ha varit, att han, som nämnts, i sin ursprungsmiljö mötte en ljusare, mindre livsfientlig kristendomstyp än som var vanligt i väckelserörelserna, vilket också har omvitnats av självaste Hjalmar Bergman och av Linders beundrade kristendoms lärare Emil Liedgren. Han har påfallande svårt att konkretisera sin egen ungdoms religiositet, och han medger det själv. "Min personliga fromhet under denna tid bestod nog till väldig del av vanligt ungdomsidealitet", är en av hans

avsiktligt vaga beskrivningar. Som student kom han i beröring med missionssekreterare Axel Andersson i Missionsförbundet, fil. lic. i praktisk filosofi men enligt Linder en märklig självtänkare med en personligt utformad religiositet. Hans definition av en kristen människa var helt enkelt en som ville vara "en Jesu lärjunge". Krångligare var det inte. Och Linder tillägger: "frågan är om det inte alltför är kärnan i min enkla privata teologi."

Hercules' vägaval blev inte heller aktuellt, när Linder kom som student till Uppsala. Han blev verksam medlem i Fria Kristliga Studentförbundet, men han studerade humaniora och tog livlig del i andra aktiviteter, bl. a. som förste kurator i Södermanland-Nerikes nation. Han kom till Uppsala 1924 och stannade där till decenniets slut. Undertecknad låg också i Uppsala flera av dessa år, men Linder bodde på Waldenströmska studenthemmet, där jag aldrig satte min fot, och inte heller i andra sammanhang korsades våra banor. Ändå kan jag vitsorda många av hans minnesbilder från detta glada och i mångt och mycket "aningslösa" årtionde, där det traditionella studentlivets riter och former levde kvar men där också människor och idéer möttes med fräsch och oblaserad nyfikenhet. Från det Waldenströmska studenthemmet ger han livfulla interiörer. Det var byggt "på kristlig grund", men andan var enligt Linder synnerligen frisinnad, i den studentikosa skändningens men också i det ohämmade meningsutbytets tecken. Bland kamraterna där spelade tydligen den något äldre, sedermera kände journalisten och politikern Manne Ståhl en stor roll för honom. I personregistret hör han till dem som får de flesta sidhänvisningarna. Djupt intryck gjorde också den redan ur studenthemmet utflugne sedermera litteraturprofessorn Gustaf Fredén, som med samma religiösa bakgrund som Linder och samma litterära lidelse talade om Pär Lagerkvist, då ännu föga beaktad. Linder trodde sig t. o. m. genom Fredéns förmedling i Lagerkvist finna "en andlig bundsförvant".

Några berömda personer ur 20-talets Uppsalaliv passerar förbi. Två må nämnas. Ett helt kapitel heter "Vi låg i Uppsala när Nathan var ärkebiskop". Här var intrycken något blandade. Den genialiskt blixtrande teologen, den fascinerande talar- den gåtfulla personligheten lockade naturligtvis den unge studenten genom sina innehållsrika synteser av religion och

kultur. Linder fick en gång i uppdrag att be honom om ett föredrag. I det stora bokfyllda arbetsrummet mötte "en avmått rörlig liten man" som med "älskvärd ehuru opersonlig rutin" nödgades avböja efter en blick i almanackan. Att denna banala lilla episod efterlämnat ett bestående minne av kyla, förvånar något. Förväntningarna måste ha varit helt orealistiskt spända. Större intresse har en ögonblicksbild från 1100-årsminnet av Ansgar på Björkö 1930, som vanligt överlägset skickligt regisserat av "Ärkenathan" men med en symbolik som levde. Där kunde han också, mitt i ett allvarsfyllt samtal med en utländsk präst blixtnabbt koppla på sin charme för en bockande man ur menigheten för att lika blixtnabbt koppla av den igen. "Det fanns självfallet många drag av nödvändig, energibesparande rutin i hans sätt att handskas med människor och det fanns i den sprudlande fontänen stråk och strömmar av geniets kyla." Ja, Söderblom var utan tvivel en genialisk skådespelare. Vi har ännu långt ifrån blivit färdiga med hans gåtfullt sammansatta person.

Som kurator på "Sörmland-Närke" mötte han ett geni av helt annan art. Det var nationens inspektör, Rutger Sernander, "Rucklet" kallad. Trots att Linder var "så gott som obrottslig nykterist på den tiden", mötte han detta bacchanaliska snille med häpen men varm beundran. Han betonar 1700-talsdragen: den bellmanska extasen, den linneanska vördnaden för växtlivets under, den kelligrenska klara och radikala rationalismen. "Det är ett mirakel att han genomlevde ett långt undervisar- och forskarliv och blev äldre än de flesta."

När boken slutar, har dess författare avlagt examen, gjort sin värnplikt som expeditjonsbiträde i Stockholm, hunnit nosa på journalistiken (givetvis i Svenska Morgonbladet) och börjat få vittring på Lamms litteraturhistoriska licentiatseminarium. Man avvaktar inte utan spänning fortsättningen. Linder skriver ofta novelistiskt tillspetsat, han är ivrigt att förklara, att försöka förstå egna och andras reaktioner, ibland tar han lite beskäftigt läsaren i knapphållet. Han är giftfri, utan hittills redovisade antipatier. Barndomens kristendom finns kvar, i någon form. Men Vår Herre har inte, som han gjorde med Farmor, tagit hans klara förstånd.

Sven Rinman

Smärre recensioner

Ås, socknen på Ölands sydspets är titeln på en hembygdsbok, redigerad av Boris Engström med bistånd av Knut Johansson och Bertil Palm och utgiven 1975 av Ås hembygdsförening. Det är en volym i sober typografisk utformning på 264 sidor, illustrerad med bl. a. teckningar av Gunnar Bruswitz och Bertil Kumlien. — Växt- och djurliv skildras sakkunnigt liksom modern jakt- och viltvård. Flera bidrag har personhistoriskt intresse. Dit hör Sölve Göransson's studie av bebyggelsen i Ås under äldre historisk tid. Där klarläggs Ottenby bys ägoförhållanden med donationer till klostren i Nydala, Riseberga och Vadstena. Vidare riddaren Staffan Ulfssons (Ulv) till Lagnö gods i samma by och dess vandring i släkten som upphörde då Sten Sture 1470 indrog alla Staffan Bengtssons till Vinstorp gods till kronan. Likaså utreds ägarelängderna till Svibodäng och Näsby, där man möter medlemmar av släkterna Gren, Ulv och Bese. Senare under 1500-talet äger medlemmar av släkterna Soop, Somme, Natt och Dag, Oxenstierna och Kurck gårdar i byn.

I Bertil Palms artikel "Byarna under de senaste 250 åren" förekommer bland ägarna under 1800-talet släktnamn som Sabelström, Åsenius och Hesselholm. Till uppräknigen av ägare har Palm fogat några anteckningar ur ägarlängderna, vilka ger inblickar i arvsförhållanden under tider då äktenskapet i första hand var en ekonomisk förening. Handelsmannen Eric Hesselholm dog barnlös 1815 och två år senare gifte änkan Catharina Charlotta. Donner om sig med den 24 år yngre lantmäteriingenjören Erik Gustaf Åberg. Catharina Charlotta dog 1822 och Åberg ingick kort därefter nytt gifte med prostdottern Maria Christina Sundelius från Kastlösa. Efter Åbergs död 1831 gifte den unga änkan sig med kommissionslantmätaren Fredrik Albin, en förmögen man. Arvet efter dem gick till enda dottern Charlotta, gift med förvaltaren på Ölands Alunbruk Carl August Falk. Deras son Karl Albert sålde 1917 gården som därmed gick ur släkten.

Ragnhild Boström beskriver Ås kyrka och förtecknar serien av präster i församlingen. Uppgifter om präster och församlingsbor lämnas även i Bertil Palms "Ur Ås gamla sockenstämmoprotokoll". Palm söker korrigera herdaminnets negativa bild av kyrkoherden Adolf Fredrik Kni-

berg, en lärd astronom från Lund som tillträdde pastoratet 1821. Det sker med stöd av sockenstämmoprotokollen. Knibergs frieri till en Jenny Hellenstjerna i Kalmar misslyckades och föranledde Erik Johan Stagnelius att skriva några skämtsamma småverser. Knut Andersson skildrar Ås folkskola och ger en komplett lista över lärare där från 1844 till 1960, när skolan lades ner. Amerikafebern drabbade Öland sent men hårt. För emigrationsepoken redogör Sten Almqvist och Lars-Göran Johansson.

Bokens bildmaterial är i några avseenden ovanligt. En bild, tagen 1912, av medaljörer vid Ottenby kungsladugård, vars historia berättas av Erik Andrén, uppvisar flera till stor del försvunna yrkestitlar. I bildens mitt står majoren Ludvig von Mühlenfels. Han omges av statdräng, oxskötare, sadelmakare, djurskötare, förkörare, smed, mjölnare och ladugårdskarl. Det är att beklaga, att boken — liksom fallet ofta är med böcker av denna typ — saknar personregister.

Erik Eriksson

— Numera filosofie hedersdoktorn *Edvin Gustavsson* har fortsatt sin serie *Roslagshistoriskt* (jfr senast PHT 1973, s. 131 f.) med ett åttonde häfte, rubricerat *Från Rurik till Albert Engström* (Tierp 1975, 126 s.), det näst största hittills i kvantitativt hänseende.

Rurik, "en sägengestalt med ett naturligtvis inte otänkbart fotfäste bland de 'roslagskeppare' som på 800-t och framåt bedrev sina affärer av olika slag i österled", möter i den inledande uppsatsen "Roden än en gång", som vittnar om hur väl författaren följt med i senare års såväl historiska som filologiska och arkeologiska facklitteratur. Han karakteriserar själv blygsamt sitt inlägg som "ett och annat i samtalston och framfört utan anspråk på att bli taget absolut som det står tryckt".

Om Albert Engström och hans förhållande till roslagsbefolkningen handlar uppsatsen "Figurerna i Grisslehamn", där man får identifiering av och personhistoriska uppgifter om hans persongalleri från denna trakt.

Bland övriga uppsatser i det innehållsrika häftet lägger personhistorikern särskilt märke till "Reformationstidens roslagspräster", där Gustavsson till nytta för det pågående arbetet med nytt herda-

minne fortsätter sin redovisning av Roslagens präster under medeltiden (jfr PHT 1967, s. 223). Hans framställning innehåller dock endast enstaka uppgifter ur landskapshandlingar och andra arkivalier och begränsar sig till att sammanställa det gamla herdaminnets notiser med vad som framkommit i litteraturen på senare år.

Vad författaren tidigare så utförligt skrivit om rysshärjningarna i Roslagen 1719 (jfr PHT 1968—69, s. 263) kompletterar han här med uppsatserna "Ryssarna 1716", "Ryssar och allmoge 1719" och "Kritik över 1719".

Häftet innehåller också på gedigna forskningar i arkivalier och tryck grundade uppsatser om 1500-talets ägare av Harö i Roslagsbro och Vitsjö i Estuna, om konung Gustav I:s besök i Östhammar 1554, om inkvarteringen av västgötaryttare i Frötuna och Länna 1572, om utskrivningarna på 1600-talet, om Lennart Torstenssons grevskap Ortala och om björn och varg. Det avslutas med reflexioner om den moderna utvecklingen i Roslagen under rubriken "Den nya utmarken" samt rättelser och tillägg till seriens föregående häfte.

Hans Gillingstam

— Under förra delen av 1800-talet inledes den svenska pressens politisering i större skala. Med Aftonbladets födelse 1830 sker ett opinionshistoriskt genombrott av största betydelse för samhällets vidare utveckling. En bräscher var slagen som innebar att för framtiden en ny maktfaktor var att räkna med. Det dröjde visserligen innan alla medborgare fick rösträtt men långt dessförinnan fanns via pressen en möjlighet för de politiskt omyndiga att göra sina stämmor hörda.

Pressens tidiga historia är mycket ofullständigt utforskad. I Sverige rör det sig i hög grad om punktinsatser. Enstaka tidningar, enstaka redaktörer har skildrats, några få i helfigur. Men de samlande greppen, utblickarna över helheten har lyst med sin frånvaro. De första anstalterna för att få denna brist avhjälpt har nu vidtagits. Men i avvaktan på resultaten — ännu avlägsna — av denna forskning får man glädja sig åt de initiativ av det traditionella slaget som tas.

Ett sådant har lett till en liten skrift av *Tom Söderberg*, själv med journalistiskt förflutet: *Den fria pressens fader. Argus-Johansson (1792—1860)* (Koopera-

tiva Bokgillet, Sthlm 1974, 56 s.). Här behandlas alltså Johan Johansson — efter den tidning han gjorde sin första bemärkta insats i kallad Argus-Johansson, från 1830-talet p. g. a. sin kroppshyddad och sin ovana att fnysa även bärande öknamnet Valfisken. Av Blanche benämndes han senare "den fria pressens fader" och i detta ärenamn ligger det väsentliga: tidsmässigt ligger Johanssons insats något föredens som normalt betraktas som den nya pressens portalgestalt — Hierta.

Öknamnet antyder att Johansson var en stridbar och omstridd figur. Hans karriär är inte möjlig att i alla detaljer följa. Detta låter Söderberg på ett sympatiskt sätt läsaren få klart för sig. Det döljs inte att det kan vara svårt att genomskåda signaturer och pseudonymer, att man inte alltid kan attribuera osignerade artiklar eller att förtalet — det ömsesidiga — flödar i somliga källor. Söderberg markerar en klart kritisk distans till sitt objekt.

Det behövs. Valfisken simmade inte alltid så rakt fram. I ungdomen höll han oftast oppositionskurs. Det var när han som medarbetare i Anmärkaren och Argus företrädde liberala idéer — om litteratur, ekonomi och opinionsbildning. I Argus stiftade han också bekantskap med indragningsmakten. Men så kom Hierta med Aftonbladet och satte ett nytt exempel för tidningarna: nyhetsförmedlingen kom i blickfånget. Den av Johansson nu dominerade Argus sackade efter och överflyglades i kampen om tidningsläsarnas uppmärksamhet. I mitten av 1830-talet måste man ge upp. Valfisken blev under en period vad vi nu benämner frilans och skrev bl. a. mot vederlag antiliberala broschyrer i tullfrågan. Hans politiska kurs var nu en längre tid ganska vinglig. Först vid Krimkriget utbrott var han tillbaka i det liberala lägret. Han blev Oscar I:s huvudmotståndare i den i Sven Erikssons doktorsavhandling (1939) skildrade kampen om svensk opinion under kriget. Johansson framträdde nu även som korrespondent till en rad av de nya, politiskt aktiva landsortstidningarna. Det blev också huvudsakligen den rollen han mot slutet av sin publicistiska bana kreerade — som företrädare för något olika politiska meningar! Han dog i armod.

Eftermälet blev litet blandat. Inte alla fann att han varit sympatisk. Men respekten för yrkesmannen återkommer hos samtliga bedömare. Det var modet och kraften i gärningen samt viljan att hävda

pressens nya roll — som han själv varit med om att skapa — man beundrade. Stilistiskt var han däremot knappast någon föregångsman.

Jarl Torbacke

— En memoarförfattare som i förbigående bekänner "... över huvud taget kan jag inte minnas några 'själskriser' i mitt liv, eller att jag slitits mellan diametralt motsatta poler" gör inte anspråk på att bidra till den augustinsk-rousseauanska traditionen inom genren. Det mer vardagsnära plan som Gunnar Fagrells minnesbok (*Mellan många världar*, Sthlm, Tiden, 1975, 265 s.) rör sig på behöver för den skull inte vara ointressant. Från en 40-årig bana som pressman och diplomat kan han rapportera från "många världar", från verksamhetsfält som till konturerna men väl inte detaljerna är kända av den vanlige läsaren.

Mest intressant är kanske historien om Fagrells tid som ansvarig för den skandinaviska sektionen av andra världskrigets amerikanska propagandadepartement, Office of War Information. Stilen — ibland bemängd med politiska reflektioner som har drag av snusförnuft, ibland pratsam i överkant — får här verve, och skildringen ger delvis festliga inblickar i ett skede fyllt av improvisationer och administrativ förvirring.

I avsnittet om förf:s tid som chefredaktör för FN-tidskriften *Världshorison* mörknar bokens ljusa grundton. Minnet av de kalla krigsstämningar som rådde måste ha gjort denna del svår att skriva. *Världshorison*s linje beskrevs av Herbert Tingsten som "halvkommunistisk medlöparpropaganda" och en följd av konfrontationer ägde rum mellan Dagens Nyheter och *Världshorison*. Härvid hade Fagrell emellertid Östen Undéns stöd, och denne låg också bakom Fagrells övergång till diplomatbanan. I slutkapitlet om förf:s tid vid den svenska ambassaden i London återfår skildringen sin tidigare värme och lätthet.

Erik Carlquist

— I den av Nationalfonoteket vid Kungl. biblioteket år 1961 startade serien Svenska röster har vi bl. a. producerat skivor med röstprov av författare, som låtit sin fantasi spela kring biblioteket. Ollie Hedberg, som på 20-talet studerade litteraturhistoria vid Stockholms högskola,

har i sin tidiga roman "Skära, skära havre" (1931) givit några glimtar från den tidens humanistkretsar i huvudstaden. Därvid skymtade KB förbi. Just detta parti bad jag Olle Hedberg om att tala in på band en gång när vi träffades. Och efter någon tvekan sade han ja, men intalningen kunde i alla fall inte realiseras. Av olika anledningar kom den ideligen att bli uppskjuten. Under hans fleråriga vistelse i Rom lyckades vi ordna så att han skulle göra intalningen i en studio vid den italienska radion. Även det projektet strandade. Först nu har jag kommit att förstå sammanhanget. Olle Hedbergs måg, Svante Milles, har i ett intressant förord till den posthuma boken *Opp Amaryllis* (Sthlm, Norstedts, 1975, 147 s.) berättat följande:

Birgitta stod på sig. Hon gav sin far betänketid till klockan 18 samma dag med order om positivt besked. Klockan 18 ringde han och sa åter nej men lovade att återkomma dagen därpå klockan 11, så att jag skulle kunna lämna besked på Sveriges Radio efter lunch.

Han gick då med på att diskutera saken. Villkoret var att han fick tala in texten i ett sammanhang och att jag måste svara för de sakuppgifter som eventuellt behövdes — något bläddrande i musiklexika efter årtal och annat hade han inte tid med.

Jag talade om dessa villkor för Lars Hamberg, som ansåg att vi naturligtvis skulle anta dem med acklamation: att få en författare som var känd som en mussla att ställa upp på det här sättet var snudd på sensation.

Saken var alltså klar.

För min del visste jag emellertid att jag tog vissa risker. Olle var totalt omedgörlig när det gällde att framträda i offentliga sammanhang. Det var en skygghet som var absolut äkta. Han led alla helvetets kval så fort han måste visa sig någonstans eller yttra sig offentligt. Jag mindes vad som en gång hände i Rom. Nationalfonoteket på Kungliga Biblioteket i Stockholm ville ha honom med i sin serie där författare läser egna verk — ur arkivsynpunkt en ovärderlig skattkammare med tanke på framtiden. Olle Hedberg saknades givetvis. Han greps av panik inför tanken och skyllde på allt, till slut på att han definitivt bosatt sig utrikes för att få vara i fred. Då ordnade KB att en inspelning skulle kunna äga rum i en studio vid italienska radion i Rom. Jag bönade och bad honom att gå med på saken. Det gjorde att vi faktiskt kom iväg en gång. Men det slutade på en bar intill radiohuset; in kom vi aldrig.

Olle Hedberg var verkligen en mycket till-

bakadragen man. Det var få förunnat att tränga igenom hans noli me tangere-attityd. Vi som inte kom att lyssna till hans radioprogram får på en del punkter hjälp av denna bok. Det gäller inte bara hans här dokumenterade musikintresse utan också t. ex. hans kritiska syn på dagens samhälle. En integritetssträvan som han vidmakthöll till sin levnads slut, ja, också när det gällde eftermälet: Milles berättar hur Hedberg före sin bortgång förstörde manuskript, brev, anteckningar. Milles hade kunnat tillägga, att han också uppmanade vänner att bränna brev, som han skrivit till dem. I varje fall någon av dem följde uppmaningen, därmed bidragande till att försvåra en framtida personteckning av en god vän.

U. W.

— Årgång 1974 av *Svenska släktkalendern* (Sthlm, Bonniers, 1974, 504 s.) är den nittonde räknat från seriens början 1912. I den nya följden, från 1962, är detta den femte delen. Redaktionskommittén består numera av Gösta Berg, Bertil Broomé och Börje Furtenbach i förening. Redaktör för denna årgång har varit Ulla greta Carlsson. I den nya delen förekommer 99 släkter. Flertalet av dem presenterades första gången i den äldre sviten, ett tjugotal dock först i den nya följden under det att 23 är helt nyttillkomna. Släkten Wallenberg är den enda som har varit med i samtliga årgångar av kalendern.

Olägenheter som är förenade med kalenderns karaktär av presensmatrikel har ibland påtalats. De undgås i vissa fall genom att släktingresserna gjorts utförligare än vad som varit brukligt vid presentationer av detta slag. Då lämnas uppgifter om släktmedlemmar av särskilt intresse, vilka av redaktionella skäl annars skulle ha förblivit oredovisade.

Inom vissa släkter är yrkesbeteckningarna på förtecknade medlemmar mycket skiftande. Släkten Callmer är ett exempel på detta. Denna släkt redovisas för övrigt för första gången. Så förhåller sig också med en annan välbekant sådan med prästerligt inslag, släkten Ahnfelt. — Släkter av norrländskt ursprung är inte särskilt talrikt förtecknade. Släkterna Salén, Wallstén (från Piteå) och Östgren förtecknas i denna årgång för första gången under det att Fresk, Nordmark och Sidenbladh varit

med tidigare. Den nytillkomna släkten Petrini är, ovanligt nog i kalendern, av italienskt ursprung.

Redaktionskommittén har i stort sett lyckats undvika att ta med i kalendern släkter som saknar allmänt intresse. Den strikta redaktionella stilen bryts någon gång av mera okonventionella upplysningar. Om professorn i kirurgi Sten-Otto Liljedahl, f. 1923, meddelas, att han är "initiativtagare till cykelloppet Vättern runt". — De betydelsefulla förteckningarna över ingifta manliga och levande kvinnliga personer är med även denna gång.

A. Lm

Tidskriftsöversikt

Dædalus 1974. I årsboken från Tekniska museet berättar redaktör Sven Jansson om ett Polhemsmonument och dess förhistoria. Minnestavlan över Christopher Polhem i Maria Magdalena kyrka i Stockholm uppsattes 1911, då 250 år förflutit efter Polhems födelse. Minnesmärket gick tillbaka på en plan som övertagits från en Polhemskommitté vilken redan 1879 samlat in medel för ändamålet. Urvrullig initiativtagare var Werner Cronquist (1846—1910), teknisk kemist, expert på torv och leror och med tiden titulärprofessor. Porträttmedaljongen på minnestavlan utfördes av Adolf Lindberg.

Fataburen. Nordiska museets och Skansens årsbok, 1974 har som tema byggnadsvårdsåret 1975. Bo Grandien skildrar hur synen på byggnadsminnesmärken och deras vård har förändrats under en hundraårsperiod. Grandien uppmärksammar de anteckningar om Visby fornlämningar som arkitekten Gustaf Dahl (1835—1927), sedermera Kungl. bibliotekets arkitekt, avlämnade 1864 till Vitterhetsakademien. Dahls program för vården av Visby ringmur utmärks, som Grandien finner, av en för sin tid ovanlig och i det långa loppet lyckosam anspråkslöshet.

Gamla latinares årsbok 1974, utgiven av Hvitfeldtska gymnasiet kamratförening i Göteborg. Gunnar Tilander (1894—1973) berättar några minnen från skoltiden vid Gamla Latin. — Årsboken lämnar plats för minnesord över redaktören Torsten Wassén (av Ebbe Hagard) och över pro-

fessorn Gunnar Tilander (av Urban Ohlander).

Genos 1974. Släkten Sarfves härstamning diskuteras av Love Kurtén. — Om släkten Remanders ursprung har Jarl Pousar lämnat några kompletterande uppgifter. — Olav D. Schalin redogör för en Uleåborgssläkt Lütter-Lythraeus, bemärkt på 1600-talet, och en släkt Lythraeus i 1700-talets Torneå. — Generalkonsuln Åke Backström i Hamburg har gjort en utredning i syfte att komplettera Elgenstiernas uppgifter om syskon och efterkommande till Alexander Magnus Reeth. — Genos innehåller också en del smärre genealogiska meddelanden.

Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1974. Rörande Arvid Silfverschiöld (1710—81) och omständigheterna kring dennes utnämning till landshövding i Hallands län 1761 har Eric Häge lämnat några anteckningar. Efter tio år i Halmstad utnämndes Silfverschiöld till president i Göta hovrätt och upphöjdes samtidigt i friherrligt stånd. — För Anders Svenson, en på sin tid bemärkt skeppsnedare i Halmstad, och dennes flotta av segelfartyg lämnas i årsboken en redogörelse genom Herman Kronqvist. — Samme författare har förtecknat 1906 års Halmstadskonfirmander och tagit reda på deras livsöden. Deras präst var Adolf Wallerius (1874—1937).

Innehållet i *Hembygden 1974* kretsar kring dalsländsk lokalhistoria. Gunnar Unger berättar om somrar på farfaderns herrgård Henriksholm. Adolf Unger var värmlänning till börden; hans förfäder hade under tre generationer varit präster i Brunskog. Konstnären Otto Hesselbom understöddes tidvis av honom. — Wilhelm Ångermark porträtterar en dalsländsk fotograf, Karl Eriksson (1881—1940) i Bråna. — Carl-Otto Rosell publicerar och kommenterar en samtida berättelse om åsknedslaget i Frändefors kyrka år 1728, berättelsen lämnad av församlingens kyrkoherde Erland Rosell (1686—1752). Åtskilliga personer dödades eller skadades vid nedslaget.

Historisk tidskrift 1974 innehåller bl. a. följande bidrag av intresse för svensk personhistoria. Kent Zetterberg diskuterar den s. k. marskrisen 1941 och orsakerna till det stora "militära pådraget" vid

denna tidpunkt. Han karakteriserar krisen som en tysk-svensk-brittisk sammanstötning på det diplomatiska planet. Zetterberg har konsulterat G. Bagges, P. A. Hanssons och K. G. Westmans dagböcker, förvarade i resp. RA, Arbetarrörelsens arkiv och UUB. Han har också haft tillgång till Ivar Andersons, Martin Skoglunds och Allan Vougts anteckningar från utrikesnämndens sammanträden. — Ulf Sjödell har knutit några reflexioner till vad han benämner ett socialhistoriskt problemkomplex, nämligen den roll som resp. högadel, lågadel och ofrälse spelat inom 1600-talsbyråkratin. Sjödell uppmärksammar särskilt det äldre lågfrälset och dess representation inom stormaktstidens centrala byråkrati. Han erinrar samtidigt om hur personer, vars adelskap förvärvats i andra länder, kom in i landet och gjorde sig gällande inom en växande svensk förvaltning. Exempel på framgångsrika ofrälse män, sådana som Johan Skytte, Johan Adler Salvius eller — något senare — Erik Dahlbergh är heller inte svåra att dra fram.

Historisk tidskrift för Finland 1974. Tidskriften ger rum för ett meningsbyte mellan Olavi Junnila och Sven Lindman kring Adolf Iwar Arwidsson (1791—1858) och Johan Jakob Nordström (1801—1874), båda finländska patrioter som med tiden förlade sin verksamhet till Sverige, där Arwidsson från 1843 blev chef för Kungl. biblioteket och Nordström från 1846 för Riksarkivet. — Matti Klinge har anställt en jämförelse på idétraditionens och den akademiska organisationens område mellan Finland och Sverige på 1800-talet. ”Medan Sverige efter 1809 kraftigt slog in på romantiska tankemönster, förblev 1700-talets rationalism och nyhumanism karakteristiska för Finland.” — Pågående finländsk projektforskning i historia presenteras i några översikter. Bland projekten kan nämnas Det medeltida Finland, för vilket Jarl Gallén är ansvarig. Vilho Niitemaa medverkar vid den forskning i den finländska transoceaniska emigrationens historia som bedrivs vid Turun Yliopisto. Vid samma lärosäte utforskas den finländska tidningspressens historia under ledning av Päiviö Tommila.

I *Jämtens, Heimbygdas årsbok, 1974* skildras firman J. P. Hård, ett jämtländskt handelsföretag. Firmans grundare var Jo-

nas Petter Hård (1870—1940), en skicklig affärsman inom byggmaterialhandeln. Artikeln om företaget är författad av Elis Sundström. — En jämtländsk konstnär är Olof Ågren (1874—1962). En årslång vistelse i Siena i Italien på 1920-talet satte sin prägel på dennes konst. Ågren anslöt sig till konstnärgruppen Optimisterna. Robert Berghagen, som skrivit artikeln om honom, har funnit att Ågrens enda separatutställning ägde rum 1933 i Stockholm.

Kalmar län 1974. Gunilla Petri har studerat ungdomhus i Kalmar och skriver om några hus ritade av Josef Fredrik Olson som 1904, 34 år gammal, blev Kalmars första stadsarkitekt. En ren ungdombyggnad är varmbadhuset, ritat 1907. I simhallen har, som Petri påpekar, Olsons sinne för det konstnärliga spelat fritt.

Karolinska förbundets årsbok 1974. Bengt Wahlström presenterar författaren till en psalm i den indragna psalmboken av år 1694. Psalmen handlar om den yttersta domen och är skriven av Edmund Gripenhielm (1622—1675). Denne hette ursprungligen Figrelius men adlades. Han var en tid professor i historia i Uppsala, blev slutligen riksråd och upphöjdes i friherrligt stånd. Hans änglaspåls granskas ingående av Wahlström som klarlägger dess teologiska bakgrund. — Karl XII:s verksamhet i Stralsund har undersökts av Sven Grauers. Efter det långa uppehållet i Turkiet dröjde kungen på sin återfärd i Stralsund från hösten 1714 till slutet av år 1715, då han vände tillbaka till Sverige. Militära dispositioner, särskilt i samband med stadens belägring, och krigsfinansiella problem upptog honom under vistelsen. En brokig skara fordringsägare — turkar, judar, araber och armenier, uppger Grauers — ansatte kungen och sökte skydda sina intressen.

Kyrkohistorisk årsskrift 1974. I artiklar av William Öhrman och Sven Göransson diskuteras fritänkargatatorn Viktor Lennstrand (1861—1895). Öhrman betecknar Lennstrand som en anti-Waldenström. Han hade i unga år stått Waldenström nära, bröt sedan med denne men förblev fixerad vid honom. Göransson ser i Lennstrand en drömmare som blir apostel för en ny social åskådning. Religionen blir enligt denna en privatsak när förnuftet reglerar människorna.

I serien *Levnadsteckningar över Kungl. Svenska vetenskapsakademiens ledamöter* har utkommit minnesteckningar över professorn Gustaf Retzius (1842—1919) av Carl Gustaf Bernhard, över professorn Gustav Cassel (1866—1945) av Erik Lundberg samt över professorn Bror Holmberg (1881—1966) av Arne Fredga.

Lychnos. Lärdomshistoriska samfundets årsbok 1973—1974. Rolf Lindborg diskuterar i en engagerad artikel Bengt Lidforss som filosofisk tänkare. Han påpekar att Lidforss var den förste svenske universitetslärare som anslöt sig till socialiströrelsen, 1902. Lidforss var väl bevandrad inom såväl idealistisk som materialistisk filosofi och en skarp kritiker av liberal teologi. Lindborg stannar för att beteckna Lidforss' samlade åskådning som nykantiansk socialism. — Allan Ellenius har undersökt bild och bildspråk på Magnus Gabriel De la Gardies Venngarn. Ellenius har valt att se konstverken som förmedlare av idéer. Han redovisar de europeiska inflytelserna och noterar den informationsförlust som ibland uppstod när den svenska miljön utformades. Ellenius har samtidigt sökt urskilja byggherrens direktiv som han sätter i samband med De la Gardies personliga fromhet. — Sten Lindroth ederar under rubriken Frenologens hämnd ett dokument som är ägnat att ytterligare belysa den livslånga fiendskapen mellan Jöns Jacob Berzelius och Gustaf Magnus Schwartz, den senare professor och överdirektör. Berzelius avled 1848, tio år före Schwartz, som lät upprätta ett frenologiskt protokoll med poängvärden för Berzelius' själsförmögenheter. Lindroth visar, att vetenskapligheten är ett sken. Protokollat var väsentligen en frihandsteckning. — Den omfattande recensionsavdelningen tar upp såväl svenska som utländska arbeten vilka berör det lärdomshistoriska området.

Malmö forminnesförenings årsskrift 1974 upptar en nekrolog över stadsarkivarien Leif Ljungberg (av Thomas Munck af Rosenschöld). — Om Franz Sedivý och hans malmöbilder har Kjell A. Modéer skrivit en artikel. Sedivý var född i Prag 1864. Under större delen av sin levnad var han bosatt i Köpenhamn, där han gick bort 1945. Hans specialitet som tecknare var städer i fågelperspektiv och han hade en särskild teknik att rita perspektivkartor.

Den äldsta kända malmöbilden av Sedivýs hand är från 1896, den sista — och kanske märkligaste — från 1914, året för Baltiska utställningen. — Ragnar Gustafson fortsätter sin i föregående årgång påbörjade skildring av teaterlivet i Malmö under perioden 1809—1829. — Erik Bodman har gjort några anteckningar om näringsställen i Malmö kring sekelskiftet. Till dessa hörde hotell Kramer, uppfört redan 1876 med dansken C. F. Rasmussen som arkitekt. — En av de äldsta gravvårdarna på Malmö gamla kyrkogård är rest över Hans Canon (1794—1837), föreståndare för fängelset på Malmöhus slott. Canon bragtes under tjänsteutövning om livet av två interner som sedermera dömdes till döden och avrättades. Helge Andersson har studerat fallet.

Med hammare och fackla XXVII, utgiven av Sancte Örjens Gille, 1974. Magnus Hedberg visar i en uppsats om Frédéric Le Plays resa i Sverige 1845 hur en främmande resenär uppfattade dåtida svensk bruksmiljö. Le Play var en av de utländska forskare som tidigast uppmärksammade Sverige som industriland. Under resan gästade han brukspatronen friherre Per Adolf Tamm på Österby bruk. Hedberg finner att besöket blev av betydelse för Le Play. Efter banbrytande insatser inom ekonomi och statistik tillhör Le Play (1806—1882) vetenskapshistorien.

Meddelanden från Kungliga Akademien för De fria konsterna 1973—1974 (tr. 1975) innehåller minnesrunor över konstnärerna John Lundqvist, Olle Olsson Hagalund, Ragnar Sandberg och Siri Derkert samt arkitekten Peter Celsing.

Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen 1974. Ärgången rymmer flera nekrologer över bortgångna biblioteksmän: Bror Olsson (av Krister Gierow), Iris Roos-Hasselblatt (av Esko Häkli), Sven Grén Broberg (av Gösta Ottervik), Nils Agrell (av Uno Willers) och Gunnar Ekholm, även titulärprofessor (av Gert Hornwall). En artikel till minnet av bibliofilen professor Gunnar Tilander är skriven av Harald Bohrn.

Saga och sed, Kungl. Gustav Adolfsakademiens årsbok, 1973—74 innehåller minnesord över ledamöterna lektor Erik Abrahamson, professor Mårten Stenberger och professor Gunnar Tilander (samtliga av preses Gösta Berg).

Samfundet Sankt Eriks årsbok 1974. Georg Svensson har ställt samman några minnesanteckningar förda av svärfadern byråchefen Christian Lovén (1881—1970). Lovéns morfar var vinhandlaren Edward Cederlund (1825—1909) och det är dennes hem och familjeliv som skildras i memoarerna. Familjen bodde till en början vid Kornhamnstorg, senare vid Kungsträdgården. Om somrarna vistades Cederlunds på Storholmarna, en grupp öar i Stora Värtan, där en villa i rysk stil uppfördes på 1870-talet, ritad av professor Magnus Isaeus. — Fredric Bedoire och Göran H. Fredriksson presenterar i ord och bild Sundsvallsbankens kontorshus på Fredsgatan 4 i Stockholm, färdigt 1902 och i bruk till 1972. Byggnadens arkitekt var Gustaf Wickman (1858—1916). — Werner Pursche har utrett en Stockholmsborgares husbyggen och fastighetsinnehav under 1600-talets första hälft. Hans namn var Joachim Schult, till yrket bagare och antagligen av tyskt ursprung.

Scandia 1974 innehåller en studie genom Uno Westerlund av riksdagsrepresentationen i en enskild stad, Nyköping, för tiden 1809—1866. Under hela perioden utsåg Nyköping egen riksdagsman. Denne företrädde dock vanligen ytterligare någon sörmländsk småstad. Mellan 1838 och 1856 stod mot varann en liberal kandidat, tidningsutgivaren Per Eric Winge, och en konservativ, rådmannen E. U. Stenquist. Westerlund finner att deras styrkeförhållanden skiftade med det politiska klimatet. — Evert Vedung jämför två akademiska teorier om Norges ställning i unionen med Sverige. Den ena linjen benämner han lydrikesläran. Dess främste förespråkare var Oscar Alin som utformade sin teori på 1880-talet. Enligt denne var Sverige överordnad part inom unionen. Bland dem som stödde tesen var hans lärjunge Nils Edén. Den andra uppfattningen betecknas av Vedung som jämlikhetsteorin. Den utformades på 1860-talet av Herman Rydin och fullföljdes på 1890-talet av Hans Forssell. Enligt det egalitära synsättet hade två suveräna stater ingått en frivillig överenskommelse. Båda doktrinerna framfördes med vetenskapliga pretentioner. Vedung anser att de fick en viss politisk betydelse. Härtill bidrog stilistiska brister hos de fördragstexter som tolkades.

Släkt och hävd 1974 inleds med några anteckningar av Sven Almqvist kring hä-

radshövdingen och borgmästaren i Kajana Nils Petrellius († 1680), dennes härkomst och släktförhållanden. — Erik Hellerström redogör för sin egen släkts ursprung. — John Janson har utforskat de tre släkterna Myra i Synnerby socken i Skaraborgs län. — Gustav Vasas regeringsbekymmer åren 1524 och 1525 har studerats av Lars Sjödin. — Släkten von Stockenströms härkomst har undersökts av Björn Helmfrid. — Några forskningsresultat kring släkten Tengwall presenteras av Ivar Tengvall. — Anna Westlund korrigerar några uppgifter som rör släkterna Kruse och Petraeus. — Jan Eric Almquist har sökt fastställa vem fru Estrid till Broxvik och senare till Råda († 1597) var. — Ätten von Cederwald förtecknas av Åke Backström. — Pontus Möller presenterar nya forskningsresultat rörande den s. k. Vällingesläkten. — Kurt G. Trägårdh gör ett inlägg angående släkten Trägårdhs härstamning. — Slutligen observeras i denna årgång en nekrolog över stadsarkivarien Leif Ljungberg (av Pontus Möller).

Småländska kulturbilder 1974. Årsboken från Jönköpings läns museum i Jönköping dryftar Per Brahe den yngres insatser som slottsbyggare. Artikelförfattarna, Gunnar Lindqvist och Olof Fong, överväger de inflytelser som palladianska arkitekturteorier kan ha övat då Brahe lät uppföra tre fyrkantiga hus. Av dessa uppmärksammas särskilt Brahehus, på grund av dess belägenhet i landskapet ursprungligen uppfört som lusthus. Byggnaden jämförs med de båda övriga, lantslottet Bogesund och det lilla jaktslottet Brahälla. Brahe lät senare bygga ut Brahehus till en sluten anläggning med borggård.

Stockholms stads arkivnämnd och stadsarkiv. Årsberättelse 1973 (tr. 1974). Ulla Johanson ger ut och kommenterar stadssekreteraren Rutger Fredrik Hochschilds tjänstejournal 1782—1795. Denne var född i Stockholm 1752 och förblev staden trogen till sin död 1806. Hochschilds privata memoarer är redan utgivna. De kompletteras härmed av hans ämbetsanteckningar.

Sydsvenska medicinhistoriska sällskapets årsskrift 1974. Krister Gierow beskriver i årsskriften det initiativ till ett Collegium studiosorum, en studentsocial inrättning vid universitetet i Lund, som togs 1713 av

Johan Jacob Döbelius, senare adlad von Döbeln. Denne var född i Rostock och blev medicine professor i Lund 1710, där han verkade till sin död 1743. När Döbelius' förslag avvisades, beslöt han att de medel som hunnit insamlas i stället skulle tillfalla universitetsbiblioteket för bokinköp. — Rörande förbindelserna mellan Linné och Celsius har Telemak Fredbärj samlat några notiser. Fredbärj har funnit en avläsning släktskap mellan dessa båda 1700-talsforskare, vilken redovisas. — Hans Krook redogör i en uppsats för homeopatins entré i Sverige. Introduktör var Göran Wahlenberg (1780—1851), för övrigt den siste innehavaren av Linnés lärostol i botanik och medicin i Uppsala. En efterföljare till Wahlenberg var Per Jacob Liedbeck (1802—1876), prosektor i Uppsala. Liedbecks övertygelse kostade honom enligt Krook en professur i ämnet anatomi. — Christian Callmer har förtecknat svenska studerande vid Collegium medico-chirurgicum i Berlin under 1700-talet. De svenska besökarna befinns uppgå till ett tjugotal.

Sörmlandsbygden 1974. Olle Ankarberg lämnar några kommentarer till Reinhold Ljunggrens konst och dess miljöskildringar från Trosa. — Magnus Collmar skildrar prosten David Nicolai Katt, död i Bälinge 1603, och dennes familjeförhållanden. Katt efterlämnade två döttrar, vilkas vidare levnadsöden spårats av Collmar.

Uppland 1974. I årsboken för medlemmarna av Upplands fornminnesförening skildrar Allan Ellenius målaren Gusten Widerbäck som uppländsk provinsialist men också som symbolist, svärmiskt försjunken i stämningar kring Fyrisån. — Walmstedtska gården i Uppsala, nära Fyrisån, minner om sina forna ägare, professorerna Lars Petter Walmstedt (1782—1858) och dennes son Lars Edvard Walmstedt (1819—1892). Olof Ehn beskriver gården, som nyligen restaurerats, och dess historia. Han betecknar den som en ämbetsmannagård, i flera avseenden olik den vanliga borgargården. — I Walmstedtska gården fanns under åren 1860 till 1904 också professor Herman Rydins hem. Rydin var under större delen av denna tid professor i juridiska fakulteten vid universitetet. Upplandsmuseet har velat återställa en professorsbostad i Uppsala och

valt att rekonstruera Rydins bostadsvåning. Den karakteriseras i en artikel av Eva Noren-hag Estberg. — Jan-Olof Montelius skriver om Uppsalafotografen Heinrich Osti och dennes stora plåtsamling som sedan 1929 förvaras i universitetsbiblioteket. Osti var född i Berlin 1826 och dog i Uppsala 1914. Ostis ateljé blomstrade på 1870-talet. Även kvaliteten på bilderna nådde enligt Montelius vid denna tid högst och fotografen erövrade inom loppet av några år medaljer för sin konst i Wien, Philadelphia och Paris.

I Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg. Årsbok 1974 ingår minnestal över fem ledamöter: Bankdirektören Thorsten Bengtsson (av Bertil Thorburn), författaren Vilhelm Moberg (av Erik Hj. Linder), professorn Arvid Wallgren (av Lars Öberg), professorn John Holmberg (av Torsten Dahlberg) och professorn Einar Stenhagen (av Olof Mellander).

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens årsbok 1974 ger minnesteckningar över ledamöterna Östen Undén (av Gunnar Jarring), H. S. Nyberg (av Frithiof Rundgren), Herbert Tingsten (av Carl Arvid Hessler), Gunnar Tilander (av Alf Lombard), John Holmberg (av Erik Rooth) och Nils Ludvig Rasmusson (av Bengt Thordeman).

Värelandsbygder (Norra Allbo Hembygdsförening) 1974. Professor Ivar Johansson meddelar några synpunkter på livet på landsbygden förr och nu i de trakter av Värend, där han vuxit upp.

Värmland förr och nu 1974. Barbro Järliden skildrar Thor Fagerkvist (1884—1960) som ett i stilistiskt avseende norskt inslag i värmländsk konst. Fagerkvist var född i Mölndal men flyttade tidigt med familjen till Värmland. I sin konst tog han ofta upp bibliska motiv. Järliden betonar hans sociala patos.

Västergötlands fornminnesförenings tidskrift 1973—1974. Landsbibliotekarien Bengt Stenberg framställer den västgötska vitterheten under 1600- och 1700-talen. Johan Ekeblad, Haquin Spegel, Johan Runius, Jesper Swedberg, Emanuel Swedenborg, Johan Henrik Kellgren och Clas Julius Ekeblad får plats i denna skildring. —

Om Magnus Gabriel De la Gardies slott Läckö och dess betydelse för västsvenskt kulturliv skriver i tidskriften landsantikvarien Sven Axel Hallbäck. Artikeln är tillkommen i samband med pågående restaureringsarbeten. — Ingmar Hasselgréen har granskat ett altare för Göteborgs domkyrka, ritat av överintendenten Carl Hårleman. Då uppdraget att rita altaret gavs åt denne, är det enligt artikelförf. ett bevis på den dominerande ställning som Stockholm intog i tidens kulturliv. — Nils Fredrik Beerståhl presenterar i en artikel det Soopska gravmonumentet i Skara domkyrka och erinrar om att dess tillkomsthistoria utförligt redovisades i tidskriften redan 1915 i en uppsats av Otto Mannerfelt.

Västmanlands fornminnesförenings årskrift 1974. Sten Lindroth berättar i årskriften om Johannes Rudbeckius och stormaktstidens kultur. Rudbeckius förlä-

nade, menar Lindroth, sitt ämbete en sakral höghet utan motsvarighet i svensk kyrkohistoria. — Ruth Hedlund ger i en artikel konturer åt Maria Wilckens, en kvinna i 1600-talets Västerås. Hon befinns vara född i Stockholm och begravd i Romfartuna kyrka. I domkyrkan i Västerås minner en bild på ett epitafium och två nummertavlor, som hon skänkt, om henne. — För ett kort besök som Gustaf III avlade i Västerås 1772 redogör Bengt Liljenzin.

Från bergslag och bondebygd 1974. Örebro läns hembygdsförbunds årsbok rymmer en uppsats av Bengt Svensson om arkitekten Vilhelm Renhult (1876—1948). Renhult betecknas i uppsatsen som en landsortsarkitekt. Den dominerande delen av hans produktion utgöres av bostadshus i Örebro, ritade i något skiftande stilar.

Förkortningslista

DAA	Danmarks Adels Aarbog
DHT	(Dansk) Historisk Tidsskrift
DS	Diplomatarium Suecanum
EAÄ	Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor
FHT	Historisk tidskrift för Finland
GUB	Göteborgs universitetsbibliotek
HH	Historiska handlingar
HSH	Handlingar rörande Skandinaviens historia
HT	Historisk tidskrift
KA	Kammararkivet
KB	Kungliga biblioteket
KÅ	Kyrkohistorisk årsskrift
LLA	Landsarkivet i Lund
LSB	Linköpings stifts- och landsbibliotek
LUB	Lunds universitetsbibliotek
MPH	Monumenta Poloniae historica
MRA	Meddelanden från svenska Riksarkivet
NHT	(Norsk) Historisk Tidsskrift
PHT	Personhistorisk tidskrift
RA	Riksarkivet
Rep. Dan.	Repertorium diplomaticum regni danici mediævalis
RPB	Svenska riks-archivets pergamentsbref fr o m år 1351
SAOB	Svenska akademins ordbok
SBL	Svenskt biografiskt lexikon
SD	Svenskt diplomatium fr o m år 1401
SFSS	Samlingar utg av Svenska fornskriftsällskapet
SMR	Svenska medeltidsregister
SoH	Släkt och hävd
SRA	Svenska riksdagsakter
SRS	Scriptores rerum svecicarum
UUB	Uppsala universitetsbibliotek
VgFT	Västergötlands fornminnesförenings tidskrift
VHAAH	Vitterhetsakademiens handlingar
VSLÅ	Vetenskaps societetens i Lund årsbok
ÄSF	Äldre svenska frälseläkter

Personregister

- Abraham Brodersson se tjurhuvud
— Kristiernsson se Leijonhufvud
Abrahamson, Erik, lektor 184
Adalbert av Prag, biskop, helgon 77
Adam av Bremen, tysk historieskrivare 77—
78, 81—82
Adler Salvius, Johan, friherre, riksråd 183
Adlersparre, Axel, sjöofficer, riksdagsman
102, 106
Adolf Fredrik, konung 153
Afzelius, Nils, förste bibliotekarie 155
Agorell, Johan Ottosson, medlem av bonde-
ståndet 155
Agrell, Eskil, hovmästare 139
— Nils, förste bibliotekarie 184
Ahlstrand, Johan August, bibliotekarie 164
Ahnfelt, släkten 181
— Oskar A., resepredikant, kompositör 98
— Paul Gabriel, präst, skriftställare 91
Albert av Stade, tysk historieskrivare 82
Albin, Charlotta, g. m. Carl August Falk 178
— Fredrik, kommissionslantmätare 178
Algot Magnusson se Sture
Alin, Oscar, professor i statskunskap 185
Almquist, Carl Jonas Love, författare 98,
157, 159—160
— Jan Eric, professor, jurist 74—75
Anbjörn i Fjärås, kyrkoherde 71
Anckarsvärd, Carl Henrik, greve, politiker 92
— Johan August, greve, riksdagsman 104
Anders Atesson se Hindsekindätten
— Karlsson se bjälkar, 3
— Pedersson se Prika, yngre ätten
Andersen, Vilhelm, dansk professor i nordisk
litteratur 122
Anderson, Ivar, fil. dr, chefredaktör 183
Andersson, Axel, missionssekreterare 177
— Carl, vaktmästare 140
— Johan i Tierp, medlem av bondeståndet
155
Andræ, Tor, biskop, statsråd 172
Angeldorff, Kristofer, präst, publicist 92
Anjou, Sten, fil. dr, arkitekt 49
Anna Abrahamsdtr se Somme
— Andersdtr se Hindsekindätten och Tott
— Gustafsdtr se Stenbock, äldre ätten
— Hansdtr, Hans Jeppsson dtr 53
— Hansdtr se även Kruse
— Jönsdtr se Bröms och Slatte från Lidhem,
yngre ätten
— Palnesdtr se horn med stjärna
— Segolsdtr se Skytte
- Anna Turesdtr se Körning
Annerstedt, Claes, universitetsbibliotekarie,
historiker 145
Apelqvist, Seved, med. dr, chefredaktör 175
—176
— Katarina, g. Larsson 175
April, se Barun och Stenbock
Arfwidsson, Nils, författare, publicist 93
Armborst, ätten 49
— Niels Laurensen, byfogde 49
Armfelt, Gustaf Mauritz, friherre, finsk-rysk
greve, general 162
Arrhenius, Johan Petter, professor, botanist
93
Arvid Bengtsson se rutor, 3, och halv lilja
— Knutsson se sparre över stjärna
— Nilsson se schack
— Offesson se Bååt
Arvidsson, Adolf Ivar, bibliotekarie 183
— Rolf, förste bibliotekarie 162
Aschbach, Josef, tysk historieskrivare 96
Asle Matsson se Båt av Billa
Aspelin, Eliel, finländsk konsthistoriker 39
Asruna, Hemming Tannes syster 66, 68
Atterbom, Per Daniel Amadeus, professor,
skald 87, 89, 94, 105, 130, 157
Aulén, Gustaf, biskop 171—173
Aurivillius, Magnus, superintendent 31
Aussen, Samuel, professor, jurist 14
Axel Matsson se Hällekisätten
- (Baat), Broder Toresson 72
(—) Esbjörn d. ä, 72
(—) Esbjörn d. y, 69, 72
(—) Kristina Esbjörnsdtr 69, 73—74
(—) Kristina Toresdtr 72
(—) Sven Toresson 72
Bager, Einar, fil. dr, konstnär 50
Bagge, Gösta, professor, statsråd 183
— Halsten 59
— Olof 61—62
— af Berga, ätten 59
— af Söderby, ätten 59
(balk mellan stjärnor), Inge Jonsson, djäkne
56
(—) Karin Svendsdtr 56
(—) Margit Svendsdtr 56
(—) Sven Ingesson 56
Balle, Jöns, borgare i Halmstad 65
Barbara Nilsdtr se horn med stjärna
Barfod, Frederik, dansk historiker 126
(Barun), Knut Erengislesson eller April 66, 68

- (Barun) Sestrid (Estrid) Knutsdtr 67
 Beck se Bäck
 — Lave, friherre 25
 Beck-Friis, Corfitz Ludvig, friherre, major 25
 — Joachim, överstelöjtnant 24
 Becker, C. F., tysk skriftställare 92
 Belfrage, Sixten, docent, ordboksredaktör 120, 131
 Bellman, Carl Mikael, skald 155—156
 Bengt, länge se Stomsrydsätten
 — biskop 149
 — Abjörnsson se Liljesparre
 — Andersson, häradshövding 69
 — Andersson se även bjälke, 1
 — Arvidsson se rutor, 3, och halv lilja
 — Karlsson se Stomsrydsätten
 — Matsson se Flishultsätten
 — Nilsson se schack
 — Olsson se Ryting
 — (Snivel) 148
 — Åbjörnsson se sparre
 — Åkesson, dansk 53
 Bengta Bengtsdtr se rutor, 3, och halv lilja
 — Matsdtr se stjärna
 — Nilsdtr se Vinstorpaätten
 — Pedersdtr se Puke
 Bengtsson, Jon, medlem av bondeståndet 155
 — Thorsten, fil. dr, bankdirektör 186
 Benzlius, släkten 17
 — Erik d. y., ärkebiskop 6
 — Henrik, ärkebiskop 13, 23, 28
 Berch, Carl Reinhold, kansliråd, chef för antikvitetsarkivet 38
 Berg, Gösta, professor, museichef 177, 181
 Bergfalk, Pehr Erik, professor 93, 95
 Berggrav, Eivind, norsk biskop 172
 Bergman, Eva, fil, dr, museichef 137, 139
 — Gösta, professor, språkvetenskapsman 129
 — Hjalmar, författare 177
 Bergson, Henri, fransk filosof 173
 Bergstedt, Carl Fredrik, publicist, politiker 93, 97—106, 109—110, 112
 Bergström, Richard, bibliotekarie 164
 Berlin, Nils J., professor, kemist 163
 Berling, Edvard, universitetsbibliotekarie 163
 Berno från Reichenau, abbot, musikteoretiker 79
 Bernstein, Eduard, tysk politiker 168
 Bertil Pedersson se Lilliehöök
 Berzelius, Jöns Jacob, friherre, professor, kemist 184
 Bese, släkten 178
 (Bielke), Nils Turesson, drots 150
 — Sten Stensson d. ä., lagman 143
 (—) Sten Stensson d.y. 143
 (—) Ture Kettilsson, lagman, kammarmästare 65
 (—) Ture Stensson lagman, 71
 (—) Ulf Stensson 143
 Bille, Margareta, f. Wallwijk 15
 Billing, Einar, biskop 172
 — Gottfrid, biskop 159—160
 Bilovius, Jonas, professor, teolog 15
 Birger Brosa, jarl 147—148
 — Knutsson se Trolle
 — Magnusson, jarl 147—148
 Birger Persson se Finstaätten
 Birgitta (Brita) Bengtsdtr se båt
 — Haraldsdtr se Ångaätten
 — Håkandsdtr se Lillie av Lövstad
 — Jönsdtr se Skytte
 — Knutsdtr, nunna 142
 — Olofsdtr se Hård
 — Pedersdtr i Sköldstad 62
 — Pedersdtr se även Bååt
 (bjälkar, 3), Anders Karlsson 61—62
 (—) Cecilia Andersdtr 61—62
 (—) Elin Andersdtr 61—62
 (—) Karl Fadersson 61—62
 (bjälke, 1), Bengt Andersson 60
 (—) Märta Bengtsdtr 60
 Björck, Vilhelm, generaldirektör 101
 Björkman, Erik, professor, filolog 118
 Björkman-Goldschmidt, Elsa, författarinna 174
 Björn Bengtsson i Slätte, häradshövding 75
 — Knutsson se Gren 142
 Björnson, Björnstjerne, norsk författare 161, 172
 blad, hjärtformigt, se Upplandaätten
 Blanche, August, författare 102, 180
 (blomma på stjälk), Henrik Matsson 57, 60
 (—) Kristina Henriksdtr 57—59
 Bo Jonsson se Grip
 — Olofsson se Oxehufvud
 Bock, Sven Lindormsson 75
 Boergstedt, stadskassör i Lund 19
 Boheman, Erik, ambassadör 175
 Bohlin, Abraham, bokförläggare 90, 95, 97—98, 103—107, 113
 Boleslav I, polsk konung 77—82
 — III, polsk konung 81
 Bolin, Sture, professor, historiker 147—149
 (Bonde), Kristina Karlsdtr 71
 — Peder (Bertilsson) se Lilliehöök
 — Peder (Bryntesson) se Lilliehöök
 Boneau, Gustaf (adl. Boneauschiöld), statssekreterare 8
 Bonnier, Albert, bokförläggare 105
 Borckman, Eric, räntmästare 19—20
 Borghem, Sven, ritare i Antikvitetsarkivet 40
 Bothild Bengtsdtr se Pik
 — Jönsdtr 143—144
 — Pedersdtr se hjorthorn, 2
 Boutilbonne, Edouard, fransk konstnär 136
 Brahe, Per d.y., greve, riksdrots 185
 — Tyko, dansk astronom 35—36
 Brandes, Georg, dansk litteraturkritiker 125
 Brandt, Clas, befallningsman 23
 — J. K., dansk språkvetenskapsman 123
 Branting, Anna, f. Jäderin, 169
 — Hjalmar, statsminister 168—169
 Brask, Hans, biskop 52—76, 93
 Brate, Erik, lektor 129
 Braune, Fredrik Emanuel, bibliotekarie 163
 Brelin, Carl Edouard, adl. och adopt. Carlheim-Gyllensköld, friherre, konteramiral 157—158
 Brenner, Elias, assessor, heraldiker 38—39
 Brilioth, Yngve, ärkebiskop 172
 Brims, Hans 54—55

- Bring, Sven C., översättare, jurist 172
 Brising, Louise, g. Landquist 173
 Brita se Birgitta
 Broberg, Sven Grén, förste bibliotekarie 184
 Broder Toresson se Baat
 Broman, Anders Nilsson, rusthållare 7
 Broomé, Bertil, krigsarkivarie 164, 181
 Brostrup, Teus 68
 Brunius, Carl Georg, professor, arkitekt 163
 Brunnerus, August, biblioteksman 163
 Bruno av Querfurt, missionär, helgon 78—79
 Bruzewitz, Gunnar, tecknare 178
 Bruzelius, Andreas, kyrkoherde 163
 — Ida, f. Hallberg 163
 Brynjolf Germundsson i Fröderyd 62
 Brynte Bertilsson se Lilliehöök
 (Bröms), Anna Jönsdr d.ä. 53, 55
 (—) Anna Jönsdr d.y. 54—55
 — Jöns d.ä. 53, 55,
 — Jöns d.y. 53, 55
 (—) Karin Jönsdr 53—55
 — Lars 54—55
 — Maria, g. Quensel 11
 — Nils d.ä. 53—55
 — Nils d.y. 52—55
 — Sigfrid 53—55
 Brøndum-Nielsen, Johannes, dansk professor
 133
 Buchanan, George, skotsk humanist 5
 Buhl, Frants, dansk professor 121
 Bulwer-Lytton, Edward, engelsk författare
 157
 Burman, Eric, professor, astronom, musiker
 33
 — Erik O., professor, filosof 119
 Byron, George, engelsk författare 157, 159
 Bård Håkansson 70
 (båt), Birgitta Bengtsdr 70
 (—) Peter Folkesson 143
 (—) Peter Jonsson, riddare 68
 (Båt av Billa), Asle Matsson 53
 Bååt, ätten 67
 (—) Arvid Offesson 53, 55, 69
 (—) Birgitta (Brita) Pedersdr 68—70
 (—) Erland Pedersson 69
 (—) Ingrid Pedersdr 69
 (—) Johan Pedersson 67—68
 (—) Karin Offesdr 53, 55, 69
 (—) Märta Pedersdr 69
 (—) Nils Arvidsson 55
 (—) Nils Johansson 69
 (—) Offe Nilsson 55, 69
 (—) Peder Johansson 68—70, 72
 Bååth, Frithiof, ordboksredaktör 129—130
 Bäck, Birger 63
 — Gisle 63, 65
 — Magnus 63, 65
 Böttiger, Carl Wilhelm, professor, skald 93,
 157—158
 — John, överintendent 137
 Böök, Fredrik, professor, litteraturhistoriker
 119, 169—170
 Callmer, släkten 181
 Camus, Albert, fransk författare 174
 Canon, Hans, fängelsedirektör 184
 Carl Gustaf, judisk lärare i hebreiska 5
 Carlquist, Gunnar, överbibliotekarie 50
 Carlson Fredrik Ferdinand, statsråd 104
 Carlsson, Agnes, f. Sjöqvist 139
 — Carl, friherre, statssekreterare 9
 — Gottfrid, professor, historiker 72
 — Ingemar, docent 154
 — Margareta, g. Schyllberg 9
 — Ullagreta, genealog 181
 Cassel, Gustaf, professor, nationalekonom
 184
 Cavallin, Christian, professor, filolog 163
 — Severin d. y., prost 50
 Cecilia, g. m. Olof 63, 65
 — Andersdr se bjälkar, 3 och Prika
 — Eskilsdr se stjärna
 — Jeppesdr 65
 — Jönsdr se Lillie av Lövsstad
 — Pedersdr se Gladhemsätten, äldre
 — Ulfsdr se Ulvåsaätten
 Cederfelt, Christian Sommar, överkrigskom-
 missarie 22
 Cederlund, Edward, vinhandlare 185
 Cederström, Rudolf, friherre, intendent 137
 Cederwall, släkten 185
 Celander, Hilding, professor, språkveten-
 skapsman 115
 Celsing, Peter, arkitekt 184
 Celsius, Nils, professor, astronom 33, 186
 Charpentier, Jarl, professor i sanskrit 118
 Clason, Isak Gustaf, arkitekt 134
 Claudelin, Bengt, katalogredaktör 139
 Clemet Olofsson (d. före 1571) 55
 Collin, Seth, direktör 130
 Columbus, Johannes, professor, språkfors-
 kare 6, 10
 Copernicus, Nicolaus, polsk-tysk astronom 36
 Cronman, Johan, friherre, landshövding 23
 Cronquist, Werner, professor, kemist 182
 Crusenstolpe, Magnus Jacob, skriftställare
 88, 104
 Dagström, släkten 40
 Dahl, Gustaf, arkitekt 182
 — Hans, dansk präst 126, 133
 Dahlbergh, Erik, greve, generalguvernör 183
 Dahlbäck, Oscar, borgmästare 119
 Dahlerup, Verner, dansk professor 122—123,
 125—126, 133
 Dahlgren, Erik Wilhelm, riksbibliotekarie 164
 Dalgård, Johannes, rektor 119
 Dalin, Olof von, hovkansler, rikshistoriograf
 96
 Danielsson, Erik Georg, bruksägare 101
 Darwin, Charles, engelsk naturforskare 174
 De Broen, Maria Elisabeth, 156
 De Creaux, Ludvig, dansmästare, boktryc-
 kare 24
 De Geer, Louis, friherre, statsminister 107
 De la Gardie, Magnus Gabriel, greve, riks-
 kansler 184, 187
 De la Vallée, Jean, arkitekt 92
 — Simon, fransk arkitekt 92
 Derkert, Siri, konstnärinna 184
 Detterberg, Magnus, lektor 8

- Dittrich, Ottmar, tysk språkvetenskapsman 133
- Dixelius-Brettner, Hildur, författarinna 161
- Donner, Catharina Charlotta, g. Hesselbom 178
- Dorotea (Dordi), g. m. Sven Ingesson (balk mellan stjärnor) 56
- Knutsdtr se Skruckebyätten
- Kristiarnsdtr se Lilja av Värnäs (Drake), Margareta Olofsdtr 55
- Dubrowka, böhmisk prinsessa 80
- Dudik, Beda, böhmisk historiker 163
- Dufva, Alfred Wilhelm, publicist, jurist 108
- Dybeck, Rikard, fornforskare 97
- Döbelius, Johan Jacob (adl. von Döbeln) professor, läkare 11, 16—18, 26, 32, 186
- Döbeln, Georg Carl von, friherre, general-löjtnant 104
- Edén, Nils, statsminister 120, 185
- Edzard(us), Esdras, tysk orientalist 5, 8
- Ehrenstråle, David (före adl. Nehrman), professor, jurist 17, 24
- Ehrling, Sigfrid, ordboksredaktör 114—133
- Eichhorn, Christoffer, bibliotekarie 164
- Eidem, Erling, ärkebiskop 172
- Ek, Johan Gustaf, professor i latin 163
- Ekeblad, Clas Julius, greve, överstekammarjunkare 186
- Johan, envoyé 186
- Ekholm, Gunnar, professor, bibliotekarie 184
- Eklund, Johan Alfred, biskop 172
- Ekroth, David, folkskollärare 120
- Elena Abjörnsdtr se sparre
- Elfving, släkten 3
- Elin, syster till Jösse Skyttes hustru 63, 65
- Andersdtr se bjälkar, 3
- Bryntesdtr se Lilliehöök
- Henriksdtr se Snakenborg
- Jeppesdtr 65
- Johansdtr se örnfötter
- Nilsdtr se Slatte från Frö
- Påvelsdtr 57
- Svensdtr, Sven Skanungs dtr 61—62
- Svensdtr se även Grabyätten
- Elvius, Petrus d.ä., professor, astronom 32
- Engberg, Arthur, statsråd 132, 172
- Engström, Albert, författare 179
- Sten, landsarkivare 150
- Erengisle Ulfsson 52
- Ericson, Nils, friherre, överste 101
- Sigrid, skrivbiträde 139, 141
- Ericus Erici, biskop 45—46
- Olai, historieskrivare 145—146, 148—151
- Erik Eriksson, konung 146, 148, 150
- Klipping, konung 149—150
- Menved, konung 149—150
- Segersäll, konung 77—82
- Andersson, g. m. Ingrid 57, 60
- Gjurdsson se stjärna
- Jönsson se Rosenstråle
- Magnusson, hertig 149—150
- Trullsson, frälsman, g. m. Elin Bryntesdtr 74
- Eriksson, Karl, fotograf 182
- Sven, lektor 180
- Erland Pedersson se Bååt
- Erlandsson, Wilhelm, vaktmästare 136
- Erslev, Kristian, dansk professor 124, 149
- Esbjörn Blåpanna 143
- Jonsson (Johansson), häradshövding 61
- Eskil, g. m. Katarina Västensdtr 63, 65
- Lagesson se stjärna
- Esping, Andbjörn 71
- Bengt 71
- (—) Bengtsson 59, 71
- (—) Ingeborg Bengtsdtr 70—71
- (—) Ingrid Espingsdtr 71
- Estenberg, Petrus, professor i grekiska 18, 20
- Estrid jfr Sesträd
- drottning 81—82
- Gustafsdtr se Stjärnbjälke
- Jönsdtr se Ginbalk av Grisatorp
- Fagerkvist, Thor, konstnär 186
- Fagrell, Gunnar, ambassadör 180
- Falk, Carl August, förvaltare 178
- Karl Albert, godsägare 178
- Sven, journalist 139
- Falkenberg, Gabriel, greve, riksråd 4, 106
- Henrik, landshövding 106
- Fant, Eric Magnus, professor, historiker 145, 151
- Johan Michael, prost 106
- Faustman, Edvard, ingenjör 161
- Faxe, räntmästare 19
- Fecht, Johann, hebraist i Rostock 5, 8
- Fehrman, Carl, professor, litteraturhistoriker 169
- Feif, Casten, friherre, president 106
- Fersen, Axel von, greve, riksmarskalk 152
- Feuk, Olof, kyrkoinspektör 22
- Filip Petersson, upprorsledare 146 (Finstäätten), Birger Persson, lagman 143
- (—) Ramborg Israelsdtr 143
- Fjellbu, Arne, norsk biskop 172
- Flensburg, Wilhelm, biskop 159, 163 (Flishultsätten), Bengt Matsson 69
- (—) Ingrid Matsdtr 69
- (—) Jöns Persson, häradshövding 69—70
- (—) Mats Jönsson 69
- (—) Peder Jönsson 66, 68—69
- (—) Per Matsson 69
- Flom, G. T., amerikansk språkforskare 132
- Folcker, Johan, professor, teolog 12—13
- Forelius, Daniel, kommissarie i Rikens ständers bank 36
- Forssell, Hans, statsråd 185 (Forstenaätten), Kristoffer Torstensson 74
- Fot, ätten 52
- (—) Margit Erengislesdtr 52
- Franceis eller Franz, Johannis (Jonis) 66
- Franzén, Frans Mikael, biskop, skald, 106, 156
- Fredén, Gustaf, professor, litteraturhistoriker 177
- Fredrik I, konung 91, 153
- Fredrik VIII, dansk konung 121
- Fremling, Mathias, professor, filosof 90, 105
- Fresk, släkten 181
- Freud, Sigmund, österrikisk psykolog 173
- Frick, Henry Clay, amerikansk donator 134

- Fridericia, Julius Albert, dansk professor 122
 Fridrichsen, Anton, professor, teolog 173
 Fries, Elias Magnus, professor, botanist 93
 Friesen, Otto von, professor, språkforskare 115, 117, 123, 128—129, 131—132
 Fritzczy, Claes, bruksidkare, politiker 90, 105
 Fryxell, Anders, professor, historiker 88, 94—95, 97, 101—102, 104—105, 107—108, 110—112, 156
 Helena Gustafva, g. Wigelius 86
 Fröding, Gustaf, skald 172
 — Mary, f. Sigourney 162
 Frölich, David, greve, häradshövding, politiker 103
 (fågel), Jeppe Ingemarsson Tiby 69
 Furtenbach, Börje, överste 181
 (fyrstuckad sköld), Ivar Nilsson, lagman 144
 (Färla) Magnus Tyrgilsson, kanik 143
 (—) Nils Tyrgilsson, riddare 143
 (gaffelstuckad sköld), Hemming Gruesson 64—65
 (Galen), Gertrud Lagesdtr 66, 68
 (Galen) Gertrud Lagesdtr 66, 68
 (—) Lage Pedersson, riddare 66
 Galilei, Galileo, italiensk fysiker, astronom 36
 Galle, ätten 65
 — Gunnar (Jönsson) 65
 (—) Kristina Olofsdtr 65
 (—) Märta Olofsdtr 72
 — Olof, häradshövding 63, 65
 Gardell, Sölve, fil. dr, konsthistoriker 142—144
 Geijer, Erik Gustaf, professor, historiker 86, 89, 91, 93—95, 103, 118, 157—158
 — Karl Reinhold, professor, filosof 118—120
 Gellerstedt, Pehr Erik, medicine professor 163
 Gelotte, Sonja, sjuksköterska 139
 Genlis, Stéphanie Félicité, fransk författarinna 157
 Gentile, Göran, operachef 176
 — Marit, f. Bergson 175
 Geringius, Eric, präst, kopparstickare 2
 Germund lång se rutor, 3
 — Svensson se Somme
 Gertrud Lagesdtr se Galen
 Ginbalk av Grisatorp, ätten 74
 (—) Estrid Jönsdtr 75
 (—) Johan Offesson 74
 (—) Karin Påvelsdtr 75—76
 Gislovius, Samuel, student 31
 Gjerdman, Olof, professor, språkvetenskapsman 129
 Gjur Matsson se stjärna
 Gjørwell, Carl Christopher, publicist, biblioteksman 90
 (Gladhemsätten, äldre), Cecilia Pedersdtr 55
 Glahder, Jørgen, dansk ordboksredaktör 122—123
 (Glysing), Hafrid Glysingsdtr 143
 Goethe, Johann Wolfgang von, tysk författare 157
 Gomperz, Heinrich, tysk filosof 133
 Gottskalk Larsson se Hjortöätten
 — Tidemansson se Hjortöätten
 (Grabyätten), Elin Svendsdtr 52, 55
 Grand, Johannes (Jens), dansk ärkebiskop 150
 Granfelt, ätten 39
 Gregers Andersson 68
 — Birgersson se sparrar, 2
 Gren, släkten 178
 (—) Björn Knutsson, domprost 142
 (—) Kättilbjörn Knutsson 142—143
 (Grip), Bo Jonsson, drots 66
 (—) Kerstin Nilsdtr 45
 (—) Nils Bosson, riksråd 66
 Gripenhielm, Edmund, friherre, riksråd 183
 Gripenstedt, John August, friherre, statsråd 106
 Grubbe, Sivert, befallningsman 24
 Grundis, Knut (Bertilsson), riddare 66
 Grundtvig, N. F. Severin, dansk präst och författare 98
 Gudmund Gjurdsdtr se sparre över halv lilja
 — Pedersson se Ulf af Hornsäs
 Gunhild (Gunilla) Bengtsdtr se Ryting
 — Jönsdtr se Skytte
 — Larsdtr se Hård
 Gunnil Månsdtr, Jöran Eriksson Gyllenstiernas frilla 45—47
 Guse, Nils 59
 — Nilsson 59
 Gustav I, konung 74, 93, 179
 — II Adolf, konung 88
 — III, konung 93, 154—155, 187
 — V, konung 167
 — Abjörnsson se Sparre
 — Matsson se stjärna
 — Olsson se Stenbock, äldre ätten
 — Abjörnsson se sparre
 Gyllenberg, Carl, greve, kanslipresident 32
 Gyllenhielm, Carl Carlsson, friherre, riksamiral 64
 Gyllenstierna, Anna, till Edby 47
 (—) Bengt Jöransson, fogde på Stegeborg 46—48
 (—) Carl Jöransson 46—47
 (—) Jakob Jöransson 46—47
 (—) Jöran Eriksson 45—48
 (—) Karin Jöransdtr 46—88
 — Margareta 47
 — Nils, friherre, drots 45, 47—48
 (Gylta), Metta Bengtsdtr 47
 Gällarydsätten 62
 (—) Ilana Pedersdtr 62
 Görtz, Eggert, kantor 144
 — Kort, riddare 144
 Götling, Johan, docent 129
 Haage, Johan, grosshandlare 114
 Haase, Hugo, tysk politiker 169
 Habereger (Haberge), Abraham, boktryckare 24
 Hadorp, Johan d.ä., rikantikvarie 91
 Hafrid Glysingsdtr se Glysing
 Hagberg, Karl August, professor, översättare 159

- Hagemann, Gustav Adolph, dansk industri-
man 123
- Hagliden, Sten, skald 177
- Hahn, Petrus Olai, professor, naturforskare 4
- Hallendorff, Carl, professor, historiker 159
- Hallman, Carl Israel, författare 91
- Hallström, Per, fil. dr, författare 120
- Hallwyl, Ebba von, g. von Eckermann 138
- Walther von, riksgreve 136, 138
- Wilhelmina von, f. Kempe 134—141
- Halsten Ingevaldsson, härads hövding 61
(Halvhjort av Flishult), Knut Ulfsson 54
(—) Peder Kristiernsson 70
(Halvhjort av Älmtaryd), Ingegärd Pedersdtr
65
- Hamberg, Lars, radioman 181
- Hammarin, Johan, prost 93
- Hammarskjöld, Hjalmar, statsminister 132,
159, 174
- Hammarsköld, Lorenzo, bibliotekarie, skald,
91
- Hans, g. m. Birgitta Jönsdtr (Skytte) 65
- Hansson se Hård
- Jeppson till Flenshult 55
- Olsen, kyrkoherde 50
- Severinsson, tiondefogde 61—62
- Hansson, Joseph, talman i bondeståndet 155
- Per Albin, statsminister 183
- Harald, dansk konung 80—81
- Gormsson (Blåtand), dansk konung 81
- Härfager, norsk konung 80
- Månsson se sparrar, 2
- Hartmansdorff, Jakob August von, president
106
- (Hasselbyätten), Nils Matsson 57—58
- Hausrath, Adolf, tysk professor, teolog 108
- Hazelius, Johan August, generalmajor 89, 95
- Hebbe, Clemens, jurist 161—162
- Fanny, g. Vedel 161—162
- Signe, operasångerska 161
- Tecla, aktris 161
- Wendela, författarinna 160—162
- Hedberg, Olle, författare 180—181
- Hederstierna, Carl, utrikesminister 174—175
- Hedin, Sven, fil. dr, upptäcktsresande 120
- Sven Adolf, publicist, politiker 110
- Hedlund, Karl, rektor 119
- Sven Adolf, chefredaktör 85, 97, 102,
105—106
- Hedvall, Karl, docent 120
- Heerdhielm, Hendric, vice president 8
- Hegardt, Martin, professor, domprost 23, 27,
32
- Hegel, Friedrich, tysk filosof 119
- Heiberg, Johan Ludvig, dansk professor 122
- Heidenstam, Verner von, fil. dr, författare
172
- Heine, Heinrich, tysk skald 89
- Helena, g. m. Jon Holmgersson 144
- Helin, Johan, sekreterare i antikvitetsarkivet
42
- Hellberg, Johan Carl, ämbetsman, publicist
89, 110—112
- Vilhelm, advokat 169
- Hellenstjerna, Jenny (Johanna) 179
- Hellerström, släkten 185
- Hølmold, E., tysk historieskrivare 82
- Hemgren, Karl Gustaf, publicist 108
- Hemming Gruesson se gaffelstyckad sköld
- Henrik II, tysk-romersk kejsare 78—79
- Jensen, kyrkoherde i Hellestad, prior 51
- Kristiernsson se Lagarpsätten, yngre
- Matsson se blomma på stjälk
- Henschen, Lars Wilhelm, jurist, frikyrkoman
98—101, 106
- Hermansson, Johan, professor, jurist 27
- Hermelin, Carl Magnus, friherre 152
- Olof, professor, kansliråd 6, 12—13
- Herner, Sven, professor, teolog 172
- Hernquist, Peter, professor, veterinär 4
- Hesselbom, Otto, konstnär 182
- Hesselgren, Harald, professor, orientalist 5
- Hesselholm, släkten 178
- Eric, handelsman 178
- Hesselman, Bengt, professor, språkforskare
115
- Hierta, ätten 71
- Lars Johan, publicist, affärsman 85, 92,
95, 103, 160—162, 180
- (—) Lars Ragvaldsson 71
- Wilhelmina, f. Fröding 161—162
- Hierta-Retzjus, Anna 161—162
- Hildebrand, Bengt, professor, historiker 142
- Sune, docent, bibliotekarie 118
- Hildebrandsson, Hugo, professor, meteorolog
171
- Hill, Carl Johan, professor, matematiker 163
- Joe se Hillström
- Hillevi Pedersdtr, Peder Larssons dtr 61—62
- Hillström, Joseph (Joe Hill), svensk-ameri-
kansk arbetardiktare 167
- (Hindsekindsätten), Anders Atteson 75
- (—) Anna Andersdtr 75
- (—) Torkel Andersson 64
- Hiärne, Urban, läkare, kemist 128
- Hjelm, Per Gustaf, sjöofficer, postdirektör
102
- (hjørthorn, 2), Bothild Pedersdtr, abbedissa
65
- (—) Peder Andersson 65, 68
- (—) Torud Petersson, ärkebiskop 64—65
(hjørthuvad), Kerstin Persdtr 47
- (—) Per Andersson 47
- (Hjortöätten), Gottskalk Larsson 57
- (—) Gottskalk Tidemansson 56
- (—) Karin Larsdtr 52, 55
- (—) Lars Gottskalksson 57
- (—) Lars Tidemansson 55
- Hjul, Peder 68
- Hjärne, Harald, professor, historiker 172
- Hochschild, Rutger Fredrik, statssekreterare
185
- Holmberg, Bror, professor, fysiker 184
- Harald, förste bibliotekarie, 115
- John, professor, språkforskare 186
- Olle, professor, litteraturhistoriker 173—
174
- Holmger Jonsson se Rörik Birgerssons ätt
— Knutsson 149
- Holmquist, Hjalmar, professor, kyrkohistori-
ker 172
- Holmvall, Johannes, läroverksadjunkt 117

- Horn, Arvid Bernhard, greve, kanslipresident 12—13, 15, 27
(horn med stjärna), Anna Palnesdr 59—60
— Barbara Nilstr 58, 60
(—) Ingrid Palnesdr 60
(—) Länk Palnesson 58—60
(—) Magdalena Palnesdr 57—58, 60
(—) Nils Palnesson 58, 60
(—) Palne Nilsson d.ä. 58, 60
(—) Palne Nilsson, häradshövding 57—60
(—) Peder Nilsson i Forssa 55, 58, 60
(—) Trotte Nilsson, kyrkoherde 58—60
Huitfeldt, Arild, dansk historieskrivare 132
Hult, Anna, g. Skarstedt 166
Hultgren, Gunnar, ärkebiskop 177
Hultkrantz, David, jurist 115
Hume, David, engelsk filosof 120
Humerus, Bonde, professor, domprost 16, 18, 20, 27
Huysmans, Camille, belgisk politiker 169
Hvalfisk, Petter, bonde och soldat 85
Hüllman, K. D., tysk-polsk historieskrivare 96
Hülphers, Abraham Abrahamsson, topograf, genealog 13
Håkan, svensk-norsk konung 150
— Bårdsson 70
— Jönsson se Lillie av Lövestad
Håkansson, Olof, talman i bondeståndet 155
— Sven, medlem av bondeståndet 155
Håkon Sigurdsson, norsk jarl 79
Hård, Bengt 71
(—) Birgitta Olofsdr 72
— Carl Gustaf, greve, riksråd 23
(—) Erik 71
(—) Gunhild (Gunilla) Larsdr 70—71
(—) Hans 72—73
(—) Hans Hansson 72
(—) Ingrid Pedersdr 64
(—) Johan 70—71
— Jonas Petter, affärsman 183
(—) Karin Larsdr 72
(—) Krabbe Pedersson 59
(—) Lars 70—71
(—) Lars Pedersson 70
(—) Olof Hansson 72—73
(—) Peder (Larsson), riksråd 72
(—) Peder (Olofsson), väpnare 70—72
Hårleman, Carl, överintendent 187
Hägerström, Axel, professor, filosof 119—120, 172
(Hällekisätten), Axel Matsson, riksråd 73
(—) Mats Påvelsson 73
Høffding, Harald, dansk professor, filosof 122, 127
Högberg, Ellen, g. Skarstedt 166
Höglund, Zeth, borgarråd 168—169
Höijer, Benjamin, professor, filosof 90
Höjer, Johan, akademiboktryckare 6
Hök, Anders (adl. Hedersköld), assessor 8
Höppener, Pehr Johan, publicist 90
Hörling, Jonas, professor 16, 28
Hösel, Erich, tysk professor 137—138
Høst, Jens Kragh, dansk historiker 126
Ibsen, Henrik, norsk författare 172
Ignell, Nils, komminister 98
Ihre, Thomas, professor, domprost 16
Iljana Nilstr se Slatte från Frö
— Pedersdr se Gällarydsätten
Inge Jonsson djäkn se balk mellan stjärnor
Ingeborg, konung Erik Erikssons syster 148
— g. m. Henrik Kristiernsson (Lagarpsätten) 61
— Johan Hufvuds hustru 144
— Andersdr se Slatte från Lidhem, äldre ätten
— Bengtsdr se Esping och Slatte från Lidhem, yngre ätten
— Eriksdr se stjärna
— Eskilsdr se Lejonlilja
— Johansdr g. m. Bengt Pedersson 56
— Jönsdr se Skytte
— Månsdr se Länk och sparre över blad
— Ragvaldsdr se Välingeätten, yngre
Ingegård, svensk kungadr g. m. storfursten Jaroslav 82
— Haraldsdr se sparrar, två
— Månsdr, g. m. Björn Bengtsson i Slätte 75
— Pedersdr se halvhjort av Älmtaryd
— Sonesdr se Silfversparre
Ingelöv Matsdr se sparre över blad
Ingeman i Tuna, kyrkoherde 143
Ingemund Jarlsson, domprost 143
Ingevald i Lagarp 61
— Gudmundsson 143
Ingrid, g. m. Erik Andersson 57, 60
— Abjörnsdr se sparrar, 3
— Andersdr se Prika, yngre ätten
— Espingsdr se Esping
— Matsdr se Flishultsätten
— Palnesdr se horn med stjärna
— Pedersdr se Bååt
— Pedersdr se Hård
— Ulfsdr, nunna 52
Isaeus, Magnus, professor, arkitekt 185
Ivar Nilsson se fyrstycckad sköld
Jacobsson, Emma, f. Stiasny 170
Jacobsson, Emma, f. Siastny 170
— Malte, landshövding 170
Jakob Pettersson i Hilleshög, kyrkoherde 144
— Wenne, mästare 45
Jarlerius, ärkebiskop 149
Jaroslav, rysk storfurste 82
Jaurès, Jean, fransk politiker 169
Jeppe Ingemarsson Tiby se fågel
— Jonsson 63, 65
Jespersen, Otto, dansk professor 122, 125, 127—128, 132
Joel Markussön, bonde i Kärringe 65
Johan d.y. av Mecklenburg, hertig 143
— Arendsson se Ulv
— Bengtsson se Lilja av Värnäs
— Hansson i Remgöde 56
— Offesson se Ginbalk av Grisatorp
— Pedersson se Bååt
— Trulsson se Upplandaätten
Johannes Magnus, ärkebiskop 96
Johannesson, Gösta, docent 51

- Johansson, Johan (Argus-Johansson), publicist 85, 92, 94—95, 101—104, 106, 179—180
- Jon småsven 75
- Holmgersson se Rörrik Birgerssons ätt
- Ravidsson 63—65
- Jónsson, Finnur, dansk professor 122
- Josephson, Ragnar, professor, konsthistoriker 119
- Juel, Dagny, g. Przybyszewski 174
- Jungersen, Hector, dansk professor 122
- Jungner, Hugo, lektor 117
- Jägerskiöld, Olof, arkivråd 152
- Järta, Hans, landshövding, politiker 157
- Jöns, g. m. Karin Jönsdtr (Bröms) 53
- Attasson i Slättö 75
- Brudsson se lejonansikte
- Eriksson se Lillie av Lövstad
- Håkansson se Lillie av Lövstad
- Jönsson se Allongren
- Larsson se sparrar, 3
- Persson, se Flishultsätten
- Persson, g. m. Kristina Henriksdtr 57
- Trulsson, g. m. Ingeborg Andersdtr Slatte, äldre ätten 52—53, 55
- Jönsson, Pål i Rya, medlem av bondeståndet 155
- Jöran Larsson se Sparre af Roosvik
- Månsson se stjärna
- Jørgensen, Ellen, dansk historiker, bibliotekarie 145
- Kafle, släkten 3
- Kalkar, Otto, dansk präst 131—132
- Kalling, Per, greve, riksråd 154
- Kant, Immanuel, tysk filosof 116
- Karin jfr Katarina
- Amundsdr se Stake
- Björnsdr 74—75
- Brunsdr 56
- Gottskalksdr, g. m. Nils Matsson i Haselby 57
- Haraldsdr se sparrar, 2
- Jönsdr se Bröms och Skytte
- Lagesdr se stjärna
- Larsdr se Hård
- Larsdr se Hjortöätten
- Offesdr se Bååt
- Pedersdr se Ulfsax
- Påvelsdr se Ginbalk av Grisatorp
- Svensdr se balk mellan stjärnor
- Torsdr se Store
- Karl VIII Knutsson, konung 150
- IX, konung 46—47
- X Gustaf, konung 104
- XI, konung 7—8, 21—22, 34, 95
- XII, konung 5, 10—11, 15—16, 22—23, 26, 28, 31, 33, 183
- XV, konung 102
- Filip, hertig av Södermanland 45
- Bengtsson se Vinstorpaätten
- Fadersson se bjälkar, 3
- Kulhög 143
- Lange se stjärna
- Sverkersson, konung 148
- Ulfsson se Sparre av Tofta
- Karlbeck, Orvar, civilingenjör 137
- Karlgren, Bernhard, professor, orientalist 117
- Karpe, Sven, professor, violinist, 177
- Katarina jfr Karin
- svensk kungadtr 146
- g. m. Gjurd Matsson 68
- Bengtsdr se rutor, 3, och halv lilja
- Olofsdr se sparrar, två
- Pedersdr, g. m. Palne Nilsson 58, 60
- Västensdr, g. 1 m. Eskil, 2 m. Nils Lärka, 3 m. Gislo Bäck (?), 4 m. Birger Knutsson Trolle 63, 65
- Katt, David Nicolai, prost 186
- Kautsky, Karl, tysk politiker 168
- Kellgren, Johan Henrik, skald, publicist 105, 157, 186
- Kempe, Johanna, f. Wallis 136
- Wilhelm, brukspatron 136
- Kemper, Johan (Moses ben Aron), lärare i rabbinsk litteratur 4—5, 8
- Kempff, Curt, överste 175
- Ragnar, överstelöjtnant 175
- Kepler, Johannes, polsk-tysk astronom 36
- Kernell, Per Ulrik, författare 158
- Kettil Brynjolfsson, kyrkoherde i Fröderyd 62
- Key, Ellen, författarinna 173—174
- Kierkegaard, Sören, dansk filosof 170
- Kihlberg, Leif, fil. dr, publicist 161
- Klee, Fredrik, dansk historiker 96
- Kleman, Bertha, f. Hierta 161—162
- Klemet Svensson, guldsmed i Halmstad 64—65
- Klemming, Gustaf Edvard, överbibliotekarie 87, 164
- Klingenstierna, Samuel, professor, matematiker 33
- Kniberg, Adolf Fredrik, kyrkoherde 178
- Knud Olsen, kyrkoherde 51
- Knut den store, dansk konung 80—82
- Eriksson, konung 148
- i Sköllersta 143
- Erengislesson eller April se Barun
- Magnusson, upprorsledare 146
- Månsson se Skrukbyätten
- Olofsson eller April se Stenbock, äldre ätten
- Ulfsson se Halvhjort av Flishult
- Knös, Alida, f. Olbers 157
- Olof, lektor 6
- Kochen, Johan Henrik von, friherre, hovkansler 42
- Kock, Axel, professor, språkforskare 123
- Kol, biskop 148
- Kolmodin, Adolf, professor, teolog 172
- Gabriel Nicolai, kyrkoherde 152
- Konrad II, tysk-romersk kejsare 78
- Krabbe, Bengt, väpnare 69
- Pedersson se Hård
- Kraemer, Lotten von, författarinna 174
- Krakewitz, Albrecht, superintendent 9
- Krantz, Albert, tysk historieskrivare 82
- Kraus, Josef Martin, hovkapellmästare 156
- Kristensen, Marius, dansk filolog 123
- Kristieni Gudmundsson se Ulf av Hornsnäs
- Henriksson se Lagarpsätten, yngre

- Kristiern Johansson se Lilja av Värnäs
 Kristina (Kerstin), g. m. Anders Mærizlef 60
 — g. m. Lars Hård 70
 — g. m. Jeppe Jonsson 63, 65
 — g. m. Jösse Skytte 62—63, 65
 — Eriksdtr, g. m. Palne Nilsson (horn med stjärna) 57—58, 60
 — Eriksdtr se även Urup
 — Esbjörnsdtr se Baat
 — Gislesdtr, g. m. Magnus Välling 63, 65
 — Gustafsdtr se stjärna
 — Hansdtr, Hans Jeppssons dtr 53
 — Henriksdtr se blomma på stjälek
 — Håkandsdtr, g. m. Håkan Ängel 70—71
 — Jönsdtr se Lillie av Lövsstad
 — Karlsdtr se Bonde
 — Lagesdtr se stjärna
 — Matsdtr i Myreby 73
 — Nilsdtr se Stolpe
 — Olofsdtr se Galle
 — Persdtr se Hjorthuvud
 — Toresdtr se Baat
 — Trulsdtr se Upplandaätten
 — Tyrgilsdtr i Skrukkeby 56
 Kristoffer Torstensson se Forstenaätten
 Kronberg, Julius, professor, målare 135, 137
 Krook, Oscar, teol. dr, kyrkoherde 172
 Kruse, släkten 185
 — af Elghammar, ätt 74
 — Algot 74
 (—) Anna Hansdtr 53, 55
 Kumlien, Bertil, tecknare 178
 Kurck, ätten 178
 Kylin, Harald, professor, botanist 119
 Kåse, ätten 65
 — Arvid d.ä. 63, 65
 — Arvid d.y. 63
 (—) Märta Arvidsdtr 65
 Kärre, Karl, undervisningsråd 117
 Kättilbjörn Knutsson se Gren
 König, Petrus, prost 35
 (Körning), Anna Turesdtr 73
 — Birger 73
 (—) Peder Birgersson 73
 — Peter 66, 68
 Lagarpsätten, yngre 61
 (—) Henrik Kristiernsson 61
 (—) Kristiern Henriksson 61
 Lage Gustafsson se stjärna
 — Pedersson se Galen
 Lagerbring, Sven, professor, historiker 88, 95
 Lagebjelke, Gustaf, greve, utrikes statsminister 102
 Lagerkvist, Pär, fil. dr, författare 177
 Lagerlöf, Nils, professor, superintendent 16, 27, 32
 — Petrus, professor, rikshistoriograf 6, 10
 — Selma, fil. dr, författarinna 167, 172, 174
 Lake, Karl d.ä. 64
 — Karl d.y. 73
 Lallerstedt, Sven Gustaf, publicist, riksdagsman 97
 Lamm, Martin, professor, litteraturhistoriker 178
 Landahl, Sten, förste arkivarie 153
 Landquist, John, professor, psykolog 173—174
 Langebek, Jakob, dansk historiker 49
 Lars Gottskalksson se Hjortöätten
 — Larsson, g. m. Birgitta Olofsdtr (Hård) 72
 — Pedersson se Hård
 — Ragvaldsson se Hierta.
 — Tidemannson se Hjortöätten
 Larsson, Hans, professor, filosof 119, 173
 Laurell, Axel, landskamrerare 20
 Laurentius Andreae, kyrkoherde 49—51
 — Laurentii, kyrkoherde 50
 — Paulinus Gothus, ärkebiskop 36
 — Petri, ärkebiskop 91
 Lax, Sven, underhäradsövding 75
 Lehmann, Alfred, dansk professor, psykolog 122
 — Edvard, professor, teolog 172
 — Orla, dansk politiker 126
 (Leijonhufvud) Abraham Kristiernsson 71—72
 (lejonansikte), Jöns Brudsson 68
 (Lejonlilja), Ingeborg Eskilsdtr 143
 Lemoine, Carl Gustaf, kopparstickare 40
 Lenin, Vladimir Iljitj, rysk revolutionsledare 169
 Lennartson, Louise, g. Wahlström 96—97
 Lennstrand, Viktor, fritänkare 183
 Lénström, Carl Julius, författare 88
 Leopold, Thomas, stud i Lund 30
 Le Play, Frédéric, fransk professor 184
 Lerike, Nils, 63, 65
 Lessing, Gotthold Ephraim, tysk författare 118
 Lidén, Johan Henrik, professor, litteraturhistoriker 91
 Lidforss, Bengt, professor, botanist 160, 184
 Lidman, Sara, författarinna 174
 Lie, Jonas, norsk författare 172
 Liedbeck, Per Jacob, läkare 186
 Liedgren, Emil, professor, teolog 177
 — Jan, teol. dr, 72
 Liewen, Hans Henrik von, greve, riksråd 19
 (Lilja av Värnäs), Dordi Kristiernsdtr 54, 56
 (—) Johan Bengtsson 54, 56
 (—) Kristiern Johansson 54—56
 (lilja, halv), Mats Karlsson 73
 Liljecrona, Carl Wilhelm, publicist 98
 Liljedahl, Sten-Otto, medicine professor 182
 (Liljesparre), Bengt Abjörnsson 61
 (Lillie av Lövsstad), Birgitta Håkandsdtr 56
 (—) Cecilia Jönsdtr 56
 (—) Håkan Jönsson 56
 (—) Jöns Eriksson 56
 (—) Jöns Håkansson 56
 (—) Kristina Jönsdtr 56
 Lillieblad (Peeringer), Gustaf, kansliråd 41
 (Lilliehöök), Bertil Pedersson 64
 (—) Brynte Bertilsson 74
 (—) Elin Bryntesdtr 73—74
 (—) Peder Bertilsson eller Bonde, häradshövding 64
 (—) Peder Bryntesson eller Bonde 73
 Lillieblad (Peeringer), Gustaf, kansliråd 41
 Lillienberg, Johan Georg, greve, president i Bergskollegium 152, 154

- Lilljebjörn, Hedvig Maria, g. Wigelius 86
 — Henric, godsägare, författare 86
 Lilljeborg, C. P. publicist 97
 Lindblad, Adolf Fredrik, tonsättare 158
 Lindblom, Jacob Axelsson, ärkebiskop 108
 Lindenbrug, Erpold, dansk historiker 78
 Linder, C. W., professor, domprost 163
 Lindfors, Anders Otto, professor, publicist 103
 Lindgren, Astrid, fil. dr, författarinna 174
 Lindh, Nils Magnus, förläggare, boktryckare 89
 Lindman, Arvid, statsminister 160
 Lindroth, Hjalmar, professor, språkforskare 131
 Lindström, Waldemar, verkställare 138
 Linné, Carl von, professor, botanist 31
 Linnerius, Jonas Petri, professor, biskop 16, 27
 Lithberg, Nils, professor, etnolog 138
 Liung, Erik, professor, teolog 8
 Ljung, Sven, fil. dr, historiker 65
 Ljungberg, Leif, stadsarkivarie 184—185
 Ljunggren, Gustaf, professor, litteraturhistoriker 163
 — Reinhold, konstnär 186
 Lomonosov, Jurij, rysk professor 169
 Lotze, Hermann, tysk filosof 118
 Lovén, Christian, byråchef 185
 Lovisa Ulrika, drottning 153
 Lundblad, C. E., konstförfant 89—90
 Lundell, Johan August, professor, slavist 123
 Lundersten, Johan, professor, filosof 16, 27
 Lundgren, August, snickare 139
 Lundius, Daniel, biskop, orientalist 4—5
 Lundmark, Knut, professor, astronom 31
 Lundqvist, John, konstnär 184
 Lundström, Herman, professor, kyrkohistoriker 79
 Luth, Olaus Jonae, professor, teolog 36
 Lysander, Albert, professor i latin 163—164
 Lütther- Lythraeus, släkten 182
 Låstbom, August Teodor, redaktör 89—91, 98
 Läckler, Leopold Fredrik (Frits), professor i svenska 123
 (Länk), Ingeborg Månsdr 57—60
 — Magnus (Måns Tokesson) 57, 59—60
 — Måns häradshövding 57, 60
 — Nils 57—58, 60
 — Palnesson se torn med stjärna
 Magdalena Palnesdr se horn med stjärna
 Magnus jfr Måns
 — Eriksson, konung 87—88, 150
 — Ladulås, konung 147—148
 — Minnesköld, 148
 — Tyrgilsson se Färila
 Magnus, Simon, förläggare 105
 Malmberg, Bertil, författare 119
 Malmström, Carl Gustaf, professor, statsråd 104
 — Johan, professor, jurist 33
 Mannerfelt, Otto, kapten, historiker 187
 Margareta Jeppesdr i Varberg, dtr till Anna Jönsdr (Bröms) 55
 Margareta Jeppesdr, dtr till Jeppe Jonsson och Kristina 63, 65
 — Joachimsdr se Västerbyätten
 — Olofsdr se Drake
 Margit i Gopestad 56
 — Erengislesdr se Fot
 — Isaksdr 73
 — Månsdr se Upplandaätten
 — Nilstr se Stolpe
 — Svensdr se balk mellan stjärnor
 Marina Gregersdr 55, 58, 60
 Mats Gjurdsson se stjärna
 — Gustafsson se sparrar, 3
 — Håkansson, Bård Håkanssonns bror 70—71
 — Jönsson se Flshultsätten
 — Karlsson se lilja, halv
 — Kättemundsson 144
 — Pävellsson se Hällekisätten
 Mattsson, Anders, medlem av bondeståndet 155
 Mayer, Johann Friedrich, generalsuperintendent 7—8
 Mehr, Hjalmar, landshövding 169
 Melin, Hans Magnus, professor, teolog 163
 Meresjkovskij, Dmitrij Sergejevitj, rysk författare 120
 Messenius, Johannes, historieskrivare 92
 Metcalf, Michael, fil. lic. 152
 Metta Bengtsdr se Gylta
 Meurling, Harry, docent i filosofi 119
 Mieszko I, hertig av Polen 79—81
 — II, konung av Polen 78
 Milles, Svante, intendent 181
 Moberg, Vilhelm, författare 166, 186
 Molière, Jean Baptiste, fransk författare 117
 Moller, Arvid, professor, jurist 18, 20
 Montgomery-Silfverstolpe, Malla, författarinna 157—158
 Morten Benedictsen, kyrkoherde 50
 Moses ben Aron se Kemper, Johan
 Moth, Matthias, dansk filolog 133
 Mugge, Joen 74
 Munch, Peter Andreas, norsk professor, historiker 97
 Mühlenfels, Ludvig von, major 179
 Müller, Nils Emanuel, litteratör 164
 Myra, släkten 185
 — Christina, g. Broman 7
 Myrberg, Otto Ferdinand, professor, teolog 108
 Måns (Magnus), g. m. Karin Amundsdr (Stake) 74
 — i Skruckeby se Skruckebyätten
 — djäkn se Upplandaätten
 — Pedersson se Svenske
 — Persson se Stjärna
 — Svensson se Somme
 — Tokesson se Länk
 — Vilkinsson, häradshövding 76
 Mærizlef 60
 — Anders 58, 60
 — Claus 60
 (—) Märta Andersdr 60
 Märta Andersdr se Maerizlef
 — Arvidsdr se Käse
 — Bengtsdr se bjälke, 1

Märta Hansdtr, Hans Jeppssons dtr 53
— Jönsdtr se Rysia
— Kristiernsdtr se Vasa
— Lagesdtr se stjärna
— Nilsdtr se Silfversparre
— Olofsdtr se Galle
— Pedersdtr se Bååt
Möller se Moller
— Bert, förste bibliotekarie 171
— Gustav, statsråd 169
— Talia, g. m. Bert Möller 171
Möllersvärd, Karl Gottfried, publicist 109—
111
Mörner, C.-G. Stellan, greve, fil. dr, musik-
historiker 156
Mörsleef se Mærizlef

Natt och Dag, ätten 178
Naumann, Chr., professor, justitieråd 163
Nehrman, David se Ehrenstråle
Neikter, Jacob Fredrik, professor, historiker
86
Nérés, Joachim von, kansliråd 42
Nesselius, Israel, professor 4
Newton, Isaac, engelsk astronom och fysiker
36

Nils Arvidsson se Bååt
— Arvidsson, kyrkoherde 143
— Arvidsson se schack
— Birgersson, dekan 146
— Bosson se Grip
— Filipsson i Skuttunge 143
— Ingevaldsson 143
— Jeppesson 65
— Johansson se Bååt
— Jyde, rådmän i Halmstad 72
— Kettilsson, ärkebiskop 149
— Krok, dekan 144
— Larsson, slottsloven på Stegeborg 46
— Matsson se Hasselbyätten
— Palnesson se horn med stjärna
— Pedersson se Silfversparre
— Sonesson se Silfversparre och Slatte från
Frö
— Turesson se Bielke
— Tyrgilsson se Färla
— Åkesson se sparrar, två
Nilsson, Albert, professor, litteraturhistoriker
169, 171
— Emil, vaktmästare 140
— Sven, professor, zoolog 88, 96, 163
Nobelius, Enoch, procentare 156
Nordenmark, Nils, professor, astronom 35,
37
Nordenson, Wilhelm, medicine professor 161
Nordenskjöld, Carl Fredrik, skriftställare,
mystiker 90
Nordin, Carl Gustaf, biskop 88
Nordmark, släkten 181
Nordström, Johan Jakob, riksarkivarie 183
Noreen, Adolf, professor, språkforskare
115—117, 119—120, 123, 125, 127—131
— Erik, professor, språkforskare 129
Norlind, Ernst, författare, konstnär 173
Norrman, Lars, professor, språkforskare 8

Nyberg, Henrik S., professor i semitiska
språk 186
Nyblaeus, Johan Axel, professor, filosof 163
Nygren, Anders, biskop 172
— Ernst, arkivråd 121

Odeberg, Hugo, professor, teolog 173
Odhelius, Olaus, lektor 1, 3
Odhner, Theodor, riksarkivarie 163
Offe Jonssons ätt se Gimbulk av Grisatorp
— Nilsson se Bååt och Slatte från Frö
Olausson, Daniel, publicist 107—108
Olbers, Carl, professor, domprost 163
Oldevig, Hugo, läroverksadjunkt 115
Olaus Magnus, historieskrivare 96
— Petri, reformator 91, 132
Olof Skötkonung, konung 80—82, 87—88, 96
— g. m. Cecilia 65
— Basatömir, ärkebiskop 148
— Eriksson se Allongren
— Hansson se Hård
— Haraldsson (den helige), norsk konung 79
— Jönsson se Stenbock, äldre ätten
— Lambatunga, ärkebiskop 148
— Livstenson, häradshövding 143
— Pedersson, Peder Hårds far 70—72
Olofsson, Olof, medlem av bondeståndet 155
Olrik, Axel, dansk professor, folkminnesfors-
kare 124
— Hans, professor, historiker 125—126
— Paul, dansk bildhuggare 124
Olsen, Magnus, norsk professor 129
Olsson, Bror, förste bibliotekarie 184
— Emil, professor, språkforskare 131, 133
— Josef Fredrik, stadsarkitekt 183
— Olle, konstnär 184
— Ragnar, lektor 155
Osander, Andreas P. magister, astronom 35
Oscar I, konung 109, 180
Osmund, präst 78
Ossbahr, Carl Anton, intendent 137
Osti, Heinrich, fotograf 186
Otter, Magnus, professor i Pernau 14
Otto III, tysk-romersk kejsare 77—78, 81
Oxehufvud, ätten 69
(—) Bo Olofsson 69
Oxenstierna, ätten 178

Palm, August (Åke) J. T., biblioteksman 43,
163
Palmaer, Henrik Bernhard, publicist 85
Palmblad, Wilhelm Fredrik, publicist 87—88,
90—91, 93, 95, 97
Palme, Hanna, f. von Born 175
Palmroot, Johannes, professor, orientalist
4—5, 8
Palmqvist, Per, frikyrkoman, bokförläggare
99
Palmskiöld, Erich Larsson Runell, arkiv-
sekreterare 47
Palmstierna, Erik, friherre, utrikesminister
168—169
Palne Eriksson se Rosenstråle
— Nilsson se horn med stjärna
Papke, Christian, professor, biskop 24, 28, 32
Paul, Hermann, tysk filolog 130

- Peder (Per, Peter), ärkebiskop 148
 — g. m. Märta Arvidsdr (Kåse) 65
 — i Frö se Slatte från Frö
 — Andersson se hjorthorn, 2
 — Bengtsson, kyrkoherde 72
 — Bertilsson se Lilliehöök
 — Birgersson se Körning
 — Bryntesson se Lilliehöök
 — Eriksson, g. m. Kristina Toresdr (Baat) 71
 — Folkesson se (båt)
 — Jacobsson Sunnanväder, biskop 91
 — Johansson se Bååt
 — Jonsson se (båt)
 — Jönsson i Gismestad 62
 — Jönsson se även Flishultsätten och Slatte från Lidhem, yngre ätten
 — Kristiernsson se Halvhjort av Flishult
 — Larsson, g. m. Elin Andersdr (bjälkar, 3) 62
 — Matsson se Flishultsätten
 — Nilsson se horn med stjärna och Silfversparre
 — Porse Get 144
 — Ragvaldsson se Puke
 — Simonsson se Ulfsax
 — Sonesson se Silfversparre
 — Öjarsson, 65
 Peringer, Gustaf se Lillieblad
 Peringskiöld, Johan d. ä., kansliråd 41
 Pers, Anders, chefredaktör 109
 Petraeus, släkten 185
 Petrellius, Nils, borgmästare 185
 Petrini, släkten 182
 Petrus Johannis, kyrkoherde 50—51
 Pfannenstill, Magnus, professor, teolog 172
 Phalén, Adolf, professor, filosof 118—120 (Pik), Bothild Bengtsdr 65—66, 68
 Piper, Christina, grevinna, f. Törnflycht 24—26
 Pipping, Rolf, finländsk professor 129
 Pius IX, påve 109
 Ploug, Carl, dansk författare, politiker 126
 Polhem, Christoffer, uppfinnare, ekon.-politisk skriftställare 91, 182
 Poppo, legat, missionär i Danmark 78
 Porthan, Henric Gabriel, professor, historiker 92
 Posse, Knut, greve, överståthållare 12 (Prika, yngre ätten), Anders Pedersson 73
 (—) Cecilia Andersdr 73—74
 (—) Ingrid Andersdr 69, 73
 (—) Ragnhild Andersdr 73
 Proust, Marcel, fransk författare 157
 Przybyszewski Westrup, Zenon, envoyé 174—175
 Psilander, Hjalmar, professor i tyska 118
 Ptolemaios, Klaudios, alexandrinssk astronom 36
 (Puke), Bengta Pedersdr 65—66, 68
 (—) Peder Ragvaldsson 66
 (—) Ragvald 65
 Paasche, Fredrik, norsk professor 129
 Quennerstedt, August, zoolog, Karl XII-forskare 31
 Quensel, Conrad, professor, astronom 11—37
 — Johan Wilhelm 15
 — Josua, rådman 34
 — Maria, f. Wallwijk 13
 — Wilhelm Johan, hovrättsråd 11, 13, 34
 Quiding, Helena, f. Lindberg 156
 Rabenius, Olof Mattias, professor, jurist 163
 Ragnhild Andersdr se Prika, yngre ätten
 Ragnvast, präst 142
 Ragvald Matsson se stjärna
 Rahbek, Knud Lyne, dansk professor, filolog 126
 Ramborg Israelsdr se Finstaätten
 Rappe, B. A. publicist 87—88
 Rasmus Ludvigsson, genealog 53—54, 67, 71, 74
 Rasmussen, C. F., dansk arkitekt 184
 Rasmuson, Nils Ludvig, förste antikvarie 186
 Raun, M. Ch., dansk översättare 133
 Reenstierna, Märta Helena, g. von Schnell 156
 Reeth, Alexander Magnus, godsägare 182
 Rehnköld, Carl Gustaf, greve, fältmarskalk 17, 22
 Remander, släkten 182
 Remmer, Jens Peter, dansk pedagog 127, 133
 — Johanne, g. Seip 124
 — Karoline, f. Vildschyødt 124, 127, 133
 Renhult, Vilhelm, arkitekt 187
 Retzius, Gustaf, medicine professor 184
 Reuterdahl, Henrik, ärkebiskop 89
 Reuterholm, Axel, friherre, politiker 152
 — Gustaf Adolf, friherre, politiker 152
 Rhyzelius, Andreas Olai, biskop 1
 Ribbing, Elisabet 45
 — Knut (Pedersson) 68, 71
 Richardsson, Jacob, assessor 42
 Rickert, Heinrich, tysk filosof 173
 Ridderstad, Carl Fredrik, publicist 100, 103
 — Christer, direktör 103
 Rikissa, drottning 81
 Rinman, Sven, bergsvetenskapsman 92
 Roberg, Lars, medicine professor 33
 Roland, Marie Jeanne, fransk författarinna 157
 Roland Magnusson, härads hövding 74—75
 Roos-Hasselblatt, Iris, finländsk bibliotekarie 184
 Roosval, Johnny, professor, konsthistoriker 141
 Rosell, Erland, kyrkoherde 182
 Rosen, Axel Pontus von, greve, landshövding 91
 Rosendahl, köpman i Kristianstad 110
 Rosenhane, Gustaf, friherre, ämbetsman 92
 — Johan, friherre, assessor 12 (Rosenstråle), Erik Jönsson 57, 60
 (—) Ingeborg Palnesdr 45—46, 48
 (—) Palne Eriksson 58
 Rothe, Richard, tysk professor, teolog 108
 Rousseau, Jean Jacques, fransk filosof 157
 Rudbeck, Magdalena, g. Wallwijk 13
 — Nils, biskop 13
 — Olof d. ä., professor, arkiater 94

- Rudbeckius, Johannes, biskop 13, 187
 Rudeen, Torsten, biskop 11, 13
 Runius, Johan, skald 186
 Rutberg, Hulda, lektor 119
 (rutor, 3 och halv lilja), Arvid Bengtsson 65
 (—) Bengt Arvidsson 65, 68
 (—) Bengta Bengtsdtr 64—67
 — Katarina Bengtsdtr 64—65
 (rutor, 3, stolpväs), Germund lång 62
 Ruud, Martin, amerikansk professor 124—125
 Rydberg, Viktor, professor, författare 126
 Rydelius, Andreas, professor, teolog 16—18, 20, 24—28, 30, 32, 37
 — Magnus, professor, domprost 18, 20, 24, 27
 Rydén, Värner, statsråd 160, 168
 Rydin, Herman, professor, jurist 185—186
 Rühls, Christian Friedrich, tysk professor, historiker 96
 Ryning, Bengt, riksråd 70
 — Erik, riksråd 70
 — Nils, riksråd 70, 72
 (Rysia), Märta Jönsdtr 66—69
 (Ryting), Bengt Olsson 62
 (—) Gunhild Bengtsdtr 61—62
 Räske, Johan 53—55
 — Nils 53, 55
 Rönström, Anna, pedagog 170
 (Rörk Birgerssons ätt), Holmger Jonsson 144
 (—) Jon Holmgersson 144
- Sabbatai Zewi, judisk pseudomessias 4
 Sabelström, släkten 178
 Sack, räntmästare 19
 Sahlgren, Jöran, professor, ortnamnsforskare 131, 133, 171
 Sahlin, Carl Yngve, professor, filosof 128, 163
 Salén, släkten 181
 Samuelson, Carl Gustaf Mauritz, autograf-samlare 164
 Sandberg, Ragnar, professor, konstnär 184
 Sandler, Rickard, statsminister 174—175
 Sandvad, Holger, dansk ordboksredaktör 123
 Sarfve, släkten 182
 Saussure, F. de, fransk filolog 130
 Saxstrup, Axel 68
 Scarin, Algoth, professor, historiker 8
 — Asmund, rektor 8
 (schack), Arvid Nilsson, kyrkoherde 144
 (—) Arvid Nilsson, vapnare 144
 (—) Bengt Nilsson 144
 (—) Nils Arvidsson 144
 Schantz, Carl Ludvig von, assessor i Antikvitettsarkivet 40—42
 — Johan Fredrik von, kansliråd 41—42
 Schartau, Henrik, prost 104
 Scheel, Fredrik, norsk arkivarie 124
 Schinkel, Berndt, före adl. Bergman, militär, historisk samlare 97
 Schleisner, P. A., dansk historiker 93
 Schlyter, Carl Johan, professor, lagutgivare 93, 163
- Schmeidler, Bernhard, tysk professor, historiker 77—78
 Schopenhauer, Arthur, tysk filosof 115—116, 119
 Schrevelius, Fredrik, professor, jurist 163
 Schröder, Johan Henrik, professor 87, 94—95, 106
 — tysk professor 19
 Schult, Joachim, borgare i Stockholm 185
 Schultén, Samuel, professor, jurist 17, 27
 Schwan, Johan Gustaf, köpman, politiker 103
 Schwartz, Gustaf Magnus, professor, frenolog 184
 Schück, Henrik, professor, litteraturhistoriker 115
 Schyllberg, Margareta, g. Troilius 9
 — Pehr, adl. Carlsköld, kansliråd 9
 — Petrus Andreae, biskop 1—10
 Schönberg, Anders d. y., rikshistoriograf 43
 Sedivý, Franz, dansk tecknare 184
 Segerstedt, Torgny, professor, chefredaktör 160, 171
 Seip, Didrik Arup, norsk professor, filolog 123—124, 126—127, 129—130, 133
 — Johanne, f. Remmer 124
 Selligren, Peter Lorens, väckelsepredikant 104
 Sernander, Rutger, professor, botanist 178
 Sestrid (Estrid) Knutsdtr se Barun
 — Matsdtr se stjärna
 Shakespeare, William, engelsk dramatiker 159
- Sidenbladh, släkten 181
 Sigismund, konung 46—47
 Sigrd Storråda, drottning 82
 Silfverskiöld, Arvid, landshövding 182
 — Niclas, professor, jurist 24, 26
 (Silfverparre), Ingegärd Sonesdtr 62
 (—) Märta Nilsdtr 59
 (—) Nils Pedersson 62
 (—) Nils Sonesson 53, 59—60, 62
 (—) Peder Sonesson 52—53, 59, 62
 (—) Per Nilsson 61—62
 (—) Sone Haraldsson 62
 Silfverstolpe, David Gudmund, överste 158
 Sjöberg, Franz, jurist, tidningsman 104
 — Gustaf, operasångare 139
 Sjöbring, Henrik, professor, psykiater 173
 Skanung, Sven 61—62
 Skarstedt, Carl Wilhelm, professor, teolog 163—165
 — Ernst, publicist 165—168
 — Marcus, professor, överbibliotekarie 168
 Skoglund, Martin, riksdagsman 183
 (Skrukkebyätten), Dordi Knutsdtr 56
 (—) Knut Månsson 56
 (—) Måns i Skrukkeby 56
 (Skytte), Anna Segolsdtr 74
 (—) Birgitta Jönsdtr 65
 (—) Gunhild Jönsdtr 65
 (—) Ingeborg Jönsdtr 65
 — Johan, friherre, riksråd 88, 183
 — Jöns 65
 — Jösse se Stenbock, äldre ätten
 (—) Karin Jönsdtr 65
 — Segol 74

- Skytte Törne, häradshövding 62
 (Slatte från Frö, Elin Nilström 53, 55
 (—) Iliana Nilström 53
 (—) Nils Sonesson 52—53, 55
 (—) Offe Nilsson 53
 (—) Peder i Frö 52
 — Peder 52
 (—) Sone Nilsson 52
 Slatte (från Lidhem, äldre ätten), Anders 52—53
 (—) Ingeborg Andersström 52—53, 55
 — Nils i Botorp 52
 (Slatte från Lidhem, yngre ätten), Anna Jönström 53, 55
 — Bengt 52—53, 55, 58
 (—) Ingeborg Bengtström 55
 — Nils i Graby 52—53, 55
 (—) Peder Jönsson 52—53, 55
 (Snakenborg), Elin Henriksström 69
 Sofia, g. m. konung Valdemar Birgersson 149
 — Lagesström se stjärna
 Sohlman, August, chefredaktör 97, 108
 — Rolf, ambassadör 175
 Somme, ätten 178
 (—) Anna Abrahamsström 64
 (—) Germund Svensson 61
 (—) Måns Svensson, riksråd 61—62
 — Sven 62
 Sone Haraldsson se Silfversparre
 — Nilsson se Slatte från Frö
 Soop, ätten 59, 178
 (—) Ulf Siggeson 59
 Sotberg, Erik af, språkforskare, kansliråd 90
 Spang-Hansen, Esbern, dansk filolog 133
 (sparrar, 2), Gregers Birgersson 57
 (—) Harald Månsson 62
 (—) Ingegärd Haraldsström 61—62
 (—) Karin Haraldsström 61—62
 (—) Katarina Olofsström 57
 (—) Nils Åkesson 68
 (sparrar, 3), se hjorthorn
 (sparre) Bengt Åbjörnsson 142
 (—) Elena Åbjörnsström 142
 (—) Gustaf Åbjörnsson (Åbjörnsson) 70, 142
 (—) Ingelöv Matsström 70
 (—) Ingrid Åbjörnsström 70
 (—) Jöns Larsson, häradshövding 74
 (—) Mats Gustafsson, riddare 70—72
 Sparre (af Rossvik), Bengt 47
 (—) Jöran Larsson, furstligt råd 47
 (Sparre av Tofta), Karl Ulfsson, marsk 150
 (sparre över blad), Ingeborg Månsson 59, 61
 (sparre över halv lilja), Gudmund Gjurds-
 son 56
 (sparre över stjärna), Arvid Knutsson 64, 67
 Spegel, Haquin, ärkebiskop 8, 186
 (spets från vänster), Styrbjörn Torstensson
 143
 — Göran Larsson, kungligt råd 47
 Spegel, Haquin, biskop 8, 186
 Spole, Anders, professor, astronom 36
 Staaff, Karl, statsminister 160
 Stackelberg, Adele Isabella, g. Hallwyll
 Stagnelius, Erik Johan, skald 179
 Staffan Bengtsson se Vinstorpaätten
 — Petersson, präst 144
 Stake, Amund, häradshövding 74
 — Erik 73—74
 (—) Karin Amundsström 74
 — Olof 74
 Stanislaus Leszinsky, polsk konung 12
 Steenstrup, Johannes, dansk professor, histo-
 riker 122
 Stefan, ärkebiskop 148
 Steffen, Gustaf, professor, sociolog 169
 Steinthal, Heimann, tysk språkforskare 127
 Sten Stensson se Bielke
 Stenberger, Mårten, professor, arkeolog 184
 Stenbock, Cecilia 64
 (Stenbock, äldre ätten), Anna Gustafsström 67
 (—) Gustaf Olsson 67
 (—) Jösse Skytte 62—63, 65
 (—) Knut Olofsson eller April 66
 (—) Olof Jönsson 63
 Stendahl, Johannes Eliä, student 30
 Stenhagen, Einar, medicine professor 186
 Stenquist, E. V., rådmän 185
 Steuchius, Matthias, ärkebiskop 9, 16
 Stibbert, Federigo, italiensk donator 134
 (Stierna), Jöran Månsson 75
 (—) Måns Persson 75
 Stiernhielm, Georg, preses i Antikvitetskolle-
 giet, skald 91
 Stiernman, Anders Anton von, kansliråd 91
 Stiernstedt, Marika, författarinna 174
 stjärna se även Prika
 (—) Bengta Matsström 66—68
 (—) Cecilia Eskilsström 68
 (—) Erik Gjurds-son 65—68
 (—) Eskil Lageson 68
 (—) Gjur Matsson 66—68
 (—) Gustaf Matsson, riddare 66, 68
 (—) Gustaf Matsson i Tvetå 66—70
 (—) Ingeborg Eriksström 65, 67—68
 (—) Karin Lagesström 68
 (—) Karl Lange 66, 68
 (—) Kristina Gustafsström 68
 (—) Kristina Lagesström 68
 (—) Lage Gustafsson 66, 68
 (—) Mats Gjurds-son d. ä. 66—68
 (—) Mats Gjurds-son d. y. 66—69
 (—) Märta Lagesström 68
 (—) Ragvald Matsson 68—70
 (—) Sestrid Matsström 66, 68
 (—) Sofia Lagesström 68
 (Stjärnbjälke), Estrid Gustafsström 62
 Stobaeus, Andreas, professor, historiker 16—
 17, 19, 27
 Stockenström, ätten 185
 — Erik von, greve, riksråd 90
 Stolpe, ätten 65
 — Klemet 64
 (—) Kristina Nilström 65
 — Magnus, häradshövding 64
 (—) Margit Nilström 65
 — Nils, väpnare, häradshövding 63—65
 — Peder d. ä., överste kvartermästare 64
 — Peder d. y. guvenör 64
 (Stomsrydsätten), länge Bengt Karlsson, hö-
 vitsman 74
 (Store), Karin Tordsström 64, 70
 Strauss, Friedrich Adolf, tysk präst, superin-

- tendent 92
 Streng, Magnus Fridrich, kammarskrivare 14
 — Valtentin, medlem av bondeståndet 155
 Stridsberg, Ernst, länsassessor 115
 — Gustaf, skriftställare 106
 — Haquin, professor, orientalist 16—17, 19
 Strindberg, August, författare 164, 172
 Strinnholm, Anders Magnus, historiker 97
 Strokirch, Carl Michael von, fortifikations-officer, 36
 Strömbäck, Dag, professor, folklivsforskare 125
 Sture Algotsson, riksråd 59
 (—) Algot Magnusson, riksråd 59
 — Magnus, riddare 59
 — Sten, d.ä., riksföreståndare 53
 Sturzen-Becker, Oskar Patrik, publicist 85
 styckad sköld se Halvhjort av Flishult
 Styffe, Carl Gustaf, universitetsbibliotekarie 111
 Styrbjörn Torstensson se spets från vänster
 Ståhl, Manne, chefredaktör 177
 Stöcklein, Hans, tysk museiman 137
 Sundberg, Anna, g. Ehrling 114
 — Anton Niklas, ärkebiskop 159, 163
 Sundblad, Johannes, författare 90
 Sundbärg, Gustav, professor, statistiker 125
 Sundelius, Maria Christina, g. Åberg 9
 Svahn, J. F., medlem av bondeståndet 155
 Svan, släkt 52
 Svartengren, Torsten, kyrkoherde 114, 116
 Svedberg, Jesper, biskop 8, 186
 Svedbom, Per Erik, pedagog, publicist 93, 102—103
 Svedelius, Wilhelm Erik, professor i statskunskap 163
 Swedenborg, Emanuel, naturforskare, 91, 186
 Sven Estridsson, dansk konung 81
 — Tveskägg, dansk konung 78, 80—82
 — Ingesson se balk mellan stjärnor
 — Klemetsson 64
 — Toresson se Baat
 Svenonius, Christian, räntmästare 19 (Svenske), Måns Pedersson 61
 — Peder, fogde, häradshövding 61
 Svensson, Anders, skeppsredare 182
 — Sven H. B., publicist 110
 Sverker d. ä., konung 81
 — d. y., konung 148
 Swessin, Henrik d. ä. 55
 — Henrik d. y. 54—55
 — Nils 54—55
 Sydow, Oscar von, statsminister 160
 Säterberg, Herman, läkare, författare 160
 Söderblom, Nathan, ärkebiskop 172—173, 177—178
 Söderlind, Stefan, förste arkivarie 50
 Taglioni, Marie, italiensk dansös 91
 Tamm, Fredrik August, professor, filolog 123
 — Per Adolf, friherre, brukspatron 184
 Tanne, Hemming, 66, 68
 Taube, Carl Edvard, friherre, ordensbiskop 90
 — Hedvig, 91
 Tegen, Einar, professor, filosof 117
 Tegnér, Christoffer, prost 162
 — Elof, universitetsbibliotekarie 162—165
 — Esaias d. y., professor, orientalist 116, 127—131
 — Esaias d. ä., biskop 87, 160—162, 167
 Tengberg, Niklas, professor, historiker 163
 Tengwall, släkten 185
 Ternér, Erik, rektor 129
 Tersmeden, Carl, friherre, sjöofficer 152
 — Per Reinhold, publicist 101
 Tessin, Carl Gustaf, greve, kanslipresident 91, 152, 154
 — Nilodemus d. ä., arkitekt 91
 — Nicodemus d. y., arkitekt 17, 19—20, 91
 Thietmar av Merseburg, biskop 79
 Tholin, Hack, handelsman 27
 — Ingeborg, g. Quensel 17
 Thomander, Johan Henrik, biskop 91, 98, 101, 158—160, 163
 Thomsen, Vilhelm, dansk professor, filolog 122
 Thoreau, Henry David, amerikansk författare 167
 Thulin (Tulin), Corwiltz, kyrkoherde 17
 Thunberg, David af, överdirektör 91
 Tiby se fågel
 Tilander, Gunnar, professor, filolog 182, 184, 186
 Tilas, Daniel, friherre, riksheraldiker 38, 43—44, 92, 152—154
 Tingsten, Herbert, professor, chefredaktör 180, 186
 — Lars, general 131
 (tjurhuvud), Abraham Brodersson, riddare 62, 71—72
 Torbjörnsson, Lars, talman i bondeståndet 155
 Tord Ingesson 63
 — Petersson se hjorthorn, 2
 Torkel Andersson se Hindsekindsätten
 Tornberg, Carl Johannes, professor, orientalist 163
 Torstensson, Lennart, greve, fältmarskalk 92, 179
 (Tott), Anna Andersdtr, g. m. Eskil Lagesson 68
 Frampe, af, ätten 166
 Transchiöld, Conrad Ludvig, hovjunkare 41—44
 Treffenberg, Curry, landshövding 110
 Triewald, Mårten, uppfinnare, fortifikations-officer 92
 Troilius, Jacob, protokollssekreterare 9
 Trolle, Birger (Knutsson) 63, 65
 Trotte Nilsson se horn med stjärna
 Trygger, Ernst, statsminister 175
 Trägårdh, släkten 185
 Tunander, Nicolaus, student i Åbo 27
 Tuneld, Ebbe, professor, chef för SAOB 130—131
 Tungelfelt, Nils, ritare vid antikvitetsarkivet 40—41
 Ture Kettilsson se Bielke
 — Stensson se Bielke
 Tydén, Folke, lektor 129
 Tykesson, Elisabeth, fil. dr, litteraturhistori-

- ker 174
 Tyrgils Johansson se Upplandaätten
 — Knutsson, marsk 149
- Udde Nilsson 71
 (Ulf av Horsnäs), Gudmund Pedersson 56
 (—) Kristiern Gudmundsson 56
 Ulf jarl 149
 — Pedersson, borgmästare i Vadstena 52
 — Siggesson se Soop
 — Stensson se Bielke
 — skräddare 52
 (Ulf sax) Karin Pedersdtr 64
 (—) Peder Simonsson 56
 Ulrika Eleonora d. y., drottning 10
 Ulv, släkten 178
 (—) Johan Arendsson, riksråd 58
 (Ulvåsaätten) Cecilia Ulfsdtr 143
 Udén, Agnes, f. Jacobsson 170
 — Östen, professor, utrikesminister 170, 180, 186
- Unger, Adolf, godsägare 182
 (Upplandaätten), Johan Trulsson 54—55
 (—) Kristina Trulsdtr 54—55
 (—) Margit Månsdtr 54—55
 (—) Måns djäkn 54—55
 (—) Tyrgils Johansson djäkn 54—55
 Utter, Per Månsson, arkivsekreterare 52—53, 56, 64, 66, 72, 74—75
- Wachtmeister, Ulrika Eleonora Sofia, g. Barnekow 159
 Wærn, Jonas, läkare 101
 Wahlenberg, Göran, professor, botanist 86, 186
 Wahlström, Anna, g. Wollert 86
 — B. Hjalmar, kyrkoherde 86, 98
 — Emma, g. Sellén 87
 — Hilda, g. Lilljebjörn 86, 87
 — Hilda, kansliskrivare 91
 — Jonas, prost 85—86
 — Jonas Gustaf, publicist 85—113
 — Maria, g. Stridsberg 106
 — Oscar, lektor 86—87
 — Pehr, kansliråd 85—86
 — Sven d. ä., komminister 85
 — Sven d. y., lantbrukare 86
 Valdemar Atterdag, dansk konung 151
 — Birgersson, konung 147—149
 — Magnusson, hertig 149, 151
 Waldenström, Peter Paul, lektor 176, 183
 Valerius, Johan David, ämbetsman, skald 156
 Wall, Rudolf, chefredaktör 103
 Wallace, Richard, engelsk donator 134
 Wallenberg, släkten 181
 — André Oscar, bankdirektör 101
 Wallerius, Adolf, kyrkoherde 182
 — Johan Gottskalk, professor, kemist 91
 Wallgren, Arvid, medicine professor 186
 Wallin, Johan Olof, ärkebiskop 104
 Wallrave, Georg, statskommissarie, krigsråd 13
 Wallstén, släkten 181
 Wallwijk, Anna, g. Quensel 13, 15
 — Jean, kamrer 13—14
 Wallwijk Jöns, hovrättsråd 13
- Walmstedt, Lars Edvard, professor, mineralog 186
 — Lars Petter, professor, mineralog 186
 Waltmann, J. G., tysk historieskrivare 92
 Vandervelde, Émile, belgisk politiker 169
 Warmholtz, Carl Gustaf, boksamlare, bibliograf 152
 (Vasa), Märta Kristiernsdtr 56
 Wassén, Torsten, redaktör 182
 Vedel, Anders Sörensen, dansk historiker 78
 Weibull, Martin, professor, historiker 162
 Wendelius, Jacob, ritare i Antikvitetsarkivet 42
 Werin, Algot, professor, litteraturhistoriker 174
 Wessén, Elias, professor, filolog 116
 Westerling, Henrik, förste statskommissarie 12—14
 Westermarck, Edvard, finländsk professor 124
 Westman, Karl Gustaf, utrikesminister 174, 183
 Wiberg, Anders, baptistledare 99
 Wichman, Holger, förste arkivarie 152—153
 Wickman, Gustaf, arkitekt 185
 Victoria, drottning 159
 Widerbäck, Gusten, konstnär 186
 Wieselgren, Harald, bibliotekarie 164—165
 — Peter, domprost 85—87, 89—100, 104—106, 165, 168
 Wigelius, Gustafva, g. Wahlström 86
 — Lisa, g. Wahlström 86
 Wigforss, Ernst, statsråd 169—171
 — Eva, f. Jönsson 170
 Wikman, Karl Robert Villhad, finländsk professor, sociolog 124
 Wikner, Pontus, professor, filosof 118
 Wilamowitz-Moellendorff, Ulrich, tysk professor 124
 Wilckens, Maria, borgarfru i Västerås 187
 Wilde, Jacob, rikshistoriograf 13, 27, 88
 Wilhelm, hertig av Södermanland 160
 Vilkin Persson (Pedersson) 75—76
 Windelband, Wilhelm, tysk filosof 173
 Winge, Per Eric, tidningsman 185
 Winqvist, Olof, professor, historiker 93
 (Vinstorpaätten), Bengta Nilsdtr 65
 (—) Karl Bengtsson, riksråd 68
 (—) Staffan Bengtsson, riksråd 178
 Wirén, Dag, tonsättare 177
 (—) Staffan Bengtsson, riksråd 178
 Wistrand, Alfred, medicine professor 96
 Wirsén, Carl David af, fil. dr, skald 160, 171
 — Vendela af, g. Hildebrandsson 171
 Wisén, Theodor, professor, filolog 163
 Worsaae, Jens Jakob, dansk fornforskare 97
 Voug, Allan, statsråd 183
 Wrangel, Tecla, f. Sköldberg 161
 Wählin, Karl, publicist 174
 Wählberg, Johan, magister 6
 Wägner, Elin, författarinna 173
 (Vålingeätten yngre), Ingeborg Ragvaldsdtr 53, 55
 Välling, Magnus 63, 65
 Vällingefläkten 101
 (Västerbyätten), Margareta Joachimsdtr 61

Zetterstedt, J. V., prost, entomolog 163

Åberg, Erik Gustaf, lantmätariingenjör 178

Ågren, Olof, konstnär 183

Åhlström, Olof, tonsättare, musikförläggare
156

Åkerman, Joachim, överdirektör, kemist 49

(Ållongren), Jöns Jönsson 56

(—) Olof Eriksson 54

Åsenius, släkten 178

Åstrand, Samuel, kontraktsprost 161

(Ångaätten), Birgitta Haraldsdtr 69

Ångel, Håkan 71

— Johan, riddare, 142

Ödmann, Samuel, professor, teolog 157

(örnfötter, 3), Elin Johansdtr 62

Östergren, Olof, professor, filolog 115, 125,

127

Österlin, Lars, docent 158

Östgren, släkten 181

RÄTTELSE

Några rader i personregistret till föregående årgång, 70 (1974), behöver korrigeras. Deras rätta lydelse meddelas här:

Arvid Håkansson se Båt av Billa

Filip Ingevaldsson se Örnsparré

Olsson, Oscar, lasarettsläkare 68, 72

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

SJUTTIOFÖRSTA ÅRGÅNGEN
1975

STOCKHOLM

Norstedts Tryckeri. Stockholm 1976

UTGIVEN AV
PERSONHISTORISKA SAMFUNDET
GENOM
ÅKE LILLIESTAM

MEDEL TILL UTGIVNINGEN HAR ANSLAGITS AV
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

INNEHÅLL

	sid.
Skarabiskopen Petrus Schyllbergs biografi. Av <i>Henrik Sandblad</i>	1— 10
Conrad Quensel. Karolinska bilder från akademierna i Pernau och Lund. Av <i>Alice Quensel</i>	11— 37
Till riksheraldikerämbetets historia. Av <i>C. G. U. Scheffer</i>	38— 44
En sidogren av ätten Gyllenstierna. Av <i>Jan Liedgren</i>	45— 48
Laurentius Andrae i Hellestad och Dalby. Av <i>Knut Knutsson</i>	49— 51
Randanmärkningar till biskop Hans Brasks släktbok. Av <i>Stig Östenson</i>	52— 76
Erik Segersälls polska äktenskap. En kritisk studie. Av <i>Bjarne Beckman</i>	77— 82
Meddelande angående Personhistoriska samfundets årsmöte 1975	83
Publicisten Jonas Wahlström. Av <i>Tom Söderberg</i>	85—113
Minnen från studietiden 1907—1917. Av <i>Sigfrid Ehrling</i>	114—133
Wilhelmina von Hallwyl och katalogverket. Av <i>Heribert Seitz</i>	134—141
Några notiser till S. Gardells Gravmonument från Sveriges medeltid. Av <i>Harald Wideen</i>	142—144
Recensioner	
Svensk medeltidsannalistik. Av <i>Sven Axelson</i>	145—151
Musiken i Uppsala. Av <i>Bo Lundgren</i>	151—152
Daniel Tilas' anteckningar. Av <i>Ulla Johanson</i>	152—154
Bondeståndet i riksdagen. Av <i>Tom Söderberg</i>	154—155
Bellmansällskapetets standardupplaga del 12. Av <i>Magdalena Hellquist</i>	155—157
Minnen och bikt. Av <i>Jacob Kulling</i>	157—158
Två lundabiskopar. Av <i>Henrik Sandblad</i>	158—160
Wendela Hebbe. Av <i>Wilhelm Odelberg</i>	160—162
Professorer och bibliotekarier. Av <i>Christian Callmer</i>	162—165
Vagabond och redaktör. Av <i>Ingrid Bergom-Larsson</i>	165—168
Bilden av Branting. Av <i>Ake Lilliestam</i>	168—169
Albert Nilsson. Av <i>Sven Rinman</i>	169—171
Från en lång levnad. Av <i>Bengt Ingmar Kilstrom</i>	171—173
En kulturfilosof. Av <i>Torsten R. Andersson</i>	173—174
Svenska diplomatminnen. Av <i>Uno Willers</i>	174—175
En kulturadministratör. Av <i>Folke Sandgren</i>	175—176
Erik Hjalmar Linders miljöer. Av <i>Sven Rinman</i>	176—178
Smärre recensioner	178—182
Tidskriftsöversikt	182—187
Förkortningslista	188
Personregister. Av <i>Erik Eriksson</i>	189—205

